

Universita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav etnologie
Historické vědy - etnologie

Lucie Hrdličková

Magické a racionální v životě pražské romské elity
Milostná magie

Magic and Rational in the Life of present Romani Élite
Love Magic

Disertační práce

vedoucí práce: PhDr. M. Moravcová, DrSc.

2006

Prohlašuji, že jsem předloženou disertační práci vypracovala samostatně, a to pouze na základě vlastního terénního výzkumu a uvedené literatury.

V Praze, dne 1. 9. 2006

Lucie Hrdličková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc. za vedení a cenné připomínky k tématu, metodám vědecké práce i k jednotlivým konkrétním podnětům. Dále děkuji pracovníkům romské redakce Českého rozhlasu za důležité informace, které mi pomohly při vlastním terénním výzkumu. Můj dík patří všem respondentům, kteří mi byli ochotni věnovat svůj volný čas a také všem, kteří měli na vzniku této práce zájem a vyjádřili mi morální podporu.

OBSAH:

	strana
Obsah	1
I.	
1. Úvod	5
2. Vytýčení tématu a důvod výběru tématu	9
3. Problém a pojetí práce	10
4. Literatura	11
5. Terénní výzkum	18
6. Vymezení souboru respondentů	22
II.	
7. Magie (Magické a pověrečné představy)	26
7. 1. Magie jako kulturní fenomén	26
7. 1. 1. <u>Magie a její podstata</u>	26
7. 1. 2. <u>Magie v souvislosti k vztahu člověka k druhému pohlaví a ke konkurenčnímu okolí (sokové, konkurenti)</u>	33
8. Magie u Romů	40
8. 1. Čarodějnice, démonické bytosti a obávaná zvířata u Romů	43
8. 1. 1. <u>Romská čarodějnice</u>	43
I. „Tradiční“ romské východisko	44
a) Čarodějnice u evropských Romů	44
b) Čarodějnice v prostředí romských lokálních společenství Slovensku	48
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	52
8. 1. 2. <u>Nebezpečné, obávané a nečisté osoby</u>	70
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	70
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	74
8. 1. 3. <u>Negativně vnímaná zvířata</u>	81
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	81
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	85

8. 2. Magické praktiky	89
8. 2. 1. <u>Místa magických praktik – prostorové danosti</u>	90
I. „Tradiční“ romské východisko	90
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	92
8. 2. 2. <u>Čas magických praktik – časové danosti</u>	97
I. „Tradiční“ romské východisko	97
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	99
8. 3. Magické prostředky	101
8. 3. 1. <u>Magické předměty</u>	102
I. „Tradiční“ romské východisko	102
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	108
8. 3. 2. <u>Přírodní elementy jako magický prostředek</u>	110
I. „Tradiční“ romské východisko	110
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	117
8. 3. 3. <u>Magické rostliny</u>	122
I. „Tradiční“ romské východisko	123
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	125
8. 3. 4. <u>Magická zvířata</u>	127
I. „Tradiční“ romské východisko	127
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	128
8. 3. 5. <u>Komponenty biologického původu</u>	129
I. „Tradiční“ romské východisko	129
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	134
8. 3. 6. <u>Magie slova</u>	137
I. „Tradiční“ romské východisko	137
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	140
8. 3. 7. <u>Pohyby a symbolická gesta</u>	142
I. „Tradiční“ romské východisko	142
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	143
8. 3. 8. <u>Magická čísla</u>	145
I. „Tradiční“ romské východisko	145
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	148
8. 4. Věštění	149
I. „Tradiční“ romské východisko	149
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	156

9. Milostná magie	161
9. 1. Názorové představy Romů na partnerský a rodinný život a rituály s nimi spojené	161
9.1. 1. <u>Výběr partnera, uzavření manželství</u>	161
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	161
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	163
9. 1. 2. <u>Partnerský, manželský život</u>	165
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	165
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	166
9. 1. 3. <u>Manželská a partnerská nevěra</u>	167
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	167
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	169
9. 1. 4. <u>Rozvod či rozchod dlouhodobých partnerů</u>	171
I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku	171
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	172
9. 2. Funkce milostné magie v každodenním životě Romů	173
9. 3. Magické praktiky milostné magie	175
9. 3. 1. <u>Budoucí partner – magické způsoby k jeho určení</u>	176
I. „Tradiční“ romské východisko	176
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	181
9. 3. 2. <u>Přilákání milovaného</u>	186
I. „Tradiční“ romské východisko	186
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	191
9. 3. 3. <u>Udržení si lásky milého a znovu získání jeho lásky</u>	199
I. „Tradiční“ romské východisko	199
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	203
9. 3. 4. <u>Věrnostní přísaha (slib věrnosti)</u>	217
I. „Tradiční“ romské východisko	217
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	220
9. 3. 5. <u>Zapuzení milovaného – ukončení stávajícího partnerského vztahu a magické akty provázející rozchod</u>	223
I. „Tradiční“ romské východisko	224
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	225
9. 3. 6. <u>Zrušení cizího partnerského svazku</u>	230
I. „Tradiční“ romské východisko	230
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	232

9. 3. 7. <u>Sokové a sokyně v lásce</u>	235
I. „Tradiční“ romské východisko	235
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	238
9. 4. Uhrnutí, uřknutí v rámci milostné magie	243
I. „Tradiční“ romské východisko	244
II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti	251
10. Závěr	258
11. Seznam respondentů	264
12. Soupis literatury	268
13. Anglické resumé	285
14. Soupis vyobrazení a obrazová příloha	290

I.

1. Úvod

V současnosti se obrací zájem jak odborné, tak i širší veřejnosti k výrazné minoritě žijící na území České republiky – k Romům. Chování romského společenství vychází z odlišných tradic, zvyklostí a historie.

Malá informovanost o této etnické skupině pravděpodobně souvisí s nepochopením a odmítáním Romů. Na sociokulturní vývoj naší společnosti má vliv i úroveň vztahů mezi romským a majoritním obyvatelstvem. Bariéry v komunikaci mezi českou a romskou společností jsou spojovány se subjektivitou pohledu Čechů na Romy. Pramení však i ze vzájemné kulturní odlišnosti. Právě pochopení této kulturní odlišnosti by pomohlo mnoha lidem z řad majoritní společnosti zaujmout k romskému společenství chápavější postoj. Změna pohledu na Romy je cestou ke vzájemné toleranci. Proto dostatek poznatků o sociální a kulturní realitě romské komunity v českém prostředí nám umožní lépe porozumět Romům a respektovat je.

Badatelé z řad etnologů, sociokulturních antropologů a představitelů ostatních společenských věd sledovali a sledují romské etnikum z různých pohledů – z hlediska odborného, i z hlediska státně administrativní linie. Zabývali se především otázkou původu, historického rozsídlení a společenského vývoje Romů, sledovali jejich tradiční kulturu, život, jazyk a folklor. Otázku jejich víry a magických představ však studovali pouze okrajově. Duchovní svět Romů zůstával v pozadí jejich zájmu.

Po druhé světové válce měla navíc bádání etnologie napomoci řešení „cikánské otázky“, proto se etnologové dosud orientovali a nadále orientují především na Romy, kteří buď žili v nepřerušované kontinuitě v lokálně ohraničených romských komunitách, a nebo po imigraci do českých zemích vytvořili nové lokální romské společnosti uvnitř občanské společnosti měst a vesnických obcí. Zaměřovali se však především pouze na problematiku Romů, kteří se řadí - z hlediska kulturního, sociálně-ekonomického, z hlediska dosaženého vzdělání a vykonávané profese - k méně vyspělé části romského společenství. Většinou opomíjeli nově se formující část romského společenství – Romy elitní.

Ve své práci jsem se pokusila o jiný pohled na romské společenství – rozhodla jsem se sledovat magické a pověrečné představy, které jsou nedílnou součástí duchovního života Romů. Vycházejí z pozůstatků animisticko-náboženských představ a jako takové významně ovlivňují postoj Romů k životu a zásadně determinují život celé romské komunity. Magické a pověrečné představy Romů zůstávají však z hlediska vědeckého poznání zamlžené, ačkoli ovlivňují jejich vztahy jak v rámci užší a širší rodiny (fajty) i romské společnosti, tak i vztahy s majoritou. U romského obyvatelstva, včetně elit, jsou tabuizované a u většinové společnosti, včetně vědecké obce (badatelů, kteří se problematikou Romů zabývají), jsou nezohledňované či zcela nezmníněné, neznámé. Proto jsem se na tento problém zaměřila.

Zajímal mě zejména současný význam, stav a funkce tradic, úkonů a praktik spojených s pověrečnými a magickými představami. Tuto otázku duchovního života aktuální současnosti českých Romů jsem ovšem rozpracovala na pozadí historicky doložené podoby pověr a magických představ interpretovaných badateli jako osobitosti romského duchovního života. Problém magických a pověrečných představ jsem řešila ze zorného úhlu ženy, nositelky, vykonavatelky a recipientky těchto představ. Tematicky jsem se zaměřila na problematiku magie v partnerských vztazích – na problematiku vzniku, udržení, obnovení a zániku milostných vztahů včetně ovlivňování jejich podoby magickou cestou. V této souvislosti se rovněž zabývám ženou – vykonavatelkou magických aktů a nositelkou duchovní tradice - v roli jakou zaujala jako partnerka, milenka, ale i matka, „léčitelka“ a ochránkyně rodiny a komunity.

Záměrně jsem si vybrala téma, která má pro Romy nesmírný význam a zároveň význam odlišný než v české společnosti. Nutno si nicméně uvědomit, že omezujícím faktorem pro zpracování tématu je závažná skutečnost, že Romové jako jedna z mála etnických skupin nezaznamenávali písemně svoje zkušenosti nebo okolní události, oblast magie nevyjímaje. Toto omezení platí i pro období 19. a 20. století. Romové předávali své zkušenosti ústní tradicí v rámci mezigenerační výměny. Nevytvářeli dokumenty v obrazové podobě. Nepoužívali magické knihy - ani v romském jazyce, ani v jazycích majority, v jejíž společnosti žili. Právě proto magii přísluší i z tohoto hlediska jedna z klíčových úloh pro poznání romského etnika.

V práci, kterou předkládám, se prvořadě orientuji na současný stav a životnost magických představ v současné romské společnosti v Praze – ve společnosti, která je již vnímána jako civilizačně integrovaná, dobře se schopná orientovat v české většinové společnosti. Záměrně se zabývám pouze Romy tradičně usedlými (tzv. Romy slovenskými,

případně českými a moravskými)¹ nikoli Romy olašskými, kteří si uchovávají identitu a osobitost a vědomí odlišnosti od Romů slovenských.

Jako ukazatel tohoto procesu jsem si zvolila tedy reprezentanty pražské romské komunity dvou odlišných skupin – řadové Romy (reprezentované lokální skupinou smíchovských Romů) a skupinu romské elity (definovanou na základě elitnosti a nikoli užší lokální skupiny).

Za Romy řadové označuji běžné členy romské komunity - ty, které charakterizuje především jejich romský původ, dále vzdělání (většinou základní), vykonávaná manuální profese (mají-li nějakou) a životní styl; tedy ty Romy, kteří doslova nevybočují z „řady“ a patří, co se počtu týče, k majoritě romské populace.

Elitní Romové se od řadových Romů odlišují zejména svým životním stylem a sociálním postavením. Elitnost skupiny jsem se pokusila vymezit na základě interpretace pojmu „elita“ v chápání samotných Romů. Elitnost v romském pojetí je odpovědná míře dosaženého společenského vzestupu. Romská komunita si vybuodovala vlastní měřítko úspěšnosti a elitnosti. Profesionální pozice, které respondenti zastávají, jsou z hlediska Romů chápány jako proniknutí do vyšších společenských struktur, které dříve nezaujímal. Romské společenství charakterizuje subjektivní chápání společenského vzestupu. Pokud budu hovořit o romské elitě, nemám na mysli společenskou elitu v měřítkách majoritní společnosti - tzn. pouze špičku politickou, kulturní a ekonomickou. Pod romskou elitu, tak jak ji chápu, zahrnuji lidi, kteří se odlišují od zbytku své komunity - jak profesně, tak i tím, že představují kulturně a ekonomicky vyspělou část společenství. Na těchto lidech pravděpodobně závisí další osud a kroky Romů - výrazné minority v naší republice.

Skupinu Romů řadových jsem zvolila a definovala na základě lokální příslušnosti, abych zachytila fungování magie v rámci lokálního společenství, na které jsou Romové zvyklí. Romské rodiny se záměrně stahují do určitých užších lokalit v rámci městských obvodů – vytvářejí rodinné lokální „klany“ i v Praze. Tito Romové žijí převážně v typických lokalitách v rámci města či obce – v typicky romských ulicích a domovních blocích. Výzkum

¹ V předválečné době byly v nově vzniklém Československu pro české země charakteristické tři složky tzv. českých a moravských Romů – část Romů nomádských a polonomádských, část potomků někdejších „tolerovaných“, usazených na jihovýchodní Moravě, a třetí, jazykově odlišnou skupinou, pohybující se v pohraničních oblastech byli Sintové. Početně významnější část československých Romů tvořilo romské etnikum na Slovensku. Dětilo se na kočovné „olašské Romy“ a na tradičně usedlé nazývané „slovenskými“ nebo „maďarskými“ Romy – podle oblastí, kde na Slovensku žili. Za druhé světové války během holocaustu byli původní čeští a moravští Romové téměř vyhlazeni a na naše území se začaly stěhovat ze Slovenska tzv. slovenští Romové, kteří dnes tvoří přibližně osmdesát procent veškeré romské populace v České republice.

Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Romano Drom / Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc, 1995, Univerzita Palackého, s. 21-22.

jsem provedla ve dvou romských částech Prahy 5 Smíchova – v okolí Holečkovy ulice a ulice Plzeňské a v Košířích.² Mými respondenty byli lidé většinou středního věku a osoby zaměstnané v následujících profesích: uklízečka, prodavačka, pomocná síla v kuchyni, servírka, dělník, skladník, taxikář případně osoby toho času nezaměstnané, často žijící z podpory (sociálních dávek). Skupinu smíchovských Romů sleduji jak v širším rodinném společenství, tak i v sousedském kontextu. Tento přístup mi dovolil uchopit rodinné vazby na užší a širší rodinu, které se jinak rozvolňují, a stejně tak mi dovolil postihnout vzájemné vazby těchto rodin v rámci sousedské romské lokální společnosti.

Elitní Romové reprezentují opačnou skupinu romského etnika – tu, jež stojí na společenském protipólu těch, kteří dosud byli a jsou v centru pozornosti etnologů. V této práci jsem si vybrala současnou romskou elitu žijící či pracující v Praze, hlavním městě naší republiky. Mými respondenty - představiteli elity - jsou jednak umělci (hudebníci, výtvarníci), tak politici, podnikatelé, novináři, modelky, administrativní pracovníci, úředníci, studenti. Romy elitní není možné takto lokálně uchopit, protože tendence romské elity je začlenit se do české společnosti – nejen pracovně, ale i lokálně. Sami elitní Romové toto začlenění chápou výrazně – jako začlenění se do sousedské skupiny. Chtějí žít v etnicky smíšené sousedské skupině a fungovat v rámci této skupiny. Elitní Romové však nepřerušují kontakty v rámci své příbuzenské skupiny a celé romské komunity. Obě skupiny pražských Romů, tedy Romové elitní i řadoví jsou si této odlišnosti vědomi. Tato tendence je výrazným trendem v rámci postojů romských elit.

Pokud jde o elitu, záměrně jsem se rozhodla sledovat tu část romské komunity, která stojí v čele inovačních a emancipačních procesů, a jako taková ukazuje trendy dalšího vývoje Romů v České republice. V rámci tématu o magii chci sledovat dva společenské trendy: 1) jak se elita proměňuje a modernizuje ve svých názorech a 2) jak tkví v kořenech své etnicity, své vlastní tradice, své vlastní komunity a dále k jaké polaritě v rámci této modernizace dochází.

² Se současnou přestavbou Smíchova však začal mezi Romy migrační pohyb.

2. Vytýčení tématu a důvod výběru tématu

Můj zájem při výběru dizertační práce se řídil snahou pochopit, blíže určit a analyzovat význam magických a pověrečných představ v životě současných pražských Romů.

Především mě zajímal současný stav pověrečných představ a víra v účinnost magie a s ní souvisejících úkonů u elitní části romského etnika, které žije nebo alespoň pracuje v Praze. Skupina řadových Romů mi na rozdíl od romské elity slouží zejména pro komparaci.

Právě romská elita je pro mou práci výchozí - má ukázat nynější trend a změnu. Proto jsem se pokusila zmapovat tu část Romů, kteří jsou majoritou vnímáni jako ti, jenž se vzdalují „tradičnímu“³ romství.

V kontextu přetrvávání magických a pověrečných představ v postojích současných elitních Romů –magických a pověrečných představ jsem se zaměřila na výzkum intimních mezilidských vztahů.

Kladla jsem si otázku střetu pověrečných příkazů a magických praktik s moderním současným přístupem k životu, ukotveným v dnešní realitě, ovlivněné většinovou společností a poznamenané osvětou. A zároveň s tím jsem si položila i otázku ukotvení elity v moderní společnosti a v „tradičním“ romství. Dále jsem se zaměřila na úlohu a poslání ženy – aktérky magie. Mým zájmem bylo sledovat především proces proměňování duchovní tradice a její transformace v dnešním životě pražských Romů.

³ Slova „tradiční“ používám pro způsob života a kulturu, které byly v době výzkumů jednotlivých autorů jejich respondenty označovány jako „dávné“ a „starobylé“. V tomto smyslu tedy pojem „tradiční“ neznamena časově neměnný kulturní model. V tomto výkladovém pojetí používám termín „tradiční“ i ve vztahu k výzkumům na Slovensku, a také v dalších evropských zemích, které byly realizovány v průběhu 19. a 20. století. Ve vztahu k realitě pražských Romů dávám pojem „tradiční“ do kontrastu s odlišným kulturně sociálním prostředím a situací – jednak romských osad a uzavřených romských komunit na Slovensku a jednak polokočovných a kočovných Romů z různých částí Evropy.

3. Problém a pojetí práce

Cílem mé práce je analýza magických a pověrečných představ u pražských Romů v kontextu života romské ženy, která je romskou komunitou v Praze označována za vykonavatelku i recipientku magických a pověrečných představ a nositelku duchovní tradice. Záměrem projektu je rozbor magických představ a úkonů spojených s navazováním partnerských vztahů, s uzavíráním a fungováním manželského soužití (konfliktního i nekonfliktního), s odloučením partnerů (rozvodem, rozchodem). V kontextu magických a pověrečných představ jsem se zaměřila na výzkum intimních mezilidských vztahů. Právě na tomto problému chci doložit svébytnost Romů.

V rámci takto tematizované problematiky jsou zachyceny různé projevy magie. Analýza je zaměřena na otázku uplatňování pozitivní i negativní magie, na otázku aplikace magie sympatické a kontaktní a to v souvislosti vztahu člověka k druhému pohlaví, ke konkurenčnímu okolí (sokové, konkurenti) a k rodinnému prostředí. Práce tedy sleduje jak fungování magie v rámci romské komunity, tak i v rámci širší společnosti.

Na základě fungování magie v běžném životě romské elity v Praze (v komparaci s řadovými Romy) sleduji:

- 1) transformaci magických a pověrečných představ
- 2) jejich dopad na myšlení a společenské postoje
- 3) úlohu nositelů magických a pověrečných představ
- 4) závaznost magických a pověrečných představ a jejich proměny v postojích tří generací pražských Romů.

Kladu si ovšem také otázku:

- a) jak současná romská elita a řadoví Romové používají magii k modelování rodinných a příbuzenských vztahů,
- b) jak víra v magii a aplikace magie uzavírají romskou elitu do romské společnosti,
- c) jak víra v magii a aplikace magie vzdalují romskou společnost většinové společnosti.

Proměny vztahu k magii a stejně tak proměny víry v její účinnost ukazují současně posuny v duchovním životě Romů.

Inovace jednotlivých magických představ a také přejímání postojů majoritní společnosti k magii dokládají svébytnou modernizaci duchovní kultury Romů, která vede ke kulturní emancipaci Romů.

4. Literatura

Počátky vědeckého výzkumu romské problematiky jsou zpravidla kladeny do 16. století, kdy byly uveřejněny první odborné příspěvky a práce o romštině.⁴ Bádání o Romech se orientovalo - jak v cizině, tak v českých zemích a na Slovensku - nejprve na jejich jazyk. Teprve v průběhu 19. století se badatelský zájem o Romy přesunoval z lingvistického zaměření⁵ na oblast antropologickou, etnologickou a folkloristickou.⁶

V českém a slovenském jazykovém prostředí se do oblasti vědeckého zájmu Romové dostali až na počátku 20. století. Zabýval se jimi zakladatel naší indologie V. Lesný, který ještě před koncem 1. světové války napsal studii „Cikáni v Čechách a na Moravě“.⁷ V první části své práce se věnoval Romům v celosvětovém měřítku a v druhé části zohlednil romskou kolonii ve Vosoudově na Moravě. Pro ostatní odborníky v českých zemích a na Slovensku zůstával v Československu v této době výzkum romské problematiky okrajovou záležitostí.

Hluběji se o Romy v našich zemích a na Slovensku etnologové začali zajímat v meziválečném období. Na Slovensku je studoval např. J. L. Holuby („O našich Cigáňoch“), v Čechách i na Slovensku lingvista F. Štampach („Základy národopisu Cikánů v ČSR“⁸), který stál u kolébky české romistiky. I když jsou Štampachovy práce poznamenány eklektismem, jsou cenným přínosem pro etnologii, protože přinášejí velké množství národopisného materiálu.

Skutečný rozvoj vznikajícího multidisciplinárního oboru romistiky nastává tedy až po r. 1945 v první řadě opět zásluhou lingvistů, především J. Lípy (autor průkopnické učebnice

⁴ NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1993, s. 8.

⁵ Z lingvistů z našich zemí, kteří se věnovali romskému jazyku, můžeme jmenovat obrozeneckého básníka A. J. Puchmayera, který vydal již v r. 1821 německy psanou gramatiku a slovník romštiny (PUCHMAYER, A. J.: *Romaňi čib, das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner-Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben*. Prag 1821). Na Puchmayera posléze navazovali další - v 80. letech 19. století český kněz J. Ješina (JEŠINA, J.: *Romaňi čib čili Cikánský jazyk, dle Puchmayera uspořádal a rozřídil P. J. Ješina*. V Praze 1880) a v 90. letech 19. století pak německý gymnasiální profesor v Brně R. Sowa, jehož nejznámější publikací je samostatná publikace o jazyce slovenských Romů (SOWA, R.: *Die Mundart des slowakischen Zigeuner*. Goettingen 1887). In: NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1993, s. 8-9.; ZÁBRANOVÁ, E.: K otázce ethnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu. In: *Československá ethnografie*, r. 4, 3/1956, Praha ČSAV, s. 278-280.

⁶ V důsledku toho byla v r. 1888 založena vědecká společnost The Gypsy Lore Society v Edinburghu, která měla velkou zásluhu na formování a konstituování romistiky jako multidisciplinárního oboru. Tato společnost začala vydávat časopis The Journal of the Gypsy Lore Society. Edice periodika byla celkem 4x přerušena a počínaje pátou sérií bylo vydávání časopisu přeneseno z Velké Británie do USA. In: NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999, s. 5.

⁷ LESNÝ, V.: Cikáni v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý* a) r. XI., 1916, č. 2, s. 193-216. b) r. XII., 1917, č. 1, s. 57-63.

⁸ ŠTAMPACH, F.: Základy národopisu Cikánů v ČSR. In: *Národopisný věstník československý*, r. 23, 1930, s. 314-380.

romštiny,⁹ který analyzoval dialekty východoslovenských Romů¹⁰) a M. Hübschmannové, která se od 50. let 20. století systematicky a dlouhodobě¹¹ zabývala zejména sběrem romského slovesného folklóru a je autorkou učebnice romštiny¹² a spoluautorkou romsko-českého a česko-romského slovníku.¹³ Historii Romů se od 50. let 20. století věnoval romský historik B. Daniel¹⁴ a Z. Jamnická-Šmergllová,¹⁵ kteří se pokusili o celkový výklad historie českých a slovenských Romů.

Soustavný vědecký etnologický zájem o Romy se klade do první poloviny 50. let 20. století. V roce 1954 uskutečnil Národopisný kabinet SAV první kolektivní výzkum Romů pod vedením E. Čajánkové-Horváthové. Ta se systematicky soustředila na výzkum romského etnika od r. 1952.¹⁶ Zájem E. Horváthové byl od počátku zaměřen především na slovenské Romy. Další etnoložkou, která studovala Romy na Slovensku rovněž v padesátých letech našeho století, je E. Zábranová-Turčínová-Davidová, která prováděla především výzkumy na Slovensku v Trebišově, a později se začala věnovat studiu Romů v českých zemích.¹⁷

V 60. letech 20. století se počet romistů rozrůstá, zpočátku zejména o fyzické antropology, demografy, politology, sociology.¹⁸ A průběhu 70-tých až 80-tých let přibývají další badatelé, především historici a demografové.¹⁹ V první polovině 70. let byl ustaven při

⁹ LÍPA, J.: *Příručka cikánštiny*. Praha 1963.

¹⁰ LÍPA, J.: *Cikánština v jazykovém prostředí slovenském a českém*. Praha 1965.

¹¹ Až do své smrti v r. 2005..

¹² HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Základy romštiny*. Praha 1974

¹³ HÜBSCHMANNOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha 1991.

¹⁴ DANIEL, B.: *Dějiny Romů*. Olomouc 1994.

¹⁵ JAMNICKÁ-ŠMERGLOVÁ, Z.: *Dějiny našich Cikánů*. Praha 1955.

¹⁶ Rozsáhlá monografická studie E. Horváthové (ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultura rožkovianských Cigánů. In: *Slovenský národopis*, r. 2, 1954, č. 1-2: s. 149-175, č.3-4: 285-308) je první etnologická práce svého druhu u nás, která se zabývá kulturou a životem Romů. V r. 1964 vydává E. Horváthová dnes již základní etnologické dílo „Cigáni na Slovensku“ (HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. SAV Bratislava 1964), které je výsledkem jejich dlouhodobých výzkumů a je základním romistickým dílem u nás.

¹⁷ V posledních letech se E. Davidová zabývá zejména fungováním romské komunity v Českém Krumlově. Viz. DAVIDOVÁ, E.: Mígrace – pohyb ze Slovenska „do Čech“ – Romové osídlenci českého a moravského pohraničí (na příkladě českého Krumlova). In *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s.141-150.; DAVIDOVÁ, E.: Cikáni (Romové) v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988). In: *Cikáni v průmyslovém městě: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVIEF – ÚEF ČSAV*, Praha 1988, č. 3, s. 1- 80.

¹⁸ Ve fyzické antropologii se Romům věnuje H. Malá, J. Suchý (fyzické parametry romské populace). Později pak přibývá M. Dokládál (antropologický výzkum romských dětí) a J. Beneš (studie o romských brancích). V demografii je to především V. Srb a v oblasti politologie a práva M. a T. Holomek, kteří se zabývali romskou problematikou. Z pozic asimilační politiky do této problematiky vstupuje J. Sús (zastupující oblast sociologie, tvůrce politické příručky). Viz. NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999, s. 6.

¹⁹ Z historiků jde o J. Málka, který se zabýval starší minulostí českých Romů a C. Nečase, zabývajících se problematikou diskriminace a genocidy českých a slovenských Romů za druhé světové války. J. Hazal, J. Pánek a E. Procházková se věnovali otázce pronásledování romského etnika v období pozdního středověku. Z. Šípek se soustředil na romskou otázku v období mezi dvěma světovými válkami. Dále připomínám Z. Kolárovou - Švorcovou (dějiny a kultura Romů na Slovensku) a P. Šalamona (dějiny a demografie).

sociologické sekci Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV mezioborový tým pro romskou problematiku, jehož členové byli rozděleni a začali pracovat v sociologické, pedagogicko-psychologické, lingvistické, lékařsko-antropologické, historické, etnologicko-folkloristické a bibliografické sekci. Základním ideovým východiskem práce týmu byla koncepce asimilace českých a slovenských Romů, která patřila k oficiální linii československé státní politiky. Činnost týmu ustala po vydání dvou interních publikací „Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR“²⁰ a „Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR“.²¹

Na etnologické výzkumy E. Horváthové navázala v druhé polovině 80-tých let J. Marušiaková, která se zabývala především olašskými Romy a vztahy mezi etnickými skupinami Romů a E. Davidová, která se vedle studia Romů na Slovensku orientovala od konce 60-tých let do současnosti i na způsob života a kultury Romů v českých zemích.²²

V druhé polovině 70. let se zintenzivňuje zájem etnologů o Romy žijící v českých zemích, zejména v průmyslových aglomeracích. Svůj zájem k Romům obrátil Tomáš Haišman, který řešil především otázky migrace a stabilizace Romů na Kladensku a posléze v Praze. Právě Haišman stál v 80. letech u počátků výzkumu iniciovaného ÚEF ČSAV v Praze. Jeho první výsledky byly presentovány v r. 1986.²³ V rámci výzkumu přibírá T. Haišman řadu dalších pracovníků - zejména R. Weinerovou, I. Kubečkovou, V. Pelíškovou. Tito etnologové přistupovali k Romům jako ke svébytné etnické skupině, která má svou kulturní osobitost a svůj životní styl a stává se novým svébytným společenstvím

V demografii se Romy začal zabývat V. Sekera, K. Kalibová a Z. Pavlík. V oblasti antropometrie D. Siváková. Viz. NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999, s. 6.

²⁰ KÁRA, K. – DAVIDOVÁ, E. – HÜBSCHMANNOVÁ, M. – KOZEL, J.: *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR*. ÚFS ČSAV, Praha 1975.

²¹ HÜBSCHMANNOVÁ, M. a kolektiv: *Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR (1955-1972)*. ÚFS ČSAV, Praha, 1974.

²² DAVIDOVÁ, E.: Cikánské (romské) etnikum v Ostravě. In: *Ekologická analýza a problém vývojových změn Cikánů – Romů v městském průmyslovém prostředí*. 1-2. díl, VÚVA Praha 1970.; DAVIDOVÁ, E.: Cikánští osídlenci na Českokrumlovsku po r. 1945. In: *Zpravodaj KSVIEF ÚEF ČSAV* Praha 1982; DAVIDOVÁ, E.: Proměny etnické skupiny Cikánů –Romů v tvořící se lokální společnosti novoosídleneckého pohraničí po r. 1945 (na příkladě Českokrumlovsko). In: *Zpravodaj ÚEF ČSAV*, Praha 1982, s. 41-77; DAVIDOVÁ, E.: *Cikáni –Romové v českém pohraničí po r. 1945 – jejich odlišná etnicita a problém integrace s majoritní společností*. In: *Etnické procesy* 4, 1986; DAVIDOVÁ, E.: *Cikáni (Romové) v městském prostředí Českého Krumlova (1945-1988)*. In: *Cikáni v průmyslovém městě: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVIEF – ÚEF ČSAV*, Praha 1988, č. 3, s. 1- 80.

²³ V polovině 80. let řešilo oddělení etnických procesů Ústavu pro etnologii a folkloristiku ČSAV dílčí úkol „Vnitřní a vnější důsledky etnických procesů, v jehož rámci byl zpracován i výzkumný program „Cikáni v průmyslovém městě: problematika adaptace a asimilace“. Takto koncipovaný program byl příspěvkem etnologie a dalších vědních disciplín k poznání a řešení teoretických i praktických problémů, spojených s existencí romské populace jako zvláštní etnické skupiny. První výsledky výzkumu byly presentovány 17. dubna 1986 na semináři, z něhož byl publikován sborník referátů ve Zpravodaji koordinované sítě vědeckých informací pro etnologii a folkloristiku 1986 a 1987. V rámci tohoto programu si konkrétní badatelé kladli především otázky migrace, akulturace, asimilace Romů, které studovaly na ukazatelích stravy, bydlení, partnerského vztahu, folkloru a dalších. Studium Cikánů-Romů sledovali badatelé ze 2 pohledů - bylo zaměřeno na 2 linie:

1) vědeckou a 2) státně administrativní.

v lokální společnosti českých měst.²⁴

Od r. 1986 se romskou problematikou začali systematicky zabývat další slovenští etnologové A. B. Mann (komplexní výzkum romské kultury a způsobu života Romů) a M. Dubayová (výzkum romské rodiny) z týmu Společenskovedního ústavu SAV v Košicích za spolupráce historičky A. Jurové (řešení romské problematiky po 2. světové válce), sociální psychologičky V. Bačové (výzkum romské rodiny, vztahy Romů a majoritní společnosti).²⁵ Orientovali se nadále především na prostředí romských osad.

Okruh řešených problémů se vztahoval k otázkám osobitosti způsobu života a kultury Romů v různě definovaných lokálních společnostech, k otázkám jejich průběžné aktuální migrace ze Slovenska do českých zemí, k otázkám adaptace Romů na kulturní poměry českých měst a k otázkám procesu jejich postupné integrace do české společnosti.

V první polovině 90. let na výzkumy A. Manna navázala na Slovensku etnoložka Z. Kumanová a další autoři např. I. Vašečka, R. Džambazovič, I. Radičová, v jejichž předmětem zájmu je zejména romská rodina.

V českých zemích se od druhé poloviny 90. let Romům v Čechách i na Slovensku věnují mladí kulturní antropologové M. Jakoubek, L. Budilová, M. Hajská, P. Sedláčková, Abu Goš.

Duchovní kultura Romů

Česká a slovenská odborná literatura, pokud se vůbec tématu magie a pověrečných představ věnovala, tak především v rámci širších monografických pohledů na lidovou kulturu nebo na Romy. Tématu se odborně věnovala od 50. let 20. století etnoložka E. Horváthová (roz. Čajánková) v rámci svého globálního studia života a kultury Romů na Slovensku, upozorňuji zejména na její knihu „Cigáni na Slovensku“, ve které se autorka věnuje náboženství a duchovnímu životu Romů.

Pokud se etnologická literatura otázkou náboženských představ a víry zabývala samostatně, tak pouze popisovala průběh magických a pověrečných praktik v rámci obyčejové tradice. Náboženské představy Romů zachytila v rámci studia života Romů na

²⁴ R. Weinerová se věnovala výzkumu michalovských Romů na Kladensku a zabývala se otázkou stravy. V. Pelíšková a I. Kubečková naproti tomu zkoumaly rodinný život michalovských Romů na Kladně na příkladech partnerských vztahů.

²⁵ K týmu patřili i externí pracovníci NÚ SAV P. Antol a P. Žiga (výzkum romské kultury - rodinné obyčeje), kteří se ovšem romské problematice později již nevěnovali. Dále můžeme jmenovat etnoložku-muzeoložku H. Zelinovou-Bílkovou (výzkum romské kultury, obyčejů).

Slovensku a v Čechách etnoložka E. Davidová (roz. Zábranová, provdaná Turčínová) a popsala je v odborném článku „Lidové náboženství trebišovských Cikánů-Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity“²⁶ a kapitole „Lidové náboženství - víra a pověry Romů“ knihy „Romano Drom/Cesty Romů 1945-1990“.²⁷

Duchovní kulturou Romů se zabývala také lingvistka M. Hübschmannová,²⁸ a to při studiu lingvistického, folklorního i etnografického materiálu.²⁹ Významným pro její přístup byl komplexní pohled na fungování romského duchovního života.

Teprve od konce 80. let 20. století byla nastolována i otázka obsahu duchovního života a různých podob víry Romů – ovšem vždy v kontextu konkrétních regionů a lokálních společností.

Od poloviny 80. let 20. století se na magické a pověrečné představy u Romů na Slovensku samostatně a systematicky zaměřuje etnolog A. B. Mann. Upozorňuji především na jeho články: „Základné znaky svadby Cigánov Rómov na východnom Slovensku“,³⁰ „Výskum rodinných obyčajov ako prostriedok poznanania rodiny Cigánov-Rómov na Slovensku“³¹ a „Obyčaje při narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku“,³² „Duchovná kultúra Rómov.“³³

Dále se tématu magie v rámci studia rodinných obyčejů Romů na Slovensku okrajově věnovali H. Bílková („Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci“³⁴), P. Antol a P. Žiga („Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v doline Hnilca“³⁵),

²⁶ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů-Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č.1, s. 93-103.

²⁷ DAVIDOVÁ E: *Romano Drom / Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc, Universita Palackého, 1995, s. 123 – 135.

²⁸ Hübschmannová se ve svém výzkumu zaměřovala především na poválečné romské migranty ze Slovenska a na Romy na východním Slovensku. Jako východisko používala především metodu obsahové analýzy výpovědí, stejně jako její spolupracovnice Hanka Šebková, Edita Žlnayová, Anna Žigová a její žáci Veronika Kamenická, Lada Viková, Zbyněk Andrš.

²⁹ Při svých terénních výzkumech zaznamenávala M. Hübschmannová více žánrů lidové slovesnosti: kromě pohádek, které byly donedávna přirozenou součástí života východoslovenských Romů (k vypravěčským příležitostem patřilo např. tzv. vartování u mrtvého), jsou to zejména příběhy ze života, vzpomínková vyprávění o osudech Romů během druhé světové války, ale také přísloví, hádanky a texty písní.

³⁰ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1989, č. 1-2, s. 113-122.

³¹ MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov ako prostriedok poznania rodiny Cigánov-Rómov na Slovensku.

In: *Teoreticko-metodologická východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 95-103.

³² MANN, A. B.: Obyčaje při narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a religionistiky, FHV, VŠPg Nitra, 1994, s.132-137.

³³ MANN, A. B.: Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir*, časopis o súčasnej náboženskej scéne, r. 7, 1/2004, s. 10-12.

³⁴ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 183-190.

³⁵ ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v doline Hnilca, In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 172-175.

J. Platko („Svadba u Cigánov v Abranovciach“³⁶), E. Lacková („Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti“³⁷).

K ďalším badateľom z českých zemí, ktorí sa zabývali magií a poverečnými predstavami³⁸ patrila I. Kubečková („Současná forma a úloha tradičních institucí v rámci rodiny „michalovských“ Romů v Kladně na příkladu křtu“,³⁹ „Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně – sterilita, gravidita“⁴⁰);

V. Pelíšková („Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně - partnerství“,⁴¹ „Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna“⁴²).

Od druhé poloviny 90. let 20. století se o duchovní život Romů v českých a slovenských zemích zajímá etnoložka - muzeoložka H. Dvořáková („Romské poutě jako jedna z podob účasti na oficiálním náboženském kultu“⁴³), a dále pak mladí badatelé - kulturní antropologové M. Hajska („Křtem proti zlým silám“⁴⁴), M. Jakoubek a L. Budilová („Přísaha u kříže“⁴⁵).

Na začátku 21. století, v letech 2001-2002 probíhal na Slovensku terénní výzkumný projekt s názvem „Religiozita slovenských Romů“ a na jeho realizaci se podíleli vedle A. Manna, etnologové - Z. Palubová⁴⁶ a J. Mináč, odborníci z řad religionistiky - M. Kováč, T. Podolinská, D. Djuričová a A. Kovács a romští odborníci A. Botošová a R. Pivoň. Výsledkem výzkumu je kniha „Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano pařaviben pre Slovensko“.⁴⁷

³⁶ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 177 – 181.

³⁷ LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 203-209.

³⁸ Především ve svém výzkumu rodinných obyčejů, fungování romské rodiny v oblasti partnerských vztahů a rodičovství v městských aglomeracích.

³⁹ KUBEČKOVÁ, I.: Současná forma a úloha tradičních institucí v rámci rodiny „michalovských“ Romů v Kladně (na příkladu křtu). In: *Cikání v průmyslovém městě: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV*, č.12, sv. 11, s. 158-164.

⁴⁰ KUBEČKOVÁ, I.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (sterilita, gravidita). In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 23 - 26.

⁴¹ PELÍŠKOVÁ, V.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství). In: *Cikání v průmyslovém městě (část 2): Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV*, č. 12, Praha 1988, s. 12-21.

⁴² PELÍŠKOVÁ, V.: Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 26-32.

⁴³ DVOŘÁKOVÁ, H.: Romské poutě jako jedna z podob účasti na oficiálním náboženském kultu. In: *Národopisná revue*, 3/2000, s. 141-147.

⁴⁴ HAJSKÁ, M.: Křtem proti zlým silám. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 13-15.

⁴⁵ JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L.: Přísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 18-19.

⁴⁶ U Z. Palubové upozorňuji zejména na článek Ludové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. Viz. PALUBOVÁ, Z.: *Ludové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia*. In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 80-91.

S výše uvedenými články etnologů – romistů pracuji jako s prameny. Tato literatura mi dala možnost konfrontovat vlastní poznatky terénního výzkumu údaji, které jsem z ní získala.

Ve své práci se opírám o zde uvedenou literaturu, na jejíž základě jsem vytvořila 1. kapitolu (Magie jako kulturní fenomén) a 2. kapitolu (Magie u Romů - v historické perspektivě). Analýza stavu magie u současných pražských Romů (u dvou skupin – Romů řadových a elitních) je vybudována na terénním sběru dat. Vlastní podstatu mé práce tvoří výzkum, následné vyhodnocení dat a jejich analýza. Součástí této analýzy je komparace dat s údaji, které zaznamenala literatura v kontextu evropských a zejména střeoevropských Romů.

⁴⁷ KOVÁČ, M. – MANN, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003.

5. Terénní výzkum

Ve své práci vycházím, jak už jsem zmínila, z terénního výzkumu. Na něm je práce vybudována.

Terénní výzkum jsem uskutečnila u dvou souborů respondentů: 1) u romské elity v Praze a 2) u řadových smíchovských Romů.

Realizovala jsem ho technikou opakovaných polostandardizovaných rozhovorů (interview), audiovizuální dokumentací a dlouhodobým zúčastněným pozorováním. Otázky respondentům jsem kladla v průběhu spontánního rozhovoru - šlo však o jasné, připravené a cílené otázky. S respondenty jsem komunikovala v češtině. Rozhovory jsem zaznamenávala na diktafon, případně na videokameru. V případě, že respondenti odmítli záznam na diktafon, dělala jsem si terénní poznámky. Ty jsem doma ještě týž den rekonstruovala v širší zápis a ten jsem uložila spolu s výchozími terénními poznámkami do svého archivu. Terénní poznámky jsem si dělala také v případě, že se jednalo o neplánovaný rozhovor, který vyplynul z komunikační situace. I v něm jsem se řídila vypracovanou osnovou. Přepisy rozhovorů z diktafonu jsem provedla dle časových možností, nejpozději však do dvou týdnů od doby výzkumu. I tyto přepisy jsou součástí mého výzkumného archivu.

Přepsané nahrávky jsem roztřídila tématicky podle sledovaných okruhů. Při přepisu rozhovorů jsem postupovala podle charakteru získaného terénního materiálu. U nahrávek jsem použila jednak doslovnou transkripci (pokud se informace dotýkaly vymezeného tématu) a jednak shrnující protokol (pokud se jednalo o informace doplňkové, souvztažné).

Rozhovory jsem s většinou respondentů vedla opakovaně, což bylo časově náročnější, ale také efektivnější ve svém důsledku. Při opakovaných rozhovorech jsem se dozvěděla informace, které by mi respondenti bez bližšího vzájemného poznání nesdělili.

Výzkum jsem prováděla ve dvou etapách. V době od května r. 1998 do dubna r. 1999 začaly na toto téma první rozhovory (ještě v souvislosti s mou diplomovou prací), systematicky jsem však výzkum realizovala v rámci přípravy doktorandské práce – od r. 2002 až r. 2006. Individuální rozhovory jsem uskutečnila s 62 respondenty. O tyto rozhovory opírám své závěry. V soupise respondentů, který zařazuji do práce, však uvádím pouze 46 osob, které mi dovolily abych se na ně přímo odvolávala. Soupis respondentů respektuje tedy přání jednotlivců a obsahuje selektivní údaje. V souboru a stejně tak i v soupise respondentů

převažují ženy. Muži v rozhovorech na téma magických a pověrečných představ nebyli příliš sdílní, dávali najevo, že jde o ženskou záležitost – o téma rozhovoru žen, ovšem rozhovory žen zvědavě sledovali a posléze do nich vstupovali. Ženy se ukázaly být přístupnější k rozhovorům a ochotnější sdělit informace o duchovním životě – svém, své generace i generace rodičů a prarodičů. Soukromí respondentů chráním, a tak se na ně jmenovitě v práci neobracím

Jelikož jsem romskou komunitu v Praze na Smíchově dobře znala a velkou část respondentů z řad romské elity v minulosti již oslovila v rámci předešlých výzkumů,⁴⁸ přistupovali ke mně dotazovaní z obou skupin spontánně a s důvěrou. Značnou část respondentů jsem pravidelně navštěvovala v jejich domovech (když se mi tato možnost nabízela, upřednostnila jsem ji), a tak jsem mohla pozorovat a vnímat to, jak respondenti bydlí, jak se chovají uvnitř své základní rodiny a příbuzenské skupiny. Mnohdy jsem mohla pak pohovořit i s dalšími členy rodiny a utvořit si tak obraz nejen o sdíleném či nesdíleném duchovním životě, víře, pověrečných představách a praktikovaných magických úkonech, ale i o tom, jak jsou magické představy ukotveny v konkrétní rodině či příbuzenské skupině. Za respondenty z řad elity jsem také docházela do jejich zaměstnání, případně jsem je kontaktovala na společenských a kulturních zábavách (romské festivaly, koncerty romských kapel, taneční zábavy), v kavárnách či na politických setkáních, kterých jsem se v rámci badatelsko-novinářských aktivit zúčastnila. Elitní Romy jsem také navštěvovala u nich doma - v rodinném prostředí.

Ačkoli jsem informace získávala ve třech různých situacích výzkumu (prostředí rodinné, prostředí pracovní - zaměstnání, prostředí společensko-kulturní zábavy), prostředí rodinné bylo pro můj výzkum stěžejní vzhledem k intimitě tématu práce. Ve zmíněných prostředích reagovali respondenti z obou skupin rozdílně. V rodinném kruhu či při návštěvách jejich domovů ke mně byli otevřenější a uvolněnější, po opakovaných návštěvách mi o sobě byli ochotni sdělit i informace intimního charakteru. Zejména při výzkumu řadových Romů se rodinné prostředí ukázalo jako nejdůležitější. Na společenských a kulturních setkáních mě

⁴⁸ Viz. KVÍZOVÁ, L.: *Význam smrti v postojích moderní romské elity*, diplomová práce z kulturní antropologie, obhájená na FSV UK v Praze, Praha 1999, 104 s.; KVÍZOVÁ, L.: *Mulové v tradici a víře romské elity*. In: *Lidé města - revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace*, 1 / 1999, s. 104-113; KVÍZOVÁ, L.: *Funkce tradice u romské elity v Praze*. In: *Lidé města - revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace*, 3 / 2000, s. 217-223; HRDLIČKOVÁ, L.: *Smrt a pohřeb u Romů*. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 19-21; HRDLIČKOVÁ, L.: *Kulturní identita romské elity v Praze*. In: *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*, D. Bittnerová, M. Moravcová a kol., Praha 2005, Sofix, s. 211-228.

respondenti elity a neelity rovněž přijímali vstřícně, byli upřímně potěšeni, že se o jejich kulturu a tradice někdo zajímá. Mohla jsem respondenty pozorovat při společné zábavě, které se mnohdy účastnily i děti, nikoli však v tomto prostředí vést hloubkové rozhovory. Těchto situací jsem využívala především k navazování kontaktů s novými respondenty a také k udržování kontaktů se stálými respondenty. Díky aktivní účasti na zábavách a společenských setkáních jsem přestala být v komunitě cizím rušivým elementem a respondenti ke mně byli vstřícnější, měli ke mně větší důvěru a dokonce mi pomáhali sami shánět informace a získávat další respondenty. Přinášeli mi na osobní i společenská setkání materiály, o kterých se domnívali, že jsou pro mou práci potřebné. Tímto způsobem jsem mohla sledovat reflexi problematiky magických a pověrečných představ v prostředí romské elity. Příslušníky elity jsem na rozdíl od řadových Romů navštěvovala také v prostředí zaměstnání, pokud probíhaly rozhovory tam, respondenti se necítili dostatečně uvolněně a o tématu se mnou nechtěli příliš hovořit.

Audiovizuální dokumenty (filmové) jsem pořizovala sama v rámci týmové spolupráce s Alexandrem Vojtou (režisérem a kameramanem v jedné osobě). Ačkoli jsme filmovali situace života romských komunit v širokém záběru – na pozadí rodinného a společenského života, koncentrovali jsme se na výpovědi respondentů o víře a magii a zachytili jsme některé z magických praktik a úkonů, tak jak nám byly prezentovány. Důležitost těchto pramenů hodnotím proto, že se mi podařilo zachytit verbální i mimoverbální komunikaci pražských Romů (výraz očí, gestikulace, řeč těla apod.) a že mi tyto audiovizuální dokumenty umožnily korigovat deklarované (proklamované) postoje a stanoviska respondentů. Proto jsou z tohoto hlediska cennější mnou natočené materiály, které nemají pouze výpovědní hodnotu.

Ovšem část audiovizuálních dokumentů (videokazety, hudební nahrávky) mi ovšem také respondenti zapůjčili ze svých rodinných archivů. Tyto zapůjčené audiovizuální dokumenty mně podaly zprávy o významných rodinných i společenských událostech ze života jednotlivých respondentů a jejich rodin a jedině v rámci těchto příležitostí jsem získala podprahově zprostředkované informace nejen o některých magických úkonech a jejich využití v rámci rodiny a komunity, ale i reakci na tyto akty. Tyto reakce jsou podkladem pro mou interpretaci vztahu současných Romů k magickým úkonům. Proto také zapůjčené audiovizuální nahrávky mají vysokou hodnotu – jsou pramenem, který respondenti nepůjčují a jehož získání není snadné i z obavy zneužití v magickém slova smyslu. Jejich získání signalizuje důvěru, kterou ke mně mají.

Během svého výzkumu jsem nefotografovala, jelikož si to respondenti nepřáli a chtěli

zůstat v anonymitě, ale byla jsem při vzájemném rozhovoru s nimi filmována mým spolupracovníkem. Respondenti překvapivě reagovali vstřícněji na videokameru než na fotoaparát, a po určité době zaznamenávání na její přítomnost zapomněli. Přání respondentů jsem respektovala, protože jsem nechtěla zklamat jejich důvěru. S velkým počtem respondentů jsem a pravděpodobně i budu nadále v trvalém kontaktu.

Pro svou práci jsem rovněž využila v terénním sběru obrazové dokumenty – fotografie a diapozitivy.

6. Vymezení souboru respondentů

Pracuji se dvěma skupinami respondentů – s respondenty, kteří se svou společenskou činností a vzděláním zařadili do skupiny *elitních Romů* a s respondenty, kteří patří do skupiny mnou definovaných *řadových Romů*. Obě skupiny pocházejí z řad pražských Romů, přičemž hlavním jádrem výzkumu byli především Romové, které nazývám „elitou“. Oni tvoří nejpočetnější skupinu respondentů výzkumu.

Skupinu elitních Romů jsem si definovala v kontextu interpretace vlastního vnímání romské elity jako nejvzdělanější a nejvyspělejší části romského společenství, části která předznamenává další vývoj romské komunity. Elitu vymezují i měřítky romské společnosti. Pod romskou elitu tedy zahrnuji lidi, kteří se odlišují jak výjimečnou profesí,⁴⁹ tak i tím, že představují kulturně a ekonomicky vyspělou část romského společenství.

Elitní Romové svůj vztah k Praze odvozují ze dvou vztahů: jednak lokálního (žijí tu) a jednak pracovního (pracují tu). Věkově náleží spíše k mladé a mladší střední generaci. Převážně se jedná o potomky Romů, jejichž rodiče a prarodiče se přestěhovali na naše území ze Slovenska.

Vzdělání elitních respondentů je převážně středoškolské – odborné (zahrnuji do něj i studenty středních škol), pouze v několika případech se jedná o respondenty vysokoškolsky vzdělané či naopak se základním vzděláním. Profesně se řadí mezi umělce, novináře, úředníky, studenty. Patří ke střední vrstvě občanské společnosti České republiky. Avšak z romského pohledu je jejich status a s ním související postavení v romské komunitě daleko vyšší.

Všichni zmínění respondenti z řad elity se hlásí k romské národnosti (nezávisle na barvě svých vlasů, očí, pleti) a jejich vnější projevy etnické identity můžeme pozorovat především při společenských příležitostech, hlavně při zábavách - v tanci a písni.

U respondentů z řad sledovaných elitních Romů je patrné, že začínají být hrdí na svůj etnický původ, začínají se aktivněji zajímat o romský jazyk a kulturu, začínají objevovat a oceňovat jejich hodnoty. Přihlašují se k „romství“ a začínají se angažovat v pomoci ostatním Romům. Většinou se jedná o potomky romských profesionálních hudebníků, případně o lidi

⁴⁹ Romská komunita si vybudovala vlastní měřítka úspěšnosti a elitnosti. Profesní pozice, které respondenti zastávají, jsou z hlediska Romů chápány jako proniknutí do vyšších společenských struktur, které dříve nezaujímalí (např. profese modelky, podnikatele, právníka...).

pocházející z rodin uměleckých řemeslníků - např. kovářů, dále pak o děti ze smíšených manželství - „poloviční“ nebo „čtvrtinové“ Romy, středoškolsky a vysokoškolsky vzdělané lidi. Tito jednotlivci překonali „handicap“ svého původu a vnitřně se se svým romstvím identifikují. Uvědomují si vlastní hodnoty (z oblasti jazyka a kultury), na kterých mohou dále stavět. S majoritní společností se vyrovnávají cestou pozitivní deklarace dvojí identity. Vyrovnávají se s ní způsobem života, včetně demografického chování.⁵⁰ Někteří z nich vstupují do romsko-českých partnerských vztahů. Pro tyto Romy je vesměs takovýto sňatek projevem stoupající snahy plně se vyrovnat životní úrovni většinové společnosti a někteří Romové jej vnímají jako otázku prestiže.

Skupinu řadových Romů jsem si definovala v kontextu lokální příslušnosti. Orientovala jsem se na skupinu smíchovských Romů, kteří v době výzkumu žili ve vyšší koncentraci obvodu ulic Plzeňská, Holečkova, Radlická (centrální Smíchov) a ulice Pod Kavalírkou (Košíře). V rámci celé generační skladby místních Romů jsem se záměrně orientovala na respondenty stejných věkových kategorií, jaké jsem zachytila u elity – s jedinou výjimkou, nejstarší generace, která u elity není.

Respondenti ze skupiny řadových Romů žijí a pracují v Praze. Starší generace, mladé ženy a někteří jednotlivci nejsou zařazeni do pracovního procesu – jsou v důchodu, na mateřské dovolené či nezaměstnaní. Někteří se do Prahy přestěhovali ze Slovenska – nejčastěji z romských osad na východním a středním Slovensku (zejména starší generace) nebo patří k potomkům slovenských Romů, kteří do Prahy odešli v několika migračních vlnách v 50. – 60. letech, případně v letech 70.-tých.

Vzdělanostně se od řadové Romové od elitních Romů liší – zpravidla mají základní vzdělání či odborné vzdělání (učiliště). Jednotlivci ze staré generace dokonce nemají školní vzdělání. Z hlediska zaujatého sociálně-ekonomického statusu není skupina řadových Romů homogenní – někteří mí respondenti ekonomicky a finančně živoří (tj. pohybují se na hranici životního minima), jiní jsou na tom o poznání lépe, a další dosáhli úrovně stejně postavených lidí z většinové společnosti. Příslušnost k řadovým Romům v mém vymezení tedy charakterizuje především profese, kterou vykonávají (nebo vykonávali). Pracují a pracovali

⁵⁰ Zaznamenala jsem, že u respondentů, kteří mají potomky, je počet dětí v porovnání s ostatní romskou populací výrazně nižší (v daném vzorku mají respondenti většinou kolem dvou, tří dětí). Jejich demografické chování se přibližuje se majoritě, ačkoli sami respondenti pocházejí většinou z více dětí. Tuto skutečnost považuji za významný posun. Elitní Romové přejímají model evropské městské rodiny - rodiny, která je charakterizovaná malým počtem dětí. Tento model však v prostředí elitních Romů „nedospěl“ do modelu rodiny s jedním dítětem.

zejména v pohostinství, komunálních službách, úklidových firmách.

Řadoví Romové z Prahy se deklarují jako Romové, nicméně několik dotázaných respondentů deklarovalo, že zvolilo při sčítání lidu českou národnost nikoli romskou. Důvodem jejich počínání byla většinou neznalost – někteří řadoví Romové se totiž domnívají, že pokud se přihlásí k romské národnosti, pozбудou české nebo slovenské státní příslušnosti – a tím se liší od romské elity.

Jejich vyrovnání se s majoritní společností je opřeno především o model konzumní společnosti. Svou identitu řadoví Romové budují na vědomí romských rodinných kořenů, „emancipační“ snahy je vesměs míjejí. V porovnání s elitními Romy lpí mnohem více na endogamních svazcích a na vyšším počtu dětí. Model plánovaného rodičovství většinové společnosti dosud nepřijali. Přesto je i pro ně mezi-etnický partnerský vztah otázkou prestiže.

Co se týče náboženského vyznání většina respondentů obou skupin (asi 2/3 vzorku) se považuje za věřící, ostatní (asi 1/3) se řadí mezi bezkonfesní laiky. Věřící respondenti se hlásí k římským katolíkům, větší část respondentů se však za praktikující věřící v běžném slova smyslu nepovažuje. Jejich víra je zajímavou symbiózou křesťanské ideologie, vlastních pověr (jejichž kořeny někteří badatelé, např. M. Hübschmannová, hledají v Indii) a obyčejných lidových pověr majoritního obyvatelstva, kterou přizpůsobili vlastním potřebám.

Respondenti obou skupin ovládají romštinu, většina z nich aktivně (především příslušníci střední a starší generace). Narozdíl od mladších respondentů, kteří hovoří většinou dvěma jazyky (romsky - či prokazují alespoň pasivní znalost romštiny - a česky), příslušníci střední a starší generace hovoří ještě navíc slovensky. Ti, jejichž rodina pochází z Německa, Ruska či Maďarska, ještě navíc často ovládají jazyky těchto zemí. Dnes jsme u Romů žijících či pracujících v Praze, kteří přísluší jak do elitní, tak do neelitní části komunity, svědky procesu jazykové asimilace, kterou realizují ve výchově dětí třemi způsoby:

1. hovoří s dětmi odmalinka *jak romsky, tak i česky*. Někteří své děti vědomě romštině učí, protože si uvědomují důležitost znalosti vlastního jazyka. Jazyk slouží jako významný etnický ukazatel skupiny - Romové se identifikují přes jazyk a styk s romskou komunitou,

2. hovoří s dětmi *převážně česky* - při výchově upřednostňují češtinu, ale souběžně s ní komunikují s dětmi romsky. Děti se učí romštině pasivním způsobem - poslechem, zprostředkovaně přes pohádky, příběhy a písně, případně ji využívají v jednoduché komunikaci s prarodiči a nejstaršími členy komunity. Tito rodiče předpokládají, že se děti, poté co vyrostou, sami rozhodnou, zda budou romštinu používat či nikoli

3. hovoří s dětmi *jen česky*, romsky hovoří jen v jejich nepřítomnosti nebo vůbec ne.

Někteří respondenti (výhradně ze skupiny řadových Romů) hovoří zvláštním „etnolektem“, slangem smíšeným z různých nářečí - slovenštiny a češtiny.

Ti elitní Romové, kteří romštinu ovládají pasivně, se v mnohdy sami v rodné řeči zdokonalují. Jejich (v porovnání s řadovými Romy) menší znalost je způsobena tím, že se jejich rodiče snažili doma nemluvit romsky, ale pouze česky, aby se dětem řeči nepletly a neměly problémy ve škole s jazykem.

II.

7. Magie (Magické a pověrečné představy)

7. 1. Magie jako kulturní fenomén

7. 1. 1. Magie a její podstata

Termín magie pochází pravděpodobně z Persie. Je odvozen od perského slova, které znamená „moc“ nebo „velikost“. Podobně v latině *magnus* znamená velký, v řečtině *megas* mocný a v sanskrtu „*maha*“ znamená moc.⁵¹ Staroperští mágové byli příslušníci Zoroasterova učení. Uctívali oheň a jiné živly, zabývali se léčením, zákonodárstvím, písemnictvím. V období Římské říše pronikl zoroastrismus a s ním slovo magie do Evropy, kde *ars magica* označovala umění ovládat přírodní síly a nadpřirozené bytosti.⁵²

V tomto pojetí byla magie součástí všech náboženství, různých filosofických směrů a vědních oblastí. O umění magie nepochyboval starověk ani středověk, ještě začátkem novověku byly spory pouze v otázce zda a do jaké míry patří do vědy nebo zda jde o umění, které propůjčuje d'ábel , respektive o umění umět navázat kontakt s démon a zemřelými.⁵³

Pohled na magii

V magii je nutné rozlišovat přístup okultistický (hermetický) a přístup vědecký - nahlížený z různých vědních disciplín a různých ideologických-filozofických konceptů.

Podle Nakonečného⁵⁴ pojem magie vystupuje ve třech významových rovinách:

1) v rovině kulturně a sociálně antropologické, respektive etnologické a sociologické pojetí,

⁵¹ NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 164 .

⁵² HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 322.

⁵³ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 322.

⁵⁴ NAKONEČNÝ, M.: heslo magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 580.

2) v rovině filosofického a literárního romantismu a 3) v rovině okultistické

Definice magie existuje nespočet.

Kulturně antropologické pojetí magie nalezneme např. v Příručním slovníku naučném.⁵⁵ Ten definuje magii ve dvou rovinách: 1) jako „čarodějnictví, kouzelnictví, jeden z nejstarších elementů počátečního vývoje náboženství, fanatickou víru v čáry a kouzla. Zakládá se na neznalosti přírodních zákonů a snaží se vysvětlit přírodní jevy představou, že existuje možnost, aby lidé pomocí kouzel a čar působili na okolní přírodu a jiné lidi, 2) jako „primitivní obřady z této víry vyplývající“. E. Horváthová v Encyklopedii slovenské kultury charakterizuje magii jako „obřady a úkony spjaté s vírou a schopností člověka ovlivňovat pomocí nadpřirozených sil jiné lidi, zvířata, případně nadpřirozené jevy a nebo duchy a bohy“. ⁵⁶ Podle M. Nakonečného se kulturně antropologické pojetí magie kryje s pojmem čarodějnictví (lidové čarodějnictví), eventuelně šamanismem, což považuje za zavádějící a nesprávné.⁵⁷

Filosofické pojetí magie je následující: magie je „označení pro souhrn účelově orientovaných, kulturně výrazně odlišných praktik a jednání, jejichž cílem je dosáhnout na základě specifických představ o kauzálních vztazích ve světovém dění a s nimi souvisejících obrazů skutečnosti a jejího uspořádání určitou výhodu v obklopujícím přírodním a sociálním prostředí.“⁵⁸ Podle B. Horyny, autora Filosofického slovníku,⁵⁹ však není obecný filosofický a religionistický výklad pojmu magie k dispozici. Základní problém ve filosofickém a religionistickém výkladu představuje vztah magie k animismu a k náboženství. Otázku vztahu magie a náboženství zodpovídají různí teoretikové různě. V zásadě se shodují na vzájemné provázanosti, i když tuto provázanost reflektují různě.

Magie, náboženství a věda

Evolucionistické teorie 19. století řadí magii jako nižší vývojový stupeň před

⁵⁵ PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK NAUČNÝ, díl III, ČSAV Praha, 1966, s. 12.

⁵⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 322.

⁵⁷ NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 164.

⁵⁸ HORYNA, B.: heslo: magie. In: *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 256.

⁵⁹ HORYNA, B.: heslo: magie. In: *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 256.

náboženství.⁶⁰ J. G. Frazer, který vešel do dějin především svým dílem *Zlatá Ratolest* (*The Golden Bough. A study in magic and religion*),⁶¹ spatřoval v magii zárodek nejen náboženství, ale i vědy a filosofie, ve svých názorech byl pokračovatelem E. B. Tylora. Jeho východiskem byla analýza magického myšlení, které chápe jako vývojově nejranější, primitivistickou fázi lidského myšlení, respektive jako nesprávnou aplikaci základních principů asociace představ, principu podobnosti a vzájemného doteku.⁶² Magii chápal jako druh pseudovědy založené na nepřirozených asociacích idejí. Dospěl k názoru, že magie může být rozlišena od náboženství na základě toho, že nepředpokládá existenci žádných duchovních bytostí. Protože podle něj náboženství představuje vyšší úroveň lidského myšlení, vznikla magie historicky před náboženstvím a liší se od něj tím, že přinucuje nebo omezuje nadpřirozené síly, kdežto náboženství se je snaží získat na svou stranu. R. Marett se domníval, že magie ani náboženství neexistovali bez sebe a jsou v jednom celku a pokusil se vyložit vznik magie ze zvláštností emocionality primitivního člověka. Zejména starší vědci dávali magii do souvislosti s typologickými kategoriemi náboženských představ – fetišismem a dynamismem.

Názor, že magie je předstupněm náboženství byl hojně zastáván i ve 20. století, zvláště pod vlivem E. Durkheima, S. Freuda a H. Hubera. E. Durkheim rozdělil svět na sakrální a profánní, odlišil magii a náboženství na základě pravidel sociologické metody.⁶³ Základem každého náboženství je podle Durkheima určitá společenská skupina – náboženství nemůže existovat bez společenství (církve), je tedy kolektivistické, kdežto magie je vždy individuální.⁶⁴ Jak náboženství, tak magii pokládá za dva póly téhož jevu - víry. Funkcionálně antropologická škola (B. K. Malinowski) chápe magii jako účelově orientované jednání vůči nadpřirozeným silám, působícím ve specifikovaných přírodních a sociálních sektorech, se snahou je přimět k působení ve prospěch člověka. B. Malinowski ve své práci *Magic, Science and Religion*⁶⁵ soudí, že magický rituál vzniká z úzkostné tenze, kterou umožňuje odreagovat, a že nahrazuje praxi. Magický obřad má zajistit úspěch, o jehož dosažení se pochybuje, je

⁶⁰ HORYNA, B.: heslo: magie. In: *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 253.

⁶¹ Toto dílo původně dvousvazkové, zpracované v r. 1890 se rozrostlo na jedenácti svazkovou sérii vydávanou v letech 1907-1913, běžně je přitom známý a vydávaný výtah v jednom svazku.

⁶² NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 580.

⁶³ KOMOROVSKÝ, J.: Mágia a náboženstvo. In: *Magie a náboženství* (sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané na Velehradě v roce 1997), sestavila a redakčně upravila Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště, Slovácké muzeum, 1997, s. 9.

⁶⁴ DURKHEIM, E.: Elementární formy zycia religijnego. In: *Systém totemiczny w Australii*. Warszawa 1990, s. 39.

⁶⁵ MALINOWSKI, B.: *Magic, Science and Religion*, 1954 (1925). New York, Doubleday and Copany, Inc.

nejistý. Této teorii odporuje např. A. R. Radcliffe-Brown, který celý tento výklad obrací rituál naopak vytváří úzkost, která zajišťuje účelné chování. C. Lévi-Strauss nestaví magii a vědu do protikladu, ale chápe magické myšlení jako jiný druh myšlení, který je s vědeckým myšlením paralelní.⁶⁶ Nad etnocentrickým rámcem dosavadní teorie E. Evans-Pritchard a C. Lévi-Strauss doložili, že magie je kulturně specifický druh poznání a komunikace se světem s vlastními zákonitostmi. Rozhodující pro magii je podle těchto autorů uznávání objektivního řádu skutečnosti, který magický akt různými způsoby doplňuje a modifikuje.⁶⁷

Osobité pojetí vztahu magie a náboženství formulovali na sklonku 20. století R. Cavendish a L. Pospíšil. R. Cavendish vyslovil názor, že dějiny magie nelze zcela oddělit od dějin náboženství a vědy. V jeho pojetí lze v teorii zřetelně rozlišit náboženské, vědecké a magické postoje ke zkušenosti. Toto rozlišení staví na rozdílu v přístupech k okolnímu světu. Záměrem v náboženství je uctívat, ve vědě vysvětlovat, v magii ovládat a rozkazovat. Magie je podle něj pokusem uplatnit moc prostřednictvím úkonů, o kterých lidé věří, že mají přímý a automatický vliv na člověka, přírodu a boha.⁶⁸ Magie se snaží ovládat záhadné síly a zajímá se prvořadě spíše, zda daná věc funguje, než proč a jak funguje. V magii podle Cavendishe platí, že pokud je dodržován správný postup, žádaný výsledek se dostaví. Pokud se nedostaví, znamená to, že správný postup dodržen nebyl. Správný postup je ten, který zkušenost spojuje s žádaným výsledkem.⁶⁹ K pojetí Cavendishe o fungování magie a jejím postavení v životě člověka se připojují.

Podle L. Pospíšila znamená pro člověka západní civilizace magie akt, který přináší nadpřirozené výsledky, a důsledky, jenž se nemohou běžně vyskytovat. „Z objektivního hlediska se proto zdá, že neexistuje žádný vztah mezi aktem magie a předpokládaným následkem aktu. Předpokládaný vztah je záležitostí víry“.⁷⁰ V tomto bodě magie (na rozdíl od vědy) úzce připomíná náboženství. Pospíšil definuje magii jako provádění rituálního aktu k dosažení praktických a specifických výsledků.⁷¹ Magie je podle jeho interpretace založena na víře v empiricky neověřitelné kauzální spojení mezi aktem a (příležitostným) žádostným výsledkem. Na rozdíl od náboženství se však skládá ze specifických rituálních aktů, zaměřených k praktickým cílům a prováděných šamanem, čarodějným lékařem či

⁶⁶ NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 581.

⁶⁷ HORYNA, B.: heslo: magie. In: *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 253.

⁶⁸ CAVENDISH, R.: *Dějiny magie*. Praha 1994, Odeon, s. 7.

⁶⁹ CAVENDISH, R.: *Dějiny magie*. Praha 1994, Odeon, s. 7.

⁷⁰ POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 406.

⁷¹ POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 406.

kouzelníkem, který tvrdí, že má nadpřirozenou moc. Namísto modliteb používá, stejně jako vědec, pravidla, ale nespolehá na důkaz o vztahu mezi příčinou a následkem, na rozdíl od vědce nezdar neotřese důvěrou věřícího v magii. Vina se klade buď špatnému provedení rituálu nebo opozici nadpřirozené moci.⁷² S touto definicí se rovněž ztotožňují.

V romantismu je magie spojována se silami nevědomí, je chápána jako výraz dokonalosti a symbol absolutna. Vzniká tzv. magnetický idealismus, na nějž navazuje A. Schopenhauer, uznávající vedle kauzálních souvislostí též souvislosti magické.⁷³ *Okultistické pojetí magie* vyjádřil R. Bacon výrokem, že magie je praktická metafyzika, interakce mezi transcendentálním subjektu a transcendentnem reprezentovaným světem tzv. astrálního světla, které je prostředníkem, ale i působcem magické akce. Ta má formu invokativní (prosebnou), respektive evokativní (imperativní), a dynamizující astrální světlo tvoří v něm bytosti, jejichž prostřednictvím může pak operatér působit i v rovině fyzického světa.⁷⁴

Klasik evropské magie H. C. Agrippa von Nettesheim (*De occulta philosophia*, 1531) se pokusil sjednotit filosofii magie s křesťanstvím na bázi neoplatonismu. Magie je pěstována jako metafyzika přírody i jako praktická nauka o využití skrytých sil přírody, zejména k účelům léčebným a ke komunikaci s transempirickými bytostmi.⁷⁵ Ke vzkříšení středověké magie, zejména ve spojení s hermetismem⁷⁶ a s kabalou, dochází koncem 19. století.

Základní dělení magie

Vědecká literatura interpretuje magii na základě cíle magických úkonů a na charakteru jejich zdůvodnění (na základě praktik používaných k dosažení tohoto cíle).

Magie je *podle cíle* rozlišována na magii **bílou (pozitivní)** a **černou (negativní)**. V základní opozici tedy stojí magie pomáhající a léčivá a magie způsobující zlo a destrukci. Magie má ovšem řadu poloh a běžné rozlišení na bílou a černou magii závisí na pozorovateli. Hranice mezi oběma těmito magiemi jsou nejasné, což je dáno i relativismem společenských mravních hodnot. Např. milostné očarování nemusí objekt vůbec poškozovat nebo mu působit

⁷² POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 406.

⁷³ NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 581.

⁷⁴ NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 581.

⁷⁵ NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 581.

⁷⁶ Hermetikové předpokládají, že magie je pozůstatkem pradávnej vědy o přírodě a dědictvím po zaniklé kultuře.

újmu, ale donucuje ho k něčemu, co není v souladu s jeho intencemi.⁷⁷ Očekávaný pozitivní výsledek na poli milostném nemusí být chápán jako pozitivní tím druhým, pokud se nekonají ve vzájemné shodě.⁷⁸ Jinou relativitu tohoto vztahu formuloval Cavendish, který hovoří o magii legitimní a nelegitimní.⁷⁹

Magie je podle charakteru zdůvodnění – podle *praktik používaných* k dosažení cíle rozdělována na: 1) **magii imitativní (homeopatickou, similární) – tzv. magii podobnosti** a 2) **magii kontaktní (kontagiózní)– tzv. magii doteku**. Na tomto základě rozdělil magii počátkem 20. století J. G. Frazer.⁸⁰ Vyšel z argumentace, že věci na sebe působí prostřednictvím určité sympatie, náklonnosti a vnitřního souladu. Hovoří tedy o magii sympatetické (sympatické). J. G. Frazer charakterizoval magii jako představu o domnělé vzájemné souvislosti (příbuznosti) jevů. Tato souvislost funguje buď na: představě analogie (podobné vyvolává podobné) a nebo na představě kontaktu.

V prvním případě, se věří, že magik dosáhne žádoucího účinku jeho pouhým napodobením (např. chce-li způsobit zranění nějaké osobě, vytvoří její figurku a tu poškodí). Napodobení se realizuje gestem, pohybem, objektem, který určitou vlastností, schopností nebo formou reprezentuje požadovaný cíl a tím ho má i přivodit.⁸¹ Jde o systém analogie vedený na rovině tvarové, látkové nebo funkční podobnosti.⁸²

V případě druhém čaroděj využívá osobní zbytky a věci osoby, proti které je kouzlo namířeno a s nimi pak provede předepsaný rituál. Tyto úkony vychází z představy, že na takovou živou bytost lze působit ve smyslu kladném nebo záporném. Věci, které už jednou byly v kontaktu (byly spolu propojeny), udržují imaginární spojení i potom, co od sebe byly odděleny. Na základě této představy na sebe mohou vzájemně působit, a proto to, co se děje s jednou částí se děje i s druhou.⁸³

⁷⁷ NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 166.

⁷⁸ PETRÁŇOVÁ, L.: *Doklady praktik lidové magie ve smolných knihách*. In: Tarcalová, L.: *Magie a náboženství*. Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 1997, s. 50.

⁷⁹ Podle Cavendishe je na vyšší úrovni rozdíl mezi bílou a černou magií rozdílem mezi magií legitimní (často k magii nezařazovanou), která je ospravedlněna tradicí a je provozována pro veřejné účely vybranými jedinci, a magií nelegitimní, kterou pro svůj osobní zisk provádějí neoficiální profesionálové. Viz. CAVENDISH, R.: *Dějiny magie*. Praha 1994, Odeon, s. 14.

⁸⁰ FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest*. Praha 1977

⁸¹ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 322.

⁸² BUDIL, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. Triton, Praha 1992, s. 144.

⁸³ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 323.

Tyto hlavní formy magie mají mnoho podskupin. „Například bílá magie se skládá z léčebných, preventivních a proti čarodějných praktik, ale také z aktů přinášejících zisk ze zajištění deště a úrody, úspěchu v lásce, při plavbě nebo ve válce. Podobně může být čarování rozděleno na rituály přinášející nemoc, smrt, neúrodu, špatné počasí a jiné pohromy.“⁸⁴ Technicky se rituály bílé a černé magie mohou skládat z podobných procedur, na jejichž základě je lze dále rozdělovat, stejně tak imitativní i kontaktní rituály mohou sloučit oběma účelům. V praxi se často tedy oba principy spojují.

Dalším kritériem vědeckého třídění je sledovaný záměr - účel magických úkonů a oblast magického působení. Vědecká literatura hovoří⁸⁵ např. o magii apotropajní (využívá se na ochranu objektu), erotické (využívá se při získávání náklonnosti osoby opačného pohlaví), plodonosné (má zabezpečit plodnost), prosperitní (má zabezpečit prosperitu), agrární (má zabezpečit úrodnost), lustrační (má zabezpečit očistu od zlých sil). Hermetici (okultisté) dále hovoří o magii mentální, magii vůle, magii sexuální.

Abychom mohli určitý jev či projev charakterizovat jako magii musíme přistoupit na určitou teorii. Pro Frazera to byla teorie podobnosti a kontaktu, pro jiné badatele je to teorie symbolů, víra v magické užívání slov a jmen, víra v efektivnost symbolické reprezentace.

Účinnost a funkce magie

Otázka účinnosti magie je diskutabilní, protože nespolehá na kauzální vztah: příčina – následek. Etnologové a antropologové prověřili v terénu platnost toho, že magie je účinná pro osoby, které ji věří.⁸⁶ Psychosomatické účinky čarování jsou podobné. Člověk, který věří v čáry a zjistí, že jich bylo použito proti němu, je zpravidla přesvědčen o jejich účinnosti. Jeho psychika i tělo je následkem víry v účinnost kouzla narušena a lehce jim podlehne, snadno jej tedy skolí nemoc, infekce a deprese.

⁸⁴ POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 407.

⁸⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 323.

⁸⁶ V různých společnostech plní magie různé funkce. „Léčebná magie může léčit, i když neuspěje přináší alespoň naději a mentální spokojenost. Jiné druhy magie jako přivolávání dobrého počasí, úspěchu, lásky nebo ekonomického zlepšení mohou dát pocit bezpečí v situacích stresu nebo v situacích, nad kterými mají lidé málo kontroly. Viz. POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 407.

Magické úkony

Magické úkony se uplatňovaly ve všech oblastech lidské činnosti, přičemž nejvíce byly zaměřené na ovlivnění zdraví, osobního, rodinného a hospodářského života a přírody.⁸⁷

Z hlediska předpokládaného efektu je lze rozdělit na:

- 1) pozitivní (cíle se má dosáhnout bez uškození cizí osobě)
- 2) pozitivně-negativní (cíle se má dosáhnout na úkor jiných lidí)
- 3) negativní neboli škodlivé (cílem je pomsta, ublížení druhému člověku)

Některé magické úkony se mohly realizovat podle momentální situace a potřeby, některé měly přesně stanovený čas a místo realizace. Magické úkony využívaly jednoho či více magických prostředků.

7. 1. 2. Magie v souvislosti k vztahu člověka k druhému pohlaví a ke konkurenčnímu okolí (sokové, konkurenti)

Milostná magie

Milostná neboli sexuální (erotická) magie je ve vědecké literatuře chápána ve dvojitým smyslu: 1) jako magie, při které je dosažení milostných cílů prvořadým, hlavním a jediným záměrem, 2) jako magie, při které se milostný (sexuální) styk stává prostředkem dosažení spojení s astrálem (sexuální fenomény jsou prostředkem vybavení magických účinků).

Druhý případ pojmání milostné neboli sexuální magie tvoří relativně samostatné odvětví magie.⁸⁸ Sexus zde není jen prostředkem k dosažení k dosahování nových dimenzí prožívání, ale také magickou silou par excellence. Sexuální magie⁸⁹ je praktikována ve dvou rovinách – společným jmenovatelem je tu orgasmus, který je v jednom případě prostředkem magického tvůrčího aktu (tvořením v astrálu) a ve druhém případě prostředkem dosažení

⁸⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: magické úkony. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2.* VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 325.

⁸⁸ Nazývané též někdy „červená nebo šarlatová magie“.

⁸⁹ Rozhodla jsem se pro používání termínu sexuální magie, abych odlišila magii, kde se sexuální styk stává prostředkem dosažení spojení s astrálem od magie, při které je dosažení milostných cílů prvořadým záměrem.

rozšířeného vědomí.⁹⁰ Sexuální magie má kořeny nejen v indické tantře.⁹¹ Prvky sexuální magie lze najít ve všech kulturách a sexuální symboliku obsahují všechny esoterní kultury, přičemž platí, že každý exoterismus má svou sexuální dimenzi.

Já se však budu zabývat ve své práci především magií v prvním významovém rozměru, tedy magií, ve které je dosažení milostných cílů hlavním úkolem. A v tomto smyslu budu dále referovat o milostné magii. E. Horváthová milostnou magii charakterizuje jako systém názorů, úkonů a prostředků vycházejících z magie, jejichž cílem je vzbudit zájem osoby opačného pohlaví a zabezpečit manželského partnera.⁹² Může jít o partnera bez další specifikace či o konkrétního jednotlivce, jehož lásku se pokouší dotyčná osoba prostřednictvím milostné magie získat. Úkony, které byly zaměřené na získání lásky určité osoby vycházely převážně z kontaktní magie. Např. čarující přimíchal osobě, o kterou měl zájem, několik kapek vlastní krve z malíčku, případně menstruační krve, vody, ve které se umyl, potu, popel ze spálených vlasů. Jiné úkony byly založeny na principu magie podobnosti, např. děvče vložilo vlasy mládence, o kterého usilovalo, do osiky, aby se za ním touhou chvěl jak vlasy v osice, dalo mu sníst maso ze slepého kotěte, aby ji slepě miloval apod. Milenci, kteří společně snědli jablko se neměli nikdy rozejít.⁹³

Někteří autoři, kteří se tématu věnují a věnovali hovoří o milostné nebo sexuální či erotické magii, eventuelně o magii rudé, magii sexu, magii červené či šarlatové. Názvy jsou zmatené, vzájemně se překrývají. Jsou používány buď jako synonyma (v tom případě nemají autoři vyhraněné názvosloví a užívají pojmu libovolně), nebo jsou naopak používány jako vzájemně protikladné termíny - podle toho, o jakém pojetí magie (dělené dle cíle) autoři referují.

Na základě této zkušenosti jsem se rozhodla pro vlastní vymezení termínu milostná magie a pro používání termínu milostná magie pouze v kontextu mnou definovaného pojmenování. Milostná magie je v mém výkladu taková magie, kde sexus není cílem, ale prostředkem k dosažení magických cílů. Zamezím tak tomu, aby došlo ke splývání výkladu, ke kterému dochází z důvodu toho, že každý autor volí různé propojení.

⁹⁰ NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 256.

⁹¹ Tantra je jedním ze zdrojů novodobé sexuální magie, je to druh orientálního esoterismu a esoterní praxe sexuální povahy, jejichž zdroji jsou zejména hinduismus obecně může být tantra chápána jako esoterní učení spojené s kultem ženského božství a v užším smyslu je to metoda, která prostřednictvím sexuálního styku vede k rozšířenému vědomí. Viz. NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 284.

⁹² HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: erotická mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 122.

⁹³ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: erotická mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 122..

V rámci magie v mém slova smyslu rozdělují oblast nazývanou autory milostná magie na „magii milostnou“ a na „magii sexuální“, přičemž obě skupiny od sebe významově oddělují.

Milostná magie je v pojetí autorů – badatelů vnímána buď globálně a nebo někteří autoři v rámci milostné magie odlišují dvě skupiny magických úkonů na základě etických aspektů. Jedním z autorů 20. a 21. století, který se tématu věnuje je Z. Břečka.⁹⁴ Protože však Břečka zaměňuje termíny pro milostnou magii, podřizují jeho výklad své terminologii.

Z. Břečka milostnou magii rozlišuje podle etických aspektů magických činností a podle cíle, který sleduje. Hovoří jednak o *rudé, krvavé magii*⁹⁵ (tedy milostné magii v mé terminologii) a dále pak o *sexuální magii, magii sexu*⁹⁶ (sexuální magii v mé terminologii) nebo souhrnně o *magii sexu a krve*. Přejechy mezi milostnou a sexuální magií jsou, jak Břečka uvádí, často málo patrné.⁹⁷ Z tohoto důvodu zřejmě většina dalších autorů mluví souhrnně o milostné, sexuální či erotické magii bez dalšího rozlišení.

V rámci milostné magie jsou magické úkony směřovány k: 1) navázání a stabilizaci milostného vztahu, jeho udržení a přerušení, 2) jednorázovému milostnému aktu, který je především záležitostí mužů.

Objektem magického konání jsou milostné vztahy. Aktéry bývají převážně ženy, muži jen zcela výjimečně. V milostné magii provozované ženami nacházíme jiné motivy, které vyzrazují specifika ženského sexuálního chování – v symbolice úkonů preferují motivy ozřejmující snahu o trvalejší sexuální či případně jiné vztahy.

⁹⁴ BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve (Příspěvek ke studiu erotické magie). In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 37-44.; BŘEČKA, Z.: Čarodějnictví a sexualita. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 47-60.

⁹⁵ Rudou, krvavou magií“ míní Břečka magii, která buď stojí blízko čarodějnictví a sleduje magické cíle obdobné goetii (černé magii) a nebo podřizuje magické jednání hédonistickým cílům, zejména sexuálnímu uspokojení. Svou povahou patří mezi úkony, mající zajistit abnormálním způsobem náklonnost druhé osoby nebo takovou osobu zapudit, poškodit či dokonce i zabít. Patří mezi expetitivní jednání, která mají ovlivnit život jiné osoby, připoutat ji k osobě čarujícího, zlomit její vůli, svést ji, přinutit ji k zájmu, který není spontánní. Tento motiv je dominantní. Podle Z. Břečky se zde spojuje erós a vůle k moci. „Zdá se, že jak ženy tak muži vkládají do úkonů prvky, které jsou charakteristické pro jejich sexuální postoje. Odvozují však svou magickou činnost nejen ze specifiky sexuálního chování, ale též z očekávaných rolí, které hrají v konkrétní společnosti“. Viz. BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 37-39.

⁹⁶ Sexuální magie (v Břečkově terminologii „sexuální magie“ nebo „magie sexu“ - tak jak je známa z tantrismu) je podle autora opakem rudé magie, která zneužívá „vysokou magii“ a používá magické čarodějnické praktiky určitých typů k sledování erotických cílů. V sexuální magii, která má zajistit sexuální úspěch, náklonnost a lásku, se běžně používají zaříkání, talismany, chybí tu však podle Břečky agresivita typická pro rudou magii., ve které se čaroděj spoléhá pouze a jen na sebe. Viz. BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 37-39.

⁹⁷ BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 37.

Milostná magie pracuje s milostnými čarami.⁹⁸ Toto magické působení je založené na víře v nadpřirozené bytosti, síly a vlastnosti předmětů, prostoru a času.⁹⁹ Pokud na výsledku milostných čar opravdu mnoho záleží uchylovali se lidé k osobám, které se na pomoc v této oblasti specializovaly.¹⁰⁰ Kvůli zvýšenému účinku byly milostné čary provázeny modlením, zaklínáním, zařikáváním v určitém čase (v určitou dobu dne či měsíce, roku)¹⁰¹ a na určitém místě.¹⁰² Praktiky, vycházející z milostné magie (milostné čary, věštby a pod.) byly obsaženy nejen v kalendářních obyčejích, ale nepřímo zasahovaly i do rodinného cyklu. Záměrem milostných praktik bylo nejčastěji: vzbudit u konkrétní osoby opačného pohlaví milostnou touhu (příčemž ženy sledují většinou dlouhodobé vztahy), získat zpět náklonnost vlastního muže (ženy), získat náklonnost mužů (dívek) obecně, připravit o lásku sokyni (soka), přivodit muži impotenci či přivodit muži pohlavní posedlost. Na poli milostné magie se objevují i takové záměry jako: „sušit“ člověka (tzn. způsobit, aby chřadl), „mořit“ člověka (způsobit, aby zemřel), „trávit“ člověka (způsobit člověku otravu).

Ochranná, očistná a léčebná magie v kontextu milostné magie

V kontextu milostné magie hrála a dosud hraje v životě Romů významnou roli magie ochranná, magie očistná a ve specifických souvislostech i magie léčebná.

Ochranná magie

Milostná magie u Romů obsahuje totiž kromě manipulativních prvků i prvky magie ochranné - a to tehdy, když se snaží předejít partnerským problémům, řeší nastavší situace partnerského života, chrání a pečuje o milostný vztah.

⁹⁸ L. Chorváthová charakterizuje milostné čary jako soubor praktik, úkonů a obřadů založených na představě, že magickým způsobem lze vyvolat nebo potlačit sexuální náklonnost a lásku osoby opačného pohlaví, odstranit soka nebo sokyni, respektive docílit uzavření manželského svazku. Viz. CHORVÁTHOVÁ, L.: heslo ľubostné čary. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 313.

⁹⁹ CHORVÁTHOVÁ, L.: heslo ľubostné čary. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 313.

¹⁰⁰ Těmito osobami byly bohyně, strigy, věštice, apod. Mimořádné schopnosti se přisuzovaly osobám jiné etnické příslušnosti, v celoevropském kontextu k Romům. Právě romské ženy byly v dějinném vývoji moderní doby vnímány jako zprostředkovatelky milostné magie.

¹⁰¹ Za vhodný čas byla považována např. půlnoc, slunovrat, Štědrý večer apod.

¹⁰² Za vhodné místo byla považována např. křižovatka, cesta apod.

Ochranná magie, tzv. apotropajní magie¹⁰³ představuje soubor praktik a zákazů, jejichž cílem je na principu magie ochrana před zlými silami, čarami, démony, čarodějnicemi, nemoceci, přírodními živly a neštěstími všeho druhu. Ochranná magie tedy zahrnuje pravidla chování, jejichž dodržení má ochránit člověka před konkrétními nebo dále nespecifikovanými škodlivými následky. Část příkazů a zákazů ochranné magie platila jen v určité dny roku nebo v určité termíny (např. na Nový rok, na Hromnice, O sv. Lucii apod.), platnost dalších byla vymezená pro určité životní situace, věkové skupiny nebo pohlaví.¹⁰⁴

S magií ochrannou byly tradičně v romském prostředí svázány mnohé magické a pověrečné rituály a praktiky. Setkáváme se s nimi především ve všech přechodových fázích člověka, kterými za svůj život každý Rom prošel. Široké uplatnění má při ochraně těhotné ženy, šestinedělky, novorozence a při úmrtí člověka. Ochranná magie byla výrazně zastoupena i v praktikách zaměřených proti působení negativních vlivů – ať už zprostředkovaných čarodějnicemi či nebezpečnými osobami nebo působením blíže nespecifikovaných zlých sil.

Při aktivních formách ochranné magie se používaly ochranné předměty,¹⁰⁵ ochranné znaky,¹⁰⁶ zaříkání, modlitby a další postupy.

Očistná magie

Milostná magie však obsahuje také prvky magie očistné, a to tehdy když má člověka očistit od zlých sil a znovu nastolit pořádek – navrátit zdraví, psychickou pohodu, zamezit následkům kouzla.

¹⁰³ Název „apotropajní“ je odvozen od řeckého slova apotropaia označujícího ochranu.

¹⁰⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajná mágia, In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 20.

¹⁰⁵ Ochranné neboli apotropajní předměty jsou materiální prostředky, kterým se připisuje schopnost chránit živé objekty před čarami, démony, zemřelými, zlými silami a přírodními živly. K nejstarším ochranným prostředkům patří oheň, voda, zem, nerosty a mezi nejrozšířenější magické rostliny. Jako ochranné předměty slouží i některá zvířata nebo jejich části jako srst, peří, kosti, zuby, rohy, pazourky, srdce apod. K nejčastějším ochranným předmětům patřil hřeben, koště, zámek, uzel, nit. Škodlivý pohled přímo do očí jiné osoby měly odpoutat červené předměty, stuhy, náhrdelníky, náramky. Jako ochrana před nečistými silami se často používají předměty souvisící s křesťanskou vírou a obřady. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné predmety. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 21.

¹⁰⁶ Znaky, kterým se připisuje schopnost chránit určitý objekt nebo prostor. Bývá jimi např. kruh, kříž, svastika, solární znak, pěticípá a šesticípá hvězda. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné znaky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 21-22.

Očistná magie (nebo také purifikační či lustrační magie¹⁰⁷) představuje komplex úkonů, které mají na principu magie postihnoutý objekt, tedy i člověka, očistit od poskvrnění, hříchu, od škodlivých, nečistých nadpřirozených sil a bytostí.¹⁰⁸ K prostředkům očistné magie patří voda, oheň, magické rostliny, hlína, zaklínání, zařikání, zemina, zaklínání, zařikání, modlitba, sliny, krev, stírání a přenášení na jiný objekt. Podle starších názorů existujících ve všech kulturách se člověk mohl poskvřit v různých situacích, kontaktem s tabuizovanými předměty, osobami, pobytem v cizím prostředí. Na druhé straně úspěch důležitých pracovních aktivit, obřadů, možnost kontaktu s božstvy jsou podmíněné čistotou, kterou má zajistit očistná magie.¹⁰⁹

Očistná magie byla tradičně u Romů složkou mnoha léčebných postupů a s ochrannou magií se prolíná.

K významným prostředkům ochranné a očistné magie tradičně u Romů používaných patří oheň, voda, hlína, sliny, moč, magické rostliny, zaklínání, zařikávání.

Ochranná magie navíc využívá amulety a další ochranné (apotropajní) předměty.

Léčebná magie

Léčebná magie, která v sobě zahrnuje poznání okolní přírody a člověka jako bytosti, se propojuje s milostnou magií v prevenci, diagnostikování a léčení duševních i fyzických obtíží provázejících a vyplývajících z partnerského vztahu (neplodnost, impotence, deprese, mánie, sexuální posedlost a sexuální abstinence).¹¹⁰ V těchto praktikách se v plné míře odrazily animistické a démonologické představy o přírodě a pověrečné představy o příčinách nemocí.¹¹¹ Daly vzniknout magickým léčebným prostředkům, které se používají i v milostné magii..

¹⁰⁷ Název „lustrační“ je odvozen od latinského slova *lustratio* označujícího očištění od poskvrny.

Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: lustračná mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 319.

¹⁰⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: lustračná mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 319.

¹⁰⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: lustračná mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 319.

¹¹⁰ Lidové léčebné praktiky jsou u každého národa spojením pověrečných představ s racionálními znalostmi. Odhalování příčin onemocnění a léčebné metody se postupně komplikovaly a v důsledku toho se okruh lidí relativně zužoval. Léčení se stalo záležitostí jednotlivců, což se projevilo nejenom v rozvíjení a komplikování magických úkonů, ale i v nabývání poznatků o účincích rostlin a dalších organických a anorganických látek.

¹¹¹ HORVÁTHOVÁ, E.: Lidové léčení. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA, Lidová kultura hmotná a duchovní kultura českého a slovenského lidu, Díl III., kapitola 10, s. 584-586.*

Souvislosti mezi milostnou a léčebnou magií v romském prostředí můžeme nalézt i v názoru na ženu jako zprostředkovatelku kontaktu mezi světem reálným a magickým. Žena byla a je v nazírání Romů obecně chápána jako ta, která plní úlohu zprostředkovatelky a nositelky magických úkonů. Důvody proč tomu tak bylo a mnohdy dosud u Romů bývá jsou i racionální povahy – ženy se věnovaly péči o zdraví a spokojenost svého partnera, dětí a celé rodiny.¹¹²

¹¹² HORVÁTHOVÁ, E.: Duchovní kultura. In: *Horehronie*. Ed. J. Mjartan. Veda, Bratislava 1974, s. 301.

8. Magie u Romů

Duchovní život

Odborná literatura, pokud se vůbec o duchovním životě Romů zmiňuje, se vztahuje k 20. století s odkazy do minulosti.

Pro toto období badatelé, kteří se duchovní kulturou Romů zabývají v kontextu konkrétního územního prostoru i ve srovnávacím pohledu evropském a euroamerickém, opakovaně dokládají, že u Romů probíhal sociokulturní vývoj s opožděním než u majoritní populace. Tím vysvětlují, že se v romském prostředí zachovaly různé prvky duchovní kultury v archaističtějších a konzervativnějších formách.

Také A. Mann pro slovenské prostředí uvádí, že mnoho ze specifík v dnešním rituálním životě a lidové víře Romů představuje ve skutečnosti zakonzervování těch praktik a představ, které byly běžné i u majoritní populace před více než půl stoletím.¹¹³

Etnologové pod pojmem duchovní kultura rozumí kulturní fenomény, které uspokojují duchovní potřeby člověka, tedy nejen ty, které souvisí s ucelenými náboženskými schémata, realizovanými prostřednictvím církevních organizací, ale i nekodifikované projevy lidové víry, které jsou fixované často jen ústní tradicí.¹¹⁴

Romové jsou považováni laickou i odbornou veřejností, a také některými badateli romisty, za křesťany – nejčastěji za katolíky. Podle jiného názoru jsou v duchovní kultuře Romů zastoupeny i animistické představy. Objevuje se však i názor, že jsou bez náboženského cítění. Ačkoli je duchovní život v romském prostředí bohatý, je špatně uchopitelný. Mísí se v něm prvky předávané mezigenerační rodinnou tradicí a prvky, které do něj vkládá církev. Jde o konglomerát názorů křesťanských a residuálních animistických představ¹¹⁵ a lidové víry místního obyvatelstva.

¹¹³ KOVÁČ, M. - MANN, A. B.: Rómovia a viera. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 11.

¹¹⁴ MANN, A. B.: Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir*, časopis o súčasnej náboženskej scéne, r. 7, 1/2004, s. 10.

¹¹⁵ Na pretrvávajúci reliktu predkresťanského animizmu u Romů upozorňovala např. E. Horváthová a E. Davidová, naopak M. Hübschmannová hledala v současné duchovní kultuře Romů reliktu buddhismu, který pravděpodobně vyznávali před svým odchodem z indické pravlasti v 9. -10. století. Viz. MANN, A. B.: Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir*, časopis o súčasnej náboženskej scéne, r. 7, 1/2004, s. 10.

Vzhledem k odlišnosti způsobu života a myšlení se duchovní svět Romů liší od duchovního světa členů majority, ačkoli náboženství je oblastí, kde se projevují silné vlivy okolního světa majority. Lidové náboženství Romů kromě osobitých projevů, obsahuje i všeobecné znaky lidové víry: bezdoktrínovost, absenci intelektuální reflexe a nevědomost oficiálního učení.¹¹⁶ V případě Romů lze podle Z. Palubové hovořit o osobitěm druhu lidové religiozity, o romské víře a světonázoru, které jsou syntézou křesťanských, animistických, démonologických a magických prvků a představ.¹¹⁷

V oblasti duchovní kultury Romů byla a je jedním z nejtradičnějších a nejméně se odlišujících projevů oblast lidového náboženství, pověr a magických praktik.¹¹⁸ V důsledku měnícího se života Romů se tato oblast sice výrazně mění, ale zejména v prostředí některých uzavřených romských komunit na Slovensku zůstává stále ještě živá, případně dostává jiné formy a významy.¹¹⁹

V duchovní kultuře Romů mají významné postavení magické praktiky.¹²⁰ Nejvíce magických praktik se váže k milostnému životu a partnerským vztahům, k přechodovým fázím života člověka (úmrtí a narození člověka, uzavření partnerského soužití tradiční romskou formou obřadu mangavipen) a k předpovídání osudu i věštění budoucnosti.

Lidový ritualismus a pověry, spolu s používáním magie, byly a nadále jsou založeny na praktické víře v kladný výsledek pověrečného nebo magického úkonu.

¹¹⁶ PALUBOVÁ, Z.: Lidové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia.

In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 94. Lidové náboženství se všeobecně vyznačuje synkretickým charakterem, vyplývá ze skutečnosti diferenciacie světa, lidské spoločnosti a z toho vychádzajúcej plurality náboženstiev.

Viz. PALUBOVÁ, Z.: Fenomén smrti v ľudovom náboženstve Rómov z okolia Trnavy a Nitry (Obce Madunice, Lukáčovce, Čakajovce). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 18. S lidovým náboženstvom súvisí subjektívna zkušenosť, a tak si niektorí ľudia uviedomujú Boha ako absolútnu, nekonečnú, transcendentnú bytosť a iní (predovšetkým z pospolitého ľudu) si jej predstavia ako antropomorfnú bytosť. Viz. KOMOROVSKÝ, J.: Lidové náboženství jako religionistická kategorie. In: Profantová, Z. (ed.): *Na prahu milénia*. Bratislava 2000, s. 84-89.

¹¹⁷ PALUBOVÁ, Z.: Lidové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia.

In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 94. Nábožnosť a víra širokých vrstiev Romů se ve své podstatě a mnohých vnějších projevoch nelíši od náboženského myšlení a konaní „lidových“ vrstiev majoritného obyvateľstva.

Viz. PALUBOVÁ, Z.: Fenomén smrti v ľudovom náboženstve Rómov z okolia Trnavy a Nitry (Obce Madunice, Lukáčovce, Čakajovce). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 33.

¹¹⁸ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 123.

¹¹⁹ Romové v uzavřených komunitách (ať již v romských osadách na Slovensku v případě Romů usedlých nebo v rodově příbuzenských skupinách v případě Romů olašských) nedovedli ještě počátkem 90. let 20. století podle E. Davidové vždy odlišit vlastní myšlenky od reálně existujících jevů. Důsledky zpředmětňování jejich představ se tedy odrážely v celém komplexu jejich širšího názoru na svět. Vedly k pověřivosti, k pověrečným praktikám a různým magickým úkonům, kterými si chtěli zajistit zdar a úspěch v nejrůznějších životních podnikání, kterými chtěli odvrátit nebezpečí, nemoc, bídu či přivolat lásku druhého nebo existenční zajištění.

Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 123.

¹²⁰ KOVÁČ, M. - MANN, A. B.: Rómovia a viera. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 11.

Nazírání Romů na svět

Romové si personifikovali přírodu kolem sebe- Slunce, Měsíc, Zemi i některá zvířata. Podle Evy Davidové si Romové na Slovensku představovali Boha jako velikého, dobrého ducha – jakousi nejvyšší bytost, která stvořila svět a řídí osudy lidí.¹²¹

V pohádkách a příbězích dokonce personifikovali Boha i smrt a mluvili s ním jako se sebou rovným – romský folklor je toho dokladem. Na straně druhé vnímali Boha i jako původce hněvu a pomsty.¹²²

Bůh je soudcem živých a mrtvých, který vidí skutky lidí a na základě nich člověku pomoc poskytuje nebo odpírá, odměňuje ho nebo trestá. Pro Romy je tedy typické, že neštěstí nebo nemoc vidí jako projev očarování nebo boží trest a bývají schopni zpětně určit příčinu svého předchozího konání.¹²³

E. Davidová upozorňuje, že představa Boha byla závislá na vzdělání, sociálním statusu, celkové duchovní vyspělosti a orientaci a konkrétních životních podmínkách, potřebách a problémech jednotlivce,¹²⁴ stejně jako u majoritní populace.

U Romů má Bůh často antropomorfní povahu, což souvisí s faktem, že Bůh a Ježíš je v chápání a vyjadřování Romů jedna a tatáž bytost.

Kromě Boha však Romové věřili v existenci různých dobrých a zlých sil. Podle názoru E. Horváthové dospěly náboženské představy Romů k polydémonismu.¹²⁵ Z různých druhů démonů byli nejpočetnější démoni přírody. Sídlili ve stromech, na cestách, v řekách, pod mosty, v prachu, ve větru, pod zemí, pod ledem, na polích apod. Mnozí z nich se mohli ukazovat v rozličných podobách nebo byli pro lidi neviditelní. Někdy lidem pomáhali, většinou však škodili.¹²⁶

¹²¹ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 96.

¹²² DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 125.

¹²³ PALUBOVÁ, Z.: Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 92.

¹²⁴ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 125.

¹²⁵ E. Horváthová tak usuzuje na základě materiálu, který byl od 19. století získávaný u různých skupin Romů, především v jihovýchodní a částečně i střední Evropě. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 344. Nejcelistvější je mytologický obraz o démonech chorob, jak ho zachytil lékař M. Dinga u transylvánských Romů. Viz. CLÉBERT, J. - P.: *The Gypsies*. London, Penguin Books, 1967, s. 187-190. V démony chorob a v lesní víly věřili i Romové na našem území. Viz. WLISLOCKI, H. V.: *Menshenblut im Glauben der Zigeuner*. Am Ur-Quell, Wien 1892, s. 95.

¹²⁶ Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 344.

8. 1. Čarodějnice, démonické nebezpečné bytosti a obávaná zvířata

V myšlenkových představách Romů se určité osoby a zvířata pohybují na pomezí světa profánního a posvátného. Ačkoli žijí v reálném pozemském světě a mají konkrétní fyzickou podobu, jsou schopni podle Romů komunikovat se světem mimo nás (tím, co nás přesahuje) a mohou na sebe brát i různé podoby. Romská komunita takovým osobám a zvířatům připisuje magické schopnosti a vnímá je vždy na základě kontextu. Na základě konkrétních výkladových situací jsou hodnoceny pozitivně či negativně.

Ze světa lidí mezi ně Romové zahrnují především osoby, které se aktivně účastní na přechodových a magických rituálech, patří mezi ně např. farář, porodní bába, čarodějnice (věštkyně, léčitelka), hrobník, kostelník a plačka.

V myšlenkových představách Romů vystupují tři charakteristiky zvířat. Romové rozeznávají: 1) nebezpečná, obávaná a nečistá zvířata – zvířata, které je lepší oddálit ze svého života, 2) zvířata, která jsou respektovaná - označovaná bývají jako magická zvířata (ty se objevují vždy v pozitivním kontextu), 3) zvířata, která jsou vnímána podle situace a kontextu v pozitivním nebo negativním smyslu.

8. 1. 1. Romská čarodějnice

Žena jako vykonavatelka magických aktů

Ve světonázorových představách Romů hraje významnou roli ženský princip. Prostřednictvím ženského principu se objevují symboly dobra a zla a symboly mimo personifikovaný svět, tj. symboly ze světa zvířat. Promítají se do něj tedy jednak symboly, které souvisí s přírodními silami, božstvy a ochránci rodu (např. phuri daj), tak symboly související s d'áblem, čarodějnicemi a temnými silami.

Ženy u Romů jsou spojovány s tajemstvím, okultními vlivy, sugescí a magickou silou u Romů více než jejich mužské protějšky. Proto v historických a národopisných materiálech nacházíme více údajů o ženách zabývajících se čarováním a o ženách, které byly za čarodějnice a polodémonické bytosti¹²⁷ považovány.

¹²⁷ Na základě představ o způsobu získání nadpřirozených vlastností se polodémonické bytosti rozdělují na:

1) osoby, které nemají nadpřirozené schopnosti, úmyslně však používají prostředky, které mají sami o sobě nebo za určitých podmínek magickou sílu, 2) osoby, které mají nadpřirozené schopnosti, a to buď vrozené nebo

I. „Tradiční“ romské východisko

a) Čarodějnice u evropských Romů

V pověrových představách evropských Romů plní důležitou roli čarodějnice. Čarodějnice je ztělesněním negativní stránky ženství a v lidové romské tradici je spojena se strachem před ženským pohlavím jako takovým.¹²⁸

Romové věří, že se magická síla, kterou čarodějnice či čarodějníci disponují, dědí z pokolení na pokolení, a to především v ženské linii. V romské myšlenkové tradici přžívá názor, že právě proto existuje mnohem více žen – čarodějnic než mužů čarodějnů.

Přestože podle Ch. G. Lelanda (který se tématu romského čarodějnicí věnoval koncem 19. století) romské ženy jako takové excelují v manifestaci určitých kvalit, které jsou spojovány s tajemstvím a sugestivností okultních vlivů, i u Romů existují i muži, kteří jsou nadáni schopnostmi a kvalitami interpretovanými jako nadpřirozenou silou, částečně zděděnou a částečně získanou.¹²⁹

Romové v evropském prostředí používají pro ženy, které oplývají magickými schopnostmi a dovednostmi, jak vlastní pojmenování, tak i názvy, které přebírají od majority.

Různá pojmenování pro takové osoby jsou vybírána na základě jejich poslání, funkce a zaměření. Informují nás o tom, zda čarodějky využívají své magických schopnosti pozitivním či negativním směrem a vypovídají tak o postoji Romů k čarodějnicím.¹³⁰

V prostředí západoevropských, zejména kočovných Romů se tradičně užívalo a užívá zejména pojmenování „shuvani“ (čarodějnice – kouzlitelky) a „puridai“ (staré moudré ženy

získané. Získat je mohou od jiných osob s nadpřirozenými schopnostmi, od vyšší nadpřirozené síly, realizací určitých úkonů nebo vstupem do nějaké situace např. porušením zákazu. Tyto jednotlivci nemuseli používat své vlastnosti vědomě a nemuseli být za své konání zodpovědní. Viz: ZAJONC, J.: Strigy, bosorky, bohyně a jiné ženy, ktoré „vedia“. In: Hložková, H. – Leščák: *Žena z pohľadu etnológie*. Katedra etnológie Filozofickej fakulty SAV, Bratislava 1998, s. 37.

¹²⁸ Patriarchální kultury chápou temno jako ženský prvek. Žena symbolizuje smyslnost a tedy hřích a zlo. Proto v souvislosti s fenoménem zla vystupují ženy jako čarodějnice, bytosti ovládané a spřáhnuté se škodlivými silami, schopné se měnit ve zvířata. Muži „čarodějové“ (čarodějníci, strigoni, bosoráci) se vyskytují méně často.

¹²⁹ LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

¹³⁰ Důležitou stránkou pohledu na čarující osoby byl charakter zaměření jejich působení, tedy zda bylo principiálně pozitivní (např. léčení, ochranné praktiky) nebo negativní (např. poškozování či zničení osoby, zvířete, majetku apod.) Podle převládající orientace čarodějných praktik bylo možné rozdělit jejich realizátory na negativní a pozitivně působící. Přičemž označení osoby za pozitivní a negativní vycházelo z představ společenství, ve kterém působila. Ovšem i osoby označované za negativní realizovaly i pozitivní čary a naopak. Viz: ZAJONC, J.: Strigy, bosorky, bohyně a jiné ženy, ktoré „vedia“. In: Hložková, H. – Leščák: *Žena z pohľadu etnológie*. Katedra etnológie Filozofickej fakulty SAV, Bratislava 1998, s. 38.

rodu). R. Buckland doložil existenci těchto čarodějnic - u anglických a francouzských Romů.¹³¹

V prostředí východoevropských Romů se názvu shuvani většinou nepoužívá. Romové čarodějnice většinou označují názvy majority¹³² - v Polsku termínem „czarownica“, v Maďarsku „boszorkány“, v Rumunsku „vrăjitoare“, v Bulharsku „veštica“, v Rusku „vědma“. V českém prostředí a slovenském prostředí se nahrazuje pojmenováním: „striga“¹³³, „bosorka“¹³⁴, „čarodějnice“ a „čarodějnice“ apod.

Shuvani (shuvihani)

Jméno shuvani

Romské pojmenování pro čarodějnic - kouzelnici (moudrou ženu), které s obměnami používají Romové ze středoevropského a západoevropského prostoru, je *shuvihani*, což je někdy zkracováno na *shuvani*. Shuvani je čarodějnice ve starém smyslu slova - čili „ta moudrá, co se vyzná v záležitostech okultních“.¹³⁵ V případě mužských protějšků, jež jsou vzácnou výjimkou, se užívá termínů *shuvihano* nebo zkráceného tvaru *shuvano*.¹³⁶

Funkce shuvani

V romské společnosti plnila shuvani tradičně velmi důležitou roli, byla schopná jak žehnat, uzdravovat, léčit a pomáhat, tak i proklínat, sesílat nemoci a pohromy člověku škodit. Byla to osoba respektovaná celou komunitou jak pro svou moudrost, tak i pro znalost

¹³¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998.

¹³² U západních Slovanů se užívá názvu „čarodějnice, tedy od čarovat, čáry, ale u východních a jižních Slovanů se vžilo slova „vědma“, „věštice“ apod. Slovo vědma je známé i v češtině, ale má poněkud jiný význam, může být historicky starší a všeslovanské. Viz. RYCHLÍK, J.: *Příspěvek k etnografickému studiu pověr a lidového náboženství*. Rigorózní práce na katedře etnologie a folkloristiky na FF UK v Praze, 1980, s. 51-52.

¹³³ Tento název se dostal na Slovensko pravděpodobně z rumunštiny spolu s valašskými pastýři, vychází z latinského *strix*: označení sovy, později čarodějnice, upíra a nočního ptáka. Viz. ZAJONC, J.: *Strigy, bosorky, bohyně a jiné ženy, ktoré „vedia“*. In: Hložková, H. - Leščák: *Žena z pohľadu etnológie*. Katedra etnológie Filozofickej fakulty SAV, Bratislava 1998, s. 38. Lidově se jako striga označoval i noční motýl, protože podle lidové víry v něm byla ukryta čarodějnice. Viz. MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Nakladatelství ČSAV, Praha 1957, s. 476.

¹³⁴ Původ termínu bosorka, jehož starší význam v maďarské podobě „boszorkány“ označoval ducha mrtvého a které je pravděpodobně odvozeno od turkotatarského slova *basyrkam* což znamená mūra (od „bas“ - tlačit), je založen na představě o živých polodémonech a strašidlo, poději čarodějnic a ježibabu. Viz. MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Academia Praha 1971, s. 61.

¹³⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 32.

¹³⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 32.

magických praktik a představ.¹³⁷ Právě ona udržovala znalost všech sociálních tabu a magicky založených praktik komunity. Používala své znalosti a sílu jak k dobrému, tak i ke špatnému, podle přání ostatních Romů.¹³⁸

Geneze čarodějnic

Shuvani a dědičnost, fyzické a psychické předpoklady (víra a představa)

V představách evropských Romů se čarodějnictví dědí v rodové linii – předává se z generace na generaci. Případně se shuvani může stát člověk, který se nějak vymyká od ostatních lidí (fyzické znaky, objevenější abnormální schopnosti) a věří se, že je proto nadán určitou magickou mocí a schopností. Většinou je okolí na první pohled pozná – svým zjevem a chováním se odlišují od ostatních. Často mívají uhrančivé oči a jsou to velmi silné osobnosti. Někdy dokonce určité mateřské znamínko či piha předurčuje dítě k tomu, že bude jiné než ostatní - že je nadáno určitou magickou silou.¹³⁹

Neexistuje nic jako zasvěcující rituál pro „budoucí“ akceptované shuvani, čarodějnice – moudré ženy. Čas ukáže, zda jsou ve svém snažení úspěšné. Učí se zkušenostmi a tudíž i chybami.

Původ – vznik čarodějnic shuvani

Představy Romů o genezi čarodějnic se různí podle prostředí a stylu života.

J.- P. Clébert popisuje, že shuvani jsou vytvořeny spojením romské ženy a ducha vody nebo země. Tito duchové mají tělesnou jednotu (spojení) s budoucími čarodějnicemi.¹⁴⁰ A právě shuvani je osobou, která s nimi dokáže komunikovat.¹⁴¹ Zná názvy rostlin a bylin a jejich léčivé účinky, umí pomoci své energie léčit lidi (přikládání rukou apod.)¹⁴² Romové - kočovníci tedy věřili v duchy země, vody, vzduchu, lesa. V jiném než kočovném prostředí (tzn. v prostředí Romů, kteří žijí již částečně usedlým způsobem života) tyto představy o vztahu, spojení čarodějnice s druhy výše zmíněných živlů nebyly doloženy a shuvani se tedy nevyskytuje.

¹³⁷ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 32.

¹³⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 32.

¹³⁹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 34.

¹⁴⁰ CLÉBERT, J.- P.: *The Gypsies*, London, Penguin Books, 1967.

¹⁴¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 33.

¹⁴² BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 33.

Puridai (Phuri dai)

Phuridai jako autorita kmene, rodu

Tradiční romské prostředí nazírané R. Bucklandem z pohledu celoevropského je podle jeho výkladu „mačistické“. Buckland poukazuje na to, že tradičně byl „tribe“ (kmen, rod, fajta, rozšířená rodina) ovládán radou starších, kterou tvořili muži. A tak byla všechna důležitá rozhodnutí tvořena muži. Vždy tu však byla jedna stará žena (často nejstarší žena rodu), která byla neuvěřitelně respektovaná. Byla známa pod pojmem *puridai* (od „puri“ – starý, „dai“ – matka).¹⁴³

V prostředí tradičních evropských romských komunit nemusí být *puridai* nutně *shuvani* (tj. čarodějkou – kouzelnicí), ačkoli často plní její roli. Její funkce je původně jiná. Komunitou je považována za moudrou, zkušenou ženu a její názory a rady jsou ceněny a respektovány. Jakékoli rozhodnutí rada starších učiní, přednese ho nejprve *puridai* před tím než je prezentováno ostatním členům rodu. Když *puridai* souhlasně pokývá, je rozhodnutí vyhlášeno. Když ne, tak se muži zamyslí znova, záležitost opět věc proberou a přednesou *puridai*. Teprve až jej *puridai* odsouhlasí, je rozhodnutí prohlášeno za konečné.¹⁴⁴

Ve slovanském prostředí Romové převzali od okolního obyvatelstva následující pojmenování: „čarodějnice“, „vědma“, „věštice“, „bosorka“ a „striga“¹⁴⁵ z důvodu absence vlastních pojmenování. Některá slova užívaná ve českém, slovenském a slovanském prostředí majoritou pro čarodějnicí¹⁴⁶ se však v romském prostředí neuchytila, např. termín „bohyně“, „bohyňka“.¹⁴⁷

¹⁴³ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 45.

¹⁴⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 45.

¹⁴⁵ Ačkoli samotné termíny *bosorka* a *striga* nejsou slovanského původu, je nepochybné, že představy podobných bytostí byli Slovanům známé už před začátkem 11. století. Viz: HORVÁTHOVÁ, E.: Názory, představy a zvyky slovenského lidu. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA*, Lidová kultura. Díl III. Orbis Praha 1968, s. 556. Bosorkou a strigou se označovaly negativně čarující osoby.

¹⁴⁶ Podle J. Rychlíka není rozdíl mezi pojmenováním čarodějnice u západních a východních či jižních Slovanů náhodný. Domnívá se, že je způsoben rozdílným náhledem na celou otázku čarodějnictví u pravoslavné a katolické církve, jejíž názor převzali po reformaci i protestanté. Pravoslavná církev čarodějnice netrestala a čarodějnické procesy tam nejsou v masové míře známy, jak tomu bylo ve střední a západní Evropě. Vědma či věštice není totožná s čarodějnicí, která je spojována s ďáblem, ale je to žena nadaná mimořádnými schopnostmi. Může být zlá i nápomocná, její vztah k lidu je ambivalentní. - Viz. RYCHLÍK, J.: *Příspěvek k etnografickému studiu pověr a lidového náboženství*, Rigorózní práce na katedře etnologie a folkloristiky na FF UK v Praze, 1980, s. 52.

¹⁴⁷ V Čechách a na Moravě se setkáváme kromě názvu „čarodějnice“ s „bohyněmi a bohyňkami“ a na Slovensku s „bohyňami“ (*vedomkyňami, vedmami, vešticami*), tzv. dobrými čarodějnicemi, které na rozdíl od strig, jež podle pověrových představ sledovaly negativním působením škodlivé cíle, propůjčovaly své schopnosti jiným

b) Čarodějnice v prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

V pověrových představách Romů na Slovensku měla čarodějnice všeobecně charakter živého člověka, žijícího uprostřed lokálního společenství a člověka, který od d'ábla získané nadpřirozené danosti orientuje převážně na negativní působení vůči majetku i zdraví lidí.¹⁴⁸ Čarodějnicí se mohlo stát mladé děvče i stařena.

Nadpřirozené schopnosti mohla mít čarodějnice vrozené i získané, nebo nadpřirozenými schopnostmi neoplývala, ale používala prostředky se škodlivou nadpřirozenou silou. Tyto představy byly vlastní slovenským Romům z druhé poloviny a konce 20. století. Prostředí na Slovensku znalo a dosud zná negativní i pozitivní působení čarodějnic.

Škodlivost čarodějnice se v pověrových představách Romů na Slovensku projevovala v celé škále negativních cílů – např. připravit lidi i zvířata o zdraví či o život, sát jim krev, vyvolávat duchy, věštit, ovlivňovat budoucnost, způsobovat uhranutí.

Čarodějnice-strigy měly schopnost se proměňovat v nejrůznější zvířata (např. v kočku, ropuchu, sovu apod.) nebo předměty, aby se nepozorovaně mohly dostat na místo, kde chtěli škodit. Na ochranu proti nim se používaly magické rostliny a ochranné znaky a předměty (např. kruh, kříž, česnek, vrbové, hlohové a šípkové pruty, ostré železné předměty)¹⁴⁹.

Některé čarodějnice však byly vnímány pozitivně, protože uměly léčit a pomáhaly lidem. Tyto čarodějnice¹⁵⁰ plnily funkci především lidových léčitelů¹⁵¹ a na rozdíl od

zájemcům na pozitivní účely. Bohyně léčily bylinkami a zařikáním, pomáhaly při odčarování začarovaného člověka, uměly věštit, vyznaly se v milostných čarách. Viz. CIBULOVÁ, T.: heslo: bohyňa.

In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 44.

¹⁴⁸ Čarodějnicí, v slovenské terminologii strigu (bosorku, ježibabu, čarodějnicu) definuje Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska následovně: je to bytost typu polodémona – poločlověka, která se v lidových představách vyznačovala nadpřirozenými vlastnostmi a schopnostmi, zaměřenými na školení svému okolí. Viz. CIBULOVÁ, T. – GAŠPARÍKOVÁ, V.: heslo *striga*. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 202.

¹⁴⁹ CIBULOVÁ, T. – GAŠPARÍKOVÁ, V.: heslo *striga*. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 202.

¹⁵⁰ Osoby čarující s pozitivním cílem se na Slovensku označovaly jako *bohyňa, pánbožko, spravec, vedomec, vedomník, vedomkyňa, veštec, veštica, vražec, vražkyňa, zemský boh*. (Viz.: HORVÁTHOVÁ, E.: *Názory, představy a zvyky slovenského lidu*. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA*. Lidová kultura. Díl III. Orbis Praha 1968, s. 557, HORVÁTHOVÁ, E.: *Zvykoslovie a povery*. In: *SLOVENSKO*. Lud- II. Část'. Obzor, Bratislava 1975, s. 102.) nebo *vedunkár, vedunkárka* (Viz. CHOTEK, K.: *Cerovo*. Národopisná studie.

In: *Zvláštní otisk Národopisného věstníku*, r. 1, 1906, s. 40). Na Slovensku se až do 18. století používalo vedle slovesa „čarovat“ také slovo „vražít“, čarodějnice se nazývala často *vražica*. (In: *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1956, s. 483). Stejný základ má i ruské slovo *vrač*, čili lékař. O etymologii názvu lékař („lékář“) píše E. Horváthová – Čajánková, že slovo *vrač* původně znamenal čaroděj, čarodějník a že by tento název s uvedeným významem byl známý i v jiných slovanských jazycích (Viz. HORVÁTHOVÁ – ČAJÁNKOVÁ, E.: *Liečebné praktiky čarodějnic na severozápadnom Slovensku v prvej polovine 18. storočia*. In: *Slovenský*

čarodějnic „strig“ používaly své schopnosti na užitečné a lidem prospěšné cíle.

V romském lidovém prostředí na Slovensku tedy existovalo a i nadále existuje pojetí čarodějnice ambivalentní (té, která se vedle případně v rámci magie bílé může uchýlit i k praktikám, které mohou ublížit – k magii černé) a čarodějnice zlé (té, která se zabývá pouze záškodnou magií).¹⁵² S tímto pojetím se setkáváme i v Čechách a na Moravě.

Čarodějnice, striga, bosorka

Pojmenování pro čarodějnice

Čarodějnice, čarodějka, bosorka, striga – právě těmito názvy označovali Romové ženské bytosti, které jsou nadány magickou silou a schopnostmi a mohou jednak na člověka seslat neštěstí a choroby, ale také mu pomoci od různých neduhů a problémů. Romové zařazují do této blíže nedefinované skupiny čarodějnic jak skutečné ženy z masa a kostí, tak i abstraktní osoby, které na sebe berou různou podobu (nejenom lidskou či zvířecí). Označení čarodějnice se tedy vztahovalo na konkrétní ženy, které žily v sousedství a okolí, i na bytosti antropomorfního vzhledu - postavy romských pohádek, příběhů, vyprávění tak jak jsou známy z pověrečných představ lidu. WlislOCKI uvádí, že vampirické čarodějnice označovali Romové v 19. století na území Slovenska termínem „čocháni“.¹⁵³ Ženy vědomkyně – tedy dobré čarodějnice - nazývali Romové „čochaji“ (čarodějnice) nebo „gule romni“ (moudré ženy) či „láče romni“ (dobré ženy).¹⁵⁴

národopis. 7, 1959, s. 434). Starobulharský název „baly“, stejně jako staroslovanský „bali“ – lékař pochází od slovesa „bojati“, znamenajícího „porobit“ – pomoci zlé moci. Jak uvádí Moszynski celoslovanské „liečit“ se k nám dostalo ze staré němčiny a mělo původně význam i čarovat, „porobit“. (Viz. MOSZYNSKI: *Kultura ludowa Slawian* II, Kraków, 1934, s. 229.) Stejně magický význam měl i slovenský lidový název „lekuvat“ používaný do 18. století. jazycích (Viz: HORVÁTHOVÁ – ČAJÁNKOVÁ, E.: Liečebné praktiky čarodějnic na severozápadnom Slovensku v prvej polovine 18. storočia. In: *Slovenský národopis*. 7, 1959, s. 434).

¹⁵¹ Léčitelé a léčitelky jsou v odborné literatuře zpravidla rozděleni do dvou skupin podle toho, zda lidem pomáhají od zlého a různých trápení nebo jim škodí, respektive se je snaží zahubit. Do první skupiny patří lidé žijící intimně s přírodou – např. bohyňky a božci, které své schopnosti a dovednosti zdědili tradicí a do druhé patří čarodějnice (bosorky), které působí zlo pomocí kouzel a spolčováním se zlými duchy. (In: *MORAVSKÉ Slovensko*, sv. II., Praha, 1922, s. 718 – 720).

¹⁵² Pojetí čarodějnice jako vtěleného principu zla není zcela církevního původu. Církevní podání se od lidového velmi liší. Lidové podání je rozhodně starší a církev z něj mnohé převzala, např. pojem „zlé čarodějnice“

¹⁵³ Tyto čarodějnice hodily na spícího člověka klubko, sestávající z mnoha pupečních šňůr a sály mu krev.

Viz. WLISLOCKI, H. V.: *Menschenblut im Glauben der Zigeuner*. Am Ur-Quell, Wien 1892, s. 95.

¹⁵⁴ WLISLOCKI, H. V.: *Zauber und Besprechungsformeln der transilvanischen Zigeuner*. Budapest 1888, s. 5.

Čarodějnice – její funkce a fyzické a psychické atributy

Čarodějnicemi ovšem označovali Romové také ženy, které se nějakým způsobem fyzicky či stylem svého života odlišovaly od svého okolí. Tyto ženy měly většinou respekt, protože se věřilo, že jsou obdařeny nějakými magickými schopnostmi, které mohou podle svého uvážení používat pozitivně či negativně. Byly okolím považovány za podivínky a nepředvídatelné osoby, bývaly obávané a vnímány spíše negativně, protože používali i prostředky se škodlivou magickou silou.

Muži čarodějové

O existenci *čarodějů* (*čarodějníků, bosoráků, strigonů*), kteří byli naprosto ekvivalentním mužským protějškem čarodějnic, se odborná literatura 20. století o Romech na Slovensku zmiňuje jen okrajově, protože byli jevem ojedinělým (dokonce i v majoritní společnosti) a podrobně je nepopisuje.¹⁵⁵ V zásadě se nelišili od čarodějnic - co týče své funkce, poslání, schopností, fyzických a psychických atributů, a tak na ně můžeme vztáhnout vše, co zde charakterizuje osobu čarodějnice.

Phuri daj v českém a slovenském prostředí

Phuridai zná i prostředí tradičních slovenských Romů druhé poloviny a konce 20. století. Ve slovenském prostředí byla nazývána „phuri daj“ (stará matka).¹⁵⁶ Dále se můžeme setkat s následujícími méně frekventovanými názvy: *drap daj* nebo *braterkyňa*,¹⁵⁷ jejichž používání zachytili etnologové a romisté jako např. E. Davidová a M. Hübschmannová v druhé polovině 20. století. A. Mann uvádí koncem 80. a začátkem 90. let 20. století další pojmenování jako je *gul'i daj* (tzv. sladká máma), případně *rižbaba, indžibaba*. J. Horváthová zmiňuje další romské pojmenování pro phuri daj: *drabarňi* (kořenářka, věštkyně).¹⁵⁸

Phuri daj bděla nad uchováváním tradic a obyčejů rodu, které se předávaly z pokolení

¹⁵⁵ CIBULOVÁ, T.: heslo: strigôň. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 203.

¹⁵⁶ MANN, A. B.: *Rómský dejepis – učebný text pre druhý stupeň základných škôl*. Bratislava 1995, Štátny pedagogický ústav, s. 26.

¹⁵⁷ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 101.

¹⁵⁸ HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dějin Romů*. Vydalo Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny. Brno 2002, s. 24.

na pokolení. Romové připisovali phuri daj schopnosti komunikovat s transcendentálními silami přírody i vesmíru.¹⁵⁹ Tato vážená starší žena (čarodějnice – vědma) se rovněž v pojetí slovenských Romů vyznala také v léčení, věštění a čarování.¹⁶⁰ Byla tedy vnímána i jako přirozená autorita a jako taková měla praktický vliv na společenský a rodinný život. Přísně dbala na dodržování starých mravů, znala magické formule, zúčastňovala se obřadních úkonů a pomáhala při porodech.¹⁶¹

V prostředí současných romských osad na Slovensku¹⁶² a u některých skupin olašských Romů na Slovensku a v Čechách instituce phuri daj existuje. Označení phuri daj má však dnes mírně posunutý význam, používá se nikoli pro čarodějnici v pravém slova smyslu, ale pro starší moudrou váženou ženu s bohatými životními zkušenostmi - ženu, která zná některé magické praktiky a zastane funkci léčitelky a psychologičky, a na kterou se může jakýkoli člen komunity bez obav obrátit. U některých skupin Romů označuje název „phuri daj“ jakoukoli starou ženu.

Podle informací etnologa A. Manna se současná phuri daj z východoslovenské romské osady stará především o praktické racionální a sociální záležitosti komunity – např. v případě absence porodní asistentky v osadě vede porody, dětem propichuje uši, oplývá znalostmi bylin. Ostatními členy komunity je vnímána jednoznačně pozitivně, jako autorita, které Romové neodporují.

Phuri daj jako žena stařešina (tak jak ji známe z romských osad na Slovensku) v českém prostředí usedlých (tzv. slovenských Romů) dnes již neexistuje, ačkoli slovo phuri daj je mezi Romy obecně známým pojmem. Význam slova v prostředí pražských městských Romů v českých zemích je vykládán v širším spektru významů od babičky, staré ženy, významné po čarodějnici vědmu a léčitelku.¹⁶³

¹⁵⁹ HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dějin Romů*. Vydalo Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny. Brno 2002, s. 24.

¹⁶⁰ MANN, A. B.: *Rómský dejepis – učebný text pre druhý stupeň základných škol*. Bratislava 1995, Štátny pedagogický ústav, s. 26.

¹⁶¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

¹⁶² V romské osadě Jarovnice na východním Slovensku jsem v srpnu r. 2003 během svého pobytu zaznamenala, že byla termínem phuri daj označována jedna z místních nejstarších žen, která plnila funkci lidové léčitelky, rádkyně a byla ve společenství Romů vážená autorita.

¹⁶³ Jedině romská elita si uvědomuje původní význam – ženy stařešiny fajty a v tomto kontextu tvrdí, že phuri daj postrádá v dnešní společnosti moderního velkoměsta svou funkci, protože jako taková nefunguje.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Poslání a funkce současných romských čarodějnic

V prostředí pražské romské komunity existují nadále ženy (většinou starší ženy), které umí léčit a které se vyznají v záležitostech magických – v provádění magických úkonů a pověřených praktik. Jsou místními Romy z obou skupin vyhledávány a nejen na nich praktikují své umění a magické znalosti. Tyto ženy lidem pomáhají v různých oblastech lidského života - především však záležitostech milostných – zbavují je zlých kouzel či naopak dovedou na člověka kouzlo uvrhnout, využívají svých léčitelských schopností a řeší konkrétní problémy osob, které za nimi přicházejí - poskytují rady v otázkách těla i duše. Nicméně nenahrazují lékaře (ani psychologa), ke kterým se i přes přetrvávající nedůvěru přece jen pražští Romové ve složitějších případech obracejí.

Dnešní Romové z Prahy neuvžívají pro romskou čarodějnici názvu „shuvani“ ani dalších romských slov, ale následující pojmenování: „čarodějnice“, „čarodejnice“, „čarodějka“, „baba“ či ze slovenštiny převzaté: „bosorka“, „striga“ (poslední jmenované - méně často).

Ve svých vyprávěních a na dotázání rozlišují starší váženou ženu v komunitě či rozšířené rodině (fajtě) tzv. phuri daj a ostatní tzv. běžné čarodějnice, mnohdy však užívají v obou případech shodného pojmenování „čarodějnice“, „čarodějka“ bez rozlišení. V Praze funkce phuri daj a čarodějnic v kontextu magie splývají, což je podpořeno přesunem Romů z osad do prostředí moderního velkoměsta – tedy změnou jejich životního stylu, přetrháváním kdysi silných rodinných vazeb a menší sevřeností komunity. Úbytek váhy čarodějnice se projevuje v pražské komunitě tím, že elitní Romové dokonce netuší, kdo je místní „phuri daj“. Její postavení a funkce ztrácí v současné době na své důležitosti a v rámci pražských romských komunit pozbývá smyslu. Phuri daj jako taková (jako matka rodu, která se podílí na všech rozhodnutích rady starších - tak ji známe z romských osad či od kočovných Romů) v prostředí pražském defakto neexistuje. Ke všem starším ženám se však Romové smíchovští a Romové elitní chovají s velkým respektem a projevují jim úctu.

Pražští Romové běžně využívají služeb a pomoci žen, které jsou celou komunitou označovány za čarodějnice či žen, které oplývají určitými magickými schopnosti. Téměř každý z dotázaných z obou sledovaných skupin se alespoň jednou s čarodějnici setkal nebo nějakou v rámci širší rodiny zná a pocítil účinky magie na vlastní kůži.

Mezi pražskými Romy se traduje, že nejlepší – tj. nejúspěšnější čarodějnice pocházejí z východního Slovenska, konkrétně z Medzilaborců nebo ze Spíše, dále si považují čarodějnice z Bulharska a Rumunska a po nich ženy z bývalé Jugoslávie.

Vlastnosti a atributy čarodějnic (fyzické a psychické vlastností čarodějnic)

Postava čarodějnice je ve vyprávěních a představách respondentů postava reálná – osoba z masa a kostí, která je zběhlá ve věcech magických a která oplývá nadpřirozenými schopnostmi a dovednostmi. Čarodějnice je většinou čarodějnicí léčitelkou – tou, co pomáhá, případně předpovídá nějakou událost. Tou, co poskytuje radu, uzdravuje lidi a zvířata, ale i tou, která jim naopak dokáže ublížit, případně je zničit. Čarodějnice se orientuje dobře v přírodě – oplývá znalostí bylin, rostlin a prostředků přírodního charakteru. „*Čarodějky se bezvadně vyznají v přírodě,..znal jsem jednu, ta znala každou bylinku...a věděla co s ní*“ (E. O., muž, 45 let, E).

Čarodějnice ovládá umění manipulace. Umí ovlivnit jak lidi, tak i situaci. Je schopna zvrátit blížící se neštěstí či neštěstí přivolat. Umí přivolat štěstí. Činí tak pro své individuální potřeby či potřeby své rodiny, přátel i známých nebo na základě na požadavku konkrétního „klienta“, který se na ni obrátí.

Za čarodějnice - manipulátorky bývají označeny i ty ženy, které nejsou atraktivní a laskavé, přesto mají za manžela či partnera takového muže, kterého jim ostatní závidí – takového, který je považován za atraktivního a perspektivního. Prostředí si není schopno vysvětlit, proč jsou ti dva spolu. O takové ženě se pak věří, že je čarodějnice, případně, že muže získala magickou cestou. „*U nás se říká, že našeho strýce jeho manželka očarovala, protože je ošklivá a zlá a on si ji přece vzal. Prý je čarodějnice. Máma povídala, že mu něco strčila pod postel nebo pod polštář*“ (K. L., žena, 27 let, E).

Za čarodějnice nejsou považovány pouze ženy, které umí velmi účinně manipulovat s lidmi a mají vysokou schopnost se okamžitě vcítit do nálady, pocitů a potřeb druhých – tedy ženy velmi kontaktní, které charakterizuje vysoká sociabilita. Za čarodějnice jsou považovány i takové ženy, které se straní okolí – ty, jež žijí samy a vyznačují se introvertní povahou. Setkala jsem se s názorem, že čarodějnicí může být označena i starší žena, která žije sama, případně se zvířetem, jakým je např. kočka, případně koza - jak bylo zmíněno v kontextu se slovenským prostředím. „*Moje prababička uměla čarovat, byla ze Slovenska, já jsem se jí vždycky bála. Měla kozu. A umřela s kozou... to se říká, že byla čarodějka. Cigán se jí báli,*

nedělali jí nic zlého, měli spíš úctu“ (L. Ž., žena, 29 let, E). Čarodějnice bývají podle respondentů bytosti nepořádné.

Přes tuto variabilitu vlastností, kterými charakterizují smíchovští a elitní Romové čarodějnice, přisuzují čarodějnicím určité společné charakterové rysy a projevy chování jako např. nepředvídatelnost v jednání - *„Nevíte, co udělá“ (E. O., muž, 45 let, E)* a využívání přirozených instinktů a intuice - *„Umí předvídat, co se stane“ (E. O., muž, 45 let, E).* Čarodějnice charakterizuje silná individualita. U pražských Romů přezívá názor, že i čarodějnice, jež se věnují bílé magii, jsou schopny svému okolí ublížit.

Čarodějníci rovněž prozradí její fyzický vzhled - od svého okolí se odlišuje, tj. svým vzezřením vybočuje z normálu - *„...Je to vidět i na zevnějšku“ (E. O., muž, 45 let, E).* Má výrazné rysy, především oči a nos - *„...Dá se to lze poznat z obličeje... podle očí, které člověka prokouknou...“ (L. Ž., žena, 29 let, E).* Čarodějnice může být velmi krásná či naopak ošklivá - *„Prostě nevypadá jako obyčejná ženská, nemusí být jenom škaredá, některý jsou velký krasavice“ (E. C., muž, 60 let, E).* Může ji charakterizovat nějaká fyzická anomálie, eventuelně postižení. Mezi často uváděnými znaky, podle kterých lze čarodějnici zaručeně poznat, patří vedle černých nebo zelených očí, ostré nosy, předsunutá brada, dlouhé nehty. Dalším důležitým identifikátorem bývají pihy a znaménka na kůži na konkrétních částech těla, např. na tváři, na prstech ruky a na lopatce - *„Když je ženská předurčená k tomu se stát bosorkou, většinou má na sobě nějaké znamínka...po těle. Na levé lopatce, na rukou... např. piha na prstu, na obličejí...na konkrétních místech. Je to spíš o schopnosti.“ (M. H., žena, 31 let, E).* Čarodějnice se vyznačují tím, že jsou většinou neupravené a nenamalované - *„Mají dlouhé vlasy, nemalují se...“ (E. O., muž, 45 let, E).*

Nejen běžní členové romské komunity poznají na základě výše vyjmenovaných charakteristik ve svém okolí čarodějnice, ale i čarodějnice samotné se mezi sebou vzájemně poznají - podle určitých, pro ostatní lidi méně postřehnutelných, rysů. Čarodějnice pozná čarodějnici podle vzhledu a energie, kterou ze sebe vydává. Tuto energii popisovali někteří respondenti z řad elity jako „auru“, jiní hovořili o „energii“. Věkem se schopnosti čarodějnic v tomhle ohledu údajně zvyšují.

Čarodějnický um není vlastností jednotlivkyň, ale je dán řadě žen. Záleží pouze na nich, zda se rozhodnou v sobě objevivší vnitřní sílu a magické schopnosti rozvíjet a jakým směrem se vydají. Některé se rozhodnou, že se stanou profesionálkami a etablují se časem v komunitě jako čarodějnice specializující na konkrétní oblast, jiné využívají své umění pro svou potřebu, eventuelně pro potřebu svých nejbližších.

Několik z žen z elitního vzorku uvedlo, že ony samy, případně jiné ženy z jejich prostředí vládnou zmíněnými vlastnostmi a schopnostmi a vědomě je rozvíjejí. Verbálně proklamují, že se vyznají v některých věcech magických a pěstují svou vrozenou životní sílu a energii. Samy sebe za „čarodějnice“, „bosorky“ označují v žertu, demonstrují tím svůj životní postoj a styl a poukazují na skutečnost, jak je toto označení široké - od čarodějnice - démonické bytosti přes čarodějnice profesionálku a občasnou amatérku.

Existence mužů – čarodějů

V prostředí pražských Romů jsem zaznamenala informaci, že nadpřirozenými magickými – čarodějnými a léčitelskými schopnosti mohou vzácně oplývat i muži, ačkoli mně dostupná literatura se o ničem takovém nezmiňuje.¹⁶⁴ Dokonce se mi podařilo existenci mužů „čarodějníků“ v terénu zaznamenat.

Tito muži mají většinou nápadné vzezření (nějaký výrazný fyzický rys či handicap) a na první pohled se od svého okolí odlišují.

Čarodějové, nazývaní starší generací řadových Romů „čarodějníci“ nebo též „bosoráci“ a „strigóni“, většinou pomáhají. Na rozdíl od svých ženských protějšků vystupují velmi zřídka v roli zlých a škodolibých. Většinou plní úlohu lidových felčarů (případně božců) – např. napravují zlomeniny, avšak sběrem a využitím rostlin se na rozdíl od žen čarodějnic nezabývají – „*Bylinkami se u nás, ale moc neléčí*“ (T. R., muž, 30 let, E). „Čarodějníci“ eventuelně pomáhají okolí v milostných záležitostech - „*Táta dokáže čarodějné věci, přilákat ženě muže a naopak. Kouzlí se z fotek. Nebo se zámkama* (myšleno u dveří). *Znám několik mužů z okolí, který se vrátili zpět k rodině...* (T. K., žena, 33 let, E).

Případně se tito muži podle pražských Romů zabývají záškodnou magií, nicméně mi nebyli ochotni a schopni blíže jejich praktiky popsat – „*...Nebo udělat to, aby člověk zemřel... strigón zná takový věci, ale neřekne je nikomu*“ (S. J., žena, 76 let, N).

Mezi informacemi o mužích „čarodějnících“ se mi podařilo zaznamenat naprosto ojedinělou informaci a sice, že jeden muž obdařen magickou a léčebnou silou pomáhal nejen léčit, ale asistoval při porodech - „*Děda byl takovej čarodějník. Dělal porodníka v Klecanech... všem...svý ženě a celý vesnici, i bílej. Uměl léčit. Vzal kůži...ňák to uměl*

¹⁶⁴ Na existenci mužů čarodějů u západoevropských Romů upozorňuje Ch.Leland a R. Buckland, ačkoli tito autoři nepodávají jejich podrobnější popis. Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998; LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891. Autoři zabývající se Romy na Slovensku se tématu mužů čarodějů nevěnují.

udělat, že úplně praskla, když někoho boleli třeba záda, uměl ji natáhnout. Měl cit v rukou. Babička nic takovýho neuměla. Děda neléčil nějakýma bylinama nebo čárama, ale rukama. Uměl natáhnout kůži, chodili k němu i gadžové. Dodnes se o něm mluví. Říkali mu „devloro“ – božíček...“ (F. D., muž, 53 let, N).

Někteří muži – „čarodějníci“ své schopnosti dědí, jiní je získávají až během svého života. Schopnosti dědí zpravidla po své matce, která většinou nemívá dceru (tj. další nástupkyni), a tak své řemeslo předává synovi. Ovšem není výjimkou, když se tyto schopnosti předávají i v rámci širší rodiny. O svém otci disponujícím magickými schopnostmi jedna respondentka uvedla - „Svěřila se mu s tím mámina prababička...Ale většinou to dělají jenom ženy...Samozřejmě, že tomu věřím“ (T. K., žena, 33 let, E).

Muži označovaní jako „čarodějníci“ většinou projevíli určité předpoklady a vlohy v oblasti magické již v dětství. Mnohdy se jedná o takové muže, jejichž projevy nejsou typicky mužské – o ty, kteří vyrůstali mezi ženami případně jsou homosexuálního zaměření.

Čarodějnictví v dědičné linii, schopnosti čarodějnic

Pražští Romové věří, že čarodějnice dědí své magické schopnosti, avšak předávání čarodějnického „řemesla“ (včetně postupů vlastních magických praktik) v rodové linii nebývá vždy pravidlem.

Magické schopnosti jsou předávány většinou z matky na dceru či ob pokolení. Postupem věku sílí a díky životním zkušenostem nabývá ženská síla na intenzitě. Zejména po tom, co se žena stane matkou (k čemuž u romských žen v porovnání s majoritou dochází dříve), jsou její magické schopnosti silnější a vnitřní síla ženy je mateřstvím kulminována. Ženy čarodějnice jsou proto upřednostňovány nad muži. „Čarodějnice jsou jenom ženský, o chlapech nevím. Předávaj svý umění dál. Musí mít vrozený schopnosti. Stářím se ta schopnost zvyšuje a přidávají se zkušenosti“ (A. P., žena, 41 let, E).

Ne vždy se však čarodějnické řemeslo dědí – záleží na konkrétní osobě oplývající zmíněnými schopnostmi zda se rozhodne v rodinné tradici pokračovat či nikoli. Záleží na osobnosti konkrétní Romky, zda o svých schopnostech pomlčí a neprezentuje se jako čarodějnice, i když si je vědoma svých magických schopností a kvalit. Ty využívají mnohé ženy příležitostně pro svou potřebu a potřebu svých nejbližších, i když se rozhodly se magické činnosti nevěnovat - „Babička byla čarodějka, uměla léčit, zaklínat a přivolávat lásku, chodily k ní ostatní Romové i zdaleka pro radu. Máma to podědila, ale ta moc

nekouzčila a hlavně nechtěla pokračovat v rodinné tradici a být čarodějka, ...spíš měla věštecký schopnosti, uměla věštit z karet a z kávové sedliny... A spolehlivě předpovídat pohlaví dítěte.. a taky ho uměla ovlivnit... Jednoho dne s tím přestala, jednou pro vždy“

(J. M., muž, 27 let, E). Některé čarodějnice odmítají svým potomkům „řemeslo“ předat, protože si uvědomují, že čarodějnice nesmí chybovat a že je toto „řemeslo“ velmi zodpovědné a nebezpečné – „Když jsem se chtěla naučit od babičky nějaké věci, třeba jak zachránit člověka, řekla ne, ...stačí špína za nehem a jseš mrtvá, vzala si to všechno s sebou do hrobu“
(D. V., žena, 49 let, N).

Romské ženy obdařené magickými schopnostmi, které se čarodějnickému řemeslu v rámci komunity nevěnují a samy se za čarodějnice nepovažují, jsou mnohdy svým bezprostředním okolím a rodinou označovány za čarodějnice. Rodina a nejbližší o jejich schopnostech vědí a v případě potřeby jejich pomoci využívají. Pražští Romové z obou skupin mívají čarodějnice nebo ženy, které využívají své magické schopnosti, přímo uvnitř rodiny – často je v jejich vyprávění touto osobou starší žena, většinou babička - „*Babička byla čarodějnice, věštila, léčila...*“ *(J. H., žena, 38 let, E).*

Recepty čarodějnic, postupy magických úkonů

Recepty čarodějnic a postupy magických úkonů se předávají v rámci širší rodiny. K jejich předávání dochází především orální cestou. Tento způsob předávání v sobě zachycuje i obměny a inovace, které provází. V některých rodinách však existují rukopisné knihy, zahrnující heslovitě popis technik či údaje - např. počet špendlíků nutný k propichování konkrétních částí lidského těla¹⁶⁵ a tak tímto způsobem předávání k obměnám nedochází či pouze zřídka ve prospěch vylepšení účinku kouzla. Tyto knihy nepouštějí čarodějnice a čarodějníci z ruky, nicméně připouštějí, že by z čísel a zkratkovitých údajů nezasvěcený člověk neorientoval a k zneužití by tudíž nedošlo. Své informace však před ostatními čarodějnicemi, čarodějníky a magickými osobami chrání.¹⁶⁶

Z důvodu toho, že jsou magické techniky tajné, respondenti z řad „běžných“ Romů (tzn. těch, kteří neprovozují profesionálně čarodějnické řemeslo) přesné postupy neznají,

¹⁶⁵ Počet špendlíků se liší a je závislý na konkrétním místě lidského těla, do které jsou zapichovány (nejčastěji jde o hlavu, srdce, břicho), dále závisí na konkrétní osobě proti které je kouzlo namířeno (na jejím věku, přibližné výšce, váze a síle) a dále na tom, co se má jejich prostřednictvím osobě způsobit – zda smrt, pohlouznění mysli, vyvolání milostného citu a touhy či navození nezájmu vůči konkrétnímu jednotlivci.

¹⁶⁶ Poskytnuté informace jsem získala od „čarodějníka“ (J. H., muž, 43 let, N), se kterým jsem se setkala na podzim r. 2004.

a i kdyby je znali, neřekli by je. V tomto bodě se však pražští respondenti obou výchozích skupin rozcházejí – smíchovští Romové jako celek některé postupy znají, kdežto elita až na výjimky ne. Chodí pro rady do komunity - k řadovým Romům. Právě v tomto prostředí elita hledá čarodějnic, eventuelně se (v případě, že neuspěje) obrací s pomocí řadových Romů do prostředí tradičních romských osad na Slovensko za vyhlášenými bosorkami s reputací.

Z generace na generaci se v rodinách s čarodějnickou tradicí předávají i svaté knihy – „*Tu knížku mám po svý mámě a ta po bábě. To je svatá knížka. Tady je napsáno všechno podstatný. Je strašně vzácná....To nevadí, že tomu jazyku občas nerozumím, stačí se podívat na ty obrázky...*[rozuměj: obrázky svatých, Krista, Panny Marie]“ (J. H., muž, 43 let, N). Do zde zmíněné knihy jsem měla možnost nahlédnout.¹⁶⁷ K předávání svatých knih však nedochází pouze u rodin věnujícím se čarodějnictví a magii. Podobné svaté knihy a starší verze Bible, případně svaté obrázky se předávají i v ostatních romských rodinách – mezi praktikujícími věřícími, kteří se rekrutují především z řad katolíků.

Čarodějnice a jejich specializace

Některé čarodějnice se vyznají hned v několika oblastech magických činností, jiné se specializují na provádění pouze určitých aktů. Závisí na konkrétní čarodějnici.

Čarodějnice své schopnosti může využívat s rozmyslem i bez rozmyslu a k přání „klienta“ přistupovat individuálně, různé praktiky může odmítnout – je to v její kompetenci.

„*V osadách na východním Slovensku to dělají čarodějnice na zakázku – různé čáry. Holky chodí kvůli klukům, aby jim je přičarovala nebo aby se zamilovaly. Nebo chodí ženský, co se zamilovaly do ženáče a chtěly, aby se tý druhý něco stalo...*“ (V. L., muž, 32 let, E).

S přemístěním Romů z prostředí venkova do prostředí velkoměsta, některé specializace čarodějnic jako např. léčení dobytka zařikáváním postupně vymizely – v Praze pozbývají smyslu. Z tohoto důvodu se některé čarodějnice přeorientovaly na jinou oblast magického působení – začaly léčit lidi, případně se podle poptávky začaly angažovat na poli milostné magie - „*Znali jsme jednu čarodějku. To, co dělala, bylo účinné, prý to nikomu nepředala, dřív lidem na Slovensku pomáhala léčit dobytek, byla to zařikávačka pro gadže. V Praze se přeonačila a pomáhala léčit lidi, oddělávala uřknutí, léčila nemocné máslem, hlavně děti, ...babička jí moc věřila, když čarovala nesměl na ni nikdo mluvit...*“ (B. V., žena,

¹⁶⁷ Šlo o knihu předávanou v rámci rodiny, která praktikovala čarodějnické magické techniky. Kniha byla psaná švabachem, vázaná v kůži, značně opotřebovaná a bez roku vydání.

Postoj k čarodějnicím

Čarodějnice je osoba respektovaná. Lidé věří, že její praktiky jsou po všech stránkách účinné. Chovají se k ní s úctou, protože si uvědomují její moc a sílu. Někteří uvedli, že se jí obávají a že jsou ve svém postoji k ní obezřetní. Respondenti z obou skupin pražských Romů věří, že čarodějnice dokáže lidem pomoci v případech, když „všechno“ selhává. Obracejí se tedy k čarodějnicím tehdy, když si nejsou schopni se svými problémy poradit sami nebo tehdy, když doktoři a jiní odborníci pomoci nedovedou. Domnívají se, že čarodějnice je ve svém magickém působení z větší části úspěšná. Především řadoví Romové bezmezně věří ve výsledky jejího snažení. Několik respondentů z této skupiny Romů připodobnilo čarodějnice k ropuchám a uvedlo, že se ropuch bojí, protože pomocí nich se v cikánské černé magii likvidují lidi.

Elitní Romové se na některé magické praktiky a úkony dívají skepticky, revidují a zpochybňují jejich význam, alespoň proklamativně, v rámci zachování tradice se jim však podrobují a podvědomě očekávají pozitivní výsledek. U elity je postoj k čarodějnicím individuální. Závisí na osobní zkušenosti jednotlivců a na konkrétních problémech, do kterých se dostali.

Změna postoje vyjadřuje střet kulturních tradic majoritní (české a slovenské) společnosti a romské společnosti. U elitních Romů dochází v tomto ohledu k významnému posunu - romská elita se zabývá etickým aspektem některých magických praktik. Někteří respondenti z řad pražské romské elity uvedli, že se čarování a magické postupy, které nepatří do okruhu bílé magie (nemají pomoci např. vyléčení člověka), ale slouží k manipulaci druhých, sobeckým zájmům a spadají spíše do okruhu černé magie, se proti člověku může obrátit. Potrestání pak následuje v jiné formě.

Proč jít či nejít k čarodějnicím

Pražští Romové, i přes snadnou dostupnost péče lékařů, psychologů a terapeutů, případně ezoteriků z řad majoritního obyvatelstva, využívají raději služeb svých romských čarodějnic a žen obdařených magickými schopnostmi, kterým věří a o jejichž pomoci jsou přesvědčeni.

Řadoví Romové za čarodějnicemi chodí relativně často – vždy když mají problémy se zdravím, sužuje je choroba, domnívají se, že jsou uhranutí či očarovaní nebo když se trápí se milostnými problémy. Návštěva čarodějnice je pro ně běžnou přirozenou záležitostí, na rozdíl od návštěvy lékaře, ke kterému chodí především s úrazy či zraněními, případně s žádostí o zneschopnění – přerušení pracovního procesu z důvodu nemoci (tj za účelem vystavení „neschopenky“).

Elitní Romové pomoc čarodějnice vyhledávají pouze v případě, že si skutečně neví rady – v případech, kdy si nejsou schopni sami pomoci a kdy pomoc lékařů a dalších odborníků selhává. V tomto ohledu dochází k významnému posunu – návštěva čarodějnice je zvažována a odsunována a lze ji chápat jako poslední krok k nápravě situace elitních Romů, sužovaných problémem. Před tím, než se vypraví za profesionální čarodějnici, obrací se na starší ženy v komunitě, o kterých se ví, že umí pomoci od konkrétních problémů, oplývají základními znalostmi léčitelství a ovládají některé z magických praktik. Impulsem k tomu, aby Romové z řad elity navštívili čarodějnici, bývají vleklé psychické a fyzické problémy. Důvodem jejich návštěvy bývá: „zákeřná“ nemoc, zdravotní problémy psychosomatického rázu (provázení bolestmi břicha), kožní problémy (vyrážky, pupínky), problémy nervového rázu (bolesti hlavy, migrény). Vedle zdravotních problémů se nejčastěji jedná o záležitosti milostné, o uřknutí a kletby.

Někteří jednotlivci z obou skupin pražských Romů (příslušníci mladé generace a představitelé mužského pohlaví) uvedli, že ještě neměli příležitost ani důvod k návštěvě čarodějnice, případně, že nevidí důvod, proč za ní chodit. Tito jedinci byli v rámci romské komunity spíše výjimkou. Ačkoli verbálně demonstrovali svůj osobní většinou lhotejný postoj k čarodějnici, nevyvrátili možnost, že se na ni v budoucnu obrátí.

V obou sledovaných skupinách pražských Romů dochází k postupnému rozvolňování tradice – za čarodějnici chodí především řadoví Romové a především ženy.

Pražští Romové obou výchozích skupin vyzdvihují osobní přístup čarodějnice k jejich problémům. Oceňují, že je zúčastněně vyslechne a snaží se jim všemi cestami pomoci. Mají k ní větší důvěru než k lékaři, psychologovi či jinému odborníkovi. Čarodějnice působí tedy nejen jako vykonavatel magického aktu, ale mnohdy jako terapeut a jako osoba, která dá dotyčnému naději, dodá mu víru a pozitivní přístup. Smíchovští Romové k čarodějnici chodí téměř se vším, co je trápí, s vědomím, že jim pomůže a že jejich problémy vyřeší. O tom, že její čáry budou účinné ani v nejmenším nepochybují, možnost negativního výsledku si tedy nepřipouští. Právě z tohoto důvodu řadoví Romové praktického lékaře s běžnými

psychosomatickými problémy nenavštěvují, snad jen v případě, že potřebují doklad o zdravotní neschopnosti do práce.

Vyhledání a uvedení k čarodějnici

V pražské romské komunitě bývá zvykem, že lidé nechodí k čarodějnici sami, ale že jsou k ní uvedeni další osobou – tzv. zprostředkovatelem. Často se prý jedná o starší ženu, z okruhu širší rodiny, případně rodinnou přítelkyni, sousedku apod. Osobou, která k čarodějnici „klienta“ (tj. člověka, který vyhledal její služby) uvádí, může být však kdokoli. Až na výjimky (tj. na dva zpovídané řadové Romy, kteří měli k čarodějce přímý přístup) jsou pražští Romové k čarodějnici přivedeni zprostředkovatelem a jsou jí představeni, ačkoli o jejím působení vědí od ostatních, případně ji osobně znají.

Elita se k čarodějnicím dostává skrz doporučení ostatních Romů (většinou lidí z rodiny či z prostředí řadových Romů) a v některých případech nelituje vážít cestu za vyhlášenou čarodějnici až na Slovensko. Všeobecně se věří, že když nepomůže místní pražská romská čarodějnice (případně, když je „klientova“ prosba příliš komplikovaná), je lepší se obrátit přímo na čarodějnici v některé z tradičních romských osad (nejlépe na východním Slovensku).

Místo setkání s čarodějnici

Při prvním kontaktu většinou přichází klient za čarodějnici – k ní domů či na předem dohodnuté neutrální místo. Mohou se sejít např. u třetí osoby doma, v parku, kdekoli na volném prostranství. Setkání v prostředí kavárny nebo na frekventovaných hlučných místech se mi nepodařilo zaznamenat. Zjevně je preferováno domácí prostředí. Někteří respondenti uvedli, že čarodějnice přichází ke člověku (tj. do jeho bytu) sama jen ve výjimečných případech. Pokud tomu tak je, pak v doprovodu třetí – kontaktní osoby.

Postoj čarodějnice ke „klientovi“ - čarodějnice a přání „klienta“

Čarodějnice může odmítnout pomoci či poskytnout konkrétnímu člověku službu. Prý se to nestává často, ale i takové případy jsou. Děje se to především na poli záškodné magie - pokud chce „klient“ způsobit zlo či neštěstí někomu jinému. Důvodem může být nesouhlas

čarodějnice s aktem a negativním kouzlem. Což by vypovídalo o tom, že se čarodějnice stává osobou, které schvaluje záměry svého klienta a nejde proti svému morálnímu přesvědčení .

V pražské romské komunitě přetrvává názor, že ne každá čarodějnice se uvolí pomáhat konkrétnímu člověku např. v milostných záležitostech či v oblasti záškodné magie - „*U nás v rodině byla taky jedna čarodějka, dědí se to z generace na generaci. Co chtěla, toho dosáhla. Uměla přičarovat ženským chlapa z fotky nebo z jeho věci. Ne každý to ale udělá pro cizího. Říká se, že co uděláš to se ti jednou vrátí. Jde o nečisté úmysly...*“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

Zrušení negativní věštby

Ačkoli nikdo z romské komunity nezpochybňuje schopnosti a osobu čarodějnice existují v romské komunitě mechanismy, který mi lze zvrátit to, co bylo čarodějnicí předpovězeno – např. u věštb. Pražští Romové se k nim uchylují v případě, že jim čarodějnice předpoví něco negativního – vysloví věštbu, která není pozitivní.

Magické akty, které jsou založeny na manipulaci, jsou závislé na bezmezném víře konkrétního jednotlivce v úspěšnost, kladný účinek a naplnění jejich obsahu. Dopad magie je téměř absolutní, výsledek aktu odráží vnitřní přesvědčení a postoj dotyčného člověka.

U věštb - předpovědí budoucnosti - funguje v představách pražských Romů mechanismus zrušení věštby. Tento mechanismus není založen na nedůvěře ve schopnosti a věrohodnost čarodějnice, ale má klade si za cíl odvrátit věštbu – anulovat předpověď. V romské komunitě v Praze funguje praktika očištění se od „špatné“ věštby - Romové věří, že pokud se očistí v kostele svěcenou vodou, bude její obsah smazán a nebude naplněn. „*Jednou mi jedna čarodějnice předpověděla že brzo umřu, když jsem to řekl mámě, zlobila se a musel jsem jít do kostela očistit se...*“ (J. P., muž, 23 let, N). K naplnění prognózy čarodějnice poté podle Romů z Prahy nedojde – věštba je smazána a problém vyřešen. Ačkoli jsem tuto praktiku zaznamenala v prostředí pražských věřících Romů, nepřímo mám doklady o jejím využití rovněž mimo toto prostředí – tj. zbytkem komunity.

Odměňování čarodějnice, protislужby

Co se týče formy odměny pro čarodějnici - je osobě, která za čarodějnicí přichází, většinou předem zprostředkovatelem něco konkrétního doporučeno. Pražští Romové uvedli,

že některé čarodějnice své služby poskytují nezištně – nechtějí za ni peníze. Jiné však peníze očekávají. Byla jsem však ujištěna, že nejde o živnost ve smyslu zbohatnutí. To se přičítá samotné myšlence poskytnutí pomoci a magického působení. Některé čarodějnice očekávají, že se jim „klient“ odvděčí jiným způsobem – darem, materiální věcí či protislužbou, která nemusí být okamžitá nebo pomoci v určitém ohledu. Pomoc či protislužba nemusí zákonitě vycházet ze vztahu čarodějnice – „klient“ (recipient), ale může zahrnovat i další osoby oběma stranám blízké. Zjistila jsem, že v tomto ohledu neexistuje jednotný úzus. Protislužba může mít mnoho forem – jedná se např. o urychlení úředních postupů, zajištění služeb za výhodné ceny (poskytnutí výhodných kontaktů), sehnání nedostatkového zboží za nízké ceny apod.

APENDIX - Autentické setkání s čarodějnicemi a čarodějem

Dozvěděla jsem se, že v rámci pražského prostředí funguje několik vyhlášených čarodějnic, které žijí v typických „romských čtvrtích“ (jakými je např. Smíchov, Žižkov, Karlín a Libeň). Jelikož mí respondenti ze skupiny řadových Romů pocházeli především ze Smíchova a do místní komunity jsem docházela soustavně, měla jsem vzácnou možnost díky jim dvě ženy - čarodějnice a jednoho muže označovaného za „čarodějníka“ poznat. Dále jsem měla možnost pozorovat během svého pobytu v romské osadě Jarovnice na východním Slovensku¹⁶⁸ jednu čarodějnici a dokonce s ní i pohovořit. A tak jsem si mohla udělat o čarodějnicích vlastní představu. Do portrétů zařazuji i jednu ženu z elitního prostředí pražských Romů obdařenou magickou silou jako moderní „čarodějku“. Pro zachování anonymity neuvádím takové údaje, na základě nichž by šlo lehce zmíněné osoby identifikovat.

Portrét čarodějnice

- 1) Dvě pražské čarodějnice, se kterými jsem se setkala
- 2) Čarodějnice z romské osady na Slovensku
- 3) „Čarodějník“ bez bydliště, toho času přebývajícím v Praze
- 4) Moderní „čarodějka“ z řad pražských elitních Romů

1) Čarodějnice z pražského Smíchova

Obě romské čarodějnice ze Smíchova, se kterými jsem setkala, byly velmi silné,

¹⁶⁸ Zmíněnou osadu jsem navštívila v létě r. 2003.

výrazné a charismatické osobnosti. Energie v podobě klidné síly z nich přímo „čišela“. Jejich oblečení bylo civilní a moderní, působily na mě upraveným dojmem.

a) starší čarodějnice ze Smíchova

Popis čarodějnice

Starší ženě bylo něco před šedesátkou, měla kratší vlasy a byla korpulentnější postavy. Obličej měla velmi mladistvý, téměř bez vrásek. Byla docela pohledná. Měla výrazné oči, upřený pohled a výborné pozorovatelské schopnosti. Byla oblečena do volných barevných šatů. Překvapilo mě, že její ruce a krk zdobily zlaté prsteny, náramky a náhrdelník a obličej make-up.

Tato žena pochází z východního Slovenska, z Michalovců. Do Prahy přijela jako malá holka s rodiči, protože tu otec dostal práci. Je vdaná a má již dospělé děti s rodinami a odrostlého syna žijícího ve společné domácnosti. Své schopnosti podědila po babičce, která v romské osadě na Slovensku pomáhala lidem v milostných záležitostech a léčila je.

Místo setkání

Setkání proběhlo v domácím prostředí - v bytě na pražském Smíchově, který čarodějnice obývala se svou rodinou. Byt čarodějnice, jako místo setkání, navrhla moje respondentka. Byt byl poměrně velký, zařízený relativně v moderním duchu, plný zdobných barevných věcí a pečlivě uklizený. Já jsem byla usazena v kuchyni ke stolu, kde taky náš rozhovor probíhal.

Uvedení k čarodějnici

K této ženě mě uvedla na mé naléhání jedna z mých respondentek ze skupiny elitních Romů, jejíž důvěru se mi podařilo získat. Na dohodnutou schůzku s ženou - čarodějnici jsme šly spolu. Moje respondentka s ní byla v úzkém kontaktu, ženě říkala „teto“ a obě ženy se k sobě navzájem chovaly velmi familiárně.

Průběh setkání

Čarodějka nás přijala velmi přátelsky. Potom, co nás usadila, nabídla nám kávu a vodu. Krátce potom, co si obě ženy vyměnily informace o svých rodinách, práci a zdraví, jsem přistoupila k dotazování. Postupovala jsem při něm metodou nestandardizovaného

rozhovoru. Interview trvalo asi 3 hodiny. Neslo se v relativně uvolněném duchu. Okruhy otázek jsem měla v hlavě připravené a více méně jsem se jich držela. Moje respondentka mi byla velmi dobrou pomocí, zejména na začátku rozhovoru. Do rozhovoru se zapojovala a návodnými otázkami zaváděla řeč na konkrétní témata: léčení; „čarovné“ praktiky z oblasti záškodné, ochranné a především milostné magie.

Rozhovor probíhal stylem, že jsem nadnesla téma a pak se k němu obě ženy vyjadřovaly. Zpočátku jsem intenzivně vnímala, že si mě čarodějnice testuje. Ačkoli byla velmi milá a vstřícná a mnohomluvná, odpovídala velmi povšechně a nekonkrétně. Poté, co pochopila mou roli a ujistila se, že nechci její umění zneužít, byla ve svých odpovědích mnohem otevřenější. Žena čarodějnice se mě na nic moc nevyptávala, spíše mluvila. Snažila se odbíhat od tématu, nebylo lehké ji k daným tématickým okruhům vracet.

Věštba

Čarodějnice mi v průběhu setkání chtěla věstit z karet. Odmítla jsem. Protože jsem však právě dopila kávu, sebrala mi hrnek a chystala se mi číst z kávové sedliny. Začala mi věstit a popisovat konkrétní situace z mého života, které se staly v minulosti. Když jsem jí upozornila na to, že nic o své minulosti ani přítomnosti a budoucnosti nechci slyšet, přestala a už se k ničemu takovému nevrátila. Mé respondentce však věštila z karet a radila jí v oblasti milostných záležitostí. Rady byly spíše psychologického charakteru.

b) mladší čarodějnice ze Smíchova

Popis čarodějnice

Druhá čarodějnice byla asi třicetiletá drobná pohledná žena. Měla světlejší pleť a velké výrazné oči, dlouhé a neupravené vlasy a nehty. Nebyla „namalovaná“ a působila vcelku nenápadně. Oblečena byla v moderním, sportovním stylu, ačkoli její oděv byl spíše volný a starší a laděn do tlumených barev.

Tato čarodějnice byla mezi ostatními Romy, i přes svůj věk, uznávaná a vážená. Důvodem byla i skutečnost, že patří do rodu „jugoslávských Cigánů“ a ti prý „umí čarovat“. Tato žena na mě působila uzavřenějším a plaším dojmem než první, svá slova pečlivě vážila. Již na počátku našeho setkání byla k hovoru o magii nepřístupná.

Uvedení k čarodějnicí

K této ženě jsem se dostala prostřednictvím „první čarodějnice“, jejíž sympatie se mi podařilo získat a přes již zmíněnou respondentku, se kterou jsem od té doby v přátelském kontaktu. Myslím, že tato žena z mé návštěvy neměla žádnou radost.

První naplánovanou schůzku odvolala a podle informací mé respondentky vím, že se se mnou nechtěla setkat. Nakonec svolila na základě přímluvy starší čarodějnice, v jejíž bytě jsme se opět všechny čtyři setkaly (já, respondentka, obě čarodějnice).

Místo setkání

Setkání proběhlo v bytě první čarodějnice, na stejném místě. Když jsem na místo ve smluvený čas dorazila, všechny tři ženy již tam byly, zastihla jsem je ve veselé náladě a temperamentním rozpoložení - zjevně se před mým příchodem dobře bavily. Seděly jsme stejně jako v prvním případě v kuchyni u kuchyňského stolu a rozhovor se tam po celou dobu odehrával.

Průběh rozhovoru

Začátek našeho rozhovoru byl rozpačitý, mladá čarodějnice se do něj nezapojovala, ale obě zbývající ženy byly vstřícné a mluvné.

Mladá čarodějnice si pečlivě strážila svoje soukromí, a tak byl ze začátku rozhovor na téma magie trochu křečovitý. Měla jsem pocit, že na mě pohlížela jako na případnou konkurenci. Odpovědi na mé otázky si dlouho promýšlela, odbíhala od tématu. Přítomnost obou dalších žen se ukázala pro náš rozhovor zásadní. Pod vlivem skutečnosti, že se další dvě ženy bezprostředně vyjadřovaly ke všemu, na co jsem se jí tázala, se postupně pomalu rozmluvila.

Rozhovor trval zhruba dvě hodiny, nebyl řízený. V tomto případě to nebylo možné.

Věštba

Na konci rozhovoru mě čarodějka požádala o to, abych jí podala levou ruku a zadívala se mi do dlaně. Požádala mě i o pravou a obě porovnávala. Nepřála jsem si, aby mi věštila, ona však mé přání nerespektovala. Jelikož jsem chtěla být vstřícná, chvíli jsem ji nechala věštit. V ten moment se její chování změnilo, počáteční chlad vystřídal vřelejší atmosféra a zvědavost. Žena ke mně zaujala jiný postoj – tzn. chovala se ke mně jako ke „klientovi“ a v očích se jí zračil zájem. Projevila se jako dobrý pozorovatel a empatická osoba, jíž plně

důvěřujete. Čarodějka mi řekla několik událostí z minulosti – z mého života, na přítomnost a budoucnost jsme se nedostaly.

2) Čarodějnice z romské osady na východním Slovensku

Popis čarodějnice

Šlo o velmi starou, odhadem osmdesátiletou ženu malého vzrůstu, která byla již stářím shrbená. Měla krásné, moudré světlé oči. Byla oblečena do dlouhé barevné sukně, tmavých punčoch, halenky a svetru tlumené barvy. Vlasy měla šedé, stočené do drdůlku, kolem hlavy měla uvázaný šátek, který si později uvázala kolem ramen. Její tvář byla zbrázděná vráskami. Ruce prozrazovaly, že tato žena tvrdě manuálně pracovala.

V osadě byla jednou z nejstarších žen a velmi váženou. Romové o ní říkali, že je místní vědmou, *bosorkou*, termínu *phuri daj* však nikdo neužil.

Místo setkání

S touto čarodějnici jsem se setkala v romské osadě Jarovnice na východním Slovensku, kde jsem strávila zhruba týden. Do osady jsem docházela každý den a trávila jsem tam zhruba 6-8 hodin denně. Náš kratičkový rozhovor poprvé probíhal několik minut venku na velkém prostranství v přírodě, na konci osady. Po zbytek doby jsem ženu pozorovala. Poté žena svolila k druhému - delšímu rozhovoru mimo osadu, rovněž v přírodě.

Uvedení k čarodějnici

Na čarodějnici jsem byla upozorněna místním vajdou¹⁶⁹ a ostatními Romy žijícími v osadě, za kterými jsem celý týden dojížděla z nedaleké vesnice a pozorovala jejich život v osadě. Čarodějnici mi oficiálně představil jeden z mladých Romů z osady, který pracoval v přilehlé slovenské vesnici. Žena o mé přítomnosti v osadě pochopitelně věděla, nicméně bylo vhodné, aby mi ji někdo z místních Romů představil.

Průběh rozhovoru:

První rozhovor, jak už jsem podotkla byl krátký, seznamovací, obecný. Druhý byl

¹⁶⁹ Život v romských osadách na Slovensku řídí romský „starosta“. Příslušníci majorita ho nazývají „vajda“, Romové pro něj mají vlastní pojmenování - „čhibalo“ (odvozené od slova *čhib*, jenž znamená: řeč, jazyk). Bývá jím starší moudrý člověk, kterého si obyvatelé osady váží a jehož radám naslouchají. Viz.: MANN, A. B.: *Romský dějepis*. Učebný text pre druhý stupeň základných škol, ŠPÚ Bratislava 1995, s. 21.

zhruba půl hodinový. Asistoval u něj mladý muž, který mě čarodějnici představil. Žena mluvila romsky a občas přecházela do špatně srozumitelné slovenštiny. Proto jsem muže využila i jako překladatele a tlumočníka. Žena byla milá, měla jsem pocit, že mě okamžitě prohlédla. Nechtěla mi prozradit o svém „umu“ žádné podrobnosti a ujišťovala mě, že se už v osadě nečaruje. Dodala, ať tu „nic takového“ nehledám.

Věštba

Mladý muž, který mě k čarodějnici dovedl, k ženě nepřišel náhodou. Přišel využít jejich rad, věštev a čar k řešení svých momentálních milostných problémů. Na úvod si nechal od ženy hádat z ruky, jejich rozhovor probíhal v romštině. Jejich pozdějšího dialogu a setkání jsem však bohužel nebyla přítomná. Muž mě také nechtěl blíže do jeho situace zasvětit, ale pochopila jsem, že se snaží pomocí magických praktik prostřednictvím čarodějnice získat svou bývalou dívku zpátky.

3) „Čarodějník“

Popis čaroděje

Šlo o muže původem z východního Slovenska, toho času bez domova, který jezdil za prací (tj. „zakázkami“ výhradně z oblasti milostné a záškodné magie) do Prahy, kde přebýval u svých známých a kamarádů. Muž byl drobné rachtické postavy, kudrnatých vlasů, s knírkem, věkově kolem čtyřicítky. Trpěl oční vadou, která se projevovala šilháním. Svým zjevem byl naprosto výjimečný a nezaměnitelný. Oblečen byl do sportovního oblečení.

Své řemeslo podědil po matce, jež ho neměla komu předat. Díky své oční vadě mu byly přisuzovány podle pražských Romů magické schopnosti.

Tento muž se specializoval na řešení milostných záležitostí. Pomocí figurek, do kterých zapichoval špendlíky, přičarovával „klientům“ konkrétního partnera a zajišťoval jim magickou cestou lásku protějšku. Praktiky, které prováděl, patří do černé magie. Byl si vědom svých schopností a zdálo se mi, že uvažoval značně obchodnickým způsobem. Na počet „klientů“ si prý nestěžoval. Platili mu penězi, zlatem či jinak. Jeho činnost v tomto ohledu lze charakterizovat za vyloženě výdělečnou.

Uvedení k čarodějovi

Na tohoto muže jsem byla upozorněna mou již výše zmíněnou respondentkou a první

čarodějnicí, která jej znala osobně. Čarodějnice zmínila, že tento muž dělá i takové praktiky, které by ona a mnoho dalších „čarodějek“ vykonat odmítly. Uvedla, že dokáže škodit a na požádání začarovat, ublížit a nezalekne se ničeho. U rozhovoru se mnou byla ještě výše zmíněná respondentka z řad elity jako „vyslankyně“ první čarodějnice.

Místo rozhovoru

Rozhovor se uskutečnil v domácím prostředí jedné smíchovské rodiny, u které muž momentálně přebýval. Uskutečnil se v malém pokojíku. Ten byl skromně zařízen, kromě stolu, pár židlí a postele v něm vcelku nic jiného nebylo. Nájemníci bytu při mém příchodu zřejmě doma nebyli, jejich přítomnost jsem nezaregistrovala. Při odchodu jsem je však z druhé místnosti slyšela.

Průběh rozhovoru

Rozhovor trval něco přes dvě hodiny. Během rozhovoru byl muž relativně „na oko“ otevřený. Muž mluvil pro mě trochu nesrozumitelně - etnolektem slovenštiny a romštiny, navíc měl drobnou vadu řeči (trochu „huhňal“), takže jsem měla problém mu rozumět.

Na mé otázky odpovídal ze široka, nicméně na rozdíl od obou smíchovských čarodějnic neváhal některé ze svých praktik v detailech popsat. Z muže vyzařovala pro mě dosti negativní ba nebezpečná energie. Během rozhovoru jsem se necítila uvolněně.

Respondentka z řad elity, která se rozhovoru spolu se mnou účastnila, převážně mlčela a nezapojovala se do hovoru, cítila jsem, že má z „čarodějníka“ strach.

4) „Čarodějka“ z řad romské elity

Popis čarodějnice

Atraktivní žena něco před čtyřicítkou, velmi energická, usměvavá, s příjemným klidným hlasem a velkýma výraznýma očima, v elegantním kostýmku, nakrátko ostříhaná.

Kdybych tuto ženu označila termínem čarodějnice či čarodějka, zřejmě by se tomu bránila, ačkoli později přiznala, že se tak spolu s některými ženami, které jsou si vědomy své magické síly, vzájemně označují. Tato žena (spolu s mnoha dalšími) není tedy statutární čarodějnicí, pouze jen využívá svou sílu či schopnosti a rozvíjí je. Má své, relativně prestižní povolání. Tato „čarodějka“ se rekrutovala ze skupiny respondentů z řad elitních Romů.

Své znalosti a schopnosti používá k léčení svých nejbližších a sama sebe. Umí

„pracovat“ s energií. Tuto schopnost v sobě objevila již v době puberty a od této doby ji údajně prohlubuje. I vnitřní síla a vlastní energie se podle slov čarodějky věkem zvyšuje.

Místo setkání

Poprvé jsme se setkaly jsme v prostorách romské redakce Českého rozhlasu, kde náš rozhovor opakovaně proběhl. Další rozhovory proběhly v kavárně, v domácím prostředí a na romských kulturních akcích.

Uvedení k čarodějnici

K této ženě jsem nijak uvedena nebyla, kontaktovala jsem ji sama jako případnou respondentku pro můj výzkum romské elity. Dostala jsem na ní tip od dalších pražských Romů jako na respondenta, nikoli jako na čarodějnici.

Průběh rozhovoru

Rozhovor byl poprvé asi dvouhodinový, nesl se v uvolněném duchu, otázky byly řízené. Žena byla maximálně otevřená. Popsala mi, jak léčí sebe a svou rodinu a ukázala mi, jak pracuje s energiemi. Během rozhovoru jsem si mohla prakticky (tedy sama na sobě) vyzkoušet účinky energie. S touto ženou jsem pak později na podobné téma hovořila vícekrát a dodnes jsme v kontaktu.

8. 1. 2. Nebezpečné, obávané a nečisté osoby

I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

Romové ještě ve 20. století považovali určité osoby z řad majoritního obyvatelstva i z řad vlastního etnika za nebezpečné, obávané a nečisté. Styk s nimi měl určitá pravidla a zrcadlil postoj celé romské komunity k lidem, kteří se svou profesí, aktivitami a způsobem života odlišovali od zbytku romské komunity.

Za nebezpečné či obávané, případně nečisté lidi byli v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku považováni: 1) ti, kteří přicházeli do styku se sakrálními prostory svázanými s přechodovými rituály, 2) ti, kteří přicházeli do pravidelného styku s mrtvými, 3) vlastní mrtví – zemřelé osoby, 4) ženy v období menstruačního krvácení, krvácení po

porodu a v šestinedělí, 5) porodní baby (asistentky) a lékaři, 6) ti, kteří jedli psí nebo koňské maso (degeši).

Některé z osob, které byly Romy považované za nečisté a nebezpečné, byly obávány z více důvodů, díky nimž je lze zahrnout do několika z šesti výše uvedených skupin.

U některých osob se jednalo o stav trvalé „nečistoty“ (např. kněží, hrobníci, porodní báby, vlastní mrtví, degeši), u jiných o stav dočasný (ženy v menstruačním cyklu, po porodu).

Do první uvedené skupiny nebezpečných a obávaných lidí lze tedy zahrnout osoby, které měly častý přístup k magickému prostoru a byly v kontaktu s magickými silami, z čehož „vyplývaly“ jejich zvláštní schopnosti. Patřili sem např. hrobaři, kostelníci, plačky. Dokonce i farář¹⁷⁰ se řadil do jisté míry mezi tyto osoby, ačkoli byl Romy uznáván jako autorita a těšil se vážnosti.

Do druhé skupiny nebezpečných a obávaných osob tedy patřil hrobař – kopal jámu a pochovával mrtvého, se kterým přicházel do přímého kontaktu. Dále již zmíněný farář, který rovněž přicházel do styku se smrtí. Farář posvěcuje a požehává, pomocí gest a formulek rituálně zabraňuje mulovi (duchovi mrtvého), aby se vrátil k pozůstalým a zároveň přispívá k blahobytu mrtvého na onom světě (posledním pomazáním a církevním pohřbem). Na romských pohřbech byl tedy považován za osobu obávanou nejen proto, že asistoval na odchodu člověka z pozemského světa, ale i proto, že mu byla v těchto situacích přisuzována magická věštecká moc. Podle informací zaznamenanými koncem 80. let 20. století.

A. Mannem¹⁷¹ Romové na Spiši bedlivě sledovali faráře – věřili totiž, že pokud se při pohřebním průvodu třikrát ohlédne, zanedlouho ještě někdo zemře.¹⁷² Některí Romové se obávali lékaře, který přichází do styku se smrtí – s umírajícími, mrtvými a nemocnými.

Do třetí skupiny zahrnovali tradičně Romové samotného mrtvého (zemřelou osobu) a jeho ducha, tzv. mula.¹⁷³ Především oběšenci a sebevrazi patřili k nejobávanějším mrtvým.

¹⁷⁰ Význam kněze pro duchovní svět Romů se u jednotlivých skupin Romů lišil podle stupně vývoje náboženských představ, způsobů a frekvence vzájemných kontaktů s věřícími. Kněz byl Romy na Slovensku vnímán jako magická osoba, které přísluší posvěcovat a žehnat.

¹⁷¹ Které mi A. Mann osobně sdělil při diskusi nad tématem dne: 23. 8. 2005.

¹⁷² MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 197. V současnosti v některých spišských obcích Romové věří, že kolikrát se farář během průvodu ohlédne, tolik lidí z přítomných do roka zemře. Viz. MANN, A. B.: Duchovní kultura Rómov. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 10.

¹⁷³ Mrtvé, kteří se z jakýchkoli důvodů vraceli mezi pozůstalé, považovali Romové za škodlivé demony, ze kterých měli živí strach a jejich další návštěvě se proto snažili zabránit. Romové tyto své zemřelé nazývali „mulo“, což v romštině znamená jednak „mrtvé tělo“ – tj. mrtvolu nebo ducha zemřelého.

K tomu, aby se nevraceli mezi živé a neškodili jim, museli být pečlivě pohřbeni.¹⁷⁴ Sebevrazi se v romském prostředí pohřbívali obuti do bot, aby se zamezilo jejich návštěvám příbuzných. Šňůra oběšenice se schovávala. Věřilo se, že má magickou moc. I při dodržení všech těchto ochranných příkazů se Romové snažili před okolím utajit, že si mrtvý „vzal život“ z obavy, že hanba přejde na celou rodinu a že člen jejich rodiny bude jako sebevrah pochován za hřbitovní zdí.

Čtvrtá skupina nebezpečných a obávaných osob je v porovnání s třemi předešlými odlišná. Zahrnuje téměř výhradně osoby ženského pohlaví. Ženy v období menstruace, ženy po porodu a ženy v období šestinedělí byly celou romskou společností považovány za rituálně nečisté. Okolí a především muži k nim měli omezený přístup a vyhýbali se jim. Myšlenka nebezpečnosti bezprostředního styku s krvácejícími ženami měla za důsledek nejen omezení styku s nimi, ale i omezení či zákaz vykonávání určitých domácích povinností pro ženu do doby, dokud nepřestane krváčet. V některých romských rodinách na Slovensku i v Čechách se po dobu, kdy tyto ženy krvácely (a krátce po ní), neúčastnily běhu domácnosti - nevařily a nevykonávaly určité domácí práce jako např. praní a žehlení.

Do páté skupiny patří porodní babice, tj. ženy, která pomáhaly ženám při porodu. Romové jim připisovali mimořádné schopnosti, podobně jako knězi (faráři), protože přicházely do kontaktu se sférami mimo náš život.¹⁷⁵ Porodní babice¹⁷⁶ (příslušnice majoritního obyvatelstva, která za tímto účelem přicházela za Romkami do osad) byla považována za rituálně nečistou a každá z věcí, které se dotkla, byla umyta a jídlo a pití, které jí bylo nabídnuto a které nesnědla, muselo být vyhozeno. V případě, že se babici nepodařilo sehnat, zastala její roli místní *phuri daj* nebo některá ze starších žen. Ty však za nečisté

(Viz. HÜBSCHMANNOVÁ, E.: ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*, Praha 1991, s. 184). Slovo mulo má však ještě jiný význam, kryje se s pojmem našich slov – mátoha, strašidlo (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 343).

¹⁷⁴ Dbalo se na to, tak aby jim nic v hrobě nechybělo, a proto byli pohřbívání s věcmi, které měli rádi a které k nim neodmyslitelně patřily.

¹⁷⁵ MANN, A. B.: Obyčeje při narození dítěte u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná Ludová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 133.

¹⁷⁶ E. Horváthová (Čajánková) zaznamenala při svém výzkumu v 50. letech 20. století u olašských Romů, že romská žena nikdy nemohla být porodní bábou, protože by byla považována za nečistou a žádný muž by s ní nežil. (Viz. HORVÁTHOVÁ- ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultura rožkovianskych Cigánov. In: *Slovenský národopis*, 1954, č.2, s. 291). J. Marušiaková uvádí, že babice byla v očích olašských Romů na Slovensku a v Bulharsku koncem 80.let 20. století nečistá stále, neexistovala pro ni purifikace, ani změna postavení. Styk s babici byl určen jen potřebou – pomáhá při porodu, mimo to se jí Romové vyhýbají. (Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dítěte u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 162). U okolního majoritního obyvatelstva na Slovensku a v Bulharsku bylo postavení babice pouze dočasně nečisté. (Viz. GENČEV, S.: Etnografia na Blgarija. In: *Tom III*, s. 165; NIKOLOVA, M.: Obyčejat Pet'ovden. In: *Izvestija na narodnija muzej v Varna*, 9, 1973, s. 153-183).

považovány nebyly, protože asistovaly při porodech výjimečně, kdežto porodní bába soustavně – byla to její profese. Někteří Romové do této skupiny počítali i lékaře, protože přicházeli do styku s krví a nemocemi, s životem a se smrtí.

Do šesté skupiny patřili Romové, kteří pocházeli z lokálních společenství s velmi nízkou ekonomicko-sociální úrovní a byli ostatními romskými společenstvími hodnoceni vždy negativně a označováni za „špinavé“ a rituálně nečisté. Jednalo se o lidi, kteří jedli maso uhynulých zvířat¹⁷⁷ a psí nebo koňské maso.¹⁷⁸ Romové, pro které byla konzumace takového masa tabu,¹⁷⁹ pro ně používali hanlivé označení, např. *dupki*, *degeš* (z maďarského „dög“ – zdechlina¹⁸⁰), *rukoňare* (z romského „rukono“ – pes)¹⁸¹ a další označení.¹⁸² Takových osob se Romové obecně štítili a styku s nimi se vyhýbali.

Nejednotný význam byl přikládán i některým magickým prostorům, s nimiž byly nečisté a nebezpečné osoby spojeny.

Hřbitov je považován za místo sakrální a svou podstatou – tím, že je místem odpočinku zemřelých je přímo spojen se smrtí. Sám prostor hřbitova byl považován za magický - slovenští Romové z osad jej vnímali jako závazné místo odpočinku a chtěli být na hřbitově pochovaní, nikoli rozptýleni ve volné přírodě jako někteří evropští Romové

¹⁷⁷ Někteří autoři jsou názoru, že Romové na Slovensku jedli maso uhynulých zvířat opravdu s potěšením. Takové reakce jsou známé i ze Srbska, kde i Romové, kteří měli vlastní hospodářství se drželi zásady, že „zvíře, které zabil Bůh má lepší chuť než to, které zabil člověk“. Viz. BLOCH, J.: *Les Tsiganes*. Paris: Presses Universitaires de France, 1953, s. 55. E. Davidová uvádí obdobnou informaci – a sice, že se v Trebišově v 50. letech 20. století někteří staří Romové domnívali, že jsou „zdechliny lepší a čistší maso než zabitě zvíře, protože vyhrabané zvíře zemřelo přirozenou a nikoli násilnou smrtí“. Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s. 82.

¹⁷⁸ Pokrmy měly u Romů tradičně svou statusovou hierarchii. K nečistým patřilo koňské a psí maso a jeho nízký status byl přenesen na ty, co ho pojídali. Čistota veškerých pokrmů spočívala v tom, že byly čerstvé. V romských rodinách bylo tradičně všechno nádobí určeno jen k vaření jídla, nepralo se v něm, někde měli dokonce zvláštní přístroje pro hosty a různé prostory v domě byli považováni více či méně rituálně čisté. Viz. DUBOVÁ: *Romská žena a léčitelství*. In: *Romano džaniben*, 2003, jevend, s. 24.

¹⁷⁹ Tedy Romové tzv. čistí, ve smyslu „rituálně čistí“, kteří dodržovali také v jiných ohledech přísnou osobní hygienu i čistotu svých příbytků. Nazývali se *žuže Roma*. *Žužo Rom* by nepřijal jídlo od *degeše*, i když vztahy s touto skupinou mohly být korektní a laskavé. Viz. HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dějin Romů*. Vydalo Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny. Brno 2002, s. 26.

¹⁸⁰ E. Davidová zmiňuje, že v padesátých letech 20. století v romské osadě Trebišov na východním Slovensku a v některých dalších starých osadách získávali chudí Romové maso i vyhrabáváním zakopaných zdechlých zvířat – hovězího dobytka, vepřů i koňů. Zdechliny Romové vyvářeli ve více vodách a konzumovali je vařené. Podle názorů starých Romů jsou zdechliny lepší a čistší maso než maso zabitého zvíře, protože vyhrabané zvíře zemřelo přirozenou nikoli násilnou smrtí. Davidová upozorňuje i na skutečnost, že Romové nemají ve svém jazyce odlišných termínů pro pojmy „zemřít“ a „zdechnout“ a zdechliny nazývají „o mrdalo mas“.

Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 82.

¹⁸¹ MANN, A. B.: *Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku*. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 114.

¹⁸² Např. *pšara* (pro jedlíky psů), *koňara* (pro jedlíky koní), *močkoša* (pro jedlíky koček). Viz. ŠEBKOVÁ, H. - ŽLNAYOVÁ, E.: *Romani čhib, učebnice slovenské romštiny*. Praha, Fortuna 1999.

kočovníci. Hřbitov jim zároveň dával status příslušníka místní-lokální společnosti - obce. Romové velmi citlivě vnímali, zda byli pochováváni vedle majoritního obyvatelstva či ne.¹⁸³ Také kostel jako místo svaté byl spojen v podvědomí Romů nejen s modlitbami a významnými událostmi v lidském životě jako křest, první přijímání, biřmování, svatba, ale i se zádušními bohoslužbami.

Proto např. hrobaře, plačku i faráře lze vnímat nejen jako osoby svázané se sakrálními prostory, ale i jako osoby přicházející do styku s mrtvými - lze je řadit nejen do skupiny první, ale i druhé.

Slovenskou situaci, tak jak ji v druhé polovině 20. století postupně zachytili etnologové (např. E. Horváthová, E. Davidová, A. Mann) a badatelé z jiných oborů (např. lingvistka M. Hübschmannová), můžeme považovat za kulturní východisko Romů dnes žijících v České republice a tudíž i v Praze. S těmito myšlenkovými tradicemi a představami přicházeli do Prahy Romové ze Slovenska jak v první vlně emigrace, tj. bezprostředně po ukončení 2. světové války mezi rokem 1945 a 1950¹⁸⁴, tak v dalších vlnách, v průběhu 50-tých a 60- tých let.¹⁸⁵ Tato kulturní východiska pomáhala dotvářet postoje současných pražských Romů k duchovnímu světu, zejména však k pověrečným představám a víře v sílu magie.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Ze Slovenska si Romové přivezli základní pověrečný model o rituální „nečistotě“, vázané na určité kontaktní situace, úkony, do kterého dosazují nové osoby. Princip styku

¹⁸³ A. Mann se zmiňuje o tom, že do druhé světové války bývali Romové ve slovenských Bystranech pohřbíváni do jedné řady u zdi, odděleně od „bílých“. V osmdesátých letech však už pochovávali Romy v obcích Markušovce, Bystrany, Spišské Tomášovce běžně vedle majoritního obyvatelstva. Přesto však někteří „gadžové“ (bílí příslušníci majority) nechťeli být pochováni vedle „Cigánů“ a dávali se pochovat „extra“. Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 197, s. 200-201.

¹⁸⁴ V této době migrovali v masovém měřítku Romové ze Slovenska převážně s venkovského prostředí a do oblastí s nedostatečnými možnostmi zaměstnání do průmyslových a velkých měst českých zemí a do oblastí pohraničí s možností zaměstnání a lepšího bydlení. Vzhledem k tradiční rodové soudržnosti měla migrace často fetěžový charakter. Viz.: MATĚJOVÁ, V. – HAIŠMAN, T.: Přehled dosavadních výzkumů k tématu „Cikáni v průmyslovém městě“. In: *Zpravodaj ÚEF ČSAV – Cikáni v průmyslovém městě*, č. 1, Praha 1986, s. 25-30.

¹⁸⁵ Migrační pohyb romských osídlenců byl velký, Romové přijímali zaměstnání v komunálních službách, uplatnili se při úklidových pracích, při manuální práci při výkopech a práci na silnicích. Vykonávali pomocné práce v továrnách, na stavbách a ve sběrných surovinách (vzhledem k nízké vzdělanostní úrovni). Vytváření romské komunity v průmyslových oblastech bylo zákonitou věcí, podmíněnou především rozdílnou sociální úrovní a úrovní vzdělanostní. Viz.: ROBEK, A.: K praktických důsledkům etnografického studia Cikánů – Romů. In: *Cikáni v průmyslovém městě, část 1 - Zpravodaj KSVIEF – ÚEF ČSAV*, č. 11, Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 10, Praha 1988, s. 7-8.

s těmito nebezpečnými, obávanými a nečistými osobami je však přehodnocován a nově nahlížen. Přináší s sebou i značné obohacení o nové osoby, které se v povědomí pražských Romů do styku dostávají. I ty patří, obdobně jako v tradičním romském vnímání nebezpečných, obávaných či rituálně nečistých osob, svým působením do více skupin

Pražští Romové mezi tyto osoby řadí:

1) *Osoby, které přicházejí do styku s místem odpočinku a sakrálními místy - s hřbitovem a kostelem*

Podle pražských Romů mezi tyto osoby patří:

- Hrobník, protože jeho pracovním místem je hřbitov, který je sám o sobě považován za místo rituálně nečisté. Hrobník přichází do styku s mrtvými a jejich dušemi, s nečistými předměty na hřbitově (např. máry, hřbitovní lopata apod.) a matériemi (např. hlína z hrobu, voda ve váze na kytky apod.).

Hrobnická profese však není vnímaná apriori jako negativní. Někteří Romové, zvláště na vesnicích a ze sociálně slabších skupin, ji vykonávají. Ostatní Romové však na ně většinou pohlížejí s despektem – „*Je to práce jako každá jiná, někdo to dělat musí... ale já bych to nedělal... byt celý den s mrtvým, to je na hlavu*“ (J. M., muž, 27 let, E) a straní se jich - „*Komunikuj s mrtvými, dotýkají se nečistých věcí*“ (R. D., muž, 69 let, N). Případně hrobníky respektují, ale z představy vzájemného setkání mají obavy – „*To víte, ruku jim člověk podat musí, to se patří, ale pak si ji každý radši umyje, ať vám to přizná nebo ne...*“ (V. H., žena, 32 let, E). Na druhou stranu pražští Romové uvedli, že s hrobníky chtějí zůstat „zadobře“ – dobré styky zaručí dobrou péči o hroby – „*Musíte si je předcházet, vycházet s nimi, aby dohlídli na váš hrob,.. víte, jak se krade?*“ (H. O., žena, 41 let, E).

Hrobníci se často stávají vědomě či nevědomě Romům nápomocní v záležitostech černé magie (při některých praktikách je nutné vložit určité objekty se zemřelým do hrobu, využít hlíny z hrobu apod.)

- Pracovník pohřební služby, protože přichází do styku s pozůstalými a zemřelými, hřbitovem, apod. Ačkoli je pracovník pohřební služby považován za nečistého, je respektován. Setkala jsem se s názorem obdobným jako na profesi hrobaře - že je to povolání jako jiné.

V otázce, zda patří k výčtu osob zde uváděných obávaných osob i správce hřbitova,

se Romové různí. Někteří jej považují za nečistého - „*Vždyť se tím žíví, to je jedno jestli sedí nad papíry nebo chodí po hřbitově*“ (M. P., muž, 44 let, E), jiní ne - „*To je hloupost, to jsem neslyšela...*“ (B. C., žena, 57 let, N). Pouze úředníky na vyšší úrovni spjaté s pohřebnictvím většinou Romové nepovažují za nečisté.

Podobný nevyhraněný postoj zaujímají pražští Romové jako celek k zaměstnanci hřbitova či pohřební služby, který vozí rakev se zemřelým. V povědomí většiny z nich je také takový muž považován za nečistého – „*Všechno, co je spojené s mrtvým a hřbitovem... a celým tím byznysem je nečisté, ... tedy i ten kdo tlačí vozíček nebo veze rakev. Když rakev nese rodina, příbuzní, přátelé tak samozřejmě ne...*“ (M. P., muž, 44 let, E).

- Plačky, které navštěvují pohřby, dotýkají se nebožtíků, líbají je. Jejich účast bývá především u řadových Romů nepsaným pravidlem. Dotvářejí kolorit - emocionální náladu, která podle slov jedné respondentky „*nesmí na pohřbu chybět*“ (A. Z., žena, 38 let, N), je projevem lásky a úcty k mrtvému. Většinou jde o starší ženy z romské komunity, často vdovy, které znaly více či méně nebožtíka a rády chodí na pohřby. Ačkoli byly tyto osoby zmiňovány u pražských řadových Romů, vyskytují se na dnešních pohřbech pražské elity minimálně – „*Plačky už na naše pohřby nechodí*“ (I. D., žena, 31 let, E); „*Nikdo je nezve,.. ale když přijdou, tak přijdou..*“ (A. P., žena, 41 let, E). Postavení plaček se u pražských Romů ve srovnání s prostředím romských osad na Slovensku proměňuje. Plačky jsou okolím považovány za nečisté, zvláště pokud se zemřelého dotýkají. Na Slovensku v prostředí uzavřených komunit byly plačky vnímány jednoznačně pozitivně, byly vážené a jejich funkce byla vysoce ceněna a vnímána jako projev úcty k nebožtíkovi.¹⁸⁶ V prostředí pražském jsou plačky naprosto novým jevem.

- Kostelník, protože byl spojován s kostelem – svatým místem. Pražští Romové zmínili kostelníky z prostředí vesnice, nikoli z Prahy. S těmi, jak uvedli, většinou nepřicházejí do kontaktu.

- Farář (kněz), protože přichází do styku se životem a smrtí a asistuje při významných

¹⁸⁶ Tuto informaci jsem získala v rámci rozhovoru s A. Mannem dne 7. 4. 2006. U současných západoslovenských Romů na Slovensku však R. Pivoň zaznamenal, že plačky (a rovněž ženy kostelnic) pro častý přístup k magickému prostoru byly pro jiné lidi nebezpečné. (Viz. PIVOŇ, R.: Negativní síly, niektoré ich podoby a pôsobenie v životě Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 119). Takové ženy mohly za určitých okolností ovlivnit osud, přivolat neštěstí i nemoc. (Viz. FEGLLOVÁ, V.: Symbolika ženského principu v kalendárných obyčajoch. In: *Žena z pohľadu etnológie*. Bratislava 1998, s. 32). Byly známé tím, že na člověka mohly seslat zlo a neštěstí tím, že ho šly „vymodlit“ nebo za něj „zapálit svíčku“. (Viz. PIVOŇ, R.: Negativní síly, niektoré ich podoby a pôsobenie v životě Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 124).

okamžicích přechodu jako jsou křtiny, svatby, pohřeb. Farář má podle pražských Romů funkce zprostředkovatele, pohybujícího na hranici viditelné reality a neviditelná.

Je v každodenním bezprostředním styku s boží, nadpřirozenou, magickou silou, která se koncentruje v prostoru kostela, a s předměty a materiemi v kostele (např. se svěcenou vodou).

2) Ty, kteří přicházejí do pravidelného styku s mrtvými

Podle pražských Romů mezi tyto osoby patří:

- Již zmíněný hrobař, který přichází do přímého fyzického kontaktu s mrtvým a pracovník pohřební služby.

- Patologové a ostatní pracovníci nemocnice, kteří přímo přicházející do styku se zemřelými a mrtvými těly.

- Osoba, která obstarává mrtvého.

Člověka, jemuž se stala činnost „posledního posloužení“ profesí (tedy zaměstnanec nemocnice, případně pracovníka pohřební služby) považují někteří Romové za nečistého – „Obstarává mrtvoly, tak proto...“ (D. T., muž, 53 let, N), jiní pražští Romové váhají – „Nevím, musela bych se zeptat doma...nepřemýšlela jsem o tom“ (H. P., žena, 23 let, E).

Zemřelého u pražských Romů většinou obléká a připravuje do rakve některý z členů rodiny či nejbližších. Pokud tuto službu zemřelému prokáže někdo z pozůstalých je postoj pražských Romů opačný – poslední posloužení zemřelému je vnímáno pozitivně jako nezbytná povinnost a služba nebožtíkovi.

3) Zemřelé osoby

Podle pražských Romů mezi tyto osoby patří:

- Vlastní nebožtík a následně tzv. mulo (duch zemřelé osoby, která po smrti nabývá různé podoby a navštěvuje po určitou dobu do pohřbu a po pohřbu pozůstalé). Romové věří, že se mulo může vracet do světa živých a vyřizovat si s nimi účty a že jim přináší určitá sdělení a poslání, případně pozůstalé před něčím varuje.

- Starší zemřelí a jejich duch. Tito mulové se zjevují svým příbuzným, přátelům nepřátelům z nejrůznějších příčin – nejčastěji, aby dopředu upozornili na hrozící nebezpečí nebo oznámili smrt někoho blízkého apod.

- Všichni sebevrazi, zvláště oběšenci. Sebevrahy, zvláště lidmi, kteří se oběsili, se

v pražské romské komunitě opovrhuje – „*Brácha se oběsil a padlo to na celou rodinu, máma nemohla chodit mezi lidi, všichni si na nás ukazovali*“ (E. O., muž, 45 let, E), proto se zmíněnou skutečnost snaží rodina sebevraha za každou cenu utajit. Provaz na, kterém se oběšenec oběsil, je však schováván – „*Nosí majiteli štěstí*“ (E. O., muž, 45 let, E). Romská komunita věří, že má šňůra oběšence magickou moc¹⁸⁷ a na jeho získání neváhají lidé vynaložit vysoké finanční prostředky .

4) *Osoby, které přicházejí do styku s životem, smrtí, nemocí, krví*

Podle pražských Romů mezi tyto osoby patří:

- Již zmíněný farář (slouží mši za mrtvé, aktivně se účastní pohřbu).
- Porodní asistentky, protože přicházejí do styku s rodičkou, krví, pomáhají novému životu na svět. Jsou považovány za rituálně nečisté i v případě, že nepřicházejí k rodičce domů (jak tomu bývalo a bývá v romských osadách na Slovensku), ale i když asistují rodičce při porodu v porodnici. Porodníci jsou rovněž obávaní, a to ze stejných důvodů jako babice. V případě alternativních porodů, které si v rámci pražské romské komunity nezískaly zatím větší oblibu a probíhají jinde než v klasické porodnici, se všechny věci, se kterými přišla porodní asistentka a porodník do styku, buď přímo vyhazují se nebo pečlivě vymývají. I tyto předměty jsou zprostředkovaně považovány za nečisté.

- Někteří lékaři a pracovníci nemocnice, kteří přicházející do přímého styku s umírajícími, nemocnými, zraněnými a jsou v každodenním kontaktu se životem a smrtí. Za obávané jsou považováni zejména lékaři z jednotky intenzivní péče a chirurgové. Romové hovoří o lékařích jako o těch, kteří „dělají z živých lidí mrtvé“.

5) *Ženy menstrující, po porodu a v době šestinedělí*

S myšlenkou rituální nečistoty provázející krvácející ženy (tj. ženy menstrující, rodící a v šestinedělí) souvisí několik omezení, příkazů a zákazů, které pražští Romové udržují v povědomí. Většina řadových Romů uvedla, že by žena v době menstruace, po porodu a v době šestinedělí vařit neměla, aby jídlo nebylo „nečisté“, „zkažené“, „nabité špatnou energií“, „dábelské“, „aby jídlo mělo chuť“, „aby nebylo počarované“. Naproti tomu

¹⁸⁷ „Když někoho čeká soud, tak vám strašně pomůže ten provaz... kousek z něj si vezmete s sebou na soud a držíte ho v ruce a myslíte na soudce, aby byla ta jeho pusa zticha... aby přestala mluvit jako tomu mrtvému“ (R. D., muž, 69 let, N).

některé elitní Romky již uvedly, že v dnešní době mnohé ženy v období krvácení běžně domácí práce vykonávají – „*A kdo by celé rodině vařil? To bývalo dřív, když žila velká rodina spolu. Vždycky tam bylo několik žen, tak to některá mohla udělat...to už nikdo nedodržíje...*“ (A. P., žena, 41 let, E).

V pražském romském prostředí je mužům s menstrující ženou zapovězen sexuální styk, a to nejen z důvodů běžných i u majority, tj. z důvodů hygienických a zdravotních. Romové věří, že pokud ke styku dojde, má taková žena nad mužem magickou moc a on ji pak bude milovat tak, že bez ní nebude schopen vydržet. Žena v období svého měsíčního cyklu disponuje podle představ řadových i elitních pražských Romů, zvláště ženskou silou a energií – „*Takový síly se chlap bojí*“ (M. G., žena, 45 let, N); „*Probouzí se v ní ženství, před kterým nikdo neuteče*“ (M. H., žena, 31 let, E); „*Stává se z ní čarodějka*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E).

Literatura mě dostupná se o podobném postoji a výkladu zákazu styku se ženou v měsíčním cyklu nezmiňuje, domnívám se proto, že jde o novou tendenci, která se projevuje v romské komunitě v Praze. Příslušnice romské elity navíc dodávají tomuto novému vnímání ženy další významy a výkladový rámec, v němž žena získává moc nad mužem. Muži se menstrující ženě raději snaží vyhnout, bojí se přímého fyzického a slovního kontaktu – „*...Jsou nervózní [rozuměj: menstrující ženy], hádavé, je lepší je nechat týden být*“ (E. C., muž, 60 let, E).

6) Lidé, označovaní za „degeše“

Pražští Romové považují za nečisté osoby ty jednotlivce, kteří jedí psí, koňské či pro ně jinak podřadné maso. Od takových osob se distancují a prohlašují, že se v pražské romské komunitě takoví lidé nevyskytují. Situují je do prostředí zaostalých romských osad na východním Slovensku. Několik respondentů z řad elity ovšem uvedlo, že i v Praze existují Romové, kteří jedí zkažené maso, prošlé, plesnivé a zapáchající potraviny (především uzeniny), případně odpadky a staré zbytky. Takové osoby elita rovněž považuje za nečisté a označuje je za degeše.

Slovo „degeš“ ovšem získalo i jiný, přenesený a mírně posunutý význam – pražští Romové obou výchozích skupin jím označují jednak člověka, který žije ve špíně, konzumuje zkažené věci, případně nemá vychování, tak i člověka mentálně na nižší úrovni, sociálně a kulturně zaostalejšího než jsou oni sami. Oproti významu, které má slovo degeš

v sociokulturním prostoru slovenských osad, je znát značný posun od původní náplně toho výrazu – je patrný ústup od rituální nečistoty.

V prostředí průmyslové aglomerace a moderního velkoměsta Prahy se s některými výše uvedenými negativně vnímanými osobami Romové nemají většinou již možnost setkat. (na rozdíl od slovenského prostředí romských osad či vesnice). Mizí profese klasické babice – porodní asistentky, která chodívala za rodičkou do domácího prostředí, a s ní i určité zvyky jako např. omývání předmětů, kterých se dotkla, vyhazování jídla a pití, které jí bylo nabídnuto. Sociální pracovníce a ženy, které chodí kontrolovat stav čerstvých maminek a jejich miminek, jsou brány jako něco běžného a jejich návštěvu neprovází u pražských Romů zmíněné „zvyky“. Pouze u řadových Romů ze slabších sociálních skupin dochází po jejich návštěvách k vykuřování místnosti či celého bytu z obavy ohrožení zdraví rodiny – *„Aby sem něco špatného nezanesly, nemoc nebo neštěstí vždyť chodí po domech, od rodiny k rodině... to víte lepší je to udělat, on vám to už nikdo nepřizná, všicky chtěj vypadat moderně, ale tady u nás na Smíchově to Romáci radši dělaj...“* (B. C., žena, 57 let, N).

Elitní Romové z Prahy nejsou v tomto ohledu ve srovnání s řadovými Romy pověřiví. Ve svém podvědomí drží výčet nebezpečných a obávaných a rituálně nečistých osob, avšak mladší generace jako celek již není schopna podat vysvětlení, proč je konkrétní osoba ze zmíněných skupin obávaná.

V představách současných pražských Romů i nadále fungují osoby, které bývají považovány za nebezpečné, obávané, případně rituálně nečisté. Avšak se změnou prostředí (tj. přesídlením do velkoměsta) a změnou životního stylu Romů, dochází k proměnám a inovacím v myšlenkové tradici romského obyvatelstva. Vlivem českého prostředí se proměňuje pojem „degeš“ - jednoznačný výklad pojmu degeš ve smyslu osob svázaných s konzumací určitého druhu zvířat zmizel. Tento termín je používán jednak jako označení nepořádného člověka a jednak jako člověka, který konzumuje prošlé potraviny. V obou případech však ztratil význam pro skupinu lidí svázanou rodově nebo lokálně.

Na druhé straně u pražských Romů nedochází k redukci představitelů nebezpečných, obávaných a nečistých osob, jejichž rituální „nečistota“ je odvozena z pověrečných představ o fázích přechodu lidského života, o nebezpečnosti mrtvých, záhrobí a o styku s krví druhého. Naopak dochází k množování těchto osob. I když se myšlenková tradice v mnoha ohledech rozvolňuje a způsob života dnešních moderních romských rodin dává zaniknout některým

zvykům a představám, určité osoby jsou v povědomí pražských Romů nadále tabuizované a považovány za nečisté, ba přibývají k nim i osoby další.

8. 1. 3. Negativně vnímaná zvířata

I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

Za nebezpečná, rituálně nečistá a obávaná byla v tradičním romském prostředí na Slovensku považována i některá zvířata. Vnímání jejich negativnosti byla založeno na myšlence magie doteku a magie podobnosti. Tyto dva přístupy ovlivnily nejen samotný vztah Romů k určitým zvířatům nebo živočichům, ale následně formovaly tradičně zastávaný myšlenkový postoj k nim.

Většinou šlo o všechna kluzká, neforemná a „nehezká“ zvířata a zvířata se srstí a chlupy. Styk s nimi a dokonce i pohled na ně byl zapovězen především ženám v období těhotenství z obavy, že by se mohlo dítě narodit ošklivé, případně mělo podobu viděného zvířete. Rovněž konzumace některých takových zvířat byla pro Romy zapovězena.

Mezi negativně vnímaná (nebezpečná, opovrhovaná a jinak obávaná zvířata) u Romů na Slovensku patřili následující živočichové:

1) Kočka a pes

Kočka byla Romy považována za nebezpečné a nevyzpytatelné zvíře. Nejvíce obávaná byla černá kočka, která zkřížila člověku cestu. Aby se dotyčnému vyhnulo neštěstí měl udělat tři kroky dozadu a třikrát si odplivnout. Tento magický akt měl zažehnat nebezpečí. Černá kočka je spojením dvou symbolik a má negativní úlohu. Je zvířetem démonických sil, temných mocností, pomocníkem čarodějnic a jako zvíře noci je typicky ženským zvířetem. Symbolem neštěstí je v případě kočky i její černá barva. Romové věří, že se čarodějnice nebo mrtví členové komunity mohou přeměňovat právě v kočky.

Pokud bývala kočka spatřena nebo se vyskytovala a hlasitě mňoukala v blízkosti obydlí, kde se vartuje¹⁸⁸ byla považována za zesnulého člověka. A. Mann uvádí, že Romové z Bystran vartovali, proto, aby kočka mezitím nevyškrabala mrtvému oči.¹⁸⁹ Když se objevila někde v sousedství kočka, případně když se přidala k nějaké procházející osobě (např. na poli) a následovala ji, bylo to vždy považováno za zlé znamení.¹⁹⁰ Kočka člověku v tradičních romských představách pouze ubližuje. E. Horváthová uvádí, že kočka nesměla přejít přes rakev, protože by mrtví neměl klid.¹⁹¹ Kočka byla a je tradičně obávaná i z důvodu toho, že má tělo pokryto chlupy, což Romové považovali za nehezké a nečisté. J. Marušiaková popisuje, že olašské Romky na Slovensku v 80. letech 20. století věřili, že pokud těhotná kopne kočku, narodí se jí chlupaté dítě.¹⁹²

Vztah Romů k psovi byl dvojnásobný, na jedné straně byl stejně jako kočka vnímán jako zvíře nečisté a nehezké, protože je „chlupatý“, na druhé straně byl považován za přítele člověka a na rozdíl od kočky jako zvíře pozitivní.

A. Mann popisuje, že slovenští Romové považovali za určité situace psa za některého ze svých zemřelých příbuzných,¹⁹³ což vysvětluje skutečnost, proč nebyl neznámý pes, který se k člověku přidal cestou, vnímán negativně.¹⁹⁴ Psovi Romové tradičně připisovali zvláštní schopnost – schopnost vidět přícházet smrt. Věřili, že pes dává lidem předem znamení, když má někdo zemřít.¹⁹⁵

¹⁸⁸ Romové drží zvyk vartování u mrtvého (tj. bdění, strážení mrtvého). Vartování počíná momentem skonu člověka a trvá až do jeho pohřbu člověku.. Podle tradičních lidových představ odchází duše zemřelého až po jeho pohřbení, a proto bylo nutné držet u nebožtíka před pohřbem stráž. Noční bdění u zesnulého mělo pověřený charakter, neboť jeho cílem bylo ochránit zemřelého před nečistými silami. Během vartování se v domě zesnulého schází rodina a pozůstalí. Ještě v nedávné minulosti (v některých romských osadách na východním Slovensku se tak stále ještě děje) vartovali členové komunity u těla zesnulého. V dnešní době vartování probíhá i v případě, že v domě není tělo nebožtíka přítomno. Viz. KVÍZOVÁ, L.: Vartování.

In: *Význam smrti v postojích moderní romské elity*. Diplomová práce z kulturní antropologie obhájená na FSV UK, Praha 1999, s. 53.

¹⁸⁹ Viz. MANN, A. B.: Vartovanie při mrtvých u Rómov na Slovensku. In: *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť* (sestavil E. Krekovič), Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, Bratislava 1993, s. 128.

¹⁹⁰ Tuto informaci mi poskytl při rozhovoru A. Mann dne 10. 11. 2005.

¹⁹¹ Tato pověra je rozšířena i na psa a jiná zvířata – viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku. (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 342.

¹⁹² Tato představa se vztahuje i na psa. Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dieťaťa u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 159

¹⁹³ A. Mann uvádí případ respondentky ze Slovenska - z vesnice Markušovce, ke které se (když šla sama po louce) připojili zleva i zprava dva psi. Podle dotyčné se jednalo o její zemřelé rodiče, a proto se psů vůbec nebála. Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 193, s. 200.

¹⁹⁴ Tuto informaci mi poskytl při rozhovoru A. Mann dne 10. 11. 2005.

¹⁹⁵ Toto znamení může mít mnoho podob, záleží na rodinných a krajových zvyklostech. Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 193.

2) *Plazi a ještěři* - např. hadi, ještěrky, mloci pro jejich kluzký a vrásčitý povrch a vzhled kůže. Tito živočichové jsou považováni za nevzhledné. Pohled na ně a styk s nimi byl proto odepřen zejména těhotným ženám z obavy, aby dítě nemělo jejich podobu či vlastnosti.¹⁹⁶

3) *Žába*, především ropucha - rovněž pro její nevzhledný zevnějšek. V tradičních romských představách měly čarodějnice schopnost proměnit se např. v žabu.¹⁹⁷ Žába byla využívána k praktikám černé magie, když chtěli Romové někomu ublížit, přivolat nemoc či neštěstí.¹⁹⁸

E. Horváthová uvádí, že v žádné skupině Romů na Slovensku se žáby nejedli a nejedí, protože k nim mají Romové odpor.¹⁹⁹

4) *Ptáci* - zvláště ptáci černé barvy,²⁰⁰ protože podle Romů ohlašují smrt v rodině nebo blízkém okolí. Lidé věřili, že ptáky mohou být i mrtví příbuzní, kteří chodí živé varovat nejen před blížící se smrtí, ale i před špatnou událostí. E. Horváthová zaznamenala v šedesátých letech 20. století u Romů na Slovensku, že se mrtví ukazovali živým v podobě křepelky.²⁰¹

5) *Moucha* - Romové věří, že mulo (jakákoli zemřelá osoba) se může přeměnit v mouchu, která skulinami pod dveřmi vletí do místnosti umírajícího člověka a ostatním lidem dává znamení o blížícím se úmrtí.²⁰²

¹⁹⁶ Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a religionistiky, FHV, VŠPg Nitra 1994, s. 133. J. Marušiaková uvádí, že pokud těhotnou olašskou Romku z Bulharska vystraší had, bude mít novorozenec oči jako had. (Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dieťaťa u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 159).

¹⁹⁷ R. Pivoň zachytil u současných Romů na západním Slovensku následující vyprávění o žábě-bosorce: „Bol tam dvor alebo družstvo a bola tam kopa kráv, ale dávali strašne málo mlieka. A že tam potom našli žabu, strašne veľikánsku žabu, volákú ropuchu. Nato tam sedlák došol, chycil žabu, napichol hu a takto hu obrátil do hnoja.

A tá bosorka na druhý den mala oko vypichnuté... Tak hovorili, že kde kráčala žaba po dedine, a potom teda, že na druhý den mala ona, bosorka, oko vypichnuté...“ (Viz. PIVOŇ, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a pôsobenie v živote Rómov (Na príklade troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. - Mann, A. B.: *Boh všetko vidí- Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 118).

¹⁹⁸ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 128.

¹⁹⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 235.

²⁰⁰ Uváděn je: černý pták, černý pták se žlutým zobáčkem, žlutý pták, vlaštovka. Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 193. Někteří autoři dále zmiňují vránu. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 341.

²⁰¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 342.

²⁰² MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 193.

6) *Pavouk* – ten byl považován za velmi nevhledný hmyz, a proto s ním neměly přijít do styku hlavně těhotné ženy, aby nepřenesly jeho podobu a vlastnosti na dítě.²⁰³

7) Všechna *exotická zvířata* jakými jsou např. slon, opice, krokodýl, dále žirafa, hroch a mořští tvorové.²⁰⁴ Pohled a styk s nimi byl zakázán především těhotným ženám, z důvodu toho, aby se jich nelekly a neohrozil se tak průběh těhotenství, vlastní porod a zdraví a vzhled dítěte. Tato zvířata samozřejmě nepatřila po staletí do prostředí (tradice) slovenských Romů, protože se s nimi nemohli tváří v tvář setkat. S rozvojem nových komunikačních a informačních technologií (televize, film apod.) se s nimi však zhruba od 50. let 20. století mohli setkat zprostředkovaně.

8) *Zajíc* - pohled na zajíce byl těhotným romským ženám zapovězen z obavy, aby se dítě nenarodilo s rozštěpem (tzv. zaječím pyskem).²⁰⁵ U většiny Romů byla zapovězena rovněž konzumace zajíce,²⁰⁶ což vypovídá o skutečnosti, že k určitým zvířatům měli Romové specifický vztah a vnímali je odlišně od běžných zvířat – jako rituálně nečisté. Jejich konzumace, stejně jako konzumace koňského masa (kůň byl však vnímán jednoznačně pozitivně) a masa z uhynulých zvířat, byla považována jako znečišťující a nehodné pro „žuže Roma“²⁰⁷ uchylovali se k ní pouze osoby s velmi nízkým společenským statutem, tzv. „degeš Roma.“²⁰⁸

²⁰³ DUBOVÁ, Z.: Romská žena a léčitelství, In: *Romano džaniben*, 2003, jevend, s. 18.

²⁰⁴ Tato zvířata uvádí A. Mann. Viz. MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov jako prostriedok poznania rodiny Cigánov – Rómov na Slovensku. In: *Teoreticko- metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 97.

²⁰⁵ MANN, A. B.: Obyčaje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a religionistiky, FHV, VŠPg Nitra 1994, s. 133.

²⁰⁶ Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 236. Zákaz konzumace „zajačiny“ zaznamenala u olašských Romů na Slovensku v 80. letech 20. století také J. Marušiaková. (Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dieťaťa u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 159). E. Horváthová uvádí, že stejný postoj měli někteří Romové i k rybám a kachnám, tj. podobně jako zajíce je nekonzumovali (tuto informaci zaznamenala Horváthová během svého výzkumu u Romů na Slovensku - v Komárně a Nové osadě v r. 1955. (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 236.) J. Marušiaková popisuje, že podle víry olašských Romů na Slovensku nemá jíst těhotná ryba, jinak bude dítě chrápat. Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dieťaťa u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 159.

²⁰⁷ Termín *žuže Roma* znamená označuje rituálně čisté Romy, tedy ty, kteří nejedí nečisté maso (zejména maso koňské, psí, zajíce, případně rybu a především maso uhynutých zvířat). Viz. KUMANOVÁ, Z. - DŽAMBAZOVIČ, R.: Romská rodina na rozhraní mezi tradicionalitou a modernitou. In: *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Edícia Slovensko v pohybe. Ed. Michal Vašečka, Bratislava 2002, Inštitut pro verejné otázky, s. 514-515.

²⁰⁸ Termín *degeša Roma* nebo *dubki Roma* označuje Romy, kteří konzumují nečisté maso. Viz. KUMANOVÁ, Z. - DŽAMBAZOVIČ, R.: Romská rodina na rozhraní mezi tradicionalitou a modernitou. In: *Čačipen pal o Roma*.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Stejně jako Romové z prostředí uzavřených romských osad na Slovensku nepatří ani současní Romové žijící v Praze mezi velké milovníky zvířat.

V představách pražských Romů patří mezi negativně vnímaná zvířata:

1) Kočka a pes

V myšlenkové tradici pražských Romů, kterou si přinesli s sebou ze Slovenska, nadále přetrvává rozporuplný postoj k některým domácím mazlíčkům, zvláště ke kočce a k psovi.

Kočka v prostředí pražských Romů bývá vzácností, je vnímána převážně negativně – je považována za „pomocnici ďábla“ (J. M., muž, 27 let, E); „prodlouženou ruku čarodějnice“ (H. P., žena, 23 let, E); je to „potvora“ (B. C., žena, 57 let, N), „mrcha nevěrná“ (E. O., muž, 45 let, E); „je nevyzpytatelná“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „poškrábe vás a pokouše bez varování“ (F. D., muž, 53 let, N).

Naproti tomu pes se v některých rodinách už začíná zabydlovat. Nicméně pokud Romové mají psa, tak je většinou menšího vzrůstu. V tomto ohledu podléhají romské rodiny módě a pořízují si tzv. módní městská plemena jako např. čivavu. Velkých psů se bojí, mají před nimi respekt.

Respondenti z řad elity připustili, že se postoj Romů ke psům v současnosti mění. A oproti řadovým Romům uvedli, že je pes v určitém ohledu považován nadále za rituálně nečistého, a to z podobného důvodu jako kočka – pro způsob, jakým provádí svou hygienu. Tato zvířata provádějí očistu tak, že olizují jazykem svou srst, tzn. špíny se nezbavují, ale polykají ji. Zmíněná myšlenka je naprosto nová a ukazuje významný posun v přemýšlení Romů o psech a kočkách – zvířata jsou hodnocena novými kritérii.

Některé ženy z řad elity naopak projevíly své sympatie ke kočce pro její nezávislost. U mladého muže (příslušníka romské elity) jsem se setkala s názorem, že myšlenka nebezpečnosti a negativního vnímání určitých zvířat je zastaralá a směšná. Uvedl, že tak smýšlí už jen u pověřiví Romové z osad na Slovensku – „*Věří třeba tomu, že čarodějnice se*

Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Edícia Slovensko v pohybe. Ed. Michal Vašečka, Bratislava 2002, Inštitút pro verejnú otázku, s. 514-515.

proměňují v kočky a chodí jim škodit a v podobný fantasmagorie“ (J. P., muž, 23 let, E). Přesvědčoval mě, že podobně smýšlí mnoho jeho kamarádů.

Pražští Romové obou skupin uvedli, že se traduje, že se mrtví zjevovali lidem v podobě kočky nebo psa. Dodali, že obyvatelé romských osad na Slovensku jsou v tomto ohledu velmi pověřčiví a že projevům zmíněných zvířat proto věnují větší pozornost.

U pražských Romů, i když jsou v tomto ohledu méně pověřčiví, tato představa přetrvává, ale redukuje se – je přenesena hlavně na kočku. Myšlenku, že by byl pes mrtvým příbuzným, považovali respondenti za irelevantní. Nicméně psovi je však v pražském romském prostředí i nadále připisována zvláštní schopnost – schopnost vycítit smrt. Pražští Romové věří, že když někdo přeje autem psa, přivolá smrt člena rodiny a dále věří, že pokud pes nečekaně zemře, bude ho někdo z rodiny následovat (tuto pověru však znalo a interpretovalo jen několik Romů z řad elity). Obě skupiny pražských Romů považují fyzický kontakt těhotné s kočkou a se psem za nevhodný. Někteří Romové se domnívají, že i pohled na tato zvířata těhotné škodí. Na rozdíl od řadových Romů a příslušníků starší generace, které styku těhotné s kočkou a psem brání, není elita tak striktní a těhotnou od zmíněných zvířat neizoluje. Respondenti, kteří vlastní psa či kočku, zpravidla nečiní v tomto ohledu žádná preventivní opatření.

2) *Plazi a ještěři*

Plazy, především hady, ještěry vnímají pražští Romové spíše negativně, v pražských parcích se s nimi setkat nemohou a jako domácí mazlíčky je nechovají. Kontaktu, eventuelně pohledu na ně, se pražští Romové pro jejich „ošklivost“ vyhýbají. Zákaz dotyku i pohledu na plazy a ještěry, aby se jejich vlastnosti a podoba nepřenesly na dítě.²⁰⁹

3) *Žába, ropucha*

S žábou se pražští Romové v reálu běžně nesetkávají, přesto ji vnímají negativně. Romové obou výchozích skupin ji ztotožňují s čarodějnici a s praktikami černé magie. Především ropucha je pro svůj vzhled kůže a schopnost zvětšit se (vizuálně nabýt) považována pražskou romskou komunitou za ošklivou, nebezpečnou a nepředvídatelnou.

²⁰⁹ Těhotné ženy pražských Romů by proto neměly navštěvovat zoologickou zahradu, obchody zverimexu, cirkus nebo místa, kde mohou s plazy a ještěry přijít do kontaktu a vystavit tak nenarozené dítě nebezpečí. Těhotné také nemají sledovat televizní pořady a filmy, kde taková zvířata vystupují – „*Nesměla jsem koukat na přírodopisný filmy“ (T. K., žena, 33 let, E)*. Když už se tak stane, tj. těhotná se pohledu na zvíře nevyhne, má si 3x odplivnout a pokřížovat se - „aby se tomu ubránila“ a ochránila své nenarozené dítě.

4) Ptáci

Mrtvý tzv. mulo se může živým pozůstalým zjevit i ve zvířecí podobě, zejména na sebe bere podobu ptáka. V této podobě se vyskytuje především, když chce upozornit živé na úmrtí někoho z blízkých, na nějakou blížící se či právě probíhající událost, před něčím varovat, trestat živé.²¹⁰ V prostředí pražských Romů zvěstuje ze všech zvířat na prvním místě smrt pták. U ptáků rozhoduje jejich barva, druh, počet a druh činnosti, které vykonávají. Pták ohlašující smrt mívá černou barvu. Respondenty byl nejvíce uváděn kos, vlaštovka, vrána, havran. Další část respondentů se domnívá, že na barvě ptáka nezáleží a že jde výhradně o houkajícího sýčka (tzv. „kuvika“), případně o holuba. Zmíněny byly i činnosti, které pták zvěstující smrt vykonává. Pták se nejčastěji ohlásí klepáním na okno či parapet, zahoukáním, zakrákáním či jiným zvukovým projevem. Podle řadových Romů záleží i na počtu ptáků – „obávaný“ pták se objevuje buď sám nebo v počtu tři.

5) Moucha

Moucha je pražskými Romy vnímána jako nevhledný hmyz. Někteří Romové uvedli, že moucha může být zemřelá osoba (mulo), a proto mouchu raději nezabíjejí, pouze ji pozorují. Zvláště negativně vnímají tzv. mouchu masařku - ta je v jejich představách rituálně nečistá, protože ji vábí pach krve a „sedá“ na hnijící maso a na pošlé živočichy.

6) Pavouk

Pavouky vnímají respondenti obou skupin jako nečistý, ošklivý hmyz a štítí se jich. „Na pavouka bych nešáhla...je to hnusný zvíře...ty jeho nohy...no fuj“ (I. D., žena, 31 let, E); „Když najdu pavouka doma, nezabiju ho, abych se ho nedotkla, radši ho vyluxuju...u nás nikdo nechce uklízet pavučiny, jak se jich [rozuměj: pavouků] bojí“ (M. K., žena, 43 let, E). Pražští Romové uvedli, že se obávají zejména tzv. pavouků křížáků - „Nejhorší jsou křížáci, maj na zádech kříž.. viděl jsem televizi jak vycucne mouchu, dělalo se mi z toho šoufl“ (D. T., muž, 53 let, N).

7) Exotická zvířata

Stejně jako řadoví Romové nepatří ani elita k obdivovatelům exotických zvířat, spíše naopak - má k nim pro jejich „podivné“ vzezření odpor. Romské děti proto navštěvují

²¹⁰ Jeden z respondentů byl svědkem scény, kdy se na Slovensku „Jeden Cigán rouhal u hřbitova, najednou přiletěl bílý pták... asi sova a klovl ho do hlavy, a on omdlel...ten pták byl mule (rozuměj: mulo - duch zemřelého) a potrestal ho za jeho řeč“ (E. C., muž, 60 let, E).

zoologické zahrady výrazně méně než děti majority a některým pavilonům a oddělením se záměrně vyhýbají. Za nebezpečná a obávaná exotická zvířata pražští Romové označili: slona, opici, krokodýla, žirafu, hrocha, nosorožce, hrocha, pštrosa, klokana, žraloka, chameleona. Podle jejich názorových představ je kontakt a pohled na ně nežádoucí.

Těhotné ženy omezení styku a pohledu na určitá zvířata neberou jako daň těhotenství a nestrádají touto skutečností.²¹¹

8) *Mořští tvorové, ryby a zajíc, králík*

Mořské tvory pražští Romové považují za nevzhledná stvoření. Zvláště chobotnice, krevety, kraby označují za „ohavné potvory“. Zejména řadoví Romové je zpravidla nekonzumují, avšak někteří elitní Romové svůj přístup přehodnocují. Na změnu jejich postoje má vliv i skutečnost, že pokrmy z těchto tvorů jsou v celosvětovém měřítku považovány majoritou za zdraví prospěšné. Navíc jsou v prostředí velkoměsta již v supermarketech běžně dostupné a pražští Romové si proto na ně zvykají.

Ryby rovněž nepatří k vyhledávaným pokrmům. Podle některých pražských Romů z obou skupin jsou „slizké“ a „smrdí“ a z těchto důvodů je odmítají konzumovat.

Se zajícem nepřijdou pražští Romové díky svému životnímu stylu a životu ve velkoměstě do styku, přesto je v souvislosti s těhotnými ženami vnímán negativně²¹² a jeho maso Romové nejí. Vnímají je jako podřadné maso a tuto představu přenášejí i na králíka, i když u mladší generace jsem tento názor nezaznamenala.

9) *Zvířata ohlašující smrt*

Smrt dále ohlašovala vedle ptáků podle pražských Romů (především smíchovských Romů) ještě další tvorové: *krtek* – vyryje si cestu kolem domu; *kůň* – pokud nejedl a svěsil hlavu; *slepice* – když zakokrhá jako kohout a *myš* – pokud rozkouše šaty. Tato zvířata patřila podle mých respondentů mezi obávaná a sledovaná - především v romských lokalitách na Slovensku, kde Romové žili v těsnější spjatosti s přírodou. V městském prostředí nejsou tato zvířata běžně k vidění, a proto jim Romové z Prahy nevěnují takovou pozornost, jakou jim věnují Romové žijící na venkově.

²¹¹ Romské ženy uvedly, že jim exotická zvířata připadají ošklivá a že pohled na ně může vyvolat u těhotné nejen leknutí, ale i potrat. Dále může způsobit i to, že se ženě narodí ošklivé či postižené dítě. „Nechodila jsem radši do kina, člověk neví, co tam uvidí.“ (D. V., žena, 49 let, N), „Když jsem čekala Marka a v televizi se objevila třeba opice, hned jsem zavřela oči, aby se tomu malému nic nestalo... tchýně mě hlídala“ (M. D., žena, 34 let, N).

²¹² U pražských Romů přetrvává představa, že pokud těhotná pohlédne na zajíce nebo se jej dotkne, případně sní jeho maso, dítě se může narodit s rozštěpem, tzv. zaječím pyskem.

S přesunem Romů do prostředí velkoměsta a s důsledkem rozdílného života dochází k proměnám ve vnímání zvířat, která jsou v jejich představách obávaná a nebezpečná. Na jedné straně mizí u pražských Romů reálný strach z toho, že určitá zvířata, která jsou v městském prostředí vzácností či se vyskytují v menší frekvenci, potkají (např. žábu, krčka, zajíce), na druhé straně přibývají ve výčtu zvířat zvířata nová (zajíc) nebo blíže definovaný druh živočicha (moucha masařka).

U elitních Romů jsem oproti Romům řadovým zaznamenala na jedné straně redukci zvířat, které v jejich představách určují smrt (jen čtyři respondenti uvedli alespoň jedno z následujících zvířat: krtek, kůň, slepice, myš), na druhé straně však rozvíjejí okolnosti, za kterých jsou uvedená zvířata obávaná a nebezpečná. Ačkoli elita jako celek téma zlehčuje, vyznačuje se v tomto ohledu velkou mírou pověřivosti.

S rozvojem nových technologií (internet, televize, film), vznikem zábavných parků a nákupních center a jejich dostupnosti romské populaci je zákaz pohledu na určitá zvířata přenášen i na zvířata zobrazená a kamerou zachycená. U pražských Romů z obou prostředí to má svůj autonomní vývoj. Někteří Romové se pohledu na obávaná zvířata brání tak, že zavrou oči, pokud se takové zvíře v televizi nebo ve filmu objeví, nebo sledovaný program přepínají či přetáčejí. Pouze několik respondentů uvedlo, že jim zobrazená zvířata ani jiné skutečnosti nezabrání ve sledování děje.

Elita se zdá být na rozdíl od řadových Romů pokrokovější – mladá generace se styku a pohledu na nebezpečná a obávaná zvířata přestává obávat a upouští od tradičních představ, i když je nadále reflektuje. Zákaz pohledu a dotyku na některá zvířata je v praxi přenesen na těhotné ženy, které se je snaží respektovat nikoli pouze z obavy o dítě, ale především proto, aby vyhověly starší generaci, která tkví hluboko v tradičních představách.

8.2. Magické praktiky

Romové prováděli magické a pověrečné praktiky a úkony na různých místech a v různou časovou dobu. Jejich flexibilita a schopnost improvizace v tomto ohledu neměla a nemá dosud hranic, což odráží jejich původně kočovnický styl života. Romové si rovněž nikdy nepotrpěli (a nadále nepotrpí) na striktní postupy obřadů, avšak vyžadovali u vykonavatele magického úkonu určitou, alespoň minimální „rituální“ stylizaci. Tato stylizace se neprojevovala ve využití speciálního obleku, ale odrážela se ve výběru barvy

oděvu, materiálu oděvu a v čistotě obřadníka. Romové tedy přikládali význam barvě oděvu: její výběr odpovídal dané magické praktice. Dalším důležitým kritériem byl materiál, ze kterého byl šat vyroben. Výhradně se používaly přírodní látky (bavlna, len, hedvábí). Rovněž „čistota“ obřadníka – vykonavatele magického aktu byla a je pro Romy velmi důležitá a při provádění magických úkonů nezbytná. I z tohoto důvodu se Romové kočovníci usídlovali poblíž vodních toků, aby se mohli - psychicky i fyzicky očistění - věnovat provádění svých magických praktik. Pravidlo přípravy a očisty platilo jak pro kočovné, tak i pro polokočovné a usedlé Romy.

8. 2. 1. Místa magických praktik – prostorové danosti

I. „Tradiční“ romské východisko

Jak již bylo výše řečeno Romové nekladou při praktikování magie velký důraz na místo konání magických a pověrečných praktik. Magie u Romů může být v zásadě prováděna kdekoli. Místo je dáno okolnostmi a podmínkami, za kterých je prováděna.²¹³

U **kočovných** evropských Romů místy magických praktik v 19. a ještě po řadu desetiletí 20. století bývaly:

- 1) Příbytek: stan, vůz.
- 2) Křižovatky cest - pro svůj tvar kříže a myšlenku rozcestí – spojování a rozpojování cest.
- 3) Kříže, boží muka,²¹⁴ kapličky (křesťanská symbolika).
- 4) Určitá místa v přírodě – např. louka, les, povodí řek a potoků, vrch, hory.
- 5) Specifikovaná místa přírodních úkazů - místa vyvěřelin, sopečné činnosti, naleziště kamenů, lomy apod.

²¹³ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 39.

²¹⁴ Boží muka jsou drobné stavební objekty ve tvaru sloupu s patkou, dřikem, hlavicí, sochou, sousoším a nebo s křížem. Vznikala na sklonku středověku jako památníky šťastných i tragických událostí v životě vesnických pospolitostí i jednotlivců - jako připomínka na morové a cholerné epidemie, uzdravení z těžké choroby, přežití nehody, uctění mrtvých, usmíření sporů o majetek. Boží muka se umísťovala uprostřed vesnice, v blízkosti kostelů a kaplí na výpadových a křížových cestách, na vymezených hranicích obce (územních celků), významných a pověstmi opředených místech. Viz. BOTÍK, J.: heslo: božie muky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 46.

Místa konání magických úkonů a praktik se u Romů trvale usedlých příliš od míst typických pro Romy polousedlé a kočovníky nelišilo. Ovšem přibývají k nim další – nová místa, která jsou obrazem životního stylu usedlých Romů a odpovídají jejich potřebám a jejich magickým a pověrečným představám.

V prostředí **romských osad** na Slovensku místy magických praktik bývaly a mnohde nadále bývají:

- 1) Obydlí: chatrč či dům – příbytky usedlých Romů se nacházejí na trvalém místě, nejčastěji romské osadě, která je považována komunitou za domov.
- 2) Křižovatky cest a rozcestí.
- 3) Kříže, boží muka a kapličky.
- 4) Louka, les, pole, potok, řeka, hory, kopce a místa poblíž nich.
- 5) Místa přírodních úkazů.
- 6) Odlehlá místa za osadou – objevují se z důvodu, že Romové považují osadu za svůj domov a z obavy, že by některé magické úkony a praktiky probíhající v osadě (např. z oblasti milostné a záškodné magie) mohly zásadně ohrozit kolektivní zdraví a štěstí členů komunity.
- 7) Hřbitov a kostel – tato dvě místa se u kočovných Romů nevyskytují, a pokud ano, tak pouze okrajově, což zřejmě souvisí s pohybem a přemísťováním, které jejich život po dlouhou dobu provázely. Pro usedlé Romy se stává hřbitov a kostel významným místem magických aktů. Především hřbitov se objevuje jako místo, ke kterému usedlí Romové získávají po generacích vztah jako k místu posledního odpočinku svých zemřelých. Kostel pak Romové vnímali a vnímají nikoli jako místo bohoslužeb, ale jako místo, kde se koncentruje boží, nadpřirozená, magická síla, se kterou zde může přijít člověk do styku.

Romové na Slovensku prováděli magické úkony nejčastěji přímo v osadě – jak uvnitř osady, tak i za jejími hranicemi. Volba místa byla závislá na mnoha faktorech jako např. na bytové situaci konkrétního jednotlivce, vhodnosti vykonání magických a pověrečných praktik na konkrétním zvoleném místě. Volba místa byla ovlivněna i náročností kouzla, klimatickými podmínkami, atributy nutnými k provedení kouzla, apod.

U velké části magických praktik, které mohou být prováděny kdekoli, je volba vhodného místa pro uskutečnění magického aktu plně na jeho vykonavateli.

Pouze u věrnostních přísah je místo předem stanoveno. Jde o místo svaté nebo posvěcené či jinak svým významem magické. Jako vhodné a magické místo byl pro tento akt

považován: hřbitov nebo kostel,²¹⁵ případně boží muka nebo místa u křížů v obci či na volném prostranství. V případě, že se akt konal doma, realizoval se u svatých symbolů (např. kříž, obraz).²¹⁶

U některých magických praktik, např. z oblasti milostné magie, jsou místa konání magických aktů automaticky určena samotnými postupy magických úkonů. Např. akt vytváření uzlíků ve vlasech partnera či odstřížení vlasů milovaného,²¹⁷ které pomáhají udržet či znovu získat lásku milého, probíhají doma – v posteli. Naopak magické úkony, jejichž účelem je zlikvidovat soky, probíhají většinou na odlehlých místech či na hřbitově.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové uchovávají povědomí o tradičních místech konání magických a pověřených aktů, ovšem v reálném životě provádějí selekci. Realita velkoměsta jim totiž znemožňuje využívat všechna místa, které využívali jejich předci na Slovensku.

Pražští Romové hovoří o následujících místech magických úkonů, eventuelně využívají k magickým aktům následující místa:

1) *Veřejné prostory města, tj. ulice, chodníky, křižovatky ulic a silnic.*

Pražští Romové je využívají zejména při praktikách, kterými se zbavují uhranutí, nemocí a problémů. Na tato místa např. vylévají vodu, kterým se „postižený“ omývá, případně na ně vyhazují další magické prostředky využitě při praktikování očištné magie. Pomocí magických prostředků se zbavují všeho špatného. Věří, že tímto aktem přejdou neduhy z osoby „vyléčené“ z uhranutí či nemoci, na někoho jiného – tedy na osoby, které zmíněnými prostory prochází a ty je potom roznosí dál – „*Jedině tak nám nemoc tady nezůstane*“²¹⁸ (R. H., žena, 81 let, N).

²¹⁵ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 190.

²¹⁶ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov- Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

²¹⁷ Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48 nebo viz. více: Tato práce, kapitola 9. 3. 3., s. 202.

²¹⁸ Myšleno v romské komunitě v Praze 5 na Smíchově ohraničené ulicemi Plzeňská a Holečkova.

2) *Odlehlejší místa v přírodě*

Podle respondentů jsou využívána pro magické praktiky hlavně v letním období a za dobrého počasí. Takovými místy nejsou jen místa za městem, ale i v Praze - např. zahrady, louky, parky, sady, lesíky, kopce, skály, volná prostranství. Příroda v praktikování romské magie hraje i v pražské komunitě velkou roli. Probíhají tady mnohé úkony milostné a ochranné magie. Romové se v přírodě věnují sbírání magických bylin a vytváření amuletů a talismanů.

3) *Hřbitov* – u hrobu, v domu smutku apod.

Zde probíhají např. akty, které mají ublížit, způsobit smrt člověku, dále zde probíhají přísahy a vyrovnání mezi lidmi.

4) *Prostor kostela, chrámu či v jiné církevní památce a jejího bezprostředního okolí.*

Kostel je magickým prostorem na vykonávání přísah, obětí, slibů. Je místem rozřešení a odpuštění. Tyto magické akty probíhají buď na libovolném místě, nebo u sošky Panny Marie či u konkrétního výjevu ze života svatých. Romové věří, že kdo by v kostele nemluvil pravdu, byl by následně nějak potrestán a nadobro by se v romské komunitě zsměšnil. Při některých magických aktech (nejčastěji věrnostních přísahách, prohlášeních, slibech) je dokonce vyžadována přítomnost svědků (výjimečně i vlastních dětí) či obřadníka (kněze).

5) *Místa v domácím prostředí* – v bytě či domě, ve kterém vykonavatel aktu či zprostředkovatel (čarodějnice) bydlí.

Právě tato místa patří k nejdůležitějším a nejfrekventovanějším místům magických úkonů u pražských Romů. Prostor obydlí je považován za ideální, zejména pokud se jedná o praktiky spadající do oblasti milostné magie - a to hned z několika důvodů: „*Protože to vyžaduje klid*“ (E. P., žena, 34 let, E); „*Doma se lépe koncentruješ*“ (A. P., žena, 41 let, E), „*Není tu energie lidí, kteří by rušili kouzlo*“ (L. Š., žena, 28 let, E); „*Nikdo tě nevidí*“ (B. C., žena, 57 let, N).

V prostředí bytu, kde většina respondentů žije, patří mezi nejčastěji uváděná místa magických aktů: spojovací místnosti - chodba, vchodové dveře (např. u praktik „přivolávání“

partnera z oblasti milostné magie²¹⁹), kuchyň a prestižní místnosti - obývací pokoj nebo ložnice. Zásadně nejde o místnosti jako koupelna, záchod, spižírna. Tato místa jsou považována za tabuizovaná, nečistá a celkově nevhodná.

Eventuelně mohou být magické praktiky provedeny v domácím prostředí člověka, proti kterému je kouzlo namířeno. V tomto případě se mohou odehrávat v jinak tabuizovaných prostorách – na toaletě a v koupelně. Zvláště pokud má být daná osoba pomocí magické praktiky manipulována či jí má být uškozeno. Volba místa je závislá na momentálních podmínkách a pohotovosti vykonavatele magické praktiky, protože se akt uskutečňuje bez vědomí obyvatele bytu - „*Nejlepší je ložnice, kuchyň, koupelna...málokdy se ale podaří tam dostat a něco provést*“ (I. D., žena, 31 let, E).

Některé magické úkony a pověrečné praktiky²²⁰ probíhají u domácího oltářičku - jedná se o vlastnoručně vytvořený „svatý či magický“ kout v bytě. Prostor kultového koutu je tvořený menším stolkem nebo poličkou v horním rohu pokoje. Domácí oltářík má různé velikosti a podoby, sestává z libovolně rozmístěných drobných předmětů jako je svíčka, svatý obrázek, sošky, bible a svaté knihy, růženec, krucifixy, sošky andělů, fotografie zemřelých.

Pražští Romové však dosud udržují povědomost i o některých místech magických a pověrečných praktik realizovaných v prostředí romských osad na Slovensku v době jejich odchodu do českých zemí. Mezi tato místa patří:

1) *Kříže, boží muka, kapličky* – na těchto místech pražští Romové většinou magické praktiky v Praze nevykonávají.²²¹ Křesťanská symbolika má pro pražské Romy, ať už jsou praktikující věřící či nepraktikující, velký význam. V Praze se některé přísahy odehrávají u zastavení křížové cesty na Petříně.

2) *Místa přírodních úkazů* – místa sopečného původu, vyvřelin, nalezišť zkamenělin a zlata a drahých kamenů. Tato místa se objevují ve výčtu magických míst u pražských Romů zřídka, nicméně o nich udržují povědomí. Magické úkony a praktiky na nich již pražští Romové neprovádějí nebo jen pouze zřídka, což se dá vysvětlit jejich těžší dostupností. Elitní Romové

²¹⁹ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 3, s. 214 -215.

²²⁰ Především ty, které jsou vázané na pohřeb, smrt, komunikaci se zemřelými a dále přísahy členů rodiny.

²²¹ Nicméně potvrzují, že na Slovensku a na vesnicích jde o stále aktuální místa přísah.

však dodávají, že tato místa²²² disponují žádoucími vibracemi a jsou k provádění magie proto zvláště vhodná.

3) *Místa popravišť, šibeniční vrchy, hromadných masových hrobů* – „*Tam, kde zemřelo hodně lidí... člověk ty místa cejtí, stačí zavřít oči...*“ (B. C., žena, 57 let, N). Tato místa byla okrajově zmíněna třemi respondenty z řad smíchovských Romů. Všichni tři současně deklarovali, že v Praze o žádných takových místech nevědí, jmenovali však příklady z okolí Brandýsa nad Labem a Mělnicka. Prohlásili, že ví o lidech z řad pražských Romů, kteří místa popravišť, šibeničních vrchů a hromadných úmrtí (vražd) využívají při provádění praktik záškodné magie. Sami se však od těchto Romů distancovali.

Ačkoli pražští Romové udržují povědomí o širší škále magických míst, jednoznačně dávají přednost lépe dostupným magickým prostorům, typickým pro velkoměsto. Deklarují, že sami již využívají místa s lehčí dostupností a těmto místům uzpůsobují výběr i náročnost praktiky.

Z hlediska prostoru magického konání je rozhodující prostor, kde se objekt magického konání pohybuje – tj. u člověka je to příbytek. V rámci lidského obydlí zřetelně vystupují u Romů určitá místa se značným sémiotickým statutem jako je lůžko, stůl, apod.

Z prostor veřejných mají rozhodující úlohu mají všechna místa, která mohou znamenat skutečnou nebo pomyslnou hranici mezi vlastním a cizím, osvojeným a neosvojeným, mezi světem pozemským a nadpozemským, mezi lidmi a nadpřirozenými silami – hřbitov, rozhraní pozemků, práh domu, rozcestí, křižovatka, popraviště, dveře, studna, plot.

Místa magických praktik pražští Romové volí dle účelu a charakteru konkrétní magické praktiky. Dochází u nich nejen k redukci, ale i ke zmnožení a rozšíření magických míst – v rámci domova i v rámci veřejných prostor.

V prostředí domova pražští Romové z obou výchozích skupin vytvářejí pro své magické akty a praktiky nově např. tzv. domácí oltářiky.

V prostředí mimo domov se stává místy magických praktik především pražská ulice a prostory situované za hranice domu, na které se váže provedení magických úkonů. Např. voda, kterou omývají nemocného či mrtvého nebo také voda, pomocí níž Romové zbavovali uhranutí či uřknutí, se vylévá mimo vlastní příbytek (v žádném případě do záchodové mísy,

²²² Z pražských míst či lokalit v dosahu Prahy uvedli Barrantov a Jílové u Prahy.

dřezu či vany), a pokud možno i mimo vlastní pozemek domu.²²³ Místa, na která je taková voda vylita, bývají nejčastěji místa veřejné komunikace, eventuelně místa vzdálená od komunity - i když pravidlem to není, voda může být vylita i z okna.²²⁴ Dalšími takovými místy zpravidla bývají také křižovatky – ty jsou pro svůj tvar (kříže) považovány za místa posvátná. Probíhají na nich nejen praktiky očištné a ochranné (jako již zmíněné vylévání vody), ale i přísahy a přísežná prohlášení.

Vedle v romském prostředí běžných sakrálních míst, jakými jsou hřbitov a kostel, se u pražských Romů objevují nově definovaná místa. V rámci hřbitova se kromě hrobu, eventuelně márnice (zmiňovaných již z romských osad na Slovensku), stal novým magickým místem „dům smutku“ (smuteční síň). V kostele obecně pražští Romové využívají prostor u hlavního i u vedlejších oltářů, u svatých obrazů pověšených na zdech, u sošky Panny Marie, Piety, Krista Vzkříšeného a u dalších křesťanských symbolů. Vedle kostelů se objevují ve výčtu magických prostorů další církevní stavby, které bývají především místem přísah. Mezi uváděné prostory, které pražští Romové zmínili, patří: chrám sv. Víta na Pražském hradě, chrám sv. Mikuláše, „kaplička“ na Vyšehradě (rotunda sv. Martina), chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

Za přírodou se Romové z Prahy již nutně nevypravují za město, ale hledají odpovídající místa pro provádění magie v Praze (zmínili např. parky, křížovou cestu na Petříně, Střelecký ostrov a další). Jako nová místa magických aktů se u pražských Romů, i když pouze okrajově, objevují místa označená jako místa hromadných popravišť a šibeničních vrchů – byla zmíněna ovšem pouze místa za hranicemi hlavního města Prahy.

Nelze tvrdit, že rozlišení prostorů pro provádění magických úkonů podle jejich účelu a charakteru v romských komunitách v minulosti neexistovalo. V pracích historiků, etnologů a antropologů, které jsou mi dostupné, však nebylo zaznamenáno.

Elita se od řadových pražských Romů výčtem míst určených k provádění magických aktů a praktik neodlišuje. Jako celek však upřednostňuje při všech praktikách, které nejsou vázány svou podstatou na konkrétní prostředí, jednoznačně prostory bytu (domova) – s odkazem na intimitu. Elitní Romové hovoří o důležitosti „vnitřního naladění se“ a následné zaručené úspěšnosti magického aktu. Při výběru lokality v přírodě bere elita v potaz čistotu přírodního prostředí a této čistotě volbu uzpůsobuje. Na rozdíl od řadových smíchovských Romů je ochotna se odebrat i na vzdálenější místa od domova.

²²³ Věřilo se, že by jinak nemoc či obtíže přešly na člověka, který prošel místem, kde byla vylita.

²²⁴ V rámci svého výzkumu jsem byla svědkem vylévání vody, pomocí níž byla osoba zbavována uhranutí, z okna na ulici a následného pečlivého vymývání nádoby.

8. 2. 2. Čas magických praktik – časové danosti

I. „Tradiční“ romské východisko

Romové nebyli navyklí uvažovat v běhu života dostatečně v časových souvislostech. Žili „ze dne na den“ bez uvažování o zítřku a budoucnosti vůbec, což souviselo s jejich způsobem života a pohledem na svět (o Romech kočovnicích to platí především). Přesto byly v romském prostředí některé magické akty a praktiky časově určeny. Vztahovaly se jednak k jednotlivým fázím a významným dnům života člověka a jednak k určitým dnům a obdobím kalendářního cyklu. Vykonávání magických praktik bylo tedy zasazeno jak do doby konání určitých rodinných událostí, jakými byla např. svatba, křtina, pohřeb, tak i do určitých úseků a etap života (např. období menstruace, šestinedělí, porod, nemoc). Dále pak bývalo časově ohraničeno – tj. magické praktiky byly načasovány do určitých dnů v roce či do hodin, ve kterých bylo třeba „kouzlo“ učinit, aby působilo. Špatné „načasování“ totiž v představách Romů mělo způsobit neúspěšný výsledek magického aktu, a to i přes dodržení postupů konkrétní magické praktiky.

Z časového hlediska kalendářního cyklu jsou pro Romy tradičně důležité okamžiky, které znamenají určité rozhraní, např. slunovrat, půlnoc, úsvit apod.

Romové se ve svém každodenním životě řídili fázemi Měsíce a využívali je k provádění rozdílných magických aktů podle své potřeby. Významným je v tomto ohledu: *nov Měsíce* (Romové tohoto postavení Měsíce využívali např. pro ukončení milostné aféry),²²⁵ fáze *dorůstání Měsíce* (v tuto dobu se prováděly např. praktiky pro posílení lásky),²²⁶ fáze *ubývání Měsíce* (Romové věřili v účinnost praktik např. pro oslabení lásky),²²⁷ *úplněk* (toto období bylo ideální k získání milované osoby - R. Buckland zmiňuje, že pokud chtěl Rom získat lásku konkrétní vytoužené osoby nosil tzv. magické kameny nebo předměty, které milované osobě patřily do úplňku²²⁸).

Nejstarší magické praktiky se váží ke dvěma základním etapám solárního cyklu – k zimnímu a letnímu slunovratu. V období předcházejícímu zimnímu slunovratu, vyvolávalo přibývání noci na úkor dne představy o zápase světla a tmy, dobra se zlem. Romové věřili, že

²²⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

²²⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

²²⁷ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

²²⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 52.

v tuto dobu jsou nadpřirozené síly aktivní, a proto se domnívali, že je toto období vhodné na předpovědi, věštby a různé magické úkony, především ochranného charakteru.

Večer před sv. Ondřejem²²⁹ byl věnovaný praktikám milostné magie, především věštbám. Angličtí Romové prováděli v tuto dobu např. věštby s jablkem, které měly určit jejich budoucího životního partnera²³⁰ a Romové na Slovensku např. věštby s prstenem ponořeným do vody, které měly nezadaným dívkám sdělit („ukázat“), odkud přijde budoucí ženich.²³¹ Dalším významným dnem byl večer před sv. Mikulášem (5. 12.). Tento den byl především v řeckokatolických obcích na Slovensku zasvěcen věšteckým úkonům milostné magie. Za magický byl dále považován den sv. Adama a Evy – Štědrý den (24. 12.) a zvláště pak Štědrý večer. Právě o Štědrém večeru mohly romské dívky ve slovenském Turci, jak popisuje H. Bílková, konečně pohlédnout do zrcátka, které zakoupily na jarmarku na sv. Lucii (13. 12.), a které přechovávaly aniž by se do něj podívaly, až do štědrovečerní večeře, aby v zrcátku spatřily tvář svého budoucího manžela.²³² Večer a zejména noc posledního dne v roce (31. 12.) byl dalším nepřehlédnutelným mezníkem – např. Romové v Transylvánii věřili, že věštby k určení budoucího partnera musí být provedeny právě v předvečer Nového roku (31. 12.).²³³

Mezi nejvhodnější dny týdne určené k praktikování magie patřil v romském prostředí v evropském prostoru tradičně pátek a v prostředí Romů kočovníků také sobota. A to přesto, že s těmito dny byla spojena tradiční romská tabu. Např. mnoho Romů v různých částech Evropy se nikdy nevydalo a nevydá na cestu v pátek a neuzavírá v tento den obchodní dohody. Dokonce se v tento den ani nepoužívají nůžky,²³⁴ ani nestříhají vlasy.²³⁵ Dalším významným dnem bývala pro Romy sobota. S ní souvisela další tabu – zapovězené činnosti, které bylo doporučeno nevykonávat.²³⁶ Např. rumunští Romové v sobotu tradičně nic nemyli

²²⁹ Podle současného tzv. gregoriánského kalendáře připadá večer před sv. Ondřejem na 29. 11., podle staršího - juliánského kalendáře na 10. 12.

²³⁰ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 49.

²³¹ KOVÁCS, A.: Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí- Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 62.

²³² BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

²³³ LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

²³⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 87.

²³⁵ Podle Lelanda jsou „postřížiny symbolem smrti a přirozeně odporují nejen planetě Venuši, které je pátek zasvěcen, a také samotnému zdroji života. Viz. LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

²³⁶ Nabízí se tu paralela s židovským šabatem – dnem klidu a dnem posvátným, žádné přímé souvislosti však nebyly prokázány.

a neprali.²³⁷ Badatelé zabývající se prostředím usedlých Romů na Slovensku se však o pátku a sobotě jako významném dni týdne určeném k provádění magických praktik nezmiňují.

Mnohé magické praktiky a úkony se v romském prostředí mohly vykonávat a vykonávají, téměř kdykoli – dle potřeby. Čas zde nehraje roli, jejich konání je závislé na momentální situaci a vůli iniciátora.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové nepodceňují význam času v provádění magických a pověrečných praktik a časové okamžiky důležité pro tradiční romské prostředí reflektují. Uvědomují si, že správný čas je vedle vhodného místa důležitou podmínkou úspěšnosti magie.

Pražští Romové se řídí obdobně jako jejich předci a Romové na Slovensku, žijící tradičním způsobem života, fázemi Měsíce. Věří, že postavení Měsíce má vliv nejen na lidský organismus a psychiku, ale i na lidské konání. Magické praktiky a úkony tedy provádějí stejně jako jejich předkové:

Za novolunní – tuto dobu považují za vhodnou např. na ukončení přátelství, milostného vztahu. Pražští Romové za novu provádějí např. akt propichování fotografie partnera, aby se vyvázali ze vztahu.²³⁸

Ve fázi dorůstání Měsíce – toto období se hodí pro posilování stávajícího citu, proto je vhodné pro praktiky udržování či znovuzískání lásky milého. Romové z Prahy např. obdarovávají milého magicky upraveným předmětem.²³⁹

Za úplňku – tato doba je vhodná např. pro sbírání bylin (byliny mají údajně větší sílu) a provádění věštek k určení budoucího partnera - např. pro věštby s jablkem.²⁴⁰

Ve fázi ubývání Měsíce – toto období je vhodné především pro ochranné úkony a praktiky z oblasti léčebné magie. Romové věří, že se ve fázi ubývání Měsíce tělo čistí, a proto je tato doba vhodná k praktikám, jimiž se zbavují neduhů a škodlivin z těla – např. při léčbě kožních problémů.

²³⁷ LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

²³⁸ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 5., s. 227-228.

²³⁹ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 3., s. 207.

²⁴⁰ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 184.

Některé magické praktiky je nutné vykonat v určitou část dne – *ráno, dopoledne, v poledne, večer, v noci, o půlnoci*. V některých případech je navíc definována přesný časový úsek - konkrétní hodina. Především *půlnoc* je pražskými Romy nazírána jako magická hodina. V tuto dobu probíhají např. věštby s jablkem - dívka má sníst první polovinu jablka před půlnocí a druhou polovinu po půlnoci.²⁴¹

Magické praktiky rovněž probíhají v konkrétní kalendářní dny roku, které jsou považovány za dny disponující („nabité“) magickou energií.

Za magický je pražskými Romy považován *Štědrý den (24. 12.)* a Štědrý večer obzvlášť – především pro to, že tento čas byl vhodný k předpovědím a věštбám ohledně budoucího životního partnera. V předem zakoupeném zrcátku měla jeho obraz nebo tvář spatřit večer svobodná dívka.²⁴² Další věštby, které mají dívkám prozradit jejich milostné vyhlídky – věštby s jablkem,²⁴³ mají být podle pražských Romů provedeny před Štědrovečerní večeří. Někteří Romové jsou však přesvědčeni, že mohou být provedeny kdykoli během Štědrého večera – že na přesném čase nezáleží.

Dalším dnem, ideálním pro věštby, které mají určit budoucího partnera, a praktik, jejichž cílem je přivolání pozornosti milované bytosti, je *První máj (1. 5.)*. V tento den, který považují pražští Romové za „lásky čas“, rovněž vykonávají magické akty zaměřené na vyvolání a upevnění lásky partnera a druhého pohlaví vůbec. Obdarovávají své protějšky předměty oplývající magickou silou. Rovněž *předvečer prvního máje – tzv. Filipojakubská noc (30. 4.)* je podle respondentů z obou skupin časem vhodným k upevňování lásky a stávajícího milostného citu. Tento den se objevuje u pražských Romů nově. Večer 30. 4., kdy majorita obvykle „pálí čarodějnice“, zakládají i někteří pražští Romové venku ohničky či se vyberou „za Prahu“ - tedy někam do přírody a věnují se magickým praktikám.

Stejně jako u Romů na Slovensku probíhají i nadále u pražských Romů obou skupin věštby milostné magie rovněž v *předvečer sv. Mikuláše (5. 12.)* nebo v *předvečer sv. Ondřeje (29. 12.)*. Ačkoli tyto dny uchovávají Romové z Prahy v povědomí jako dny magické, zaznamenala jsem, že v prostředí řadových Romů jsou považovány za významnější než v prostředí elity.

Důležitým dnem vhodným především pro věštby všeho druhu jsou u pražských Romů také *narozeniny* člověka. Pražské Romky v den svých narozenin zjišťují, kdy se vdají

²⁴¹ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 184.

²⁴² Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s 181-182.

²⁴³ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 184.

a určují, jaký jejich budoucího manžel bude. Případně se snaží prostřednictvím karet, kyvadélka a z kávové sedliny dozvědět, co je v následujícím roce života čeká. Pražští Romové z obou skupin tedy řadí mezi „magické dny“ nově i den narození člověka.

Jedna respondentka z řad smíchovských Romů²⁴⁴ zmínila, že při léčebných magických praktikách je třeba vzít v úvahu, zda se konají ve správný den – s odkazem, že existují tzv. ženské a mužské dny.²⁴⁵ Nebyla mi však schopna a ochotna podat bližší vysvětlení.

Elitní Romové kladou při výběru vhodného času k vykonání konkrétní magické či pověřené praktiky důraz na fáze, ve kterých se nachází Měsíc. Tyto představy jsou schopny nejen formulovat, ale také rozvést do diskursivní podoby. O vlivu Měsíce na naše chování a psychiku je přesvědčena většina dotázaných respondentů. Naopak kalendářní dny jsou pro ně méně významné než pro Romy řadové a vykonávání magických aktů není vždy podmíněno určitými konkrétními dny. Většinu magických aktů zasazuje elita do libovolně zvoleného časového úseku a období – podle své potřeby a uvážení. Dochází k významnému posunu - k redukci některých kalendářních dní, ve kterých po generace probíhaly věštby milostné magie. Např. věštby konané v předvečer sv. Mikuláše (5. 12.) nebo předvečer sv. Ondřeje (29. 12.) zůstaly sice v povědomí elity, avšak již pouze jako přežitek romské minulosti. U pražské romské elity dochází však nejen k rozvolňování tradic, ale i k inovacím. V představách těchto Romů není třeba již čekat na vhodný den určený k magickým úkonům. Každý den, který vykonavatel shledá vhodným, je považován za dobrý k provádění magie.

8. 3. Magické prostředky

Magie pracuje s magickými prostředky - tedy s prostředky, jejichž magická moc a účinnost je potencionální a aktivizuje se ve spojení s určitou situací a způsobem použití za přesně stanovených okolností.²⁴⁶ Magické prostředky zahrnují předměty, nerosty, rostliny, zvířata, komponenty biologického původu, lidí, řeč, gesta, pohyby, magická čísla, čas

²⁴⁴ B. C., žena, 57 let, N.

²⁴⁵ O ženských a mužských dnech hovoří J. Marušiaková v souvislostech s olašskými Romy na Slovensku. Uvádí, že během jejího výzkumu v 80. letech 20. století už neměli představu, které dny jsou mužské a které ženské. U Lovárů zaznamenala, že úterý, středa, čtvrtek a sobota jsou mužské dny, pátek neděle a pondělí ženské dny. U Bougešťů středa, čtvrtek, pátek jsou ženské dny, neděle a sobota mužské. Jiná varianta je pondělí, sobota jsou ženské dny, středa, úterý, pátek, neděle jsou mužské dny. Viz. MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky pri narodení dieťaťa u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 169.

²⁴⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324.

a prostorové danosti vhodné k cíli, kterého se má dosáhnout uplatněním principů magie.²⁴⁷

Výčet magických prostředků je široký, k určitým magickým úkonům se však používá vždy relativně úzký okruh. I Romové používají určité magické prostředky, které ovšem (v pražském prostředí) vnímají jako pro sebe specifické. Proto jsem se rozhodla věnovat těm v romském prostředí nejrozšířenějším, které plní významnou funkci v praktikování magie.

8. 3. 1. Magické předměty

I. „Tradiční“ romské východisko

Magické předměty a pomůcky, které byly Romy v tradičních romských komunitách kočovníků po celém světě využívány, byly většinou přírodní povahy nebo je bylo možno nalézt v přírodě. Zřídka kdy šlo o věci průmyslově a řemeslně vyráběné, opomineme-li nástroje typu jako nůž apod. R. Buckland uvádí, že to bylo jednak proto, že Romové byli historicky odkázáni na to, co je obklopovalo a co jim bylo snadno dostupné. Dále také proto, že přírodní materiály disponují čistšími vibracemi než ty průmyslově vyráběné - ty ze syntetických materiálů.²⁴⁸ Předměty Romové hledali v přírodě - na cestách, polích, v lese, přičemž kladli velký důraz na vlastní proces hledání. V představách Romů bylo skutečně velmi důležité nalézt přesně takový předmět, který byl vhodný pro konkrétní „kouzlo“ či zaříkadlo. Hledání toho správného objektu bylo pro Romy součástí magické práce a pomáhalo vytvářet sílu, která byla do předmětu potom, co byl nalezen, nabita. Důležité při tom všem bylo, aby byl člověk při procesu hledání „čistý“ - jak po fyzické stránce (tj. umytý), tak i po mentální stránce (tj. aby byla jeho mysl čistá a svobodná).²⁴⁹ Váha hledání byla podpořena skutečností, že člověk nemohl hledat jakkoli a kdykoli, nýbrž musel se na akt hledání vhodného objektu náležitě připravit.

Ochranné (apotropajní) předměty

Mezi magické předměty a pomůcky patří i ochranné (apotropajní) předměty. U Romů jsou neoddelitelnou součástí života jednotlivce – provázejí ho od narození až do jeho smrti.

²⁴⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324.

²⁴⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 36.

²⁴⁹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 36.

Těmto materiálními prostředkům se připisuje schopnost chránit živé objekty před čarami, démony, zemřelými, zlými silami a přírodními živly.²⁵⁰

K ochranným předmětům, které Romové na Slovensku používali a dodnes používají, aby zabránili výměně novorozence,²⁵¹ patří: 1) předměty s ostrými a špičatými hroty (např. nůžky, nožík, jehla, vidlička, hřeben), 2) předměty kovové (např. lžička), 3) předměty s křesťanskou symbolikou (např. lahvička se svčcenou vodou, růženec, modlitební knížka), 4) některé poživatiny (chléb, česnek, sůl) a 5) předměty s pověrečnou symbolikou respektovanou v romském prostředí (např. zrcadlo, mýdlo, hřeben).

Významná ochranná funkce před zlými silami se všeobecně u Romů na Slovensku připisovala zejména předmětům, které měly ostrý hrot a ostny, zvláště těm, které byly ze železa. Např. když se romská žena bála, že ji v noci přijde znepokojuvat mrtvý, dala si pod hlavu nůžky.²⁵² Podobnou praktiku znali i polští Romové, kteří si pokládali sekeru pod hlavu, aby je ve snu netrápila „mora“ (můra) a aby se zlý duch polekal.²⁵³

K ochranným předmětům patří u Romů i trojrozměrné ochranné znaky, jako např. kruh²⁵⁴ a kříž.²⁵⁵

²⁵⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné predmety. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 21.

²⁵¹ Romové věří, že do křtu hrozí novorozenci, že bude vyměněn „zlou silou“. Na Slovensku ji Romové nazývají většinou gul'i daj (sladká máma). A. Mann zaznamenal u Romů z různých částí Slovenska další romská označení pro tuto osobu jako: *višbaba, erešbaba, ribabaška, indžibaba, vašbaba, vižbaba, ňecuch, luca, sotona*. (Viz. MANN, A. B.: *Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 86.) Tato osoba byla původně ženou, která zemřela při porodu. Snaží se unést novorozence a místo něj pohodí své dítě. Aby se výměně zabránilo vkládaly romské matky pod polštář, do peřinky, do zavinovačky, do postýlky nebo do kočárku dítěte ochranné předměty. (Viz. MANN, A. B.: *Obyčaje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*. In: *Tradičná l'udová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a regionalistiky, FHV, VŠPg, Nitra, 1994, s. 134; MANN, A. : *Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 88).

²⁵² Viz. MANN, A. : *Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. - Mann A.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 95.

²⁵³ Viz. FICOWSKI, J.: *Cyganie na polskich drogach*. Krakow-Wroclaw, Wydawnictwo Literackie 1985, s. 287.

²⁵⁴ Ochranná funkce kruhu, známá takřka ve všech kulturách, je odvozená z předpokládané izolace, která podle principu magie podobnosti buď poskytuje ochranu objektu nacházejícího se uvnitř symbolicky ohraničeného prostoru nebo naopak uzavírá do něj zdroj zla a chrání před ním vnější prostor. Znak kruhu se znázorňuje pohybem, graficky nebo ve zpředmětněné formě. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné znaky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 21.

²⁵⁵ Znak kříže má několik variant. K archaistickým formám patří rovnoramenný ležatý nebo stojatý kříž, také čtvercový rovnoramenný kříž vytvořený překřížením dvou vodorovných a dvou kolmých přímek. Používání kříže ve formě gesta, grafiky a předmětu jako ochranného znaku výrazně ovlivnilo křesťanství.

Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné znaky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 21-22.

Amulety a talismany

V různé míře individuálně diferenciované jsou amulety (např. drahokamy a polodrahokamy) a především talismany.

Jedním z magických prostředků na ochranu člověka před zlem a působením zlých sil, před neštěstím, úrazem a chorobou jsou v romském prostředí amulety. **Amulety** jsou předměty, které podle lidových představ oplývají ochrannou silou a které mají svého nositele chránit před nepříznivými nebo škodlivými vlivy.²⁵⁶ Při nošení se těmto ochranným (apotropajním) předmětům připisuje ochranná moc před démony, upíry, uřknutím, nemocemi, zraněním, neštěstím apod.²⁵⁷ Amulety jsou účinné tehdy, když jsou opatřeny posvátnými symboly a magicky posvěceny.²⁵⁸ Na tyto předměty je aktem posvěcení přenesena posvátná síla, v romském chápání zázračná moc kostela.

Amulety bývají zpravidla nošeny na těle, jsou tedy v obecném smyslu věci jednotlivce. Ovšem i u Romů na Slovensku vedle amuletů čistě individuálních existují také amulety, které svou podstatou i využitím mají širší význam, takovými amulety byly např. hromový kámen a tzv. merindička.²⁵⁹

K dalším významným ochranným předmětům patřily např. posvěcené *kočičky* („bahniatka“) a *svíčka hromnička*. Někteří odborníci z řad etnologů je řadí mezi amulety, jiní do vyšší kategorie ochranných předmětů.²⁶⁰ Dokládají synkretický charakter lidové religiozity, kde dochází k prolínání a splývání starších (předkřesťanských) a novějších (křesťanských) představ a idejí. „Bahniatka“ posvěcené v období Velikonoc se zapichují do květináčů a viditelném místě se vystaví na okně. Mají ochraňovat před hromy a blesky. Také k tomuto účelu se používá svíčka hromnička, která se dává do rukou umírajícímu a má mu

²⁵⁶ Naopak zbavují ochrany osobu, která je ztratí. Viz. NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 22. Užívání amuletů je známo z nejstarších dob a je založeno na víře v ochrannou moc určitých věcí (např. kamenů, rostlin, magických znaků). Viz. *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 22.

²⁵⁷ CHORVÁTHOVÁ, E.: heslo: amulet. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 16. Užívání amuletů je známo z nejstarších dob a je založeno na víře v ochrannou moc určitých věcí (např. kamenů, rostlin, magických znaků). Viz. NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 22.

²⁵⁸ Moc amuletu je pak trvalá. Nejsou-li amulety zhotoveny magicky, mohou mít jen sugestivní vliv na svého nositele, případně na své okolí. (Viz. NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 22).

²⁵⁹ CHORVÁTHOVÁ, E.: heslo: amulet. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 16.

²⁶⁰ Např. podle A. Manna nejde o amulety, ale o ochranné předměty.

pomoci lehce skonat.²⁶¹

K typicky individuálním amuletům v křesťanském prostředí romských osad na Slovensku, jak uvádí R. Pivoň, patří růženec, křížek nebo medailonky s vyobrazením svatých.²⁶²

Neobecněji respektovanými a užívanými amulety v romském prostředí jsou šňůrky a korálky červené barvy. Romské matky je dávají z důvodu ochrany na záपěstí novorozencům, batolatům a malým dětem. I u dospělých plnily šňůrky a korálky funkci amuletu a měly dotyčné osoby chránit před uhrnutím – zabránit tomu, aby jim „přišlo z očí“.²⁶³ E. Davidová zaznamenala, že si Romové mnohdy již význam tohoto amuletu neuvědomovali a nosili je ze zvyku.²⁶⁴ U Romů se tradičně uplatňovala víra ochrannou moc červené barvy.

Romové rovněž vyráběli amulety lásky. Jedním takovým byl např. přívěšek z látky v podobě uzlíku.²⁶⁵ Mezi další romské amulety lásky patřily např. i přívěšky z vlasů. Jednalo se zpravidla o spletené prameny vlasů milenců svázané nití v jeden pramen.²⁶⁶

Pytlíčky se zašitými poživatinami a rostlinami, kterým Romové připisovali magickou moc, patřili k amuletům, které se dávali rodiče pod hlavu nebo se zašivali do prostěradla či ložního prádla.²⁶⁷

Romové vedle amuletů používali a používají **talismany**. Talisman je zhotovený nebo přirozeně vzniklý magický předmět, který působí aktivně ve smyslu toho, že přináší svému majiteli štěstí - např. v lásce, v práci apod.²⁶⁸ Vliv talismanu se projevuje v tom, že ulehčuje člověku určité životní situace nebo je podporuje. V romském prostředí bylo nutné talismany

²⁶¹ Pivoň, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a pôsobenie v živote Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pačaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 124.

²⁶² Pivoň, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a pôsobenie v živote Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pačaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 124.

²⁶³ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 98.

²⁶⁴ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36, /1988, s. 98.

²⁶⁵ Měl být vlastnoručně vyroben, potom nošen a následně pak darován milenci. Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 45-46 nebo viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 3. , s. 200-201.

²⁶⁶ Ty se pak jako přívěšek nosily nad srdcem. Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 47-48 nebo viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 3. , s. 202.

²⁶⁷ MANN, A. B.: Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pačaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 94.

²⁶⁸ NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 283.

zhotovovat rituálním způsobem, a to v příznivou dobu podle astrologické korespondence jejich nositele. Talismany byly vyráběny většinou z přírodních materiálů, vždy šlo o originál.²⁶⁹ Nositel talisman opatroval a pečlivě jej ukryval.²⁷⁰

Podle E. Horváthové u talismanu sice existuje preference určitých předmětů, ale může to být i libovolný menší předmět, o kterém se člověk domnívá, že mu pomáhá vyhýbat se neúspěchu).²⁷¹ Lidovými talismany přirozeného původu byly u Romů např. čtyřlístek, rybí šupina, nejběžnějšími osobními talismany zejména prsteny.

Talismanem býval i pramen vlasů, odstřižený ve spánku milovanému člověku. V představách Romů měl zajistit dotyčnému náklonnost této osoby, dokud jej bude při sobě nosit.²⁷² I odstřižený pramen vlasů z mrtvého býval a mnohde ještě je u Romů nošen jako talisman pro štěstí. A. Mann zaznamenal, že Romové na Slovensku v Markušovicích a Bystranech udržují zvyk odstříhnout si kousek vlasů z mrtvého a že vlasy vložené do peněženky přinášejí podle jejich představ štěstí.²⁷³ Štěstí se může projevit různě. Mann uvádí příklad respondentky, která šla nakupovat a měla u sebe vlasy svého zemřelého otce. Nikdo po ní údajně nechtěl peníze, takže z nákupu odešla bez zaplacení. Tento zážitek dotyčná hodnotila jako důsledek magického působení vlasů z mrtvého.²⁷⁴

Významnou skupinu talismanů, které byly děděny, tvořily drahé kameny jako např. rubín, krevet, achát, jantar, ametyst a byla jim připisována ochranná a léčebná moc. Nejčastěji měly zaručit svému nositeli zdraví, štěstí, bohatství, úspěch a lásku.

Prsteny a další rodové šperky, které se dědily zpravidla z otce na syna a z matky na dceru, mívaly u Romů rovněž charakter amuletu nebo talismanu. Byla jim přiřítána ochranná, léčivá i magická moc. Romové věřili, že se jejich prostřednictvím mohou spojit se svými předky.²⁷⁵ Tyto předměty byly ceněny především proto, že byla spolu s nimi v rámci rodu - z pokolení na pokolení - předávána i magická síla, jíž podle představ Romů oplývaly.

²⁶⁹ Talisman je vyráběn vždy pro konkrétní osobu, proto jsou průmyslově vyráběné talismany bezcenné.

²⁷⁰ Musel dbát na to, aby mu nikdo talisman nezcizil, protože se pak předmět mohl stát magickým prostředkem vlivu na původního nositele. Viz. NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001, s. 283.

²⁷¹ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné predmety. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 21.

²⁷² Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48. nebo viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 3. s. 202.

²⁷³ MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 193-194.

²⁷⁴ MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov jako prostriedok poznania rodiny Cigánov – Rómov na Slovensku. In: *Teoreticko- metodologické východiská studia výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 99.

²⁷⁵ HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dejín Romů*. Vydalo Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny. Brno 2002, s. 27.

Magické figurky

Magické figurky²⁷⁶ patří mezi důležité magické předměty, které Romové používali ke svým magickým praktikám. Většinou byly zhotoveny z vosku, z těsta, z textilu, ze slámy a z jakéhokoli materiálu, který se dal lehko tvarovat.²⁷⁷ K magickým figurkám patří i votivní předměty.²⁷⁸ Jejich obětováním se lidé snažily o vyléčení určité části těla, získání lásky určité osoby, o vstup do manželství apod. Některé magické figurky vznikly u Romů jako náhrada za živou oběť. Magické figurky se využívaly i při úkonech černé magie, kdy bylo cílem způsobit druhému újmu na zdraví nebo ho připravit o život. Do figurek se zapichovaly hřeby, trny, jehly nebo se věšely nad oheň či se vkládaly do pece. Zpodobněné osobě měly tak způsobit bolest, rány, pomalou smrt apod.

Dříve používaly romské věštkyně, phuri daj a bosorky jako magické rekvizity malé figurky, zvané *bengora* (d'áblíci), které byly primitivně vyrobeny z vosku nebo z kousku kosti.²⁷⁹ Využívaly je zejména k věštбám, k praktikám lidového léčitelství, ale i k černé magii. Tyto figurky nacházely uplatnění i v rámci praktik milostné magie. Vyrobila je většinou čarodějnice, případně osoba, která ji žádala o službu. Byly vyřezané a omotané lidskými vlasy. Původně měly za účel zvýšit u „neromského“ klienta účinek jejich věštby, léčebné praktiky nebo magické praktiky, vyvolat úlek nebo strach. E. Davidová se domnívá, že se později však Romové sami začali účinku těchto figurek věřit a bát se jich.²⁸⁰

²⁷⁶ Magické figurky definuje E. Horváthová v Ecyklopedii ľudovej kultúry Slovenska jako antropomorfní nebo zoomorfní předměty symbolizující živý objekt, na který je zaměřen magický úkon. Prostřednictvím tohoto úkonu se má na principu imitativní magie dosáhnout požadovaného cíle. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické figurky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324.

²⁷⁷ U polských Romů byly tyto figurky rozšířenější než u slovenských a českých Romů a měly další podoby. Nazývaly se „trupky“ - neboli tělíčka, „kostky“ a „vlasaté kříže“. Viz. FICOWSKI, J.: *Cyganie na polskich dorogach*, Krakow 1965, s. 129.

²⁷⁸ Např. z vosku ulité části lidského těla, např. ruce, nohy, uši, oči apod. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické figurky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324. Jako votivní předmět při prosebných a děkovných obětních úkonech nosí Romové do kostela na oltář nebo ke křížům svíčky, květiny, věnce z květin, peníze. Viz. PALUBOVÁ, Z.: *L'udové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia*. In: Etnologické rozpravy 2/2001, s. 94.

²⁷⁹ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

²⁸⁰ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Amulety a talismany

Protože pražští Romové v praxi nerozlišují amulety a talismany a funkce těchto předmětů v jejich představách zpravidla splývá, budu referovat o zmíněných magických předmětech a o jejich používání v rámci jedné skupiny, tak jak jsou respondenty reflektovány a posuzovány.

Mezi magické předměty, tzv. amulety a talismany zahrnujeme u pražských Romů jak objekty přírodního původu (tzn. ty, které můžeme běžně najít v přírodě), tak i objekty, které jsou průmyslově či ručně vyráběné (tzn. ty, které si musíme opatřit či vyrobit).

Pro své typické vlastnosti, charakteristickou podobu či asociaci s určitými předměty jsou za magické předměty (amulety a talismany) pražskými Romy považovány:

- 1) Předměty, které darujeme milované osobě z důvodu, abychom v ní vybudili nebo posílili lásku vůči naší osobě.
- 2) Předměty, které darujeme milované nebo oblíbené osobě jako pozornost – jako projev náklonnosti.
- 3) Předměty, které darujeme osobě nám milé, aby ji ochraňovaly.
- 4) Předměty, které darujeme osobě nám milé pro štěstí.
- 5) Předměty, které darujeme osobě nám milé, aby jí přinesly prosperitu.

Mezi magické předměty (amulety a talismany), které pražští Romové obou výchozích skupin uvádějí, patří následující předměty:

- a) Ozdobné doplňky nošené na těle či ve vlasech (např. prsteny, přívěšky, korálky, řetízky, náramky, červené šňůrky a tkalouny).
- b) Provázky s uzlíky (přijaté jako dar, avšak neurčené k nošení).
- c) Kameny (zejména drahokamy, polodrahokamy, vzácné kameny a říční kameny).
- d) Předměty s křesťanskou symbolikou (např. svaté obrázky, křížky, přívěšky s Madonou, ve tvaru kříže, růženec).
- e) Předměty z poutě a od kolotočů (tzv. „pout'ové cetky“ – např. papírová růže, zrcátko,

barevná sklíčka, tužky a klíčenky).

- f) Ostré předměty běžné potřeby (např. nožičky, nůžky, jehlice, jehly apod.).
- g) Součásti oblečení (např. kapesník, šátek označený iniciály, spodní prádlo, ponožky).
- h) Podobizny (např. fotografie, obrázky a magické figurky).
- i) Prameny vlasů.

Výše uvedené amulety a talismany většinou patří do více skupin zde uvedených magických předmětů. Mohou být za určitých okolností jak amuletem, tak i talismanem – tedy svého nositele ochraňovat, přinášet mu štěstí či ho poutat k jejich dárci milostným citem.

Magické předměty neuchovávají pražští Romové pouze ve svém povědomí, ale používají je. Některé jsou využívány při každodenním nošení (např. prsteny, přívěšky, řetízky), jiné naopak v konkrétní situaci náhlé potřeby ochrany (např. růženec, svatý obrázek, drahý kámen). Především starší generace z řad pražských Romů dbá na to, aby byly některé předměty (např. šperky a ozdoby) členy rodiny skutečně využívány. Romská mládež, podléhající módním trendům majority a unifikaci v oblečení a doplňcích, odmítá některé amulety či talismany nosit (např. starý rodinný šperk nebo šňůrky na ochranu).

Elita se ve výčtu druhů a příležitostí používání amuletů či talismanů vesměs neliší od ostatních pražských řadových Romů. Romové z řad elity uchovávají povědomí o funkci a významu těchto magických předmětů. Nedistancují se od nich - ani v rovině proklamace. Zaznamenala jsem však, že pokud amulety a talismany sami užívají a nosí, potrpí si na okázalé a luxusnější předměty. Vnímají je jako demonstraci svého postavení a zaujatého sociálního statusu. Talisman navíc v jejich pojetí přebírá funkci šperku.

Magické figurky

Dalším významným magickým prostředkem, který Romové z Prahy používají ke svým magickým úkonům a praktikám, jsou magické figurky.

Jejich používání má v romské magii dlouhou tradici, která je pražskými Romy uvědomována a dále rozvíjena. Pražští Romové uvedli, že se figurky využívaly a nadále využívají hlavně k úkonům černé magie, nikoli na pozitivní – např. obětní účely.

Popsali, že se v minulosti v jejich rodinách vyráběly figurky z různých materiálů, např. ze slámy – „*Udělal se taková panenka ze slámy, pak se pověsila nad kamna... a tam zesychala a zesychala... a ten člověk [rozuměj: člověk, kterého panenka symbolizovala] dostal*

nemoca pomalu umíral“ (M. F., muž, 63 let, N); z látky – „Z látky se ušila napodobenina třeba ženský, co nenávidíte... a ta se pak vyválela v hlíně nebo v popelu, potrhala se nebo se strčila tý ženský do postele, jí pak všude bolelo, píchalo“ (R. H., žena, 81 let, N); z hlíny – „Uplácali bábku z hlíny a vrazili do ni trny“ (T. G., žena, 37 let, E).

Magické figurky, které si pražští Romové v současnosti vyrábějí, mají rovněž mnoho podob. Podoby figurek závisí především na rodinných a lokálních zvyklostech. Nejčastěji bývají vytvořeny z vosku nebo z moduritu, případně sestávají z fotografie a z kousku oblečení osoby, kterou znázorňují. V některých rodinách bývají, stejně jako v minulosti, uplácány z hlíny či vytvořeny z látky. Výběr materiálu je zpravidla podmíněn technickými postupy konkrétní magické praxe – „Do hlíny, když uschne nemůžeš zapíchnout špendlíky“ (B. C., žena, 57 let, N) a je záležitostí volby a preferencí jednotlivé čarodějnice – „Každá baba [rozuměj: čarodějnice, starší žena] ji vyrobí po svém.“ (Z. V., žena, 26 let, E). Užití slámy jsem v prostředí pražských Romů nezaznamenala.

Od výroby a používání magických figurek se však mnozí elitní Romové narozdíl od Romů řadových verbálně distancují. Prohlašují, že se figurky používají pouze jako rekvizita černé magie a jejich využití při magických aktech v prostředí pražské romské elity vylučují. I přes deklarovaný postoj elity jsem jejich použití v tomto prostředí zaznamenala. Magické figurky plní i nadále významnou roli při vykonávání magických praktik z oblasti záškodné a milostné magie. Informace o nich je pro osobu „zvenku“ těžké získat, stejně jako je spatřit. Podle názorů některých respondentů by takové figurky mohly pak pozbýt svého magického kouzla.

8. 3. 2. Přírodní elementy jako magický prostředek

I. „Tradiční“ romské východisko

Významným magickým prostředkem byly a jsou u Romů nerosty a další přírodní elementy, jako např. voda. Nerosty (tedy neživé přírodniny, minerály)²⁸¹ mají důležité místo

²⁸¹ Pod označením nerosty lze v lidovém pojetí zahrnout kromě minerálů rovněž kovy, případně horniny. Lidově se nerosty nazývaly a nazývají drahé kameny nebo vzácné kameny. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: nerasty. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 403.

v magických a mantických úkonech, v obřadech, v léčení a v dalších oblastech tradiční duchovní kultury Romů.

Magické nerosty:

Významnou roli mezi nerosty zaujímají tzv. drahé kameny.²⁸² Konkrétním kamenům a kovům Romové připisovali nějakou schopnost, např. zlato mělo léčit.²⁸³ Romové si také byli vědomi síly a okultního významu krystalů a polodrahokamů. Zdobili se jimi, nosili je s sebou a používali je k různým účelům.

Nerosty využívali Romové především k magickým a pověrečným praktikám.

Polodrahokamy a vzácné nerosty:

Jednotlivým kamenům přičítali Romové různé vlastnosti.²⁸⁴ Některé polodrahokamy plnily funkci talismanu všeobecně a děděním se jejich účinek měl zvyšovat. Drahé kameny byly v romském prostředí nejen děděny, ale i darovávány, prodávány a kupovány.²⁸⁵ Astrologové dávali nerosty do vzájemných vztahů s planetami, se znaky zvěrokruhu, s osudem, povahou a zdravím lidí.

R. Buckland ve své knize *Umění předvídat budoucnost*²⁸⁶ charakterizuje jednotlivé kameny, které měly pro západoevropské (převážně kočovné) Romy tradičně velký význam, následovně:

Achát byl považován za dobrý pro lidi pracující s půdou. Dává sílu srdci a léčí hadí uštknutí. Z pohledu romského věštění představuje příjemné překvapení.

²⁸² Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: nerasty. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 403.

²⁸³ Zlato i stříbro mělo v magickém smyslu přinést bohatství a štěstí. V léčení se zlato používalo při léčbě žloutenky.

²⁸⁴ U evropských národů existoval názor, že pokud se kameny nehýbou, rostou v zemi nebo z ní čerpají schopnosti, které se dají využít při magické očištění a ochraně. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: nerasty.

In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 403.

²⁸⁵ Pro určité nerosty platil jiný způsob nabytí - např. opál bylo možné koupit, zdědit, ale ne darovat.

Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: nerasty. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 403.

²⁸⁶ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 193-199.

Ametyst byl kamenem milenců. Tomu, kdo jej nosí, přináší věrnost a osvobození od žárlivosti a hněvu. Ruší magická zaříkadla. Pro věšticí Romy znamenal ztrátu něčeho cenného.

Diamant přináší štěstí, pokud je nošen na levé straně. Symbolizuje sílu, moc, odvahu, vnitřní zrak. Zavěšený na krku má zaručit bezpečný průběh narození dítěte. Romové věří, že ztratí třpyt, když se ho dotkne ruka zrádce. Ve věštění znamená povýšení v zaměstnání.

Granát přináší zdraví, veselí a slouží jako prevence před zánětlivými onemocněními. Z hlediska věštění symbolizuje obdržení dopisu.

Heliotrop (krevet) má moc zastavit krvácení. Měl chránit před nemocí a svému nositeli přinášet odvahu. Ve věštění byl interpretován jako blížící se nečekané překvapení

Opál je považován za nešťastné znamení, pokud ho nevlastní osoba narozená ve znamení Vah. Romové říkají, že pokud ho nosí osoba, která se v tomto znamení nenarodila, nevdá se či neožení. Dále věří, že opál ztratí lesk, když si ho navlékne nevěrný milenec. Ve věšteckém výkladu symbolizuje opál smrt.

Rubín je užitečný při otravě a obdobně jako ametyst se používá při stavu opilství. Zbavuje deprese, zlých myšlenek, přináší štěstí a přátelství. Ve věštění upozorňuje na vliv cizince.

Safír je šťastný pro milence. Přináší klid a optimismus, štěstí. Pomáhá při zánětech očí. V rámci věštění má špatný vliv - to, co člověk udělal v minulosti zlého, to se mu vrátí.

Sardonyx chrání před hadím uštknutím a přináší manželským párům štěstí v jejich svazku. Ve věštění představuje svatbu.

Smaragd ve věštění symbolizuje tajného ctitele. Romská tradice říká, že smaragd darovaný jedním milencem druhému vybledne, když mezi nimi láska uhasne.

Topas poskytuje svému majiteli dobrou ochranu před onemocněním hrudníku, při revmatických potížích a astmatu. Přináší věrnost v lásce a přátelství.

Tyrkys má člověku, který jej nosí, zajistit ochranu před nebezpečím a neštěstím. Když je dotyčný blízko smrti, kámen údajně vybledne. Ve věštění vypovídá o bezodkladném cestování.

Badatelé z řad etnologů a kulturních antropologů se v souvislosti s Romy žijícími v romských osadách na Slovensku o významu a magickému užití polodrahokamů a vzácných nerostů nezmiňují.

Nejen polodrahokamy a jiné vzácné nerosty používali Romové k praktikování magie. Ke svým magickým a pověřeným praktikám využívali rovněž na první pohled obyčejné kamínky – říční a potoční kameny a oblázky všech barev a tvarů. Zvláště ceněny byly kameny získané z protékajících horských bystrin, potoků a řek a dále pak kameny, které měly bílou barvu.

Romové pomocí kamenů nejen věštili a léčili, ale využívali je i při magických úkonech milostné magie k získání vyvolené osoby opačného pohlaví.

Magické úkony s kameny měly u Romů několik podob, podle toho, čeho se chtělo konkrétní magickou praktikou docílit – pokud bylo záměrem získat vyvolenou osobu a upoutat ji k sobě milostným citem nebo vyřadit soka/sokyni a získat milovanou osobu pro sebe.²⁸⁷

Kameny bývaly např. nošeny vykonavatelem magického aktu na těle, následně pak darovány osobě, o kterou měl dotyčný zájem.²⁸⁸ U některých magických praktik záleželo nejen na původu kamenů, ale i na jejich přesném počtu a barvě. Kamenům byla připisována magická moc a schopnost promlouvat k lidem a ovlivňovat lidské osudy.

Hlína

Dalším magickým prostředkem využívaným v magických úkonech a praktikách u Romů byla hlína, a to především hlína hřbitovní.

Hlína ze hřbitova nebo z hrobu přenesená do jiného prostředí mohla podle představ Romů zapříčinit neštěstí. Používala se v magických úkonech, jejichž cílem bylo něco zničit, něčemu zamezit.²⁸⁹

Hlína z hrobů byla tedy Romy využívána především v záškodné magii a radila se k prostředkům nejobávanějším. Pomocí ní byly likvidovány osoby, přičemž se vycházelo

²⁸⁷ Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 53 nebo viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 2., s. 190..

²⁸⁸ Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*, Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 53 nebo viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 2., s. 190.

²⁸⁹ Např. na Slovensku hlína z hrobu vložená do koryt zvířat měla zapříčinit chřadnutí dobytka. Pokud byla uložena pod práh domu, měla způsobit neštěstí jeho obyvatelům. Hlína vhozená mezi snoubence cestou na svatbu měla zapříčinit nesoulad ve vztahu apod. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: zem. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 347.

z představy magie kontaktu. Člověk, proti němuž je taková hlína použita, měl podle názoru Romů následně zemřít či závažně onemocnět.²⁹⁰

Hlína z hrobů symbolizovala konec – měla zapříčinit mrtvý vztah. Aktem házení hlíny z hrobů mezi milence se rušil milostný vztah. Hlínou se také natírala osoba, která byla zamilovaná, pokud chtěl člověk docílit toho, aby na svého milého zapomněla.²⁹¹

Za určitých podmínek mohla hlína z hrobů sehrát i pozitivní úlohu, a proto byla Romy ceněna.²⁹² Hlína z libovolného hrobu měla svému majiteli přinášet štěstí a pomoci mu v „prekérních“ situacích. U Romů na Slovensku byla rozšířená představa, že když si na Spiši a na Šariši vezme člověk předvolaný na soud s sebou hrst hlíny ze hřbitova (z jednoho či devíti hrobů) a při jednání ji nenápadně vysype na zem – nejlépe soudcovi pod nohy, soudce bude mít „zamčená ústa“. Delikventa neodsoudí nebo mu uloží jen minimální trest.²⁹³

Voda

Vodu (přírodní kapalinu a primární předpoklad života) i její zdroje měli Romové vždy v úctě. Využívali ji různými způsoby a k mnoha účelům. Kromě toho, že je voda základním nápojem, slouží také k přípravě většiny jídel, k hygieně, napájení zvířat, zavlažování půdy a je nevyhnutelným komponentem v mnohých výrobních procesech. Mimo to byla a je objektem kultové úcty jako posvátný živel s magicko-očistnou funkcí.²⁹⁴

S ohledem na své přirozené vlastnosti se voda používala v široké škále magicko-očistných úkonů prováděných Romy na Slovensku. Využití našla např. při první koupeli dítěte, při rituální očistě šestinedělek, v průběhu svatby (a to v souvislosti s nevěstou), při omývání mrtvého a v léčebných postupech.²⁹⁵ Voda v představách Romů zaháněla demony

²⁹⁰ Např. jej stihne mrtvice. LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 209.

²⁹¹ Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188 nebo viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 6. s. 231-232.

²⁹² Např. na Spiši brali na Svátek Všech Svatých (1. 11.) hlínu z hrobů na ochranu proti čarodějnicím.

Ve Velkých Uhercích přikládali na prsa hlínu z nejčerstvějšího hrobu proti astmatu. V okolí Gelnice měla matka utírat slepému dítěti oči hlínou z hrobu, kterou sama přinesla apod. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: zem.

In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 347.

²⁹³ MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov jako prostriedok poznania rodiny Cigánov – Rómov na Slovensku. In: *Teoreticko- metodologické východiská studia výskumu cigánskej rodiny a cigánskych obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 99.

²⁹⁴ Viz. HORVÁTHOVÁ, E. – STOLIČNÁ, R.: heslo: voda. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 310.

²⁹⁵ Viz. HORVÁTHOVÁ, E. – STOLIČNÁ, R.: heslo: voda. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 310.

chorob - proto její magické použití mělo zabezpečit lidem zdraví, ať už ve smyslu preventivním nebo léčebném. Romové ji tradičně využívali a nadále využívají při magických praktikách z oblasti milostné, ochranné a záškodné magie.

Voda jako proměnlivý element má funkci očištnou, zbavující a obnovující. Používala se tedy jako prostředek proti čarám, zlým silám, chorobám apod. Voda plnila úlohu média mezi předměty do ní vloženými a objektem, na který měla působit.²⁹⁶ Podle kontextu jí byl přičítán pozitivní a negativní účinek.

Účinek vody měl zvýšit způsob, čas a místo jejího nabírání (voda byla nabírána např. proti proudu, při východu slunka, na soutoku pramenů, ze studny, apod.). Na některé účely byla za nejvhodnější považována dešťová voda, rosa nebo tzv. živá voda. Upřednostňování pramenů souviselo s jejich bezprostředním kontaktem se zemí, ze které vyvířaly a která znásobovala jejich očištnou funkci.²⁹⁷

Voda z tekoucího potoka byla jako voda proudící a životodárná v romském prostředí zvláště ceněna, odchytila se zásadně proti proudu toku. Narozdíl od vody stojaté byla považována za vhodnou pro vykonávání magických aktů. Používala se zvláště v praktikách ochranné a léčebné magie, ale i milostné magie jak u kočovných, tak u tradičně usedlých Romů.

Vedle způsobu získání vhodné vody byl tedy pro Romy tradičně důležitý i její pozdější způsob úpravy (v rámci konkrétního magického aktu) a následně pak i způsob zbavování se již použité vody, který byl vyvrcholením dané magické praktiky.

Vodu však používali Romové nejen tehdy, když se zbavovali následků očarování a účinků černé magie, při uřknutí a uhranutí či k potírání nemocí a ochraně před nimi, ale i během významných přechodových okamžiků v životě člověka (zejména při narození a smrti).

²⁹⁶ Viz. HORVÁTHOVÁ, E. – STOLIČNÁ, R.: heslo: voda. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 311. Takové předměty měly její působení umocnit. Např. různé přísady obsahovala voda, kterou vykropili obytné prostory.

²⁹⁷ Viz. HORVÁTHOVÁ, E. – STOLIČNÁ, R.: heslo: voda. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 311.

Jednalo se o vodu v několika podobách – vodu říční nebo potoční, tedy pramenitou a tekoucí,²⁹⁸ o vodu speciálně upravenou (připravenou ke koupeli novorozence²⁹⁹), o vodu libovolnou připravenou k omývání nemocného a mrtvého, která aktem omytí získávala magické účinky,³⁰⁰ o vodu sirkovou (upravenou podle striktních lokálních předpisů k aktu zbavení se následků uhrnutí a uřknutí³⁰¹) a o vodu svěcenou (ta měla očištnou, ale i posvátnou a léčebnou funkci).³⁰²

²⁹⁸ Prostřednictvím pramenité vody se Romové na Slovensku zbavovali vedle nemocí např. následků uhrnutí - vodou byla potírána místa na těle postiženého (např. čelo, rty, zápěstí) a dále pak bývala symbolicky postiženým požitá (vypita). Zbytek vody, který po tomto aktu v hrnku zůstal, se vyléval daleko od obydlí lidí. Romové věřili, že spolu s ním odchází z nemocného uhrnutí, a kdo by místem, kde byla voda vylita, prošel, vstřebal by do sebe nemoc a pocity uhrnutého člověka. Viz. více: Tato práce, kapitola: 9. 4., s. 246-250.

²⁹⁹ Romové věnovali pozornost magickému úkonu přípravy vody k první koupeli novorozence a dále pak magickému aktu zbavení se již použité vody. Po narození dítěte následovala koupel, které byl přikládán magický význam. Voda, připravená k první koupeli novorozence měla především očištný charakter. Romové do koupele vkládali kovové mince, jež měly přinést novorozenci štěstí a bohatství. Případně do koupele dávali speciální byliny s purifikační funkcí. (Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejů Cigánů – Rómův v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 186; MANN, A. B.: *Obyčaje při narození dítěte u Rómův na Slovensku*, In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a regionalistiky, FHV, VŠPg, Nitra, 1994, s. 134). H. Bílková zaznamenala u Romů v Turci kocem 80. let 20. století jako součást první koupele chlapce kobylí mléko nebo vývar z koňských kostí. Tyto přísady měly dítěti zabezpečit sílu.

(Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejů Cigánů – Rómův v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 186). Poté, co se novorozenec ve vodě vykoupal, byla použitá voda pečlivě sčezena, tzn. nešlo ji vylít kdekoli. Voda z koupele se vylévala po západě slunka nebo druhý den na místo, kam nikdo nechodil, aby se s ní nevytil dítěti spánek, tj. aby se zabezpečil klidný spánek dítěte. (Viz. MANN, A. B.: *Obyčaje při narození dítěte u Rómův na Slovensku*, In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristiky a regionalistiky, FHV, VŠPg, Nitra, 1994, s. 134). P. Žiga popisuje, že se voda vylévala za obydli, tak, aby „to“ nikdo neviděl. (Viz. ŽIGA, P.: Romské obyčaje při narození dítěte v doline Hnilca.

In: *Slovenský národopis*, 36, 1/1988, s. 173). Vylévala se ovšem také na křižovatky („křižné cesty“) a pokud možno do tvaru kříže. (Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejů Cigánů – Rómův v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 186).

³⁰⁰ Vodě, kterou umývali příbuzní mrtvého či nemocného, přisuzovali Romové magické účinky. Po omytí člověka ji vylili na místo, kde nikdo nechodil, daleko od svého obydlí. Věřili, že by choroby mohly přejít na člověka, který po tom místě, kde byla vylita přešel. (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 342). Romové věřili, že kdyby někdo třeba jen překročil místo, kde byla vylita voda, kterou omývali mrtvého, dostal by žloutenku nebo jinou chorobu. Tato voda byla považována za škodlivou a byla jí připisována velká moc. Proto si ji někteří, když chtěli někomu ublížit, nechávali na čarování. Věřilo se, že např. v domě, jehož zdi někdo vykropil vodou z mrtvého, všichni v krátkém čase zemřou. (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 342).

³⁰¹ Uhlíková voda byla tradičním magickým prostředkem, pomocí kterého Romové zbavovali postiženou osobu uhrnutí nebo uřknutí. Důležitou součástí celého aktu byla nejen příprava takové vody a následné pomazání určitých míst těla touto vodou včetně jejího požití, ale i proces zbavování vody. Viz. Tato práce, kapitola: 9. 4., s. 246-250.

³⁰² Svěcená voda v představách Romů smývala těžkost každodenního života, vše negativní odstraňovala a přinášela člověku úlevu na těle a na duši. Romové se prostřednictvím svěcené vody bránili působení magických a čarodějných sil. Sloužila jako prostředek proti čarodějnicím, některým nečistým a nebezpečným a obávaným osobám. Nejčastější ochranou praktikou bylo vykropování příbytku, které mělo chránit dům a v něm bydlící osoby před negativním působením magických sil. E. Horváthová zaznamenala, že v Zlatnej na Ostrove vykropili právě postavené (dokončené) obydlí svěcenou vodou, aby „mrtví nechodili do domu a aby nepřišel zlý duch“ (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 324). V případě potřeby se svěcenou vodou Romové umyli, potřeli si tvář, pokřižovali se nebo se jí napili. Svěcená voda také sloužila jako prostředek k uzdravování lidí, především novorozeňat.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Magické nerosty

Polodrahokamy a vzácné nerosty

Pražští Romové věří v magickou sílu drahých kamenů. Vzácné, drahé kameny a polodrahokamy nosí jako šperky, nejčastěji zasazené ve zlatě. Mají podoby prstenů, přívěšků, náramků. Šperky s drahými kameny jsou většinou děděny z pokolení na pokolení a předávány v rámci rodiny.

Někteří Romové z řad elity (téměř výhradně ženy) také nakupují drahé kameny ve specializovaných prodejnách (ezoterických obchodech) a jsou dobře informováni o vlivu jednotlivého kamene na lidskou psychiku a zdraví člověka. Velké oblibě se těší kameny červené a vínové barvy – krevel, granát, rubín a kameny modré a zelené barvy – tyrkys, safír. Dále je velmi ceněn diamant, jemuž je připisována schopnost čistit – po tělesné i duševní stránce. Jeho nositeli pak podle představ pražských Romů přináší čistou mysl, rozhodování a ráznost.

Zlato

Zlatu pražští Romové přičítají léčebné schopnosti. Zlato ochraňuje svého nositele před neštěstím a nemocí – „Zlato tahá nemoce, když ho nemám, tak strašně hubnu, když mám na sobě zlato, tak mám jinou barvu a všechno,.. když nemám zlato, tak konec“ (B. C., žena, 57 let, N). Dodává člověku energii a sílu a má schopnost přitahovat další zlato. Zlato symbolizuje úspěch, bohatství a peníze. Romové z Prahy se proto rádi zlatem zdobí, přičemž ti lépe situovaní dávají tak na odiv své postavení a ekonomické zázemí. Zlaté šperky se dědí z pokolení na pokolení a velké masivní kusy jsou upřednostňovány před subtilnějšími formami a tvary.

Především olašští (dříve kočovní) Romové nosí dodnes těžké kusy zlata - především zlaté řetězy kolem krku a obří zlaté kříže jako přívěšek. Nejde pouze o estetické hledisko, ale i o doklad pozůstatku kočovnického života Romů, kdy větší masivnější kusy zlata byly pro život věčně se přemísťujících Romů praktické a sloužily jako platidlo.

I když tradičně usedlí Romové jsou v tomto ohledu méně okázalí, někteří jedinci z řad pražských Romů však za olašskými Romy ve zdobnosti a kritériu výběru zlatých šperků „nezaostávají pozadu“.

Některé mladé ženy z řad romské elity uvedly, že preferují nenápadné šperky z bílého zlata, z platiny nebo z kvalitního stříbra, protože nechtějí, aby je někdo zaměňoval za ženy olašských Romů.

Kameny – říční, potoční, na cestě

Pomocí kamenů a oblázků všech možných tvarů a barev pražští Romové věští osud. Používají k tomu zejména kameny říční a potoční, ale i ty, které naleznou na cestě v přírodě. Způsoby věštění pomocí kamenů se v pražské romské komunitě různí. Člověk, jemuž má být věštěno, zpravidla nabere do hrsti z pytlíčku libovolný počet kamínků a rozhodí je z určeného místa na stůl nebo na podlahu. Následně je jeho osud vykládán z rozložení kamenů - usuzuje se z jejich tvaru, umístění, vzdálenosti jednoho od druhého.

Kameny se též využívají jako malé dárky – talismany pro štěstí, které mají svému nositeli přinášet štěstí a ochraňovat jej. Pražští Romové kamínky před darováním nabíjejí svou energií.

Prostřednictvím manipulace s kameny lze podle představ Romů z Prahy získat vyvoleného partnera.³⁰³

Hlína

Hlína z hrobů patří u pražských Romů k významným magickým prostředkům. Romové z Prahy ji získávají na hřbitově - nejčastěji při běžných návštěvách hrobu, při úklidu hrobu či při jiné příležitosti, jakou je např. účast na pohřbu. Někteří se ovšem záměrně za účelem získání hlíny na hřbitov vydávají, a to většinou v brzkých či naopak večerních hodinách - „za setmění“ (D. T., muž, 53 let, N), „v noci“ (J. M., muž, 27 let, E). V prostoru hřbitova se v tuto dobu podle pražských Romů nevyskytuje mnoho lidí, velmi často tam jsou úplně sami.

Ačkoli většina dotázaných respondentů z obou skupin pražských Romů využití

³⁰³ Magický akt získávání vyvoleného partnera prostřednictvím manipulace s kameny znají pouze někteří pražští řadoví Romové, avšak nezasazují jej do prostředí vlastního a prostředí Romů na Slovensku, ale směrem na západ - do prostředí německých a francouzských Romů.

hlíny ze hřbitova odmítá, řadoví Romové potvrzují, že se nadále v současném pražském romském prostředí k magickým a pověřeným praktikám tato hlína používá.

Hřbitovní hlína je prostředkem užívaným jak k likvidaci nežádoucích osob - „*Kdo to umí, může i zabítet – jenom tím, že po vás hodí hlínu*“ (B. K., žena, 25 let, E); „*Natřete někoho, koho nenávidíte a půjde vám z cesty* (J. Š., žena, 75 let, N); tak i k vyvolání nemoci a chřadnutí člověka - „*Pomalů se dostává do hrobu*“ (I. D., žena, 31 let, E); „*Mizí vám před očima*“; „*Smršťuje se... až je taakhle maličkej*“ (M. G., žena, 45 let, N).

Romové z obou výchozích skupin uvedli, že lze pomocí hlíny zrušit i stávající milenecký vztah dvou lidí - „*Starý baby to dělaj nebo aspoň poraděj jak..*“ (M. Z., muž, 21 let, N). Podle smíchovských respondentů jde o účinnou a v pražské romské komunitě nadále využívanou magickou praktiku³⁰⁴ - „*To funguje, to je dokázaný, hodně chlapů to po pletkách přivedlo k rozumu*“ (B. C., žena, 57 let, N). Hlínu z hrobů ovšem Romové z Prahy používají nejen k rušení cizího partnerského vztahu, ale i v případě, pokud se oni sami snaží vyvázat z nevyhovujícího milostného svazku.³⁰⁵

Velmi populární je rovněž využití hlíny z hrobů při soudech. Na základě představy magie kontaktu se rozhozené hlíně na podlaze přisuzuje schopnost umlčet soudce - „*Říká se, že soudce bude mlčet jako hrob*“ (O. G., muž, 36 let, E).

Elita se od využití hlíny z hrobů k záškodné magii verbálně distancuje, ale přesto jej uchovává v povědomí. Zasazuje jej zejména do prostředí romských osad na Slovensku, i když používání hlíny z hrobů jako magického prostředku dokládá i u řadových Romů v Praze - „*Třeba na Smíchově to dělaj, hlavně ty, co bydlej blízko hřbitova...znám jednu tetu, vzdálenou příbuznou, o tý se to ví*“ (L. D., žena, 33 let, E). Jednotlivci z řad elity přiznávají, že se výjimečně i v některých rodinách elitních Romů v Praze dodnes pomocí hlíny ruší milenecký vztah a odstraňují sokové - „*Sousedka rodičů to tak udělala,.. je to zlá ženská, rozbila vztah jedné paní...mimochodem gadžovky,...co znali naši... a získala jejího muže pro sebe*“ (K. L., žena, 27 let, E). Použití hlíny při sousedských sporech pražská elita jako celek však naprosto vylučuje - „*Na to věří už málokdo*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „*To se dělávalo dřív, ale někde to ještě dělají, ale spíš ti zaostalejší Romové, kteří nemají na dobré obhájce*“ (M. P., muž, 44 let, E).

³⁰⁴ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 6., s. 233-234.

³⁰⁵ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 5., s. 228.

Voda

Pražští Romové potvrzují, že voda tvoří významný element při magických aktech a praktikách především z oblasti milostné, ochranné, léčebné a záškodné magie.

Tekoucí, pramenitá voda

Romové z Prahy uchovávají v povědomí pozitivní účinek tekoucí pramenité vody. Tato voda je v jejich představách „čistá“, protože je proměnlivá, „přírodní“ a „čerstvá“, „léčivá“, „pozitivní“, s „dobrou energií“.

Pro těžkou dostupnost pramenité vody a vzdálenost od potoků používají pražští Romové ke svým magickým praktikám většinou vodu pitnou – tzv. „vodu z kohoutku“, případně neperlivou stolní vodu (z plastové láhve). Pramenitou tekoucí vodu, tedy až na výjimky, vlastnoručně z toků neodebírají. Pražští Romové obou skupin uvedli, že ke svým magickým a pověrečným praktikám nikdy nevyužívají vodu užitkovou (vodu dešťovou, vodu z kašen, vodu z jezírek v parcích). Takovou vodu vnímají jako „podřadnou“.

Voda připravená pro první koupel novorozence (a použitá voda po jeho koupeli)

Vodu z první koupele novorozence vnímají pražští Romové z obou skupin jako mimořádně významnou. Způsob přípravy této vody a předpisy pro nakládání s ní a zbavování se jí uchovávají Romové z Prahy dosud ve svém povědomí.³⁰⁶ K myšlenkovému vybavení střední a starší generace nadále patří představa o možnosti zneužití takové vody. Přesto se již Romové v reálném životě chovají jinak – zejména s ohledem na porody v nemocnicích.³⁰⁷

Voda použitá k omývání mrtvého a nemocného člověka (a použitá voda po jeho omytí)

Pražští Romové zpravidla nevěnují žádnou zvláštní pozornost přípravě vody, kterou je nemocný nebo zemřelý omýván. Tato voda však musí být pitná a stává se magickou manipulací. Je považována za rituálně nečistou až po tom, co je jí člověk omyt. V některých rodinách se do vodu přidávají byliny „léčivky“ s dezinfekčním a zklidňujícím účinkem, např. heřmánek.

³⁰⁶ Voda, která je připravena pro první koupel novorozence je Romy z Prahy vnímána pozitivním způsobem – jako magická očista. Koupel má dítěti zaručit zdraví, štěstí, bohatství.

³⁰⁷ Romové z Prahy již vodu z „první koupele“ dítěte nevyžívají. Jelikož porody probíhají v současné době zejména v porodnici a nikoli doma, je novorozeně vykoupáno zdravotnickým personálem a tradice vylévání vody tudíž mizí. Příslušníci řadových Romů deklarují, že se tato praktika v prostředí romských osad na Slovensku u porodů probíhajících doma stále dodržuje.

Voda, kterou se mrtvý nebo nemocný člověk umyje, je považována za rituálně nečistou a škodlivou, protože přišla do styku se smrtí a nemocí. Pražští Romové se jí proto musí co nejdříve zbavit. Voda se vylévá z bytu či domu ven. Elitní Romové navíc uvedli, že pokud není možné vodu vylít ven, lze použít záchodové mísy, nikoli však umyvadla.

Pražští Romové z obou skupin prohlašují, že voda z mrtvého není k žádným dalším záškodným magickým praktikám v pražské romské komunitě využívána. Pouze několik starších respondentů ze skupiny řadových Romů dodalo, že „*Ty poslední z nejstarší bosorek, které takové věci dělaly, už umřely*“ (H. J., muž, 36 let, N) a „*Báby to nepředaly to dál*“ (S. J., žena, 76 let, N). Respondenti z obou skupin jsou však přesvědčeni, že v prostředí romských osad na Slovensku, se tato voda schovává, aby byla následně využita k praktikám černé magie. Elita se od řadových Romů ve svých názorech na přechování nečisté vody neliší.

Uhlíková (sirková) voda

Z obyčejné – pitné vody se stává tzv. uhlíková (sirková) voda úkonem, kdy jsou do ní vhozeny ohořelé hlavičky sirek. Tím voda nabývá své magické funkce.

Sirková voda (v terminologii pražských Romů též voda uhlíková), kterou byl uhranutý člověk pomazán a které se během očištění aktu napil, je po vykonání magického úkonu pražskými Romy rovněž vnímána negativně – je považována za nečistou a škodlivou. S tím souvisí i způsob zbavování se takové vody.³⁰⁸

Svěcená voda

Svěcená voda je pražskými Romy považována za osvědčený universální prostředek, kterým se chrání před negativními silami, nemocemi a problémy.

Pražští Romové získávají svěcenou vodu různými způsoby – buď zprostředkovaně, tj. přes nějakou osobu, nebo přímo z kostela, kde si ji dotyčný nabere či o ni požádá kněze, eventuelně jinou osobu spojenou s prostorem kostela. V některých případech - většinou tehdy, když se člověk domnívá, že proti němu byla užita černá magie či pokud najde podivný předmět neznámého charakteru v bytě - chodí vysvětit prostor obydlí sám kněz. Romové

³⁰⁸ Tato voda bývá převážně vylévána ven – na křižovatku, ven z okna, daleko od domova. V prostředí elitních Romů se mi podařilo zachytit, že se někdy vylévá na toaletu. Řadoví Romové se však vylévání vody na WC brání, protože je tam „špína“.

řadoví i elitní jsou v tomto ohledu velmi pověřčiví a jakmile zjistí, že bylo jejich obydlí zneužito k „čarám“, neváhají jej purifikovat.³⁰⁹

Vysvěcování vlastního příbytku má u Romů dlouhou tradici. I v pražské komunitě se s ním s ním můžeme setkat – např. po návštěvě nebezpečných, neznámých nebo negativních osob Romové vykropí byt svěcenou vodou, aby případná negativní energie, která tu mohla zůstat, neohrozila jeho obyvatele. Svěcená voda se používá i jako ochranný prostředek proti mulům a všem nečistým silám.

Svěcená voda se v prostředí pražských Romů k léčení a uzdravování nepoužívá, nicméně respondenti obou skupin její užití k tomu účelu uchovávají v povědomí. Dodávají, že romské matky na východním Slovensku svěcenou vodou preventivně pomazávají batolata a podávají ji k požití chřadnoucím novorozencům a malým dětem ve víře, že jim pomůže a že je ochrání před nemocí a smrtí.

V povědomí pražských Romů přežívá představa o škodlivosti a nečistotě vody, kterou byl nebožtík nebo nemocný či uhranutý omyt. Romové z Prahy jsou přesvědčeni o negativním vlivu takové vody na lidi.

Tuto vodu však elita na rozdíl od svých předků nevytlévá pouze ven (tedy mimo svůj domov), ale vylévá ji i na „nečistá“ (odpadní) místa ve svém bytě. Tato skutečnost hovoří o významném posunu ve vnímání škodlivosti vody.

Elita na rozdíl od řadových Romů ztrácí strach z přímé škodlivosti vody. Tato skutečnost je rovněž důsledkem moderního života ve městě, kde je vylévání vody ven z domu problematičtější než na venkově. Romská elita s tou vodou už nečaruje a nezneužívá ji k magickým účelům, rovněž u řadových Romů z Prahy tradiční zvyklosti „čarování“ s vodou mizí.

8. 3. 3. Magické rostliny

Lidé odedávna věřili, že rostliny a květiny mají nadpřirozené vlastnosti. Doprovázely významné události v životě člověka od jeho narození až po jeho smrt.

³⁰⁹ Purifikace nastává nejen prostřednictvím vykropení příbytku svěcenou vodou, ale i vykuřováním a dalšími ochrannými praktikami.

I. „Tradiční“ romské východisko

Dalším důležitým magickým prostředkem hojně využívaným Romy jsou magické rostliny. Magické rostliny jsou rostliny používané k magickým účelům v nejširším slova smyslu, tj. rostliny, které jsou na základě jim předepsaných nadpřirozených vlastností schopné přivodit změnu v osobním životě člověka. Jejich využívání je spojeno téměř se všemi lidskými činnostmi.³¹⁰

V pozitivním smyslu se magické rostliny u Romů používaly jako prostředek na ochranu člověka a jeho majetku. Především jako ochrana před očarováním, uřknutím, jako léčebný prostředek proti určitým nemocem. V negativním smyslu se používaly za cílem podrobit si člověka a ublížit mu.

Nadpřirozená moc byla rostlinám připisována na základě skutečného působení, tedy racionálních poznatků, ale i na základě iracionálních představ o jejich účincích, např. podle podobnosti s názvem rostliny. Především u léčivých rostlin se vycházelo mnohdy z principů analogie (podobné léčit podobným) nebo opozice (protikladné léčit protikladným).

Magické rostliny se v romském prostředí tradičně používaly rovněž v **milostné magii** - jejich prostřednictvím se získávala náklonnost partnera, sloužily na jeho přivolání, na věštění ohledně budoucího ženicha. Ale používaly se také s cílem negativně poškodit, zničit člověka,³¹¹ eventuálně ho k sobě proti jeho vůli manipulativně připoutat milostným citem.

V milostné magii využívali Romové na Slovensku obdobně jako majorita např. dobromysl (*Origanum vulgare* L.) a trhovníček (*Len počistný* - *Linium catharticum*). Některé rostliny se zašívaly do oděvů jako ochrana proti zlým silám nebo z důvodu připoutání milého k sobě, např. sušený jitrocel (*Plantago lanceolata*).³¹² Jiné rostliny se používaly proti uřknutí, tzv. úroku³¹³ a na ochranu člověka - např. úročník (*Silenka nadmutá* - *Silene inflata*), jiné na věštění třeba v milostné magii - např. láskavec (*Sleziník červený* - *Asplenium trichomanes*).³¹⁴ Pokud Romové chtěli od sebe dva lidi odloučit, používali za tímto účelem např. odvar z rozchodníka (*Vrbina penížkovitá* - *Lysimachia nummularia* L.), jenž se rozlil na

³¹⁰ ONDERČANINOVÁ, A.: heslo: magické rostliny. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA - ÚE SAV, 1995, s. 325.

³¹¹ ONDERČANINOVÁ, A.: heslo: magické rostliny. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA - ÚE SAV, 1995, s. 325.

³¹² PLATKO, J.: Svadba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 181 nebo Viz. *Tato práce*, kapitola 9. 3. 3, s. 200.

³¹³ „Úrok“ nebo „úrek“ je jeden ze slovenských termínů pro uhranutí pohledem. Viz. ZAJONC, J.: heslo: *urieknutie*. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA - ÚE SAV, 1995, s. 279.

³¹⁴ ONDERČANINOVÁ, A.: heslo: magické rostliny. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA - ÚE SAV, 1995, s. 325.

místo, kde stáli dva lidé, které chtěli rozdělit. K záškodné magii – tedy za cílem ublížit druhému – se používal např. rulík zlomocný (*Atropa bella-donna* L.).

V **léčebné magii** se u Romů využívalo rostlin pouze k pozitivním cílům. Mezi nejvýznamnější rostliny a byliny léčivky, které se používaly k lidovému léčení v romském prostředí kočovných i usedlých Romů a které měly všestranné využití, patřily např.: šalvěj (*Salvia officinalis* L.), jitrocel (*Plantago lanceolata* L.), lípa (*Tilia cordata* Mill.), černý bez (*Sambucus nigra* L.), česnek (*Allium sativum* L.), cibule (*Allium cepa* L.) Pomocí těchto rostlin léčili Romové v minulosti své neduhy.

Jak popisuje E. Lacková,³¹⁵ prochlazení léčili olašští Romové čajem ze šalvěje lékařské a nebo z jitrocele. Čaj připravovali z černého bezu, do kterého namíchali odvar ze šalvěje a přidali pálenku. Proti kašli dávali nemocnému pít odvar z rozmačkaného česneku uvařeného v octě. Při dýchacích obtížích³¹⁶ se na prsa dávaly nemocnému obklady – byly to listy lopuchu natřené husím nebo slepičím sádlem, jako obklady se používaly i vařící listy z olše (*Alnus glutinosa* L.) vyvařené v octě nebo vařící listy jitrocele. V případě tuberkulózy dávali Romové vypít člověku, jenž vykašlává krev, odvar ze žaludů nebo bukvic, které předtím rozvařily ve vodě. Kromě čaje z jitrocele vařili Romové také čaj z lípy nebo ze šalvěje, do které přidávali psí sádlo. Další skupinu onemocnění kočovných Romů tvořily nemoci trávicí soustavy. Při žaludečních obtížích připravovali čaj ze zeměžluče menší (*Centaureum minus* Moench.), v létě vařili čaj z mladé kopřivy (*Urtica dioica* L.). Střevní a žaludeční choroby Romové léčili i odvarem z jablečníka obyčejného (*Marrubium vulgare*). Při zácpě vařili cibuli, kterou přikládali teplou na břicho nemocného.

O některých rostlinách se Romové domnívali, že mají magickou moc celý rok, jiné ji podle jejich představ nabývaly pouze v určité dny. Magické vlastnosti mohla rostlina získat, dokonce je i znásobit např. aktem posvěcení v určité době nebo tím, že byla sbírána na určitém místě. Důležitá byla rovněž příležitost, při které se bylina sbírala a samotný způsob sběru.

Některé byliny se sbíraly při náhodném sběru, jiné v případě náhlé potřeby (např. při poranění).³¹⁷ Určité obřadní dny sběru rostlin měly svůj racionální základ. Jednalo se zpravidla o období slunovratu – rostliny jsou tehdy v plném květu a obsahují největší

³¹⁵ LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1., s. 203-209.

³¹⁶ Početnou skupinu tvořilo u Romů kočovníků onemocnění dýchacích cest.

³¹⁷ *Hornácko*, Brno, 1966, s. 293.

množství rostlinných látek. Rovněž hodina sběru měla svůj význam, většinou se sbíraly byliny brzy ráno - dokud nebyly vystaveny horkým paprskům slunce a obsahovaly éterické látky.

Lidové léčitelství Romů a vědomosti v oblasti léčení rostlinami se ve většině případů shodují s poznatky uplatňovanými ve slovenském lidovém prostředí a s vědeckými poznatky současné farmakologie.³¹⁸

Romské moudré ženy – léčitelky a čarodějnice obvykle žily v blízkosti přírody a na základě vlastního výběru pěstovaly rostliny, které využívaly jak pro léčebné, tak pro magické praktiky. Magické rostliny Romové používali především při zaříkadlech pro odvrácení nebezpečí, pro získání milence, pro získání štěstí, zdraví a bohatství (ať už duchovního či materiálního).

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Také pražští Romové, stejně jako jejich předkové, se domnívají, že některé rostliny a byliny disponují magickou mocí, a proto bývají po staletí součástí mnoha magických aktů, především ochranných a léčebných. Využívání magických rostlin není pražskými Romy pouze uvědomováno, ale má i reálnou podobu. Obě skupiny respondentů jsou přesvědčeny o jejich magickém účinku.

Vědomosti o magických a léčivých rostlinách se v prostředí pražské romské komunity předávají v rámci generační výměny, nejčastěji v rámci rodiny a nejen z matky na dceru. „*Můj tchán měl mámu, už ta to věděla, jak to dělával s těma bylinama... no a my to děláme po nich, protože to funguje...*“ (M. K., žena, 43 let, E).

Pro některé rostliny mají Romové z Prahy svá vlastní romské pojmenování, u jiných používají slovenské či české lidové názvy. Především řadoví Romové prohlašují, že neznají jména určitých rostlin a že mnoho bylin znají jen „od pohledu“, přesto je však používají. Je otázkou nakolik si tito jedinci chrání své vědomosti o rostlinách či zda skutečně název pro konkrétní rostlinu neznají.

Pražští Romové jako celek přiznávají, že vědí na „co“ a k „čemu“ danou bylinu použít - je to dáno tradicí – „*To odkoukáte od ostatních žen, z rodiny..., dělaj jen to, co dělaly jejich mámy a báby*“ (A. P., žena, 41 let, E). Některé respondentky z řad elity navíc uvedly, že se ve vlastním zájmu v tomto ohledu „dovzdělaly“ a že magické praktiky využívající síly

³¹⁸ THURZONOVÁ, L. a kol.: *Malý atlas léčivých rostlin*, Martin 1984.

a schopností určitých rostlin jsou vlastnictvím konkrétních rodin a jednotlivce a jsou před ostatními udržovány v tajnosti. Obávají se totiž jejich případného zneužití.

K nejoblíbenějším rostlinám s vícerym využitím patří např. česnek. Romové konzumují česnek preventivně – buď samotný nebo v pokrmech jako přirozené antibiotikum. Česnek má také ochranný význam - respondenti udržují v povědomí zašívání česneku do prostěradel nemocných a žen v šestinedělí a jeho vkládání do kolébek novorozenců.

Mezi další magické rostliny a byliny léčivky s širším spektrem použití patří u pražských Romů např. dobromysl, šalvěj, máta, pelyněk, kopřiva, jahodník, maliník, rulík zlomocný, kapradí.

Zaznamenala jsem, že u některých léčivých rostlin se dodržuje mužský a ženský princip – přičemž záleží na tvaru konkrétní rostliny nebo jejich listů. Pro muže jsou určeny ty se špičatými listy a pro ženy ty s okrouhlými listy.

Romové ze Smíchova používají vlastnoručně sbírané byliny i k tomu, když si chtějí přivodit nějakou nemoc nebo zdravotní problém – např. tzv. „popáleninu“. *„Když třeba nechceš jít do práce, tak vezmeš tuhle bylinku, ... roste jenom někde, já pro ni chodím do parku na nábřeží, ale neřeknu ti už, jak se jmenuje, to si nepamatuju, no a tu bylinu si dáš se solí na ruku, zavážeš to a do rána tam máš puchejř, můj muž to dělával...“* (B. C., žena, 57 let, N). K těmto praktikám se uchylují ti, kteří potřebují, aby je doktor uznal za práce neschopné. Tato skutečnost se jeví jako naprosto nová - Romové z Prahy používají magických praktik a prostředků (v tomto případě rostlin) k tomu, aby si ve vlastním zájmu ublížili – tedy vyvolali si dočasný zdravotní problém či simulovali nemoc.

Ačkoli si Romové z Prahy uvědomují skutečnost, že se magická síla rostlin projevuje pouze v určité dny a že je jejich síla dána aktem posvěcení či specifickým způsobem užití a přesto, že vědí, jak konkrétní rostliny využít v provádění magických a pověrečných praktik, používají je dnes spíše ze zvyku, tj. jako symboly (např. svatby, vánočních a velikonočních svátků), mnohdy bez znalosti původního významu. Mezi takové rostliny patří např. rozmarýn (*Rosmarinus officinalis*), jmelí (*Viscum album L.*) a „kočičky“ – vrba jíva (*Salix Caprea*).

Pražští Romové sbírají a trhají magické rostliny v Praze v parcích nebo přírodních rezervacích nebo na libovolných zelených plochách, nejčastěji poblíž svého bydliště nebo se za nimi vydávají na venkov. *„Lepší je jít do přírody, tam kde nechodí auta, pak je ta bylinka účinkuje líp, ale tím že to mám blízko, chodím sem [rozuměj: travnatý pás v ulici Holečkova na pražském Smíchově], pak to vymyju.. tu špínu...“* (B. C., žena, 57 let, N).

Pražské čarodějnice si opatřují magické rostliny různým způsobem – některé samy pěstují, jiné trhají podle momentální potřeby na utajených místech či si je shánějí jiným způsobem než sběrem, eventuelně používají nejlépe vlastnoručně nasušené rostliny.

8.3.4. Magická zvířata

I. „Tradiční“ romské východisko

Do výčtu magických zvířat v tradičních romských komunitách patřili a dodnes patří někteří živočichové ze skupiny negativně vnímaných (obávaných a nebezpečných) zvířat.³¹⁹

Mnoha zvířatům Romové připisovali schopnost vycítit štěstí a neštěstí, dobro a zlo. Někteří živočichové už samy o sobě v představách Romů přinášeli dobro a jiní zlo. Některá zvířata byla však vnímána podle kontextu – tedy někdy pozitivně, jindy negativně.

Magicko-ochrannými zvířaty byly pro Romy na Slovensku ze zvířat domácích kočka a pes. Ptákům připisovali Romové nejen ochrannou, ale i věšteckou funkci. Z domácího ptactva měla osobité postavení v romském prostředí drůbež - především kohout a slepice. Bývali symbolem plodnosti a častým darem při narození dítěte. Další druhy ptactva např. sýček, kos, vlaštovka, havran, vrána, křepelka věštili v představách Romů narození a smrt člověka. Vedle ohlašování těchto zpráv, přicházeli Romy informovat o nějaké důležité události, která se právě stala.

Kůň byl tradičně pro Romy posvátným – magickým zvířetem. Konzumace jeho masa byla především olašským Romům zapovězena. Pro olašské Romy byl kůň nejen pomocníkem (byl jím tažen vůz – dopravní a obytný prostředek kočovných Romů), ale především druhem a „bratrem“.³²⁰ V jejich představách byl personifikací síly - např. když bylo novorozeně či malé dítě olašských Romů na Slovensku slabé a nemocné, koupali ho v polévce z koňské hlavy.³²¹ Léčení koní proto tvořilo přirozenou součást jejich léčitelských dovedností, i při něm se využívaly magické praktiky,³²² např. okuřování.³²³ Na druhé straně ve snaze prodat koně

³¹⁹ Viz. Tato práce, kapitola 8. 1. 3, s. 81-84.

³²⁰ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 63.

³²¹ V jedné polévce ho vykoupali třikrát a vývar potom vylili na křížovou cestu. In: LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1., s. 206-207.

³²² Léčebné postupy však olašští Romové uchovávali v přísné tajnosti. In: LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 43.

s ne příliš ideální fyzickou kondicí jako koně zdravého však neváhali Romové sáhnout k více či méně drastickým metodám.³²⁴

I Romové tradičně usedlí chovali koně v úctě. Romové na Slovensku se před revenantem (mrtvým, který chodí navštěvovat živé) ochraňovali koňskou hlavou, kterou položili ke svému obydlí.³²⁵

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

V povědomí a vyprávění pražských Romů zvířata nebezpečná, obávaná a nečistá se zvířaty magickými často splývají.

S přesunem Romů do měst mizí kontakt Romů s některými domácími zvířaty (např. slepice, kráva, koza apod.), která byla za určitých okolností považována za magická.

Přesto povědomí o provázanosti některých zvířat s člověkem a ztotožnění naturelu člověka a zvířete, které se stalo jeho „společníkem“ přetrvává v ústní tradici pražských Romů. Takováto zvířata podle pražských Romů oplývala magickými schopnostmi a budila respekt. Podle respondentů šlo např. o kozu, lasičku, kočku apod., které vlastnila většinou starší žena, která žila sama - „*Takový ženský třeba se zvířetem mluvily, chovaly se k němu jako ke člověku...*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „*Na Spiši měla jedna Romka lasičku, chodila za ní jako pejsek, i v posteli spala... všichni z osady se jí báli, posílala ji krást slepice, poslouchala ji na slovo...*“ (M. Z., muž, 21 let, N).

Za magická zvířata považují pražští Romové jednoznačně kočku, kterou označili rovněž za nebezpečné a obávané zvíře, které je nerozumné si znepřátelit. Kočka je považována za démona a nástroj čarodějnic. Bývá trpěna nikoli však vyhledávána. Přisuzují se jí nadpřirozené schopnosti - „*Umí vycítit zlo*“ (V. H., žena, 32 let, E); „*Najde špatné místo* (rozuměj: negativní zónu) *v domě*“ (M. K., žena, 43 let, E); „*Řekne ti o nemoci ještě než přijde...*“ (J. P., muž, 23 let, N). Většina respondentů uvedla, že vlastní zkušenost s kočkou nemá. Pouze několik mladých elitních Romek uvedlo, že uvažovalo o tom, že by si v pořídily

³²³ Na žhavé uhlíky dali devět vlasů z hřívky koně, naškrábali rohovinu z kopyt a přidali ještě nějaké byliny. Koně okouřovali ze všech stran a nechali ho nadýchat se dýmu. In: LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 43.

³²⁴ Koni, který nemohl popadnout dech uvařili odvar z vrbového listí (*Salix alba* L.) a květu černého bezu (*Sambucus nigra* L.) a před tím než ho šli na trh prodat mu nalili do hrdla pivo nebo pálenku a koně prodali jako zdravého. Kousavé, kopavé a líné koně léčili nemilosrdně drezúrou - bičem. Viz. In: LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 43.

³²⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 342-343.

kočku – „*Je hezká, mazlí se*“ (F. M., žena, 19 let, E). V tomto ohledu se však nesetkaly s pochopením rodiny.

Ptáci disponují podle Romů z Prahy všesteknými schopnostmi, proto je řadí mezi magické tvory. V romské komunitě i nadále přetrvává představa, že ptáci přinášejí lidem informace ze světa mrtvých a zpravují je o důležitých životních událostech. Většina dotázaných měla s ptáky přímou zkušenost – Romové obou skupin uvedli, že je ptáci přišli informovat o smrti příbuzných, varovat je před blížícím neštěstím či sdělit jim šťastnou novinu. Interpretace vždy závisela na konkrétní situaci a momentálním psychickém rozpoložení osoby, která se s ptákem setkala.

Kůň je v povědomí pražských Romů zvířetem posvátným a ušlechtilým. Uvědomují si, že byl pro jejich předky zvířetem uctívaným a je jednoznačně pozitivně hodnocen. Ačkoli městské romské děti s tímto zvířetem běžně nesetkávají, nebojí se jej. Romové věří, že zdravý a spokojený kůň přináší štěstí, které se pak přenáší na celou rodinu. Pokud se dostanou s koněm do přímého kontaktu, pohladí ho nebo se ho jinak dotknou ve víře, že jim dotyk přinese štěstí.

8. 3. 5. Komponenty biologického původu

K nejmocnějším magickým prostředkům patří odedávna vlasy, chlupy, nehty, sliny, menstruační krev, pot člověka. Dále zbytky kůže, mateřské mléko, výtok, sperma a další výměšky a odpady lidských těl, pozůstatky těl nebožtíků (zvláště oběšenců, nepokřtěných dětí). Patří sem i části těl i odpady zvířat, živých i pošlých.

Tyto prostředky byly a nadále jsou nezbytnou součástí postupů mnoha magických a pověrečných praktik u Romů.

I. „Tradiční“ romské východisko

Vlasy, chlupy, nehty

Romové z různých částí Evropy používali ke svým magickým praktikám především lidských vlasů a chlupů. Za účelem získání vyvoleného a zajištění si milostného citu protějšku se do nápojů lásky nebo do jídla u Romů v našich zemích běžně přidávaly nejen vlasy

a chlupy, ale i nehty.³²⁶ K „přivolání“ milého se používaly nejčastěji chlupy z intimních míst.³²⁷ Vlasy a chlupy z podpaží se přidávaly mužům na svatbách do kuřiva³²⁸ - měly zabezpečit trvalost vztahu.

Při magickém okuřování nemocného dítěte používali Romové na Slovensku vlásky a nehty dítěte, které spolu s kouskem kořenu z černobýlu (kopřiva obyčejná – *Artemis vulgaris* L.) nebo plody šípkové růže (*Rosa canina* L.), hodily na žhavé uhlíky.³²⁹

Lidský pot

Z derivátů vlastního těla, které se v romském prostředí v milostné magii využívali a využívají, hraje důležitou roli pot³³⁰ a jeho pach. Pomocí potu Romové tradičně získávali náklonnost druhé osoby opačného pohlaví. Potem impregnovali určité předměty, zvláště požívatinu a ty pak darovali nebo dali požit v různé formě (v jídle, v nápoji) vyhlédnuté osobě, kterou k sobě chtěli připoutat.

Pro parfémování oděvních součástek a jídla potem se nejvíce hodilo podpaží nebo genitálie člověka, který chtěl získat milostný cit osoby opačného pohlaví.

Krev

V představách Romů je krev substance života a smrti a oplývá léčivými a magickými účinky. Romové tradičně užívali ke svým magickým praktikám lidskou i zvířecí krev. Její uplatnění bylo rovněž v ochranné magii.

Lidská krev

Lidskou krev využívali Romové v minulosti k léčebným i magickým praktikám.

³²⁶ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99. Podobné praktiky najdeme i majoritním prostředím, např. v severních Čechách se do koláčů zapékaly chlupy z hrny. (Viz. GREHMANN: *Aberlaube u. Gerbrauche*, Prag, 1864, s. 209)

³²⁷ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 127.

³²⁸ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 179

³²⁹ Tuto praktiku prováděla u olašských Romů na Slovensku většinou léčitelka, tzv. *vražkiňa*, tak, že třikrát dítě obešla, aby se mohlo dýmu nadýchat, oheň potom vyhodila a dítě třikrát pokřižovala. (Viz. LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 42).

³³⁰ Pach transpirace je silně individuální a že zřejmě pohlavním vzrušení přijímá další prvky, které mají pro čich, zvláště v sexuální oblasti zásadní důležitost. Role čichu v sexuální sféře je známá, proto víra lidí, že pach vlastního těla má vliv na psychiku druhých lidí, zejména opačného pohlaví, je základem magického využívání na poli sexuálních jednání. Viz. BŘEČKA, Z.: *Magie sexu a krve* (Příspěvek ke studiu erotické magie). In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 41.

Např. krev z panny byla, jak zaznamenal Wlislöcki u Romů na našem území koncem 19. století, vhodnou ingrediencí k léčení očních chorob formou výplachů.³³¹ Lidská krev bývala sama o sobě nepostradatelnou součástí očních mastí.³³² Krev bývala a bývá u Romů také součástí „ingredience philter“, tj. nápoje lásky. V romském prostředí je běžná víra v symbolické spoutání partnera poutem krve. Krev bývá zásadně aktérem podána dotyčné osobě bez jejího vědomí. Zamilovaný se obvykle zraní na malíku levé ruky a tři vytrysklé kapky krve zamíchá do milostného nápoje.³³³

Zvířecí krev

Pomocí zvířecí krve se v romském prostředí léčilo, např. krev černého kohouta kapaná na práh, u lůžka nebo do úst nemocného člověka odvracela smrt.³³⁴

Exkrementy

Významným magickým prostředkem bývaly u Romů v celoevropském měřítku exkrementy³³⁵ - především ty, které byly lidského původu. Podle původu byly z hlediska magie považované za negativní nebo pozitivně aktivní.³³⁶

Mezi exkrementy využívané v magii u Romů patřily především:

Menstruační krev

Stejně představy, které sdílejí Romové ohledně využití lidské krve, se pojí zřejmě i k využívání menstruační krve – tzv. menzes. Tato substance má vzbudit mužovu náklonnost.³³⁷ Romské ženy na Slovensku ji při přípravě nápoje lásky jednoznačně

³³¹ Do vody z naryté brázdy nakapali trochu krve z panny, přidali trochu šafránu (*Crocus sativus*) a v této vodě umývali nemocné oči několikrát denně. Viz. WLISLOCKI, H. V.: *Menshenblut im Glauben der Zigeuner*. Am Ur-Quell, Wien 1892, s. 9.

³³² Oči natírali mastí z havrana, kterou smíchali se šafránem. Mast byla účinná podle toho, jak léčivou měla krev ženy v ní použítá. Na jižním Slovensku byla v poslední třetině 19. století nejvyhledávanější oční mastí ta, kterou míchala z vlastní krvi Júlia Gerče, Romka, která bydlela u Rožňavy. Viz. WLISLOCKI, H.V.: *Menshenblut im Glauben der Zigeuner*. Am Ur-Quell, Wien 1892, s. 9.

³³³ BŘEČKA, Z.: *Magie sexu a krve (Příspěvek ke studiu erotické magie)*. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 41.

³³⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: krv. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 284.

³³⁵ Exkrementy jsou pevné nebo tekuté výkaly a vyloučeniny lidí a zvířat (menstruační krev, moč, sliny, hleny, mateřské mléko, ušní maz, trus). Viz. FEGLOVÁ, V. – CHORVÁTHOVÁ, E. – ZAJONC, J.: heslo: exkrement. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 131.

³³⁶ Viz. FEGLOVÁ, V. – CHORVÁTHOVÁ, E. – ZAJONC, J.: heslo: exkrement. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 131.

³³⁷ Použití menstruační krve v Evropě je velmi staré a způsobuje národopiscům jisté potíže s výkladem. Má

upřednostňovaly a byla považována za romské afrodisiakum.³³⁸ Menstruační krev se u Romů používá tradičně nejen v milostné, ale i v ochranné a léčebné magii. V některých lokalitách se menstruační krev používala i v magických praktikách zaměřených na zvýšení úrodnosti. Respektování magických zákazů ženami, mělo zabránit větší ztrátě krve během menstruace.

Moč

Lidská moč sloužila Romům jako významný léčebný prostředek. Využívali ji ovšem také v široké škále praktik milostné, ochranné a očistné magie

V milostné magii se moč používala např. při magických praktikách, pomocí nichž Romové získávali partnera nebo se močí parfémovaly předměty a oděvní součástky v touze vyvolat v milém náklonnost.³³⁹

Pomocí moči Romové na Slovensku zbavovali a dodnes zbavují děti následků uhranutí a nemocí. Moč sloužila Romům i jako významný dezinfekční prostředek. E. Lacková uvádí, že kočovní (olašští) Romové na východním Slovensku používali ještě v osmdesátých letech 20. století hadříky namočené v moči na otoky. Tyto praktiky byli známé i usedlým Romům.³⁴⁰ Při otravě alkoholem dávali postiženému pít moč.³⁴¹ E. Horváthová popisuje, že moč pili u Romů na Slovensku v 50. letech 20. století také epileptici. Epilepsii Romové považovali za nemoc, při níž je „chorý čertom posadlý“.³⁴²

Sliny

Sliny Romové přidávali tradičně do nápojů lásky a využívali je při praktikách

pověst nebezpečné a jedovaté materie (od forem znechucení až po strach z menstrující ženy). Strack uvádí případ soudního procesu z r. 1603 proti Lelle d'Érico, jež použila menstruační krve k upoutání svého milence knížete z Vanosy. V Mohuči se ještě v osmdesátých letech 19. století stalo stejné obvinění předmětem rozvodové pře – viz. STRACK: *Krev ve víře a pověře lidstva*. Praha 1902, s. 37. Menstruační krev zapečená v pečivu se dodnes používá v milostných čarách např. i v jižní Itálii nebo se přidává do nápojů lásky např. u Maďarů.

Viz. BŘEČKA, Z.: *Magie sexu a krve* (Příspěvek ke studiu erotické magie). In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 41.

³³⁸ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 127.

³³⁹ Zálibu a lásku lze získat i tím, že dívka namočí budoucímu milenci či manželovi do boty. Noha a bota jsou sexuální symboly, a tento jejich charakter je východiskem k manipulaci. Viz. BŘEČKA, Z.: *Magie sexu a krve* (Příspěvek ke studiu erotické magie). In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 41. Noha archetypálně symbolizuje toulání. Viz. PETRÁŇOVÁ, L.: *Doklady praktik lidové magie ve smolných knihách*. In: *Magie a náboženství*, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 1997, s. 52-53.

³⁴⁰ LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 41.

³⁴¹ LACKOVÁ, E.: *Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti*. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 41.

³⁴² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 310.

zbavujících uhranutého či uřknutého člověka stavu uhranutí.³⁴³

Připisovali jim i léčebné a magické účinky. Slinami masírovala matka nožičky a tělíčko nemocného dítěte ve víře, že se mu uleví.³⁴⁴

Výkaly

K léčení využívali Romové lidské i zvířecí výkaly. Podrobnější popis toho, jakým způsobem využívali Romové lidské výkaly k léčení, odborná literatura nepodává, zmiňuje se však o využívání zvířecích výkalů. M. Hübschmannová zaznamenala, že Romové na východním Slovensku léčili děti pomocí čerstvých koňských koblih.³⁴⁵ E. Horváthová zachytila, že na potlačení horečky dávali v Levoči v 50. letech 20. století vypít nemocnému šťávu vytlačenou z koňského trusu.³⁴⁶ U olašských Romů na východním Slovensku se podával při žloutence nemocnému kočičí trus (*mačinec*) rozředěný v čaji.³⁴⁷

Lidských výkalů používali Romové také v milostné magii, pokud chtěli „rozbít“ partnerský či milenecký svazek.³⁴⁸ Ukradený výkal člověka používali i pokud chtěli člověku uškodit – začarovat ho.³⁴⁹

Další tělesné sekrety a odpady lidského těla (součásti související s lidským tělem)

Romové na Slovensku požívali ke svým magickým praktikám, především v oblasti milostné magie, další tělesné výměšky a součásti člověka, např. odřezanou kůži z palců na noze, špínu z nehtů a ze zubů.³⁵⁰

³⁴³ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

³⁴⁴ LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Romano džaniben, časopis romistických štúdií*, jevend, 2003, s. 41.

³⁴⁵ Matka dítěte se zápalem plic odstříkala do ještě mokřých koblih mateřské mléko a to mu dávala pít třikrát denně. Viz. rozhovor M. Hübschmannové a I. Kudrnáčovou pořizený v r. 1984 - HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Výpověď o romském léčení paní Iriny Kudrnáčové. In: *Romano džaniben, časopis romistických štúdií*, jevend 2003, s. 37.

³⁴⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 309.

³⁴⁷ LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Romano džaniben*, jevend, 2003, s. 41.

³⁴⁸ Viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 6., s. 136.

³⁴⁹ Viz. FEGLOVÁ, V. – CHORVÁTHOVÁ, L. – ZAJONC, J.: heslo: exkrement. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 131.

³⁵⁰ Tyto přísady zmiňuje E. Davidová jako ingredience přidávané do jídla mužům za účelem vzbuzení jeho náklonnosti – tzv. bolesti v srdci. Viz.: DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Vlasy, chlupy, nehty

Užití vlasů, chlupů, nehtů k magickým praktikám má v pražské romské komunitě dlouhou tradici, ačkoli se k těmto magickým prostředkům mnohdy neradi „hlásí“. Např. v rámci milostné magie se přidávají milované osobě do poživatin, zašívají se do oděvu za účelem získání a posílení její lásky, případně slouží ke zrušení vlastního či cizího nežádoucího svazku. Vlasy jsou využívány i k praktikám záškodné magie. Romové je uchovávají i jako amulet či talisman.³⁵¹

Lidský pot (a jeho pach)

Pražští Romové používají ke svým magickým praktikám lidský pot. Pot je využíván především v milostné magii – zejména při praktikách, jejichž cílem je přilákání partnera a udržení si jej. Manipulují přitom s oděvními součástky osoby, kterou k sobě chtějí získat, sexuálně či jinak k sobě připoutat nebo s vlastním potem naimpregnovanými oděvními součástky. Nejčastěji za tímto účelem užívají: „šátek“, „spodní kalhotky“, „slipy“, „punčochy“, „kapesník“, „noční košili“, „pyžamo“. Zvláště vhodné je pokud se jedná o přírodní a ne syntetické materiály.

Pot se v pražském romském prostředí užívá i v rámci ochranné a léčebné magie – např. matky dávají svým malým dětem, aby usnuly, svou použitou noční košilku.

Elita využívání potu a pachu v milostné magii v celé pražské romské komunitě přiznává – „*Má to dlouhou tradici*“ (A. P., žena, 41 let, E); „*Dělá se to, protože to účinkuje*“ (V. H., žena, 32 let, E); „*Znám lidi, kteří s tím mají zkušenosti*“ (J. M., muž, 27 let, E). Dotázaní respondenti však deklarují, že se k parfémování oni sami neuchýlili – „*Sám jsem to nezkoušel*“ (O. G., muž, 36 let, E); „*To se musíte zeptat někoho jiného, kdo to dělá*“ (L. Š., žena, 28 let, E).

³⁵¹ O vlasech jako magickém prostředku a jejich využití v konkrétních magických praktikách je více pojednáno v následujících kapitolách této práce. Viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 3., s. 206; kapitola 9. 3. 3., s. 208-210; kapitola 9. 3. 5., s. 226; kapitola 9. 3. 6., s. 232-233.

Krev

Lidská krev

Romové z Prahy používají k některým svým magickým a pověrečným praktikám (především těm, které mají přilákat partnera a upevnit milostný cit) lidskou krev z prstu na ruce. Romové se zpravidla píchnou jehlou do prstu levé ruky (nejčastěji do prostředníčku nebo do malíčku) a potom nepozorovaně přidají krev do nápoje protějšku – „*Pak jste s tím člověkem provázaná, jste jedno tělo, to zrušit jen tak nejde*“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

Zvířecí krev

Zvířecí krev se již v pražské romské komunitě nevyužívá, i když její význam pro záškodnou, ochrannou, očištnou a léčebnou magii pražští Romové uchovávají v povědomí. Její používání v současnosti vztahují jednak k prostředí romských osad a k vesnickému prostředí v Čechách a na Slovensku. Romové z Prahy uvedli, že vesničtí Romové uchovávají krev ze slepic a používají ji k magickým účelům. Prohlásili, že neví přesně k čemu a odmítli mi podat bližší vysvětlení. Zachytila jsem pouze představu, že pokud je krev zvířete následně člověkem pozřena, stává se člověk silnějším – „*V krvi je síla toho zvířete, když ji pozřete budete silnější, ... odolnější*“ (B. C., žena, 57 let, N). Dále Romové z Prahy zmínili, že je k tomuto účelu preferováno starší zvíře nad mladším – „*Starší (rozuměj zvíře) je mocnější než mládě... třeba slepice je lepší než kuře*“ (M. G., žena, 45 let, N).

Exkrementy

Menstruační krev

Mezi Romy z Prahy se k magickým a pověrečným praktikám používá nejvíce menstruační krev. Menstruační krev přidávají ženy a dívky svým potenciálním partnerům a životním partnerům do kávy nebo jídel – „*Do čehokoli, v tom nejsou žádná pravidla, třeba do zapečeného koláče*“ (V. H., žena, 32 let, E). Věří, že si tak zajistí jejich lásku.

Řadoví Romové užití menstruační krve přiznali, ovšem pražská romská elita se k němu nehlásí. Romové ze skupiny elity verbálně popírají, že by ženy z jejich prostředí menstruační krev k praktikám milostné magie používaly. Podle mě dostupných informací však některé příslušnice elitních Romů z Prahy s menstruační krví dále manipulují – slouží jim jako magický prostředek k získání či udržení partnera. Některé respondenty totiž

prozradilo jejich nonverbální chování a reakce, se kterou se hájili.

Moč

Moč je podle pražských Romů v dnešní době používána výhradně k léčení dětí. Romové věří, že matčina moč vytáhne z těla dítěte nemoc a uzdraví ho. Močí se dítě potírá nebo se do pomočené oděvní součástky přímo zabalí či se do ní oblékne.

Pomocí moče se Romové zbavují uhranutí a určnutí – močí jsou potírány oči a další části těla.³⁵²

Užití moče k milostným a sexuálním účelům pražští Romové odmítají. Především elita se od této představy silně distancuje a považuje ji za „nechutnou“.

Sliny

Sliny Romové z Prahy používají jako dezinfekční a hojivý léčebný prostředek, který aplikují na drobné ranky a škrábnutí. Užívají je obdobně jako Romové na Slovensku k masáži malých dětí a dále pak k masáži určitých částí těla – nejčastěji hlavy.

Rovněž přiznali, že sliny využívají i jako očistný prostředek, který má člověka zbavit stavu uhranutí.³⁵³ Obě skupiny pražských Romů potvrdili, že sliny jsou v romské komunitě přidávány do nápojů za účelem získat lásku osoby druhého pohlaví.³⁵⁴

Výkaly

Romové z Prahy jako celek nepřipustili užití výkalů jako magického prostředku v rámci současných praktik milostné a ochranné magie. Ve svém vědomí však uchovávají lidský výkal jako prostředek, kterým se v romském prostředí rušil milostný nebo partnerský svazek dvou cizích lidí.³⁵⁵

Další tělesné sekrety a odpady lidského těla (součásti související s lidským tělem)

Pražští Romové deklarovali, že tělesné sekrety, odpady lidského těla (např. špínu z nehtů, zubů) k magickým, pověrečným a léčebným praktikám nepoužívají. Od myšlenky

³⁵² Viz. Tato práce, kapitola 9. 4., s. 256.

³⁵³ Viz. Tato práce, kapitola 9. 4., s. 256.

³⁵⁴ Viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 2., s. 193-194.

³⁵⁵ Viz. Tato práce, kapitola 9. 3. 6., s. 233.

využívání těchto komponentů biologického původu k magickým účelům a od manipulace s nimi se distancují.

8.3.6. Magie slova

I. „Tradiční“ romské východisko

V romském prostředí má magie slova velký význam, je významným prvkem romské duchovní kultury. Romové věří, že slovo, které je vypovězeno, má určitou váhu a magickou sílu. Proto je se slovy nutno zacházet opatrně. Magie slova je založena na přesvědčení o možnosti ovlivnit realitu lidskou řečí.³⁵⁶ Provází mnohé magické a pověrečné úkony u Romů a uplatňuje se především při čarování, kouzlení a věštění.

Rozvinutou formou magie slova je zaříkání, uřknutí, zaklínání, zažehnávání. Romové si silně uvědomovali a uvědomují význam a váhu slova zejména při kletbách. Věřili a věří, že slovem je možné Boha urazit a člověku ublížit. Uvědomují si, že pokud vysloví přání, aby se druhému něco stalo, opravdu se to stát může. Ten, kdo slovo vyslovil, nese za postiženého zodpovědnost ve smyslu božího trestu.³⁵⁷

Zaklínání tradičně bylo a nadále i je v romské komunitě používáno nejen při magických aktech, ale i v běžné hovorové řeči, a to většinou denně. Mnohdy jen proto, aby mluvčí dodal svým slovům důležitosti a věrohodnosti. Romové věří, že by se jim při lživém výroku „něco“ zlého stalo. Na druhé straně však Romové používají zaklínací formule často bez rozmyslu, automaticky a o jejich obsahu nepřemýšlejí.

E. Davidová uvádí,³⁵⁸ že mezi nejčastěji užívané zaklínací formule v tradičních romských komunitách na Slovensku patřily a u některých Romů ještě stále patří následující: „Ať oslepnu“ (*Mi koraľuvav*), „Ať mne (Bůh či hrom) porazí!“ (*Man te porážinel!*) nebo „Ať umře moje máma, jestli jsem neřekl pravdu!“ (*Mi merel miri daj, te na čáčes phend'om*).

³⁵⁶ Víra v magii slova vznikla v době, kdy se člověk nevyčleňoval z přírody a věřil v existenci nadpřirozených bytostí. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia slova. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 323.

³⁵⁷ PALUBOVÁ, Z.: Eudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. In: *Etnologické rozpravy 2/2001*, s. 92.

³⁵⁸ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 133.

Další důležitou formou magie slova u Romů byly a jsou přání, modlitby, prosby, přísahy a prohlášení. Ty jsou zaměřeny pouze pozitivně. Probíhají na různých místech, většina však zejména v kostele – tedy tam, kde byly složeny a kde se v případě potřeby i rušily. Naopak kletby a uřknutí patří mezi formy magie slova s negativním cílem a jako takové nejsou vázány na konkrétní místo - tzn. probíhají kdekoli.

V „tradičním“ romském prostředí se přání ve formě slovního veřejného projevu vztahovalo zejména k významným událostem rodinného života – např. vyslovovalo se při narození dítěte, při jeho křtu, o svatbě, provázelo člověka při odchodu ze života. V takových situacích bylo přání Romy považováno za společensky závaznou formu magie slova.

Mezi další významné úkony, které byly provázeny slovem, patří *modlitba*, protože pro Romy současně představovala kouzelné zařikávání, zaklínadlo. Modlitby vždy měly pozitivní charakter - v romských osadách na Slovensku se jednalo buď o soukromou modlitbu, např. o vyprošení uzdravení pro dítě, kdy se matka modlila k Panence Marii³⁵⁹ nebo o modlitbu veřejnou – pokud se nechala sloužit mše (např. za nemocného, mrtvého apod). Nejčastějšími křesťanskými modlitbami u Romů na Slovensku a v Čechách byly a jsou „Otče náš“ a „Zdávas Maria“, a to zřejmě pro svou jednoduchost.³⁶⁰

Ještě dodnes u Romů v okolí Levoče, jak zaznamenala Z. Palubová, jsou za modlitby považované i *prosby* o pomoc a ochranu a různá přání.³⁶¹

Přísaha a prohlášení, soukromé i veřejné, měly u Romů váhu. Uskutečňovaly se v kostele nebo na jiných místech, většinou u kříže. Zrušení přísahy nebo prohlášení bylo a je mnohem složitější než je skládat. Romové se domnívali, že nebezpečí křivé přísahy může odstranit jedině kněz v posvátném prostoru kostela (pokud tam byla přísaha složena), a to tak, že ji při zpovědi vysloveně zruší.³⁶²

Největším prohřeškem u Romů je vedle křivé přísahy³⁶³ porušení přísahy, proklínání, nadávky a hněv. Romové věří, že „špatné slovo“ má špatné účinky. Slovo mohou slyšet

³⁵⁹ Tuto informaci mi poskytl 10. 3. 2006 A. Mann při osobním rozhovoru.

³⁶⁰ PALUBOVÁ, Z.: Ludové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia.

In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 90.

³⁶¹ K modlitbám v romském prostředí patří podle Palubové i zařikání např. proti neklidnému spánku, který se připisoval přítomnosti zlých sil. Viz. PALUBOVÁ, Z.: Ludové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 90.

³⁶² PALUBOVÁ, Z.: Ludové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia.

In: *Etnologické rozpravy* 2/2001, s. 82-83.

³⁶³ Křivá přísaha je pokládána za hřích, pokud se uskuteční v rámci vlastního společenství. Když Romové lživě přísahají majoritě, je to posuzováno jako obrana vlastního společenství.

démoni, mrtvý, a proto má člověk dbát na to, aby nevyřknul nic, co by mohlo někomu uškodit.³⁶⁴

Kletba (prokletí) člověka patří k negativní formě magie slova, kdy proklínající obrátí svůj hněv a zlost vůči druhému. Romové věří v sílu negativního slova - na člověka proto mnohdy psychicky působí vědomí existence kletby nebo vyřčeného negativního slova do té míry, že se kletba naplní.

Uřknutí, tedy ublížení slovem, je pro Romy další hrozbou a negativní formou magie slova. K uřknutí může dojít nejen zlým slovem zaměřeným k druhému, ale i neupřímnými či přehnanými slovními projevy obdivu, např. k novorozenci.

Tabu

Významné místo v magii slova patří slovům jejichž vyslovení upoutá pozornost příslušných objektů, zejména těch, které mohou škodit. Z této představy vzniklo tabuizování určitých slov. Patrně i přezdívky členů romské komunity používané namísto vlastního jména či příjmení jsou jeho dokladem.³⁶⁵ Tabuování pravého jména člověka³⁶⁶ mělo v magickém slova smyslu zabránit ostatním lidem v jeho zneužití a mělo splést demony, které by dotyčnému člověku chtěli ublížit.³⁶⁷ M. Hübschmannová uvádí, že Romové na Slovensku chránili své děti před nemocemi tak, že jim dávali „aver nav“ – „druhé“ (tj. jiné) jméno. Nemoc totiž v představách Romů čeká na to, až bude vysloveno nějaké jméno, za tím jménem potom jde a skočí na člověka, který toto jméno nosí. Proto se na dítě musí volat jiným jménem, aby se nemoc zmátla.³⁶⁸

Z magie slova je odvozené rituální mlčení, závazné při realizaci některých magických úkonů a praktik.³⁶⁹ V romské komunitě se praktikuje především u aktů léčebných

³⁶⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia slova. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 323.

³⁶⁵ E. Davidová uvádí, že přezdívky vznikají a vznikaly zřejmě z 2 hlavních příčin: 1) z nutnosti rozeznat od sebe členy komunity při skutečnosti častých stejných jmen a příjmení ve stejné lokalitě, velkorodině či rodině, 2) jako projev uzavřené, od majoritní společnosti značně izolované pospolitosti, v níž přezdívky jako určité tabu, souvisejí s vyhrazenou specifikou „romství“. Zejména olašští Romové se za ně skrývali před představiteli majoritní společnosti, kterou považovali za převážně nepřátelskou. Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 118.

³⁶⁶ Tedy jména, které zná jen matka dotyčného – jména, které pošeptala matka novorozenci do ucha tak, aby ho nikdo neslyšel. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 340.

³⁶⁷ Ve svém prostředí byl jedinec známý pod jiným – druhým jménem a třetí jméno používal ve styku s příslušníky majority. Viz. CLÉBERT, J.-P.: *The Gypsies*. London, Penguin Books, 1967, s. 213.

³⁶⁸ HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*. Vydavatelství University Palackého, Olomouc 1995, s. 60.

³⁶⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia slova. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 323.

a ochranných.

Magické formule mají v pověrečných představách a magických praktikách Romů své nezastupitelné místo, navíc jsou obklopeny určitou bází z prozrazení, fungují tedy na základě utajení. Vyslovení magických formulí bývá nedílnou součástí a podmínkou úspěšnosti mnoha magických aktů, u Romů bylo a nadále je tajemstvím každého mága. Magické formule se dědily z pokolení na pokolení v rámci rodiny a bývaly ovlivněny i lokální tradicí.³⁷⁰

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové si význam a dopad vyřknutého slova na realitu uvědomují, stejně jako jejich předkové. Své magické akty a pověrečné praktiky doprovázejí slovními formulemi, které i oni „dědí“ a prohlašují za záležitost rodinné kontinuity a tajemství. Současně ovšem tvrdí, že tyto formule dostávají v praktikách současníků mnohdy novou verbální podobu. V některých případech dochází k významovým posunům a odlišné interpretaci.

Většina magických slov je vlastnictvím konkrétní čarodějnice nebo osoby, o které se pražští Romové domnívají, že disponuje magickými schopnostmi. Především slovní projevy, které provázejí praktiky z oblasti záškodné a milostné magie jsou tabuizovány a pražští Romové je jako celek odmítají vyslovit. Vymlouvají se na neznalost magických slov a obávají se, že by mohly být zneužity. Některé magické slovní projevy, které jsou součástí očistných (nebo i ochranných) praktik, jsem však zaznamenala – např. „*Jakmile tu vodu vyleju, ať to odejde*“ (D. B., žena, 55 let, N).³⁷¹

Zaklínací formule neprovázejí pouze vlastní průběh magických aktů, ale jsou pražskými Romy z obou skupin používány v běžném každodenním životě. Prostřednictvím nich se obdobně jako v prostředí romských osad na Slovensku dodává vyřknutému tvrzení či prohlášení váha. Mezi nejčastější zaklínací formule patří: „*Ať mě trefí*“ (M. F., muž, 63 let, N); „*Ať mě šlak trefí*“ (M. K., žena, 43 let, E); „*Ať na místě umřu, jestli to není pravda*“ (R. D., muž, 69 let, N); „*Na život mých dětí*“ (E. P., žena, 34 let, E); „*Ať umře moja mama estli to není tak*“ (R. H., žena, 81 let, N). Zaklínací formule jsou užívány především

³⁷⁰ Při magii ochranné a léčebné se formule běžně dovolávaly boží pomoci a křesťanské symboliky.

³⁷¹ Tato formule bývá pronášena při aktu zbavování postižené osoby uhranutí – v rámci praktiky se sirkovou vodou. Viz. Tato práce, kapitola 9. 4., s. 254-257.

mimoděk, a to zejména řadovými Romy. Sílu slov si někteří (zejména děti) při takovém prohlášení málokdy uvědomují.

Při věrnostních přísahách, kdy se snaží partner(ka) dokázat svou nevinu, mívají někdy prohlášení o věrnosti formu zaklínání – přísahá se např. „*Na zdraví našich dětí...*“ (J. H., žena, 38 let, E), „*Ať se propadnu...*“ (M. Z., muž, 21 let, N), „*Ať si mě ten nahoře vezme...*“ (E. C., muž, 60 let, E).

Pražští Romové obou skupin věří na prokletí. Mají s ním vlastní, osobní zkušenosti – domnívají se, že pokud je proti člověku namířena negativní energie provázená slovy, vyřčené se naplní - „*Když je člověk plnej nenávisti a obrátí to proti někomu - dá to do slov, tak ho prokleje, ... když přeješ druhému něco špatného celým srdcem a chceš, aby to bylo, vyslovíš to a tak se to stane...*“ (H. C., žena, 25 let, N). Pokud Romové z Prahy chtějí při verbálním projevu dodat svým slovům váhu, zakončí své vyprávění zpravidla nějakým prohlášením např. „*přísahám*“ - „*Byl vzteklej, dal mi facku, hádali jsme se a já ho proklela... tak jsem byla naštvaná..., aby si zlomil nohu a stalo se to tak, ... to ti přísahám*“ (B. C., žena, 57 let, N).

Zaznamenala jsem, že někteří Romové nosí jako ochranu před prokletím předměty, které je mají chránit a které mají sjednat původci kletby odplatu - „*Znám jednu Romku co nosí na krku takovej zvláštní přívěšek, je na něm ruka. Ptal jsem se jí, co to je a ona řekla, že to je ochrana proti prokletí. Že když ji někdo prokleje, tak se mu to tou rukou vrátí...I čarodějníci...*“ (M. P., muž, 44 let, E).

Ačkoli pražští Romové (především ze skupiny řadových Romů) i nadále používají namísto křestních jmen přezdívky, je jejich užívání oproti prostředí romských osad na Slovensku řidší. V městském anonymním prostředí je jejich význam zeslaben. Používání přezdívek si pražští Romové vysvětlují tím, že se v romské komunitě často používala stejná jména stále „*dokola*“ a jednotlivé osoby bylo nutno od sebe odlišit. Jen několik respondentů uvedlo, že u Romů přetrvávala a dosud někdy i překonává představa, že druhý člověk, který zná skutečné („*pravé*“) jméno osoby, má tuto osobu ve své moci a může jí ublížit. Ačkoli sami slovně deklarovali, že se od této představy distancují, zaznamenala jsem z ostatních projevů, výpovědí a chování respondentů přesný opak (i když zakrytý jiným vysvětlením).³⁷²

³⁷² Např. smíchovští Romové raději zamlčují své „*pravé*“ jméno svému okolí, zejména sousedům z řad majority. Obávají se, že když jejich jméno znát např. místní policejní hlídka, budou s ní mít později problémy.

8.3.7. Pohyby a symbolická gesta

K archaickým magickým prostředkům doloženým již ve starověkých pramenech patří různé formy pohybu, gesta, rituální obcházení určitého objektu, směr chůze,³⁷³ vyskakování, přeskakování, houpání, tanec apod.³⁷⁴

I. „Tradiční“ romské východisko

Magické praktiky u Romů jsou doprovázeny gesty a pohyby, jejichž cílem bylo podpořit magický úkon.

Nejčastějším úkonem vyjádření úcty a zároveň rituálním gestem magicko-ochranného charakteru je spínání rukou, žehnání znamením kříže - křížování se a pokleknutí před objekt kultu.

K gestům přísahy patří vztyčené prsty, jimiž dodávají Romové vyřčeným slovům váhu. Dalšími důležitými gesty, která používají při léčebné proceduře, jsou gesta odmítavá³⁷⁵ a úkon přehazování určitých předmětů za sebe.³⁷⁶

Pro Romy tradičně bývalo a bývá typickým projevem vroucné dotýkání se „svatých předmětů“, líbání obrazů svatých, lomení rukama v emotivně vypjatých situacích a obřadní pláč. Gesta, dotyky a líbání nejsou jen projevem piety, ale i magickým úkonem, který pramení z víry, že samo dotknutí se zbožňovaného předmětu a jeho nadpřirozená moc přinesou člověku ochranu, štěstí a ulehčí lidskému trápení.³⁷⁷

Gesta a pohyby však mohly uškodit či se stát prostředníkem mezi dvěma objekty.³⁷⁸ Např. překračování a přeskakování např. provazu, ohně a dalších objektů v představách Romů

³⁷³ Chůze je rovněž magickým prostředkem - rituálním obcházením pravděpodobně vznikl magický kruh. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324.

³⁷⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324.

³⁷⁵ Tj. gesta naznačující odhánění nemoci či problému od člověka (eventuelně od sebe sama).

³⁷⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324-345.

³⁷⁷ Může jít o individuální nebo hromadnou formu kultu, např. během svátků, především v souvislosti s kultem kříže. Viz. PALUBOVÁ, Z.: *Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. Etnologické rozpravy 2/ 2001*, s. 89.

³⁷⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324-325.

omezovalo růst nenarozeného dítěte.³⁷⁹ Zákaz překročení dítěte vycházel ze stejné představy. Naopak vyskakování patří k magickým prostředkům růstu a rozmnožování.³⁸⁰

Magickým gestem bylo rovněž vylévání vody z první koupele dítěte, použité uhlíkové vody i vody připravené k omytí uhranutého, nemocného a mrtvého člověka na místa, „kam nikdo nechodí“.

Vkládání pokřtěného dítěte symbolicky pod stůl a jeho následné vytáhnutí „spod stola“ symbolizovalo a dodnes symbolizuje u Romů z různých částí Slovenska přijetí dítěte do rodiny.³⁸¹ Tento akt provázený gesty a pohyby je vyústěním přechodového rituálu – dítě je poté považováno za právoplatného člena společenství.

Zákaz aktu houpání, které mělo zdravotně preventivní funkci,³⁸² Romové přenesli např. na prázdný kočárek - obávali se, že by v něm později dítě neusnulo.³⁸³

Dalším důležitým úkonem bylo u Romů na Slovensku vynesení umírajícího člověka z obydlí ven. Romové ho položili nebo posadili pohodlně na zem, aby mu dala sílu do posledních chvil života.³⁸⁴

Významnou formou pohybu s magickým účinkem byl a je tanec. E. Davidová zmiňuje, že rumunští Romové (především děti), oblečení do sukének ze zelených větví, přivolávali tancem zvaným „papa-ruda“ déšť.³⁸⁵

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové užívají stejně jako Romové ze Slovenska při většině magických praktik gesta, která jsou nezbytnou součástí konkrétního magického úkonu. Při aktech ochranných

³⁷⁹ Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2.* VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324-325. Romským ženám bylo během těhotenství zakázáno z důvodu možného ohrožení dítěte.

³⁸⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2.* VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324 -325.

³⁸¹ MANN, A. B.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná Ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135.

³⁸² HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky, In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2.* VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 324-325.

³⁸³ MANN, A. B.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná Ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135.

³⁸⁴ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s. 133.

³⁸⁵ U našich Romů se podobné projevy nezachovaly, ale u sedmihradských a rumunských Romů byly ještě v devadesátých letech 20. století živé. Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s. 126, s. 234.

a očištných se jedná zpravidla o gesta *pokřížování se*. Při modlitbě užívají Romové z Prahy rovněž gesta vycházející z křesťanské symboliky. *Pokleknutí* před obrazy svatých či před další objekty, které vycházejí z křesťanské tradice, *dotýkání se* jich a jejich *políbení* patří k běžným projevům úcty a katolického kultu. Tyto projevy úcty jsou v pražské romské komunitě vzdávány zejména při návštěvách kostela.

Při přísahách a prohlášeních pražští Romové *vztyčují* prsty, ruce či paže. Jako votivní předmět nosí při prosebných nebo děkovných obětních úkonech na oltáře nebo ke křížům či kapličkám zejména svíčky, květiny a peníze.

Prostřednictvím gest, při kterých dávají ruce do polohy *upažení* a opakovaného *předpažení* se vztyčenými dlaněmi, zahánějí Romové z Prahy zlé demony, nemoci a vše špatné.

Dalším významným gestem a pohybem je u pražských Romů akt *vrhání, házení a vhozování*. Zachytila jsem např. vrhání nože na dveře při přivolávání milého při úkonech z oblasti milostné magie nebo házení sirek do vody při přípravě sirkové vody při úkonech ochranné magie. Házení střevíce za sebe (při věštbách ohledně budoucího partnera) již v pražské komunitě praktikováno není, ale starší romské generace jej uchovává nadále v povědomí.

Magickým gestem je i *otevírání a zavírání* vstupních dveří bytu. Tento akt přivolává milovanou osobu zpět domů, pokud ji partner postrádá .

Pražští Romové ve svém povědomí uchovávají a nadále věnují pozornost úkonu zbavování se - *vylévání* vody použité k první koupeli novorozence doma a vody, kterou je omyt uhranutý či uřknutý, nemocný nebo zesnulý člověk.

U pražských Romů jsem však nezaznamenala např. představu, že by těhotná žena neměla překračovat provaz či oheň, ale zákaz *překračování* novorozence a malého dítěte je řadovým Romům z Prahy znám a je podle respondentů dodržován.

Magický akt *poplívání* novorozence má u Romů z Prahy dítě chránit před uhranutím a uřknutím. Poplívání je však závislé na kontextu a může mít i odlišný význam než ochranný nebo léčebný. Může být projevem pohrdání a dotyčnému ublížit.

Pokládání nemohoucích na zem má u pražských Romů z obou skupin dlouhou tradici. Někteří respondenti uvedli, že dodnes v některých rodinách ukládají umírající a nemocné staré lidi na „holou“ zem s představou, že jim zem dodá sílu, vitalitu a ulehčí skon.

Pomocí *tance* Romové z Prahy nepřivolávají déšť, tanec má pouze společensko-zábavní funkci. Magickou roli plní při aktu seznamování a získávání vyvolené osoby opačného pohlaví.

8. 2. 8. Magická čísla

Magická čísla jsou čísla, kterým se připisuje vliv na schopnosti a osud člověka a na živé organismy vůbec. Jako kulturní jev vznikla magická čísla u Indů a Egyptanů. Byla vlastní i dalším národům, jejichž kněží, astrologové, filosofové a učenci se od starověku věnovali studiu čísel - hledali jejich skrytý smysl a snažili se jimi vyjádřit kvalitativní podstatu různých jevů. Rozpracovali symboliku čísel a zavedli věštění z čísel.³⁸⁶

V indoevropských kulturách jsou nepárová čísla spojena s pozitivními hodnotami, párová jsou považována většinou za nepříznivá. Výjimkou bývá číslo 13, obecně považované za nešťastné. Z poměrně značného množství čísel a jejich kombinací má prvořadý význam trojka, její trojnásobek a devítinásobek. V kontextu Starého (Starověkého) světa byla významným magickým a posvátným číslem sedmička. Sedmička byla a je považována všeobecně za šťastné číslo. V počtu materiálních zdrojů potřebných na magické úkony alternuje s trojkou, respektive s devítkou.

I. „Tradiční“ romské východisko

Významné zastoupení má u Romů zejména trojka včetně jejich násobků a nepárové čísla vůbec. Symboliku těchto čísel využívají Romové především v ochranné magii.

Trojka, devítka, dvanáctka

Při přípravě uhlíkové nebo sirkové vody se u Romů na Slovensku do hrnku s vodou házel a dodnes hází předem určený počet uhlíků či hlaviček sirek - většinou se jedná

³⁸⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické čísla. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 323-324.

o násobek čísla. Nejčastěji se tedy háže *tři*, *devět*, případně *dvanáct* uhlíků.³⁸⁷ Za každým vhozeným uhlíkem se Romové na Slovensku *tříkrát* pokřižovali.³⁸⁸

To, zda byl člověk uřknut od ženy či od muže se poznalo v některých romských osadách na Slovensku např. podle toho, kolik sirek či uhlíků z počtu *tři* spadlo ke dnu.³⁸⁹ Když šlo o nepárové číslo *tři* byla původcem uřknutí žena.³⁹⁰

Uhlíkovou či sirkovou vodou se poté potírala dítěti *devětkrát* tvář.

A. Mann uvádí, že když měla matka podezření, že je dítě uřknuto, *devětkrát* mu vetřela svoji slinu do zápěstí, *tříkrát* mu jazykem olízala oči nebo si poplivala na pěst. *Tříkrát* pěstí dítěti vytřela oči a potřela i čelo. *Tříkrát* mu přetřela tvářičku spodní stranou své sukně a *tříkrát* mu udělala pěstí kříž na čele.³⁹¹

Když bylo dítě neklidné a stále zývalo, protáhli ho *tříkrát* pod stojícím psem, aby přestalo zývat a usnulo.³⁹²

V kontextu milostné magie se zacházelo s hlinou z *devíti* hrobů, pokud si Romové na Slovensku přáli zrušit stávající milostný vztah.³⁹³

Při věštění pomocí fazolí se u západoevropských Romů rovněž setkáváme s číslem *tři* a *devět*. Věstec rozhodil (spolu s mincí, která reprezentuje klienta) *devět* fazolí na zem a z jejich umístění se usuzovala přítomnost a budoucnost. *Tři* fazole ve tvaru trojúhelníku představovaly ženu.³⁹⁴

U věštby s kostkami britští Romové házeli *třemi* kostkami, přičemž věštba se měla vyplnit za *devět* dní.³⁹⁵

³⁸⁷ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

³⁸⁸ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

³⁸⁹ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

³⁹⁰ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*; Bratislava 2003, s. 91, ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 174.

³⁹¹ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 90.

³⁹² ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 174.

³⁹³ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

³⁹⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 100.

³⁹⁵ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 141.

Další – neméně významná čísla:

Jedna

Pokud při magickém úkonu s uhlíky nebo sirkami spadl ke dnu nepárový uhlík či hlavička sirek v počtu *jedna*, Romové na Slovensku věřili, že byl (je) člověk uhranut od ženy.³⁹⁶

S číslem *jedna* se rovněž setkáváme při věštbě s fazolemi - u západoevropských Romů se spolu s fazolemi na zem házela *jedna* mince.³⁹⁷

Dvě

Pokud při uhlíkovém nebo sirkovém *úkonu* spadly ze tří uhlíků ke dnu uhlíky *dva* (tedy o párové číslo), byl původcem uhranutí u Romů na Slovensku muž.³⁹⁸

Čtyřka, pětka, šestka, desítka

Ačkoli se při aktu vhazování uhlíků či sirek u Romů na Slovensku setkáváme nejčastěji s počtem tři nebo devět, eventuálně dvanácti uhlíků, jsou v etnologické literatuře zachycena i další čísla - párová i nepárová. Číslo *šest* se vyskytuje málokdy, frekventovanější je číslo *pět*, eventuálně *deset*.³⁹⁹ Číslo *čtyři* v souvislosti s uhlíky a hlavičkami sirek nebylo zmíněno.

Uhlíkovou či sirkovou vodou se pak následně potíralo dítěti *pětkrát* čelo, *pětkrát* oči a *čtyřikrát* nožičky.⁴⁰⁰

Pokud věštec rozhodil hrst fazolí na zem nebo na stůl a fazole dopadly vedle sebe v počtu *čtyři* do obrazce čtverce, symbolizovaly ve věštbě britských Romů muže.⁴⁰¹

³⁹⁶ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. - Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

³⁹⁷ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 100.

³⁹⁸ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. - Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91, ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 174.

³⁹⁹ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. - Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava, 2003, s. 91; BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 187.

⁴⁰⁰ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. - Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava, 2003, s. 91.

⁴⁰¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 100.

Sedmička

Při přípravě magických prostředků, které měly zbavit uhranutí, se u některých evropských kontinentálních Romů používalo *sedm* uhlíků, *sedm* hrstí jídla a *sedm* stružků česneku.⁴⁰²

Rodička se u Romů v Jelšavě, jak popisuje v 50. letech 20. století E. Horváthová, nesměla *sedm* dní česat, aby neohrozila dítě.⁴⁰³

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové přikládají váhu číselné symbolice, a proto u nich nadále hraje roli počet v provádění jednotlivých magických a pověrečných úkonů a aktů.

Tři, devět

V představách pražských Romů je číslo *tři* a jeho násobky číslem nejčastěji se opakujícím v postupech magických úkonů.

Při magickém úkonu se sirkami, který má zbavit postiženého uhranutí či urknutí, vhazují do vody pražští Romové hlavičky sirek v počtu *tři* nebo *devět*.

Sirkovou vodou potírají místa na těle *tříkrát*, případně dělají *tři* křížky, uhranutý člověk se *tříkrát* po sobě vody symbolicky napije.

Při „mnutí“ kloubů (masáži kloubů), které zbavuje dotyčného uhranutí, musí pražští Romové zmáčknout klouby na prstech ruky celkem *tříkrát*, aby uhranutí zmizelo.

Další – neméně významná čísla:

Jedna

Pražští Romové se zpravidla v rámci ochranných a očištných úkonů pokřižují *jeden* krát.

⁴⁰² BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 93

⁴⁰³ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 336.

Dva

V povědomí některých pražských Romů má při úkonu vyhazování sirek význam číslo *dvě*. Věří, že když ke dnu spadnou dvě hlavičky, je postižená osoba uhranuta mužem.

pět, deset

Sirkových hlaviček může být do připravované sirkové (uhlíkové) vody, jak jsem zaznamenala, vhozeno rovněž *pět* nebo *deset*.

Sedm

Někteří Romové zmínili, že pokud je uhranuto či uřknuto dítě, používají při přípravě sirkové vody *sedm* hlaviček zápalek.

8. 4. Věštění

Věštění je zjišťování osudu jedince na kratší či delší období a jeho ovlivňování magickými prostředky. O spojitosti věštění s černou magií svědčí fakt, že se v některých nářečích na Slovensku pod věštěním rozumí škodlivá magie a čarodějnictví. Věštění bylo součástí běžného obřadového života a realizovalo se převážně ve výročním cyklu obyčejů.⁴⁰⁴

I. „Tradiční“ romské východisko

Romové ovládají umění věštění už po staletí. Tradičně bývalo toto umění doménou žen,⁴⁰⁵ i když i v této oblasti lze výjimečně najít i muže - především v dnešní době.

R. Buckland definuje věštění v souvislosti s Romy jako čtení minulosti, současnosti a budoucnosti ze znamení a předzvěstí. Dodává, že věštění někdy používá objekty jako např. karty, křišťálové koule a runové kameny.⁴⁰⁶

Romské slovo pro věštění v západoevropském prostředí je „dukkerin“. Existuje však i starší výraz „drabbering“, který se je již málo známý a téměř se nepoužívá. Přesný význam

⁴⁰⁴ CHORVÁTHOVÁ, L.: heslo: veštenie: In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 299.

⁴⁰⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 98.

⁴⁰⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 99.

slova *dukkerin* je čtení z ruky (od „duk“, což znamená „ruka“), nicméně používá se pro všechny typy vykládání osudu (čtení z dlaně, z karet, čajových lístků, vrhání kostek, čtení z křišťálové koule a také pro výklad znamení).⁴⁰⁷ Dukkerin, tedy věštění popsané u Romů v západní Evropě, může mít mnoho podob a vychází z praxe.

Romové, kteří žijí v euroamerickém prostoru, věstili a dodnes věští především z karet, dlaně, čajových lístků, z křišťálové koule, z kostek, domina, z mateřských znamének, čtou z ohně, z kamenů, prutů, nožů a jehel. Ke svým věštbám nepoužívali a nepoužívají složité pomůcky, ale naopak volí ty lehce dostupné - tedy ty, které samy o sobě neměly a nemají velkou finanční cenu.

Romské věštkyně však pracovaly vždy i se svou psychickou invencí a schopností kreativně se vcítit do pocitů člověka, kterému věští. Např. Ch. G. Leland, který se zabýval anglickými a evropskými Romy v devatenáctém století, uvedl, že většina věštek je produktem vynikajících pozorovacích schopností romských věštkyň, jejich šťastných odhadů, praktických zkušeností a lstí.⁴⁰⁸ V kontextu 20. století tutéž myšlenku zopakoval i R. Buckland.⁴⁰⁹

Mezi Romy ze Slovenska a z českých zemích bylo v období první Československé republiky i poválečném období nejrozšířenější věštění z ruky a hádání z karet. Ačkoli bývalo výsadou především olašských (původně kočovných) Romek, které jej provozovaly už po staletí, zabývaly se jím i některé ženy usedlých Romů.⁴¹⁰

E. Davidová uvádí, že v poválečném období si věštěním řada z romských žen na Slovensku a v Čechách přivydělávala, aniž by znala podstatu vykládání z ruky nebo z karet a jen málo z nich vycházelo ze starého vědění, které se přenášelo z generace na generaci.⁴¹¹

⁴⁰⁷ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 8.

⁴⁰⁸ Ch. G. Leland popisuje, že romské věštkyně jsou zvyklé a vytrénované dívat se se zaujetím do očí člověka, který poté nabude pocitu, že mu přímým pohledem „proniknou“ do duše. Dále rozebírá, jak jsou věštkyně schopny číst z očí klienta – „věštkyně se dívá do dlaní a očí dívky během konverzace s neuvěřitelným klidem a čeká na to, až narazí na určitou pravdivou pasáž ze života dívky. To ji dodá odvahy a pokračuje...“ Viz. LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

⁴⁰⁹ R. Buckland upozorňuje na skutečnost, že kritici vyčítají Romům, že věští většinou příslušníkům majority a jen zřídka kdy Romům. Proto se domnívají, že jsou jejich věšty nepravdivé a celé věštění je podvodem. Romové však čas od času věstili a dosud věští i Romům. Důvodem, proč v romském prostředí není po věštbách taková poptávka, je nezájem Romů o budoucnost jako takovou, což souvisí s jejich životním stylem. Romská filosofie je žít ze dne na den. Některé subetnické skupiny Romů dokonce nemají své vlastní romské pojmenování pro slovo „zítra“. Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 100.

⁴¹⁰ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

⁴¹¹ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

Nejznámější tradiční romské metody věštění a předpovídání osudu:

Věštění z karet

Tarot

Pokud jde o hádání z karet, vychází romské věštkyňe z tarotu.⁴¹² Tarot je dnes znám jako karetní hra, která má především divinační – věšebný účel. Tarotová sestava se skládá ze 78 karet, které se dělí na 22 tzv. velkých arkán a 52 malých arkán. Podstata tarotu je v jeho obrazech, prasymbolech, které člověka oslovují. Obrazy jsou archaický jazyk nevědomí, který vychází z jeho nejhlubších vrstev, a právě na tyto vrstvy působí obrazy tarotu.⁴¹³

O původu tarotu existují různé hypotézy. V Evropě se objevuje současně s Romy.⁴¹⁴ Dnes si tarotový soubor karet může každý Rom koupit, ale v dobách minulých tato možnost nebyla a Romové používali směs starých tarotových karet a obyčejných hracích karet. Ty karty, které jim chyběly, si vytvořili - namalovali je a doplnili do tarotu.⁴¹⁵

S tarotem se pracuje tak, že si klient vytáhne určitý počet karet a věstec je pak rozloží na stůl podle určitého klíče. Kartám přitom dává jejich pozice určitý význam. Věstec je pak interpretuje, přičemž bere v úvahu jak jednotlivé karty, tak jejich rozmístění a vztah k ostatním kartám. Obvykle jedna karta reprezentuje tazatele. Dále jsou rozhodující pocity tazatele a následuje rómský způsob „naladění se“ a otevření mysli.⁴¹⁶ Neexistuje jeden způsob výkladu, který by byl preferován. Používá se ten, který je pro danou situaci nejvýhodnější. Mnoho způsobů je udržováno rodinnou tradicí.⁴¹⁷

Hrací karty

Mnoho „cikánských“ věstců používalo obvyklé hrací karty raději než tarotové. Obecně platí, že Romové používají to, co je pro danou situaci nejdůležitější. Tito lidé jsou schopni pracovat se svými psychickými silami mnohem snadněji než ostatní.

U hracích karet se má klient stejně jako u tarotu soustředit na problém, který jej znepokojuje, odpověď by měl obdržet v průběhu čtení.⁴¹⁸

⁴¹² GOLOWIN, S.: *Die Welt des Tarot. Geheimnis und Lehre der 78 Karten der Zigeuner*. Basel (rok neuveden).

⁴¹³ srovnej PAPUS: *Le Tarot des Bohémiens*. Paris, 1911.

⁴¹⁴ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

⁴¹⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 104.

⁴¹⁶ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 95-98.

⁴¹⁷ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 101.

⁴¹⁸ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 113.

Hádání z ruky – chiromantie

Romské, především olšské, ženy se věnovaly po staletí hádání z ruky, tzv. chiromantii. Tento způsob věštění Romů se těšil od počátku velké oblibě u majority.⁴¹⁹ Vycházelo se při něm z čar – tzv. papilárních linií na pravé a levé ruce klienta.

Čáry na levé ruce „ukázaly“ to, co bylo člověku pro život dáno, tj. co člověk „dostal do vínku“, jak říkají Romové. Čáry na pravé ruce ukázaly to, co člověk sám vytvořil – tj. jak se svými předpoklady naložil, jaký život dotýčný žije. U leváků je to naopak.⁴²⁰

Věštění z fazolí

Slovanští Romové věstili s pomocí fazolí. Věštec požádal klienta o minci. Když ji dostal, vložil si ji do dlaní spolu s devíti sušenými fazolemi a dlaněmi třásl. Během této činnosti se soustředil na otázky, které mu klient položí. Poté co byly otázky položeny, ruce otevřel a fazole spolu s mincí nechal upadnout na zem.⁴²¹

V této věštbě představuje mince klienta a pozice fazolí je interpretována vzhledem k němu. Když dopadnou fazole na zem, poloha hned před věštcem reprezentuje přítomnost a poloha vzdálenější budoucnost. Dvě nebo tři či více fazolí ležící vedle sebe představují velmi mocné síly. Fazole ležící v přímce znamenají cestu a ty, co leží v zahnuté linii – problém nebo zdržení. Tři fazole ve tvaru trojúhelníku určují ženu, čtyři do tvaru čtverce určují muže.⁴²²

Věštění z kamenů

Podobně jako se věští s fazolemi, věštilo se i s kameny. Při této praktice namalovali Romové z Británie velký kruh do bláta nebo jej nakreslili na velký kus papíru. Uprostřed vytvořili dvě čáry – jednu vertikální a jednu horizontální, které kruh rozpůlily. Podél hlavní horizontální čáry udělali další dvě čáry, které rozdělily kruh na tři části. První – nejbližší část představovala přítomnost (období současné a následujících šesti měsíců, případně jednoho roku), prostřední část reprezentovala blízkou budoucnost (období v horizontu dvou až pěti let)

⁴¹⁹ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 129.

⁴²⁰ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 48.

⁴²¹ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 48.

⁴²² BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 100.

a vzdálenější část – dalekou budoucnost (období za pět a více let).⁴²³

Hlavní čára - vertikální čára představovala člověka (pokud si čte osud sám). Čím blíže dopadl kámen k této čáře, tím více měl dotyčného zasáhnout. Kámen, který spadl blízko kraje kruhu mimo středovou čáru, měl mít na dotyčného jen slabý vliv. Pokud tři nebo více kamenů vytvořilo přímku, znamenalo to cestu. Když kameny vytvořily zahnutou linii, znamenalo to pozdržení. Když kameny vytvořily obrazec trojúhelníku, znamenalo to *peníze*. Když byl trojúhelník volný, určoval *ženu* a když vytvořil čtyřúhelník, pak *muže*. V případě, že kameny vytvořil pětiúhelník, pak mělo být na obzoru *štěstí*. Šestiúhelník odpovídal *pracovnímu úspěchu* a tvar diamantu znamenal pro britské Romy v tradičním výkladu *potíže se zákonem*.⁴²⁴

Věštění pomocí nožů a jehel

Nůž

Tento způsob věštění používaly a používají u západoevropských Romů dokonce i děti. Využívalo se při něm rotujícího nože - na dřevěné prkénko se položil doprostřed nůž, kolem prkénka se položily papírky. Tazatel se soustředil na své otázky a roztočil nůž. Udělal to celkem třikrát a dostal tři odpovědi.⁴²⁵

Jehly

Romové z Británie věstili také pomocí jehel. Jednadvacet nových jehel vložili na podšálek či talířek, na který poté nalili vodu. Jehly se proto začnou samy pohybovat. Romové věřili, že kolik jehel se překříží, tolik nepřátel nebo nepříjemných situací bude v tomto měsíci klient řešit.⁴²⁶

Jehlu lze využít i jako kyvadlo - zavěsit ji na červenou hedvábnou nit a konec nitě držet v ruce. Když jehla na niti visí, může klient klást otázky. Kývání směrem k osobě značilo pro anglické Romy odpověď „ano“, pokud se kyvadlo pohybovalo doprava nebo doleva, znamenalo to „ne“. Když kroužilo – šlo o nejasnou otázku.⁴²⁷

⁴²³ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 101-102.

⁴²⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998, s. 101-102.

⁴²⁵ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 206.

⁴²⁶ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 207.

⁴²⁷ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 207.

Věštění pomocí kostek

R. Buckland uvádí, že mnoho Romů nosívalo kostky po kapsách a že se v různých částech Anglie kostky a jejich symbolika interpretovaly různými způsoby, které jsou si ovšem podobné. Jeden vrh třemi kostkami vždy zahrnoval odpověď na jednu otázku. Odpověď či prorocství se podle Romů měly uskutečnit následně do devíti dnů.⁴²⁸

Britští Romové dodržovali a dodržují následující postup: křídou vyznačili kruh s průměrem 30 cm, tazatel měl v ruce tři kostky a soustředil se na otázku. Pak oběma dlaněmi zamíchal kostky a vrhnul je do kruhu. Kostky, které spadly vně kruhu, nebral na vědomí, jen pokud všechny tři skončily mimo kruh (symbol sporu a odcizení se někomu blízkému), muselo se vrhnout ještě jednou. Pokud se objevilo znovu to samé, věštění se raději odložilo na jiný den. Po vhození kostek do kruhu se sčítaly jejich číselné hodnoty.⁴²⁹

Kostky se používaly u Romů různým způsobem. „Cikánští“ věštcí je používali na poutích a na trzích. Zpravidla mívali ke svým věštbám dvě kostky a přehled otázek a napsaných odpovědí.

Věštění pomocí mateřských znamének

Co se týče mateřských znamének byly a jsou Romové velmi pověřiví. Domnívají se, že znaménka jsou nespornými indikátory povahy lidí a událostí, které se stanou. Čím větší je znaménko, tím větší blahobyt či neštěstí se dostaví. Oválné znaménko je dobrým znamením, podlouhlé znaménko znamená štěstí. Hranaté znaménko evokuje štěstí a neštěstí v rovnováze. Tmavé znaménko má větší účinnost, ať v dobrém či zlém. Mateřské znaménko uprostřed čela označuje šťastné manželství, znaménko na pravé straně zálibu v milostných aférách a milování i úspěch při získání milovaného partnera pro partnerství.⁴³⁰

⁴²⁸ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 141.

⁴²⁹ význam čísel: 1 – samota; ztráta, 2 – láska; dětinství, 3 – blízcí se příjemně překvapení; 4- nepřijemné překvapení; 5 – potkáte cizince, bude mít na vás vliv; 6 – ztráta něčeho, co si člověk cení; 7- zatáhnutí do skandálu; 8 – vrátí se vám hříchy z minulosti; 9 – svatba v blízké budoucnosti; 10 – vzestup v podnikání; 11 – smrt někoho, koho znáte; 12 – obdržíte důležitý dopis; 13 – budete mít důvod k pláči; 14 – nový ctitel; 15 – buďte opatrný, výhrůžky; 16 – velká cesta; 17 – výnosný obchod ze zámoří se blíží; 18 – potká mě něco dobrého. Viz. BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 141.

⁴³⁰ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 182.

Věštění z čajových lístků

Interpretace či čtení obrazců vytvořených čajovými lístky na dně šálku byly další oblíbenou metodou romských věštců. Ve 30. a 40. letech 20. století, jak uvádí R. Buckland, se rozšířila tradice „cikánských čajoven“ provozovaných „podivnými“ Romy.⁴³¹

Romský věstec pro tuto věštbu připravil čaj do konvice a poté klientovi nalil plný šálek. Zatímco klient popíjel, věstec jej pozorně sledoval a získával z něj první dojmy. Většina Romů se domnívala a domnívá, že nejvhodnější k věštění je čistý čaj bez cukru a mléka.⁴³²

Šálek pro věštbu má být oválný, bílý s ouškem. Když je téměř poloprázdný (na dně zůstane asi jedna čajová lžička čaje), romský věstec poprosí klienta, aby šálek uchopil levou rukou za ouško a třikrát jej otočil. Někteří věštcí západoevropských Romů, jak uvádí R. Buckland, říkají, že tento pohyb by měl být proti směru hodinových ručiček. Jiní věštcí se domnívají, že tak tomu má být pouze u žen a že u mužů se má postupovat naopak. Poté, co klient překlopí šálek dnem vzhůru na podšálek, může být přistoupeno k věštbě.⁴³³

Věštění z kávové sedliny

Věštění z kávové sedliny je velmi podobné věštění z čajových lístků. Postup přípravy je obdobný - věští se z lógru kávy usazeného na dně a stranách hrnku. Logr vytváří rozmanité obrazce.⁴³⁴ Tento způsob věštění však nebyl, podle R. Bucklanda, u anglických Romů nikdy tak oblíben jako věštění z čajových lístků, protože nevytvářel v porovnání s čajem dostatečně zajímavé obrazce.⁴³⁵

Ve slovanském prostředí bylo věštění z kávy u Romů mnohem rozšířenější než tomu bylo v anglosaském prostředí.

⁴³¹ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 51-52.

⁴³² V posledních letech se nejčastěji u Romů používá čínský čaj. Poslouží i čaje s hrubšími lístky jako např. Ceylonský nebo mátový. V případě, že je k dispozici pouze porcovaný čaj, je nutno pytlík rozrhat a vysypat do šálku. Viz. BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 51-52.

⁴³³ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 52.

⁴³⁴ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 52.

⁴³⁵ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 52.

Věštění z křišťálové koule

Mnoho Romů, zejména romská shuvani, bylo schopno věstit pomocí křišťálové koule. Toto věštění ovšem vyžaduje značnou časovou přípravu ze strany věšce, z tohoto důvodu romští věštcí při věštbě seděli a sedí. Hleděli soustředěně do koule před sebou a při „čtení“ klienta se řídili vlastní intuicí.⁴³⁶ Pokud je nic nenapadalo, uchylovali se k „chladnému čtení“.⁴³⁷

Dále se v případě milostné magie věstilo např. pomocí zrcátka, kyvadélek, čajové lžičky, prstenu, zápalek, jablka, vejce.⁴³⁸

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové věští sami pro své potřeby osud nejčastěji pomocí karet, kyvadel, mateřských znamének, kávové sedliny, kamenů a z ruky.

Pro klienty (především z řad majoritního obyvatelstva) přidávají věštcí profesionálové k výše zmíněným věšteckým praktikám a pomůckám i další - zejména ty, na první pohled vizuálně působivé (např. křišťálovou kouli).

V důsledku dnešní doby, která je otevřená ezoternímu vědění, mystice, magii a všemu, co přesahuje schopnosti našeho racionálního vnímání a stavu společnosti, již charakterizuje „hlad“ po věcech posvátných, objevují pražští Romové ezoterický sortiment. Ve větších městech včetně Prahy se zhruba od devadesátých let 20. století začínají objevovat obchody s ezoterickým zbožím a věštecké a léčitelské umění se stává výdělečnou živností. Pražští Romové, především z řad elity, se stávají návštěvníky takových zařízení a odběrateli magických předmětů, dokonce první jednotlivci se vydávají směrem podnikání v této oblasti.⁴³⁹

⁴³⁶ „Chladné čtení“ je způsob věštění, který není založen na souladu psychických sil, ale na vnímavosti, všímavosti, pozorování a dedukci. Klíčem je vzhled a reakce klienta. Je vhodné k tomu používat „podporu“ – tzn. pomůcky jako např. křišťálovou kouli apod. Viz. BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 220.

⁴³⁷ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 51-52.

⁴³⁸ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 177-181.

⁴³⁹ Jedna z mých respondentek si otevřela v Praze vlastní ezoterickou prodejnu a čajovnu „v jednom“. Zde věští z karet, z kávové sedliny, případně z ruky a prodává drahé kameny, kyvadla, krystaly, aroma oleje a ezoterickou hudbu a literaturu. Dozvěděla jsem se i o muži, který věští na požádání z karet a jeho stálá klientela ho dobře užívá.

Pro věštbu přicházejí u Romů v Praze za ženami oplývajícími věšteckými schopnostmi jak lidé v nouzi, tj. lidé řešící problém (nejčastěji milostného charakteru), tak i lidé, kteří přijdou „jen tak“ – ze zvědavosti. Mezi klientelu romských věštkyň patří především mladé dívky a chlapci nebo ženy bez rozdílů věku. Někteří věštcí poskytují své věštby za úplatu, jiní nikoli.

Mezi nejoblíbenější věšterné praktiky pražských Romů patří:

Věštění z karet

Každý Rom upřednostňuje jiné věšterné praktiky a způsoby – tj. v pražské romské komunitě existuje nespočet cest, kterak věštit. Tyto věštecké způsoby a postupy jsou tajemstvím každého věštcce, proto o nich věštcí do podrobnosti neradi hovoří. Pomocí karet lze určit např. milostné vyhlídky - „*Kdo vás podvádí, kdo vás má rád, jestli vás čeká láska*“ (M. G., žena, 45 let, N), zdravotní vyhlídky - „*Co se vám kdy stane, taky kdy umřete*“ (H. P., žena, 23 let, E), peněžní vyhlídky (tj. jak jste na tom s penězi, na co si dát pozor) – „*Jestli vás čekají peníze a jak velký*“ (B. K., žena, 25 let, E), pracovní vyhlídky (i vztahy na pracovišti) a další záležitosti - „*I takový věci, jestli vás čeká soud nebo pře...*“ (D. V., žena, 49 let, N).

Pražští řadoví Romové uvedli, že se věštcí neobávají oznamovat člověku, kterému vykládají, i negativní vyhlídky a události, které „vidí“. Romové, kteří věští, jsou přesvědčeni, že je nutné za každých okolností na všechny špatné věci, které přijdou, „klienta“ upozornit - „*Nejde říct jenom to dobrý, jestli jde o soud, tak čas ukáže, já nemůžu lhát, to nemá smysl vykládat, to je jedno, jestli to někoho bolí nebo ne, já musím říkat co vidím – pravdu*“ (A. Z., žena, 38 let, N). Domnívají se, že pokud klienta upozorní na nějakou blízkou skutečnost, která má na něj mít negativní dopad, nemusí se předpověď vyplnit - „*Vidím v kartách třeba, že dítě tý ženský, co jí vykládám, porazí za měsíc auto...no a tu ženu můžu vyrozumět a nemusí se to stát...*“ (D. B., žena, 55 let, N).

Tarot

Věštění z tarotových karet se těší velké oblibě Romů z Prahy. Tarotové karty se zpravidla dědí v rodině, případně si je člověk, který vykládá, koupí. Jejich výběr záleží vždy

na individuálním vkusu věštce. Romové z Prahy preferují karty s velkými a barevnými obrázky.

Hrací karty

Zřejmě nejvyžívanější karty jsou tzv. kanastové karty. Přesto, že Romové neradi prozrazují své způsoby věštby, podařilo se mi zachytit část jednoho věšteckého výkladu, při kterém se použije celkem 32 karet – s hodnotou 7, 8, 9, 10, J, Q, K, A. „...*Když je to muž a chce vědět, jestli ho ta dotyčná chce nebo i něco jiného, tak on si zamíchá, já si zamíchám, on si vezme jednu karet, přeloží křížem a já to pak dám takto a vykládám...*“ (M. G., žena, 45 let, N). Podrobnější polohu karet a to, jak vykládá, již dotyčná sdělit nechtěla a odváděla pozornost k jinému tématu.

Věštění z ruky

Pražští Romové uvedli, že věštění z ruky se zabývají hlavně olšské ženy – „*Ty to uměj, navíc když věštěj gádžům říkají jim co chtějí slyšet...*“ (M. K., žena, 43 let, E). Podle jejich názoru nemá tato forma věštění u usedlých Romů dlouhou tradici. Přesto se však v pražské romské komunitě najdou ženy, které chiromantii ovládají.

Věštění pomocí kamenů

Osud lze podle pražských Romů věstit také z kamenů. K věštbě se používají různé kameny – jejich výběr záleží na konkrétním věštci. U Romů z Prahy přetrvává představa, že by kameny měly mít kulatý či oválný tvar. Jedním z jednoduchých věšteckých způsobů je následující: člověk, jemuž je věštěno, vytáhne z pytlíku s kameny libovolný počet kamenů a rozhodí je na plochu před sebou, nejčastěji na zem. Z pozice kamenů pak věstec určuje osud.

Věštění pomocí mateřských znamének

U některých pražských Romů z řad elity jsem zaznamenala, že určují povahu člověka dle mateřských znamének a pih. Na základě jejich tvaru a rozmístění na těle dotyčného usuzují, o jakou osobu se jedná (znaménka prozradí zda jde o čarodějnici, nevyzpytatelného či

nebezpečného člověka). Charakteristickým indikátorem toho, že je osoba čarodějnici je např. výrazná piha či znaménk na prstu ruky nebo na levé lopatce.

Věštění z kávové sedliny

Tento způsob věštby je u Romů velmi oblíbený. Většina pražských Romů pije „kafé“ s lógrem – tzv. „turka“, a tak nebývá výjimkou, že si ze zábavy a pro krácení dlouhé chvíle ženy věští mezi sebou.

Při věštbách vycházejí z obrazců, které se v hrnku při dopití kávy zobrazí. Interpretace symbolů záleží na konkrétním věštci a na situaci, ve které se člověk, jemuž je věštěno, nachází.

Věštění pomocí kyvadélek

Tento způsob věštby je u pražských Romů oblíben pro svou jednoduchost a jednoznačnost v odpovědi. Používají ho proto mnohdy i děti v pubertálním věku. Postupuje se při něm systémem stručně a jasně kladených otázek, přičemž kyvadlo dává svým pohybem (tj. rozkmitá se, roztočí se) na otázky jednoznačné odpovědi (ano/ne).

Věštecké praktiky, jejichž aktivní použití jsem v pražské komunitě nezaznamenala a které respondenti obou skupin uchovávají ve svém povědomí, eventuelně věštby, které jsou pražským Romům neznámé:

Věštění z fazolí

Respondenti z obou skupin pražských Romů uvedli, že mezi tradiční způsoby věštby patří věštba z fazolí, která je oblíbená především u Romů z bývalé Jugoslávie a z Bulharska. Romové z Prahy sami tuto věštbu neovládají, ačkoli řadoví Romové tuto věšteckou praktiku znají - uvedli, že se při ní rozhazují na zem barevné fazole – „*Takový ty flekatý nebo červený, ty jsou nejlepší*“ (F. D., muž, 53 let, N). Osud člověka se poté určuje na základě obrazců, které fazole vytvoří.

Věštění pomocí nožů a jehel

Tyto způsoby věštění jsou pražským Romům z obou skupin naprosto neznámé.

Věštění pomocí kostek

Věštění pomocí kostek není pražským Romům jako celku neznámé. Několik (především starších) respondentů z obou skupin si jej vybavuje z vyprávění rodičů a prarodičů. S kostkami si Romové krátili chvíli např. při vartování u mrtvého. Tato věštecká praktika byla využívána výhradně muži. Informaci kolika kostkami se házelo a jakým způsobem, jsem se nedozvěděla. Pouze jeden respondent zmínil, že kostky byly tři nebo čtyři a že se jejich číselné hodnoty po každém vrhu sčítaly. Symboliku čísel nebyl však nikdo ze smíchovských Romů schopen interpretovat.

Elitní Romové se v tomto ohledu od skupiny řadových Romů z Prahy nelišili.

Věštění z čajových lístků

Z čajových lístků Romové z Prahy nevěští. Dozvěděla jsem se, že tímto způsobem věštili především chudí Romové - ti, kteří „neměli na kávu“ – „*Nejen z čaje, ale i z různých bylin, prostě co bylo...*“ (K. L., žena, 27 let, E). Umění čtení a interpretování obrazců z čajových lístků pražští Romové neovládají.

Věštění z křišťálové koule

Z křišťálových koulí podle pražských Romů věštili v minulosti některé romské čarodějnice a ženy s magickými schopnostmi, většinou však na efekt a pro příslušníky majoritního obyvatelstva.

9. Milostná magie

9. 1. Názorové představy Romů na partnerský a rodinný život (a rituály s nimi spojené)

Následující kapitolu zařazuji jako úvodní kapitolu, která je nezbytná pro pozdější pochopení souvislostí. Jedině na jejím základě lze osvětlit funkci milostné magie, popsat její projevy a analyzovat jednotlivé magické praktiky a úkony. Tématu výběru partnera, uzavření manželství, partnerskému a manželskému životu, manželské či partnerské nevěře, slibu věrnosti, rozvodu a rozchodu dlouhodobých partnerů se tedy věnuji podrobněji v kontextu magických a pověrečných úkonů. Jako samostatné celky je zde více nerozpracovávám.⁴⁴⁰

9. 1. 1. Výběr partnera, uzavření manželství

I. Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

V mnoha tradičních romských osadách byl způsob seznamování jednoduchý, protože výběr životního druha byl omezen. Romové si vybírali partnera přímo z osady, jak zaznamenala např. E. Davidová v Trebišově v 50. letech 20. století.⁴⁴¹ Endogamii vysvětlovali Romové tím, že lépe poznají rodinu budoucího zetě nebo nevěsty, případně tím, že rodiče budou mít mladé blízko sebe.⁴⁴² V některých rodinách se však, jak zjistil A. Mann v 80. letech 20. století na východním Slovensku, dávalo naopak přednost partnerům pocházejícím z jiných lokalit, především z těch, které byly na vyšší ekonomické a společenské úrovni.⁴⁴³

Výběr partnera většinou závisel na vzájemných sympatiích páru, ale stávalo se, že

⁴⁴⁰ Tématu navazování partnerských vztahů, svatby, manželství u Romů se věnovali např. E. Davidová, A. Mann, H. Bílková, J. Platko. Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 95- 119; MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 113-122; BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 183- 190; PLATKO, J.: Svadba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 177- 181.

⁴⁴¹ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s. 105

⁴⁴² MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východném Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 113.

⁴⁴³ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východném Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 113 - 114.

partnera pro své dítě vybírali rodiče. Dbalo se na rodinu a poměry, z kterých nastávající pocházel(a), i na skutečnost, zda byla jeho/její rodina mnohopočetná a zda se v ní nevyskytovala bezdětnost.⁴⁴⁴ Další podmínkou bývalo často to, aby budoucí zeť byl zaměstnaný a nebyl alkoholikem. Pokud se dítě nechtělo přizpůsobit výběru rodičů a mělo již milého/milou, prosadilo si většinou svou volbu.

Pokud si Romové vyvolili takového partnera, který si jejich zájmu nevšímal, případně o ně nestál, používali k jeho získání magických způsobů. E. Davidová uvádí, že když se dívka líbil nějaký chlapec, který ji nechtěl, uměla si ho běžně „prirobic“ – tedy přičarovat různými magickými praktikami, v jejichž účinek většina Romů věřila a věří.⁴⁴⁵

Do manželství vstupovali Romové brzo. E. Davidová uvádí, že koncem 50. let 20. století byl za vhodný věk k uzavření manželství u trebišovských romských dívek považováno 13 až 14 let a u chlapců 15 až 16 let.⁴⁴⁶ J. Platko uvádí, že se za optimální věk považovalo pro mladé páry v Abranovciach u Prešova v minulosti dovršení 15-16 let, v 80. letech 20. století se pak tato věková hranice posunula na 18-19 let.⁴⁴⁷

Občanské či církevní svatbě Romové na Slovensku nepřikládali tak velký význam,⁴⁴⁸ často se konala až po několikaletém soužití a po narození dítěte ve snaze dosáhnout pro něj církevního křtu. Romové tradičně uzavírali manželství formou mangavipen,⁴⁴⁹ kdy po předběžné dohodě obou matek partnerů navštívila rodina ženicha rodinu nevěsty. Oddávající (družba)⁴⁵⁰ nebo mladý muž sám požádal rodiče vyvolené dívky o její ruku. Po následném souhlasu ze strany rodičů i jejich dcery proběhl poté samotný obřad. Páru se symbolicky svázaly ruce šátkem, do dlaní se nevěstě a ženichovi nalilo červené víno nebo pálenka a alkohol mladí společně vypili.⁴⁵¹ Tímto aktem byli mladí prohlášeni za manžele.⁴⁵² Druhý

⁴⁴⁴ PLATKO, J.: Svadba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 177.

⁴⁴⁵ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁴⁶ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁴⁷ PLATKO, J.: Svadba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 177.

⁴⁴⁸ E. Horváthová uvádí, že úřední svatbu uzavírali Romové na Slovensku v minulosti zřídka, v druhé polovině 18. století k tomu byli donucováni pod trestem vězení a bití, později se tento tlak uvolnil s poklesem zájmu o sjednocení způsobu života Romů s ostatním obyvatelstvem. Ze soupisu z r. 1924 vyplývá, že u převážné části rodin nebyli manželé úředně oddáni. Později vyvíjela vrchnost v tomto směru nátlak jen sporadicky. Úředně byli oddáni jen hudebníci a některé asimilované skupiny. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331-332.

⁴⁴⁹ Termín mangavipen je odvozen od slova „te mangel“ (slovensky: „pýtať sa“, tj. žádat o ruku).

⁴⁵⁰ Většinou býval oddávajícím *čhibalo* – vajda (starosta, přirozená autorita osady). Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁵¹ U některých kočovných skupin Romů na Slovensku, jak uvádí E. Horváthová, bylo zvykem potom, co nevěsta a ženich vypili víno z dlaní, sníst připravený krajíček chleba se solí. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 333. To, jak významné místo zaujímaly chléb a sůl ve svatebním obřadě některých nomádských skupin v západní Evropě je patrné i ze

způsob uzavření manželství se uplatňoval tehdy, když rodiče nesouhlasili s výběrem manželského partnera jejich dítěte. V takovém případě spolu mladí utekli na nějakou dobu k rodině do jiné obce či do Čech. Poté, co se vrátili zpět domů, uspořádali rodiče obou partnerů mangavipen. Avšak i v případě, že se mangavipen neuskutečnil, byli mladí považováni komunitou za manžele a žili spolu.⁴⁵³ Vlastní „pravá“ svatba *bijav* se uskutečňovala buď bezprostředně po mangavipen,⁴⁵⁴ nebo až po několika letech - po tom, co manželé dosáhli potřebného věku, aby mohli být církevně nebo úředně oddáni.⁴⁵⁵ H. Bílková zaznamenala u Romů v Turci koncem 80. let 20. století kromě běžných způsobů uzavírání manželství i bydlení mladého páru bez jakéhokoli obřadu, označovaného „*bývanie na skúšku*“. Svatba po něm následovala až, když se společně „manželství“ osvědčilo nebo na nátlak církevní nebo státní instituce. V tom případě se konaly mangavipen a *bijav* v přímé návaznosti.⁴⁵⁶

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pro pražské Romy obou skupin je výběr partnera důležitým životním krokem, a proto k němu přistupují s rozmyslem. Většina Romů z Prahy volí za životního partnera romský protějšek, tak jak bylo po generace zvykem a vztah s Romem celkově upřednostňuje.

V rodinách pražských Romů se však začínají s větší frekvencí objevovat Češi – členové majority, především u skupiny elitních Romů. Výjimečně se můžeme setkat i se Slováký a Ukrajinci - „*Zeťák je z Ukrajiny, moc hodnej kluk, dělali jsme spolu na výkopech, vzal jsem ho k nám domů, zakoukal se do nejmladší dcery a bylo to...*“ (D. T., muž, 53 let, N). Obava

skutečnosti, že francouzští kočovní Romové rozumějí pod slovy „jíst chléb se solí“ svatbu. Viz. CLÉBERT, J. - P.: *The Gypsies*. London, Penguin Books, 1967, s. 223.

⁴⁵² MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východném Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 114.

⁴⁵³ MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov jako prostriedok poznania rodiny Cigánov – Rómov na Slovensku. In: *Teoreticko- metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 97-98.

⁴⁵⁴ Pokud se úřední obřad nekonal ve stejný den jako církevní obřad, vázala se svatba k církevnímu obřadu. Tento významový posun zaznamenala koncem 80. let 20. století H. Bílková v Turci – mangavipen, který měl původně obyčejově právní funkce se v současnosti realizuje jako „pytačky“ (žádání o ruku) před odchodem na svatbu. Svatební hostina (*bijav*) přebrala výrazné znaky svatebních obyčejů majoritní společnosti.

Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

⁴⁵⁵ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁵⁶ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

kulturních rozdílů a z toho, že by jim mohl být etnický původ někdy protějškem vytýkán, ak většinu Romů (především smíchovských Romů) od myšlenky vztahu s osobou romského původu odrazuje.

Na druhou stranu vnímají především řadoví Romové interetnický sňatek jako otázku prestiže – jejich status v romské společnosti se tímto krokem zvýší. Není výjimkou, že si romské tchýně pochvalují české protějšky svých synů - „*Český nevěsty bejvaj pořádnější, jsou líný, Romky si je chválej, děti musej víc poslouchat, jsou na ně přísnější a to je dobře*“ (A. C., žena, 57 let, N). Mladší Romové z řad elity - ti, kteří teprve partnera hledají, si již předomují omezení výběru v rámci romské komunity, a tak vztah s příslušníkem majority vylučují. Na prvním místě ve výběru partnera u nich nestojí etnická příslušnost protějšku, k tomu bylo u jejich rodičů, ale sociální, ekonomická a kulturní úroveň případného partnera. Nejprve se snaží nalézt protějšky na stejné či vyšší sociální, ekonomické, kulturní úrovni v romském prostředí, pokud se hledání nedaří, hledají partnery mezi majoritním obyvatelstvem. „*Měl by mít podobný zájmy, názory na život jako já, to je pro mě důležitější než to, že je Rom...*“ (B. K., žena, 25 let, E).

Při výběru partnera kladou zejména řadoví Romové důraz na to, aby jejich protějšek pocházel z vícečetné rodiny – pravděpodobnost případné neplodnosti ženy⁴⁵⁷ a eventuelních komplikací s početím a udržením plodu je pak daleko menší. Právě děti jsou pro Romy zárukou dobrého manželství. Pro elitní Romy toto kritérium výběru partnera není zásadní.

Do manželství vstupují dnešní mladí pražští řadoví Romové nejčastěji mezi 17 a 24 rokem. Pro generaci dnešních čtyřicátníků a padesátníků to bylo však o něco dříve - mezi 16 a 22 rokem. A pro jejich rodiče bývala věková hranice ještě nižší.

Mladí příslušníci pražské romské elity se vstupem do manželství nespíchají. Dívky často čekají až dostudují a získají praxi, do manželství vstupují přibližně mezi 19 a 25 rokem. Mnohé se svým partnerem už delší dobu žijí a v tomto věku se rozhodují pro mateřství.

Věkový průměr pro vstup do manželství (partnerského svazku) je u Romů v Praze hruba o 5 let vyšší než u Romů žijících na venkově nebo v romských osadách na Slovensku.

Svatba u pražských Romů bývá zpravidla církevní. Romové z Prahy si potrpí na to, aby byly důležité přechodové rituály v jejich životě, kterými svatba bezesporu je, posvěceny. Občanská svatba se však u mnohých ujala. Pro svatbu se většina mladých rozhoduje po vzájemném soužití, u některých párů bývá důvodem dítě nebo tlak rodiny či okolí.

⁴⁵⁷ Pražští Romové deklarují, že při neplodnosti je vždy vinna svalována na ženu a o mužovi se v tomto smyslu nepochybuje.

znamena jsem, že zvláště pro některé elitní Romy je okázalá svatba otázkou prestiže a demonstrace postavení.

Elitní Romové se od řadových v otázkách výběru partnera a formy, místa a průběhu uzavření manželství liší. Kladou důraz především na to, aby našli partnera na stejné úrovni, a s tímto zájmem s příslušníkem majority se obávají méně, věk vstupu do manželství je oproti řadovým Romům vyšší stejně jako věk rodičů.

1. 2. Partnerský, manželský život

Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

Za dobré manželství bylo tradičně považováno takové manželství, ze kterého vzešlo mnoho dětí. Deset či více dětí nebylo v minulosti v romských osadách na Slovensku výjimkou. Bezdětnost byla jedním z důvodů zrušení manželského svazku, viněna za ni byla žena a muž ji mohl proto z domu vyhnat.⁴⁵⁸ Stávalo se, že rodiče nebo bratři takové ženy pomsty zbili jejího bývalého manžela, že uvrhl hanbu na celou její rodinu.⁴⁵⁹ Bezdětná rodina byla (a nadále je) považována za smutnou a byla ostatním na posměch, proto bylo cílem mladých provdaných dívek přijít do jiného stavu co možná nejdříve.⁴⁶⁰

Postavení ženy v manželství bylo v minulosti u Romů velmi neúctěné. Muž byl pánem rodiny, žena mu byla podřízená. E. Davidová se domnívá, že se ještě na přelomu 50.- 60. let 20. století chovala většina mužů v romských osadách na Slovensku k ženám podřadným a ponižujícím způsobem a že je považovala za „bytosti menší důležitosti“.⁴⁶¹ K tomuto chování přispívala skutečnost, že romské ženy z východoslovenských osad byly ještě před třicetiletými lety negramotné a nebyly nikdy zaměstnané. Žena se starala o obživu rodiny, o dům a děti. Výjimku tvořily rodiny, kde muži odcházeli za prací a měli přechodné nebo trvalé zaměstnání. V takových rodinách se žena o obživu starat nemusela.

Za fungující manželství bylo u Romů považováno takové manželství, kde oba partneri respektovali svou tradiční roli, tj. muž mužskou (vydělat peníze) a žena ženskou roli (starost o rodinu).

⁴⁵⁸ Pokud muž ženu vyžene bere si s sebou peníze, peřiny a vše co vložila do manželství. Viz. PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 179.

⁴⁵⁹ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 179.

⁴⁶⁰ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁶¹ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 104.

Muž byl tradičně hlavou rodiny, musela ho poslouchat jak žena, tak děti. I když se ke ně nechoval vždy hezky a s láskou, smířila se s tím a nesla svůj úděl statečně.⁴⁶² dy se v romském společenství téměř nevyskytovaly.

Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Pražští Romové si život bez dětí neumí představit. Děti jsou pro ně synonymem . Nicméně v porovnání s předešlými generacemi, ale i s Romy žijícími v osadách na usku a romskou populací na českém venkově, je počet dětí v rodinách současných v Praze výrazně nižší. Nejvíce je tento trend patrný u elity.

Elitní Romové – příslušníci mladé generace - mívají většinou kolem dvou, tří dětí, se přibližují se majoritě. Střední a starší generace elitních Romů pochází z více dětí, ale nastoupila v Praze před dvaceti, třiceti lety trend tří, čtyř, maximálně pěti dětí. Dochází namnému posunu – romská elita je v tomto ohledu ovlivněna majoritní společností. l dvou až tří dětné rodiny u elitních Romů dokládá skutečnost přejímání modelu ské městské rodiny - rodiny, která je charakterizovaná malým počtem dětí.

I když je romské společenství v Praze i nadále patriarchálního rázu, postavení ženy se i minulosti výrazně vylepšilo. K tomu zásadně přispělo přemístění Romů z romských na Slovensku (pro které byla typická izolovanost od majority) do průmyslového edí českých a moravských měst vyznačujících se anonymitou. Kulturní úroveň kých žen začala stoupat díky gramotnosti, které nabyly. Vzdělanost začala měnit jejich vení. Velkoměsto jim pak nabídlo možnost emancipace – zapojení se do pracovního su na nejrůznějších místech.

Pražští Romové v partnerském a manželském svazku nadále akceptují tradiční ělení rolí na základě pohlaví a také kulturní stereotypy v chování muže a ženy.⁴⁶³

VIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 104 -105.
e každému soužití, ať již partnerskému či manželskému patří určitý etický kodex, který je vázán na ckou epochu a sociální rozvrstvení společnosti. V naší české, případně slovenské, společnosti byl mován a deklarován. Byl ovlivňován i zákonodárstvím a pro určitou epochu byl kodifikován i rodinným m. Nicméně i v rámci epochy každá sociální vrstva měla své etické modifikace. Stejně tak romské ěnství se řídilo etickým kodexem. V druhé polovině 20. století docházelo k výraznému rozvolnění v české (dně slovenské) společnosti a s přesunem Romů do českých zemí i ve společnosti romské. Přesto je lomí o etickém kodexu v romské společnosti silné a vede k naplnění jeho požadavku. K tomu účelu jsou řeny normy společenského chování, k jejichž dodržování společnost přijímá systém zákazů, příkazů ťtí. Ty jsou u Romů shodné s českou společností na adekvátní sociální úrovni (projevem jsou: facky, bitky). V romské společnosti jsou tyto zmíněné projevy obohaceny o magické prvky.

celek se domnívají, že jedině tak může svazek fungovat – „Víte jak se chovat, znáte své práva a povinnosti, je to daný, muž i ženská jsou tak vedený, a je to prostě jednodušší než se domnívat...jak to děláte vy [rozuměj: Češi]“ - (D. V., žena, 49 let, N).

U elity se ovšem tradice mužské a ženské role v rodině čím dál tím více rozvolňuje, se projevuje např. tím, že mladší muži zastanou místo ženy domácí práce v případě nemoci ženy - „Nemůžu si stěžovat, muž mi někdy doma pomáhá...třeba, když jsem nemocná nebo musím jít do práce, muž za rodinou na Slovensko, tak se postará o děti, on jim i navaří...“ (E. P., žena, 34 let, N).
Ovšem některé ženy naopak lpí na tradičních rolích. Uvedly, že by jim muž vykonávající domácí práce připadal směšný a nedostatečně mužný - „Muž, kterej myje nádobí je něco směšného...“ (B. V., žena, 57 let, E).

1. 3. Manželská nebo partnerská nevěra

Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

Manželé a partneři se z důvodu případné příležitostné nevěry muže zpravidla nerozváděli či nerozcházeli.

Nevěra ze strany muže byla v romském prostředí ženou a společností tolerovaná, kde byla dokonce považována za důkaz chlapství.⁴⁶⁴ Nebyla však obecně schvalovaná.⁴⁶⁵

Nevěra romské ženy byla mnohem větším problémem. Žena riskovala vše - že ji muž opouští, případně, že se komunita obrátí proti ní. Její pověst byla v tom případě trvale zničená. Proto byla ženská nevěra v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku velmi vzácná. Proto byla ženská nevěra v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku velmi vzácná. Proto byla ženská nevěra v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku velmi vzácná. Proto byla ženská nevěra v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku velmi vzácná. Proto byla ženská nevěra v prostředí uzavřených romských komunit na Slovensku velmi vzácná.⁴⁶⁶

Pokud došlo ze strany muže k nevěře, nezmiňoval se o ní ženě. Pokud k nevěře došlo ze strany ženy, raději se sama přiznala muži. Muž se neměl o nevěře dozvědět od jiných členů komunity, ale nejdříve od své ženy. Její nevěru ji však nikdy neodpustil. V případě podezření vynucoval od ženy doklad věrnosti formou rituální přísahy. Nevěrnou ženu trestal trojím způsobem: zrušením manželství, symbolickým zbavením ji ženské důstojnosti (ostříháním vlasů) a fyzickými tresty.

⁴⁴ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*, Olomouc 1995, s. 105.

⁴⁵ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východném Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

⁴⁶ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východném Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

Manželství muž rušil vyhnáním ženy z domu (což byla běžná praxe v romských osadách na Slovensku koncem 80. let 20. století). Samotný akt vyhnání ženy z domu nebyl podle A. Manna jen demonstrativním zrušením manželství, ale i projevem společenského varování před morálními přestupky.⁴⁶⁷

Žena v případě nevěry mohla být potrestána i tím, že byla manželem ostříhána.⁴⁶⁸ Pokud ji vlasy neostříhal či nechtěl ostříhat její vlastní muž, udělala to jeho matka nebo sestry.⁴⁶⁹

Nevěrná žena byla v některých romských osadách na Slovensku trestána i bitím nebo fyzickým týráním.⁴⁷⁰ E. Horváthová zaznamenala koncem 50. let 20. století všeobecný názor, že má podvedený manžel dokonce právo ženu zabít.⁴⁷¹ A. Botošová hovoří o tom, že muž mohl vzít ženě život – píchat do ní nožem tolikrát, kolikrát mu byla nevěrná.⁴⁷²

Při prokázané nevěře a při podezření na ni měla žena jedinou obranu – přísahu věrnosti. Tento akt ovšem měl nejen očistit ženu, ale také zavázat ji k věrnosti, tedy nevěře předejít a zabránit.

Nevěrná žena, která se vrátila zpět ke svým rodičům, se však mohla vdát znova. Pokud měla dítě z předešlého manželství, byla šance, že se vdá, větší. Dítě bylo důkazem její plodnosti. V prostředí romských osad na Slovensku bylo však častější, že se pro svou pověst nevěrnice neprovdala, byla vykázána ze společnosti a sama z komunity odcházela.⁴⁷³

⁴⁶⁷ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117-18.

⁴⁶⁸ Tento způsob trestu byl známý i u olašských (kočovných) Romů - ženu zpravidla ostříhali „dohola“ a milenec musel zaplatit manželovi za znesvěcení jeho ženy. Viz. MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 119.

⁴⁶⁹ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

⁴⁷⁰ E. Horváthová uvádí, že případy zohavení ženy v důsledku nevěry (např. uřezáním ucha, nosu nebo jinými drastickými způsoby) nebyly v 50. letech 20. století na Slovensku zjištěny. (Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historico-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 334). A. Mann však popisuje, že u olašských Romů nevěrné ženě mohli odříznout i kus nosu. (Viz. MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 119). Z literatury je však zřejmé, že byly ženy pro svou nevěru zohavovány, jak zachytil např. v Polsku J. Ficowski. (Viz. FICOWSKI, J.: *Cyganie na polskich drogach*. Krakow-Wroclaw, Wydawnictwo Literackie 1985, s. 147).

⁴⁷¹ Tento názor zastávali jak usedlí, tak kočovní Romové na celém Slovensku. E. Horváthová dodává, že k zabítí sice nedocházelo, ale poukazovalo to na podrobené postavení ženy. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historico-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 334.

⁴⁷² BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociálny a náboženský život v rómském obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pařaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 79.

⁴⁷³ Přetrvávání tohoto pravidla odchodu nevěrných žen zachytila u dnešních Romů na Slovensku Anina Botošová. Viz. BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociálny a náboženský život v rómském obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pařaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 79.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Otázka manželské nebo partnerské nevěry

V otázce nevěry se pražští Romové shodují na tom, že ženská nevěra je větším problémem než mužská. S určitou ironií to vyjádřila za všechny jedna respondentka – „*Když je žena nevěrná, kouká se na ni jako na couru, když je nevěrnej chlap, tak je to frajer...*“ (B. C., žena, 57 let, N). Názory pražských Romů vycházejí z tradičních romských představ, kdy nevěra u romských mužů byla více méně společenstvím tolerovaná, zvláště v případě delšího odloučení muže od jeho družky (např. o sezónních pracích). Byla vysvětlována jako biologická potřeba.

Příslušníci středního a staršího věku k tématu dodali, že romská žena je s případnou nevěrou muže předem smířená – „*Žena většinou toleruje nevěry, nechce se rozvést kvůli dětem, ale u mladých to už tolik neplatí...*“ (B. V., žena, 57 let, E) a pokud vztah funguje, neobává se, že by ji kvůli jiné ženě partner opustil – „*Romská žena je klidnější než vaše ženy, muž se jí od frajirek vždycky vrátí*“ (M. F., muž, 63 let, N).

Pražští Romové jako celek prohlašují, že ženská nevěra bývá opravdu výjimečná, ženy se jí dopouštějí málokdy – „*Každá si to [rozuměj: nevěru] rozmyslí, hned by se to rozneslo...co z toho? Vostuda... byla by vyřízená*“ (E. C., muž, 60 let, E).

Mladší ženy se však domnívají, že ženu od případné nevěry neodradí ani hrozící nebezpečí rozvodu ani veřejná ostuda. Dodaly však, že nevěru je nutné před rodinou a okolím bedlivě utajit a že ji lze skrýt – „*Když ženská nechce [rozuměj: když si žena dává při nevěře pozor],.. tak se to chlap nedozví*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E).

Trest za nevěru

Pražští Romové obou skupin dosud uchovávají v paměti, že v romských osadách na Slovensku byla nevěrná žena trestána tím, že byla zbita nebo ostříhána a že se manželství rušilo tak, že ji muž vyhnal z domu.

Představu, že muž mohl nevěrné ženě beztrestně vzít život, však pražští Romové vyvrátili nebo zpochybnili – „*To je hloupost*“ (E. O., muž, 45 let, E), fyzické napadnutí ze strany druhá však přitom nevyhloučili – „*Zbít jo, ale zabít, to ji nemohl*“ (F. D., muž, 53 let, N).

případně uvedli, že v tomto ohledu informováni nejsou – „*O tom jsem neslyšel*“ (J. M., muž, 27 let, E), „*O tom nic nevím*“ (A. Z., žena, 38 let, N). V jejich etickém kodexu je tedy myšlenka zbavení života již nepřipustná.

Žena je u pražských Romů však dosud trestána pro nevěru jak vlastním mužem, tak celou rodinou, případně komunitou. Tresty jsou individuální, mohou být fyzické i psychické povahy. Žena bývá mužem demonstrativně zbita či jinak fyzicky napadena, muž se k ní většinou po nějakou dobu chová neuctivě, bez respektu, vyhýbá se jí, utíká za jinými ženami. Psychické tresty jsou interpretovány jako rovnocenné trestům fyzickým. Situace páru, v němž se žena dopustila nevěry, může skončit rozvodem, který je v takových případech v pražské romské komunitě ospravedlnitelný. Nevěrná žena nenachází zpočátku pochopení u své rodiny ani komunity, což se časem může změnit a podpory okolí svým pokorným chováním může taková žena zase nabýt.

Přístup dnešní především mladé romské ženy z Prahy je co se týče tématu mužské nevěry emancipovanější než tomu bylo ve východoslovenských romských osadách a prochází proměnami. Nebývá výjimkou, že svého muže za nevěru romské ženy či společenství demonstrativně potrestají. Respondentky situaci řeší po svém: „*Věděla jsem, že byl za nějakou frajerkou, tak jsem ho zbila, protože mi zalhal, víckrát už to pak neudělal...*“ (H. C., žena, 25 let, N), „*Dala jsem mu facku a odstěhovala se i s klukama [rozuměj: se syny] k mámě,.. asi měsíc to trvalo,..on furt za mnou,..že bude sekat dobrotu, tak jsem mu odpustila*“ (T. K., žena, 33 let, E).

Nevěra muže však zpravidla nebývá odsuzována a trestána tak ostře jako nevěra ženy a u pražských Romů nebývá až na výjimky důvodem k rozvodu.

Ve svých názorech na nevěru ze strany muže a ženy se pražští elitní Romové od Romů řadových v zásadě neliší a zastávají tradiční stanovisko. Mladší generace Romů z Prahy oproti starší generaci však pojímá nevěru ženy jako reálnou existující záležitost, nikoli jako záležitost, ke které nedochází. V této souvislosti i tradice věrnostních přísah ztrácí na významu. Ženy z obou skupin nevěrné muže běžně trestají. Tento přístup je oproti minulosti novým jevem a zároveň dokládá odlišné postavení současných romských žen v Praze v porovnání s ženami žijícími v romských osadách na Slovensku.

1. 4. Rozvod či rozchod dlouhodobých partnerů

Prostředí romských lokálních společenství na Slovensku

V prostředí romských lokálních společenství na Slovensku byl rozvod či rozchod partnerů nemyslitelný. Docházelo k němu zcela výjimečně, díky silným rodinným vazbám uvnitř rodinné jednotky a vnější kontrole komunity. Problémy řešili členové komunity spolu nejednou za použití milostné magie po předchozí racionální úvaze.

Pokud k rozvodu došlo, pak z důvodu partnerčiny nevěry,⁴⁷⁴ většinou však z důvodu absence potomstva. V takových případech, jak uvádí E. Horváthová, docházelo často ke změně partnerů.⁴⁷⁵ Z neplodnosti byla viněna pouze žena. A. Mann podotýká, že v posledních letech přetrvávají u Romů na Slovensku i bezdětná manželství a problém se řeší usvojením dítěte z dětského domova.⁴⁷⁶ I. Kubečková zaznamenala u michalovských Romů na Kladně, že si častěji k sobě vezme bezdětná dvojice dítě od příbuzných a vychovává je jako vlastní.⁴⁷⁷

Plodnost ženy byla u Romů považována za základní a neopomenutelný rys ženství. Neplodná žena byla považována za méněcennou. Proto ženy (většinou ze zaostalejších romských osad na východním Slovensku), které se nechaly v minulém komunistickém režimu bývalého Československa díky masivním kampaním sterilizovat či byly bez svého vědomí sterilizovány, pozbyly v očích romské komunity svého postavení. Manželé je opouštěli v momentě, kdy zjistili, že nemohou mít děti (a to i v případě, že již děti se svojí manželkou měli).⁴⁷⁸

Podle zvyklostí Romů na Slovensku byla žena po rozchodu nebo rozvodu zpravidla nucena vrátit se k rodičům.⁴⁷⁹ Mohla se však vdát podruhé i potřetí - navíc, pokud v prvním

⁴⁷⁴ Tedy nevěry ze strany ženy, která byla prokázána. U olašských (kočovných) Romů pokud žena odešla od manžela a žila dva roky s jiným mužem, mohl poškozený manžel požadovat od jejího otce vyplacení dvojnásobku sumy, kterou za ni zaplatil při uzavření manželství. Viz. MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 119.

⁴⁷⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV, 1964, s. 340-341.

⁴⁷⁶ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

⁴⁷⁷ Adopce dítěte z příbuzenstva je pro Romy přijatelnější než adopce dítěte cizího. Viz. KUBEČKOVÁ, I.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (sterilita, gravidita). In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 24.

⁴⁷⁸ VÍŠEK, P.: Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: *Romové v České republice*, Socioklub, Praha 1999, s. 184-218.

⁴⁷⁹ Návrat k rodičům však nebyl pravidlem, pokud žena nedala partnerovi dítě - styděla se za to, že nemohla mít děti a odešla tam, kde jí nikdo neznal. Žila s jiným partnerem, s kterým třeba i otěhotněla. Viz PLATKO,

manželství porodila dítě, měla dokonce větší šanci, muži o ni měli větší zájem.⁴⁸⁰

Děti zůstávaly po rozchodu u matky nebo prarodičů z jedné nebo druhé strany, pouze odrostlejší děti si někdy nechával otec. Nebylo neobvyklé, když do nového svazku vstupovali muž i žena každý se svými dětmi, ke kterým přibývaly další, společně.⁴⁸¹ Děti z prvního manželství ženy nový manželský partner většinou adoptoval.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

V dnešní hektické době, která se soustředí na oblast budování kariéry a profese, pozbývá funkce rodiny na svém významu a je odsouvána na pozadí, což se odráží ve velké rozvodovosti a nižší porodnosti. Tento trend zachytil i romskou populaci v Praze a pražští Romové jsou si této reality vědomi. Poukazují zejména na rozvodovost mladší a střední generace, pro starší generaci neakceptovatelnou. „*Dneska už je to jiný, když si usmyslej [rozuměj: pár] jdou od sebe*“ (D. B., žena, 55 let, N).

Elitní Romové považují rozvod již za něco reálně existujícího – nikoli však ještě za něco běžného – normálního. Romové ze skupiny řadových Romů nicméně přiznávají, že jsou pod větším tlakem lokální komunity vzhledem ke svým těsnějším vazbám na ni, a že je na rozvod pohlíženo stále jako na velmi negativní a ostudnou věc - jako na totální selhání dvojice.

Po rozvodu či rozchodu zůstávají romské děti z Prahy v péči matky, pouze pokud to není z nějakého vážného důvodu možné, zůstávají v péči prarodičů z jedné či druhé strany.

V případě rozchodu či rozvodu bývá pravidlem, že pokud má pár více dětí, muž odchází ze společného bytu a přenechává jej své bývalé družce a dětem k užívání. Někdy však musí ze společného bytu odejít žena, většinou pokud byla důvodem rozpadu vztahu nevěra, křivá přísaha či závažný delikt. Vždy záleží na konkrétní situaci a dohodě.

Elitní Romové z Prahy se s Romy řadovými v otázkách rozvodu shodují, nepatrně se rozcházejí pouze v tom, že rozvod vnímají jako možné řešení v případě vážných manželských neshod a veřejné odsouzení za tento akt si připouští méně než Romové řadoví.

J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 179 - 180.

⁴⁸⁰ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 118.

⁴⁸¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 341.

9. 2. Funkce milostné magie v každodenním životě Romů

Jedna z nejoblíbenějších a nejvíce praktikovaných forem magie v romském prostředí je magie milostná. Milostná magie se opírá o víru, že pomocí nejrůznějších úkonů a praktik lze získat lásku „druhého“, případně jej lásky zbavit. Ačkoli jsou ženy častějšími iniciátorkami využití magie, není milostná magie zavrhována ani muži. Např. praktiky milostné magie, které si kladou za cíl „přilákat“ či „odlákat“ partnera jsou používány romskými muži, i když ti se k nim v porovnání s ženami uchylují méně. Tato skutečnost je odrazem rozdílných sexuálních rolí a požadavků žen a mužů na partnerský vztah. Romové odnepaměti v účinnost milostné magie věřili a věří. I dnes provádějí milostné praktiky, které se předávali a předávají v rámci rodin, komunit a subetnických skupin.

K milostné magii se u Romů váže mnoho pověrečných a magických úkonů, jejichž provádění je stále živé. Romové věří, že si lze pomocí magie lásku druhého naklonit, a že se z této lásky lze opět vyvázat – tj. přimět partnera k tomu, aby přestal milovat. Zachází se zde především s prostředky magie kontaktu, tj. např. s vlasy, nehty, slinami, sekrety a krví a věcmi člověka, který si chce zajistit lásku. Přidávají se milované osobě do jídla a pití, případně jsou jiným způsobem uvedeny s milovanou osobou do fyzického kontaktu. Manipuluje se ovšem i s osobními věcmi vyvolené osoby. Zachází se také i s myšlenkou magie podobnosti, výběr magických prostředků tomu odpovídá - Romové používají např. figurky, fotografie a další.

U Romů se v rámci milostné magie setkáváme s dvěma základními magickými činnostmi – s tzv. očarováním a odčarováním druhé osoby.

Očarování (neboli porobení)⁴⁸²

Očarování (slovensky: „porobenie“) je v obecné rovině definováno jako cílevědomá činnost vycházející z magie, kterou chtěl subjekt negativně působit na objekt bez jeho

⁴⁸² Romové používali a používají slovenských výrazů: „porobenie“, „poslúženie“, „preškodenie“, „povraženie“, „začarovanie“. (Viz. ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 63). U pražských Romů jsem zaznamenala používání výrazu „pokerování“ a slovesa „pokerovat“ ve smyslu očarovat. E. Davidová uvádí, že „te keren varekaske namištes“ znamená v romštině „urobit niekomu zle“, tedy uškodit někomu. (Viz. DAVIDOVÁ, E. : *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 128).

vědomí (především vyvolat nemoc a smrt).⁴⁸³ Spadá tedy do oblasti záškodné magie. Cílem očarování bylo poškodit protivníka z pomsty, ze závisti nebo za trest.⁴⁸⁴ Když se u Romů o někom řekne, že je očarovaný nebo „porobený“, znamená to, že podlehl negativnímu magickému působení člověka, který má schopnost takto na druhého působit. Také v milostné magii mohlo mít očarování záškodné cíle.

V milostné (erotické) magii mělo však očarování i další zaměření. V jejím rámci směřovalo především k získání a udržení si partnera magickou cestou, k vyřazení soků a sokyň a k rozdělení životních partnerů.

Očarování se projevovalo a projevuje na „postižených“ lidech různými příznaky - fyzického a psychického charakteru a nebo konkrétní chorobou, která je postihne. Např. v případě milostných úkonů zaměřených k získávání a udržení si partnera cítí očarovaný člověk „srdce bol“ za osobou, která ho chce přimět k lásce a připoutat si jej, fyzickou potřebu být v její přítomnosti a je lehce manipulovatelný. Může být i osobou posedlý a pociťovat fyzické obtíže, když není v její blízkosti. Proto, když chtěl někdo zmanipulovat někoho ve svůj prospěch nebo ublížit skutečnému či potencionálnímu sokovi, šel podle slov svých respondentů, za ženami, o kterých se vědělo, „že to umí“ a že mají schopnosti přivodit lidem neštěstí, zlo nebo si je podrobit. Očarováním i v rámci milostné magie se zabývaly především ženy – většinou čarodějnice (strigy a bosorky) a starší ženy oplývající magickými schopnostmi.⁴⁸⁵

Jako médium se při očarování většinou používala buď část oblečení osoby, která měla být „porobena“, nebo její vlasy či jiný předmět, který jí patřil. Vyráběly se figurky, které měly představovat osobu, a s figurkami se zacházelo stejným způsobem jako s člověkem. Vycházelo se tedy z představy magie podobnosti i magie kontaktu. Časté bylo očarování (porobení) magicky účinnou látkou, na Slovensku nazývanou porobeniskem nebo porobiskem.⁴⁸⁶ Tím byla v romských osadách na Slovensku např. voda použitá k omývání zemělého člověka. Romové věřili, že pokud je voda vylita na zem a někdo zmíněným místem projde nebo jej překročí, přejde na něj nemoc nebo brzy zemře.

⁴⁸³ ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 63-64.

⁴⁸⁴ ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 63-64.

⁴⁸⁵ U majority na Slovensku i v Čechách se očarováním rovněž zabývaly čarodějnice, strigy, bohyně, bohyňky, léčitelky, bylinkářky, baby, případně i někteří muži (léčitelé, božci, pastýři – bačové, čarodějníci, strigóni).

Viz. ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 64.

⁴⁸⁶ ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 64.

Odčarování⁴⁸⁷

Odčarování je akt, který má zbavit osobu vlivu a následků očarování. V kontextu milostné magie lze odčarováním (tedy zrušením kouzla) např. zbavit muže lásky.

Odčarovávat uměly stejné osoby, které očarovaly – většinou starší ženy, čarodějnice. Odčarovávaly „postiženého“ člověka, tj. zbavovaly ho stavu očarování a „léčily“ jej různými magickými praktikami např. vykuřováním, zařikáváním, magickými rostlinami.

Obrana proti čarám a následkům jejich působení – obrana proti „očarení“, „porobení“

Obrana proti čarám v milostné magii byla však v romském prostředí ponechána na každém jednotlivci. Pak měla více podob, závislých od povahy magického aktu. Čarám se Romové bránili různými magickými prostředky, např. pitím svčené vody, modlitbami, amulety, světlem a ohněm.

Záleželo ovšem na tom, zda se jednalo o ochranný akt, který měl předejít tomu, aby k očarování došlo (tj. o prevenci před očarováním), či zda se jednalo o očištný akt – tedy akt, který měl následků očarování zbavit (tj. o akci následující po očarování).

9.3. Magické praktiky milostné magie

Milostná magie je dodnes živým kulturním fenoménem v romském prostředí – prokazatelně na Slovensku i v Čechách. Významně zasahuje do reálného partnerského života Romů. Uplatňuje se při formování, rozvíjení, udržování i zanikání partnerských vztahů.

Magické praktiky jsou organickou součástí partnerského a rodinného života Romů. Nejsou rušivým elementem, naopak jsou v souladu s nazíráním na způsob uzavírání partnerských a manželských vztahů.

V romských osadách na Slovensku, kde byl a je výběr partnera omezen a vymezen rodinnými a lokálními zvyklostmi, zasahovali Romové do těchto zvykových pravidel magickými praktikami.

⁴⁸⁷ Romové používali a nadále používají slovenského výrazu „odrobit“ nebo „odrobic“ nebo romského výrazu „te odkeren“. (Viz. DAVIDOVÁ, E. : *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 128). U Romů z Prahy jsem zaznamenala rovněž používání výrazu „odkerovat“.

Magie jim pomáhala řešit partnerské a manželské problémy, včetně nevěry. Pomáhala jim však také ovlivnit postoj druhého a to i tak, aby překonal zvykově přijaté normy. Snažili se tak nejen o dodržení norem, ale i o zajištění akceptovatelné výjimky - výhody pro sebe.

Magické praktiky dodnes využívají také Romové v Praze, přestože je výběr partnera, charakter partnerského soužití i rozchod partnerů zásadně ovlivněn zvyklostmi majoritní společnosti.

Důležitou zásadou při praktikování milostné magie u Romů bylo a dodnes je, že se ten ke komu či proti komu je magie zaměřena, nesmí o této skutečnosti dozvědět. V představách Romů pak kouzlo neúčinkuje a může se obrátit proti vykonavateli či původci magického aktu.

9.3.1. Budoucí partner – magické způsoby k jeho určení

I. „Tradiční“ romské východisko

Evropští Romové, ať již kočovní či usedlí, používali k určení svého nastávajícího životního partnera věšteg. Sloužily jim k tomu nejrůznější praktiky, pomůcky a předměty. Romové z různých koutů Evropy i Romové z různých částí Slovenska, tak jak se dozvídáme z odborné literatury, věstili pomocí rozmanitých předmětů jako např. podkovy, zrcátka, kyvadélka, čajové lžičky, prstenu, papírků, nebo poživatin (jablka, vajíčka apod).

Věštby měly indikovat, zda se děvče (hoch) v dohledné době vdá (ožení), eventuelně v jakém časovém horizontu ji (jej) sňatek čeká. Dotyčné osobě měly podat zprávu o tom, kdo je pro ni vhodným partnerem - o jaký typ člověka půjde, jaký bude jeho rodinný stav, jeho věk a také o tom, jak ho předem rozpozná. Některé věštby prozradily, odkud budoucí partner přijde, případně zmínily iniciály jeho jména či dokonce jeho jméno (pokud ho osoba, které se věštba týkala, znala a zařadila do seznamu ctitelů, mezi nimiž volila).

U některých věšteg byly kromě magických prostředků důležité podmínky aktu, tedy místo a čas, za jakých měly být věštby vykonány. Ačkoli většinu věšteg prováděly romské dívky, mohly je praktikovat i muži.

Doložené věštby u evropských Romů v minulosti:⁴⁸⁸

Věštby se starým střevícem

Romové z Transylvánie věřili, že věštba ohledně budoucího životního druhu musí být vykonána v předvečer Nového roku.⁴⁸⁹ Magický úkon spočíval v házení starého střevíce na vrbu. Pokud se střevíc zachytil o větev tohoto stromu a zůstal viset nebo po chvílce spadl dolů, věřili, že se dotyčná osoba do roka vdá (ožení).⁴⁹⁰

Věštby s čajovou lžičkou

Pokud se chtěl v prostředí anglických Romů chlapec či muž dozvědět, kdy se ožení a dívka či žena, kdy se vdá, měl (měla) vzít do rukou čajovou lžičku a položit ji na okraj šálku tak, aby byla lžička vyvážená a nespadla. Poté měl (měla) na lžičku opatrně kapat čaj a mezi jednotlivými kapkami dělat přestávky. Po několika kapkách bude rovnováha narušena a lžička sama spadne do šálku. Počet kapek potřebných k jejímu převážení informuje dotyčnou osobu o počtu let zbývajících do sňatku.⁴⁹¹

Věštby s podkovou

Pokud se rozhodli němečtí Romové pro věštbu pomocí podkovy, vyryli (vyškrabali) do bláta nebo do písku písmena abecedy. Písmena nemusela být vedle sebe – rovně (tj. v jednom řádku či v určitém pořadí), ale mohla být kdekoli - na libovolném místě ohraničené plochy. Mezi jednotlivými písmeny však nechávali větší mezery. Osoba, která se chtěla dozvědět, zda se stávající rok vdá či ožení, vzala dvě koňské podkovy a kráčela s nimi devět kroků od místa, kde vyryla do země písmena. Poté se otočila ke zmíněnému místu zády a přes rameno hodila (směrem k písmenům) podkovy - jednu po druhé. Pokud podkovy zasáhly dvě písmena, mělo se jednat o iniciály jména jejího budoucího protějšku. Když zasáhla písmeno pouze jedna podkova a druhá padla zcela „mimo“, měla osoba k dispozici pouze jednu iniciálu, jež mohla být začátečním písmenem křestního jména nebo také příjmení budoucího

⁴⁸⁸ Časovou rovinu popisovaných věštech uvádím vždy, když byla autorem zaznamenána. Většina autorů ve svých statích však nezaznamenává časové údaje.

⁴⁸⁹ 31. 12. podle gregoriánského kalendáře.

⁴⁹⁰ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 50.

⁴⁹¹ BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 56.

partnera. Pokud dopadly obě podkovy „mimo“ – tedy nezasáhly žádné písmeno, mohla osoba házet znovu. Pokud se situace opakovala třikrát, tj. osobě se nepodařilo zasáhnout ani jedno z písmen, které vyryla, neměla se v tomto roce provdat či oženit.⁴⁹²

Věštby s kyvadélkem

Romové určovali vhodný protějšek také pomocí kyvadélka. R. Buckland zaznamenal, že angličtí Romové vyráběli kyvadélko např. z bukvice - ze žaludu, který zavěsili na červenou nit. Na papír napsali konkrétní jména případného protějšku – tedy jména těch, kteří přicházeli jako možní partneři pro dotyčného do úvahy. Celá křestní jména protějšků (nikoli však jména zkrácená) se napsala na papír tak, aby počáteční písmena jmen vycházela od středu papíru směrem ven – do všech stran (jména pak tvořila na papíru paprsky). Romové věřili, že pravou osobou pro dotyčného je člověk, nad jehož jménem se kyvadélko rozkrouží. Pokud se kyvadlo houvalo nad dvěma či třemi jmény, použili nový papír, na který napsali pouze tato jména a pokračovali až do té doby, než se kyvadlo hýbalo pouze nad jedním jménem.⁴⁹³

Věštby s papírky v kuličkách jílu

Dalším způsobem, jakým angličtí Romové se rozhodovali pro vhodného partnera mezi několika možnými adepty, byl „papírkový“ způsob. Každé jméno cititele se napsalo na zvláštní papírek. Papírek s nadepsaným jménem se sroloval a vložil do kuličky z jílu. Všechny kuličky se potom vložily do kotlíku s vodou z pramene. Na papírku, který vyplaval na hladinu jako první, se mělo, jak věřili, objevit jméno toho pravého.⁴⁹⁴

Věštby s jablkem

Angličtí Romové věštili také pomocí jablka - ne však ledajakého. Muselo jít o jablko získané od vdovy bez toho, aby jí za něj bylo poděkováno. Tyto věštby byly především záležitostí mladých dívek. Polovinu jablka musela sníst dívka před půlnocí a druhou polovinu po půlnoci. Pak měla mít sen o nastávajícím. Věštba měla být provedena na svatého Ondřeje

⁴⁹² BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 50.

⁴⁹³ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 49.

⁴⁹⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 50.

(tedy v noci 29.11.) nebo za úplňku a podle některých Romů dokonce „kdykoli“.⁴⁹⁵

Jiná věštba s jablkem, o které se zmiňuje R. Buckland v souvislosti se západoevropskými Romy kočovníky, měla ženu informovat o tom, za jakého muže se provdá – tedy blíže muže identifikovat. Z jablka, které snědla, vybrala žena jádérka a promíchala je s navlhlou zeminou. Zeminu měla sebrat z místa, na kterém stál její vůz nebo stan předešlou noc. Poté rozhodla zeminu i s jádérky doprostřed křižovatky. Pokud tudy prošel jako první člověk muž, věřila, že si vezme mladého svobodného muže. Pokud touto osobou byla osoba ženského pohlaví, měla se dotyčná vdát za staršího muže, možná již dříve ženatého.⁴⁹⁶

Věštby s vejcem

Věštby s vejcem, tak jak je R. Buckland popisuje, praktikovali v minulosti Romové na hranicích mezi Francií a Belgií.⁴⁹⁷ Natvrdo uvařené vejce rozřízli a opatrně oddělili žloutek od bílku. Žloutek poté smíchali se solí a vrátili zpět do zbytku vejce (tj. k bílku). Před tím, než se romská dívka uložila ke spánku, takto upravené vejce snědla. V noci se jí měl zdát sen, že má žízeň a někdo ji měl přinést vodu, aby se napila. Dívka měla ve snu zřetelně vidět tvář dotyčného. Tím člověkem měl být její nastávající.⁴⁹⁸

Doložené věštby u Romů na Slovensku v minulosti:

Věštby se zrcátkem

Pokud se chtěla romská dívka na Slovensku v 80. letech 20. století dozvědět, koho si vezme za muže, měla si na jarmarku na sv. Lucii⁴⁹⁹ zakoupit zrcátko, o jehož koupi se nesměl nikdo dozvědět. Dokonce i prodávající musel zrcátko balit opačnou stranou, aniž by se do něj podíval. Dívka jej pak přechovávala do Štědrého večera,⁵⁰⁰ kdy se do něj mohla konečně podívat. Podle Romů ze slovenského Turca v něm měla spatřit tvář svého budoucího

⁴⁹⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 49.

⁴⁹⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

⁴⁹⁷ R. Buckland zaznamenal obdobné věštby s vejcem i na venkově v Missouri. Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 50.

⁴⁹⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

⁴⁹⁹ 13. 12. podle gregoriánského kalendáře.

⁵⁰⁰ 24. 12. podle gregoriánského kalendáře.

manžela.⁵⁰¹

Věštby ze smetí

H. Bílková uvádí, že se „něco“ mohla dívka dozvědět o budoucím manželovi i při vynášení smetí na smetiště. Muselo jít o smetí vymetené na Štědrý den o půlnoci, a to ze všech koutů obydlí.⁵⁰²

Věštby ze štěkotu psa

Romové z obce Nesluša na Slovensku prováděli koncem 80. let 20. století věštby ohledně budoucího partnera ze štěkotu psa. Usuzovali, že ze směru, odkud pes zaštěkal, přijde budoucí manžel.⁵⁰³

Věštby s prstenem, pálení zápalek

Romové z Bôrky na východním Slovensku vkládali do vody prsten nebo pálili zápalky, které potom ukazovali odkud přichází nevěsta nebo ženich.⁵⁰⁴

Věštby s chlebem, s těstem

E. Horváthová zachytila v polovině 50. let 20. století u Romů v Čáčově, že když děvče jedlo chleba náhodou právě ve chvíli, kdy začali „zvonit“, vybralo sousto z úst a vložilo si jej pod levé podpaží. Na noc si sousto vložilo pod hlavu. Kdo se děvčeti ukázal ve snu, za toho se mělo provdat.⁵⁰⁵

Obdobnou věštbu vykonávali chlapeči nebo dívky u Romů v Klenovci. Osoba, která

⁵⁰¹ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁵⁰² BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁵⁰³ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁵⁰⁴ Tyto věštby provádějí Romové na Slovensku i v dnešní době, jak zachytil A. Kovács. Viz. KOVÁCS, A.: Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom miestě. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pataviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 62.

⁵⁰⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV, 1964, s. 331.

chtěla zjistit, kdo bude jeho partnerem, měla ukradnout na Štědrý den kousek těsta tak, aby o tom nikdo nevěděl. V noci si měla dát pod hlavu zrcadlo. Pokud vykonával věšteckou praktiku chlapec, měl vložit na zrcadlo těsto zabalené v matčině sukni, pokud ji vykonávala dívka, vložila na zrcadlo těsto zabalené do otcových kalhot. Ve snu se poté měl dotyčné osobě zjevit budoucí partner.⁵⁰⁶

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

I dnešní Romové z Prahy provádějí věštby, které mají za cíl určit budoucího životního partnera, např. pomocí kyvadélka nebo věští pomocí prstýnků zavěšených na řetízku (ty plní funkci kyvadélka). Stejně jako jejich předkové využívají k věštbám jablko, případně si nechávají věstit od romských i neromských věštkyň z ruky či z karet či věští pomocí „natvrdo“ uvařeného vajíčka.

Zaznamenané věštby u pražských Romů v současnosti:

Věštby s zrcátkem

Věštba se zrcátkem, pomocí které se romská dívka dozvídala jakého partnera si vezme za muže, nezaznamenala v pražském romském prostředí zásadní inovace. Řadoví Romové nejen, že zmíněnou věštbu znají, ale nadále ji běžně používají. Ke změně však dochází ve frekvenci příležitostí k nákupu zrcátka. Nákup, dříve na Slovensku situovaný na jarmarky a náboženské poutě,⁵⁰⁷ byl podle vzpomínek pražských Romů jednorázovou záležitostí. Dnes je v pražském prostředí věcí mnoha příležitostí, i když je vesměs nadále spojen se stánkovým prodejem na poutích a veselicích. Pražští Romové zrcátko nejčastěji kupují v tzv. „Juldě Fuldě“ (Výstavišti ve Stromovce)⁵⁰⁸ v době, kdy se zde konají poutě nebo akce, provázené kolotoči a dalšími zábavnými atrakcemi.

Romská dívka podle tradice, která je nadále udržovaná pražskými Romy, nesmí do zrcátka po koupi pohledět až do Štědrého dne. Jedině tak se jí v zrcátku zjeví budoucí partner.

⁵⁰⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV, 1964, s. 331.

⁵⁰⁷ Na Slovensku Romové kupovali a nadále kupují vedle výročních trhů nejčastěji na pouti. Jedná se především o náboženské poutě.

⁵⁰⁸ Dříve nazývaném Parkem oddechu Julia Fučíka.

Elitní Romové věštbu se zrcátkem znali, avšak na rozdíl od řadových Romů až na výjimky popřeli její praktické využití. Někteří jednotlivci však přiznali, že věštba má spíše zábavní funkci - je vykonávána jako zpestření štědrovečerního večera v rodinách s nezadanými dívkami.

Věštby ze smetí

U pražských Romů, především řadových členů romské komunity na Smíchově, jsem zaznamenala znalost věštby ze smetí. Ačkoli obě skupiny Romů z Prahy tuto věštbu uchovávají v povědomí, byla jsem ujistěna, že se již v pražském romském prostředí neprovádí. Informace o tom, zda na dívku čeká tento rok vážná známost, se „četly“ podle řadových Romů z tvaru a polohy vysypaného smetí - „*Hledaly se tam obrazce, ty vám to řekly, ...ale že se v tom vůbec někdo hrabal...fuj*“ (M. G., žena, 45 let, N). U elitních Romů mladší generace se povědomí o této věštbě vytrácí - „*Jo, věštilo se ze smetí, ... ale nevím jak*“ (J. M., muž, 27 let, E).

Věštby ze štěkotu psa

Štěkot psa podle řadových Romů indikuje, z jakého směru přijde budoucí životní partner. Dodávají, že by věštba měla být provedena nejlépe na Nový rok. Sami ji však přehodnocují - „*To už nikdo nedělá, to se dělalo na venkově nebo v osadě, dneska je všude tolik psů, ... to by se člověk zbláznil*“ (D. V., žena, 49 let, N). Případně význam této věštby zpochybňují - „*...Se jen tak říká, na Slovensku to ještě mladý holky dělaj, ale já tomu nevěřím*“ (B. C., žena, 57 let, N).

U převážné většiny elitních Romů jsem znalost věštby ze štěkotu psa nezachytila.

Věštby se starým střevícem

O tom, že se k věštbám v minulosti používal střevíc, byly Romové z Prahy středního a staršího věku informovaní. Praktické využití věštby však již nepamatují. Uvedli, že se střevíc neházela na strom, ale za sebe. Rovněž se různili v tom, kdy měla být věštba provedena - zaznamenala jsem následující časové údaje: na Štědrý den, na Štěpána, na Silvestra a na Nový rok.

Věštby s kyvadélkem

Pražští Romové z obou sledovaných skupin určují i dnes pomocí kyvadélka pro sebe vhodného partnera. Opět se jedná o věštbu, která je populární zejména mezi mladými dívkami. U žádného z mužských respondentů jsem její použití nezaznamenala.

Kromě kyvadélka je k ní třeba papíru, na který se napíší jména osob opačného pohlaví – ctitelů, mezi nimiž má být nalezen ten pravý. Pak už stačí podle Romů z Prahy koncentrovat své myšlenky na hledání toho pravého. Kyvadélko ho určí – rozkrouží se nad jménem budoucího partnera. Jména se mohou psát do hvězdice (v tom případě se kyvadélko umístí nad střed, stejně jako tomu bylo v minulosti) nebo se napíší vedle sebe (tehdy je kyvadélko směřováno nad každé jméno zvlášť). Jméno, nad kterým udělá kyvadélko oblouk (eventuelně největší oblouk), je to pravé. Poslední zmíněný způsob znalo jen několik pražských Romů, především elitních a mladších.

V odlišných variantách romská dívka nevyužívá papíru se jmény, ale ptá se na každého konkrétního muže ze seznamu otázkami, na které lze odpovědět „ano“ či „ne“. Její podvědomí pak odpovídá pomocí kyvadla. Respondenti z řad elity uvedli, že tento postup lze praktikovat i v případě jednoho muže - pokud se dotyčná chce ujistit, zda je její „milovaný“ tím pravým.

Kyvadélka si dnešní Romové z Prahy nevyrobějí. Nicméně starší respondenti z obou skupin uvedli, že si jejich předci běžně kyvadélka vytvářeli sami a dva respondenti z řad elity dodali, že se tak děje i v dnešní době, zejména na vesnici nebo v osadách na Slovensku, když je nutně potřebují a „nejsou po ruce“. Pražští Romové z obou skupin si kyvadélka obstarávají různými způsoby, většinou je: „Zdědí“ (S. J., žena, 76 let, N); „Od někoho dostanou“ (L. Š., žena, 28 let, E); „Najdou doma“ (T. R., muž, 30 let, E); „Koupí“ (D. T., muž, 53 let, N). Mezi oblíbené typy patří jednoduchá kovová kyvadélka, případně kyvadélka s krystalem. Jeden respondent z řad elity se zmínil o kyvadélku ze zlata, které bylo v rámci jeho rodiny děděno z generace na generaci.

Místo klasických kyvadélek, které si v současnosti Romové kupují ve specializovaných obchodech zaměřených na esoteriku, jsou u pražských Romek oblíbeny jako věštická pomůcka řetízky s prstýnky, které plní stejnou funkci.

Věštby s jablkem

V současné době se u Romů z Prahy věští také pomocí jablka. Mí respondenti o této věštbě však spontánně nemluvili, rozhovořili se o ní až po mých opakovaných dotazech. Věštba s jablkem, tak jak se mi ji podařilo zachytit a tak jak je pražskými Romy interpretovaná, je podobná věštbám u anglických Romů potud, že jablko pro věštbu má být získáno od vdovy. Skutečnost, že se za něj vdově nemá děkovat, jak uvádí z tradice britských Romů R. Buckland,⁵⁰⁹ však nezmínili. Věštbu jako celek nedokázali shodně časově zařadit. Nezmínili a neznali její postup, vzpomínali pouze, že se dívka nastávající zjeví ve snu.

Podle některých pražských Romů z obou skupin má dívka sníst první polovinu jablka před půlnocí a druhou polovinu po půlnoci. Ostatní se domnívají, že na čase nezáleží. Respondenti se však neshodli na tom, kdy je nutné věštbu provést. Setkala jsem se s názorem: za úplňku, na Štědrý den, o narozeninách dotyčné, na Prvního máje. Toto zmnožení dnů je dokladem ustupování tradice.

Někteří respondenti (především ženy z řad romské elity) se zmínili o další věštbě s jablkem, při které mladé dívky rozkrajují jablko na půl. Pokud jádérka (jádřínek) vytvoří po rozkrojení hvězdu, má se dívka ten rok vdát či potkat budoucího manžela. Tento úkon by měl být proveden před Štědrovečerní večeří. V rodinách pražských Romů, je mladými dívkami vykonán dosud. Respondenti uvedli, že je brán spíše jako oživení Štědrého večera, a že se věštba „nebere“ tak vážně.

Věštby s vejcem

Pražští Romové zmínili, že se dříve věštilo ohledně budoucího životního druhu pomocí vejce. Nevěděli však přesně jak. Shodli se na tom, že vejce musí být uvařeno natvrdo. Zaznamenala jsem tyto názory: „*Myslím, že se pak na nějaký čas zakope do země, pak se vyndá a sní, ... a pak se jí má zdát sen o a tam se jí zjeví...* [rozuměj: budoucí muž]“ (V. L., muž, 32 let, E); „*To vejce se roztočí a kam zamíří špičkou, tudy přijde...* [rozuměj: budoucí muž]“ (R. H., žena, 81 let, N).

Věštby s čajovou lžičkou, s podkovou, s papírky v kuličkách jílu, tak jak byly popsány

⁵⁰⁹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 49 nebo Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 178-179.

R. Bucklandem u západoevropských Romů,⁵¹⁰ pražští Romové neznali. Neuvedli ani žádné jiné varianty zmíněných věštb. Jelikož mi není známo, že by byly popsány badateli romisty v našich zemích, domnívám se, že se u Romů v českém ani slovenském prostředí nevyskytují.

Znalost či praktické použití věštb s prstenem vkládaným do vody nebo věštby provázející pálení zápalek, o jejichž existenci hovoří v souvislosti s Romy na východním Slovensku Attila Kovács,⁵¹¹ se mi nepodařilo u pražských Romů zaznamenat, jakož i věštby s chlebem a těstem, které popsala koncem 50. let 20. století u Romů v Čáčově a Klenovci E. Horváthová.⁵¹²

U řadových Romů z Prahy je určování a výběr budoucího partnera na základě výše zmíněných věštb stále „živý“ na rozdíl od skupiny Romů elitních, kde je jeho význam posunut spíše do zábavné roviny. Věštby týkající se budoucího partnera pozbývají v prostředí romské elity původního významu. Elita jako taková má totiž specifická kritéria výběru partnera. V tomto ohledu se liší od zbytku romské populace. Otázka výběru partnera u ní nabývá větší důležitosti než je tomu u řadových pražských Romů a než tomu bylo dříve v prostředí uzavřených romských lokálních celků na Slovensku. Věštby tak nenacházejí praktického využití, ale plní spíše společensko zábavní funkci.

U pražské romské elity dochází k významné redukci jak v počtu věštb určujících budoucího partnera, tak v postupech některých věštb. Přesto, že elita některé z věštb udržuje v povědomí, upouští od nich i z důvodu odlišného životního stylu. Důvodem je skutečnost, že se některé věštby v prostředí velkoměsta, jakým Praha je, špatně aplikují. Především ty věštby, které vycházely ze způsobu života v romských osadách na Slovensku a ty, které jsou pozůstatkem kočovnického stylu života romského společenství obecně. Míží používání určitých atributů (jakými byla např. koňská podkova), které souvisí s romskými tradičními řemesly, způsobem bydlením, odíváním apod.

⁵¹⁰ Věštby s podkovou a věštby s papírky v kuličkách jílu – Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 50 nebo Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 177-178; Věštby s čajovou lžičkou – Viz. BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998, s. 56 nebo viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 1., s. 177.

⁵¹¹ KOVÁCS, A.: Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom miestě. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano pataviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 62.

⁵¹² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV, 1964, s. 331.

9. 3. 2. Přilákání milovaného

I. „Tradiční“ romské východisko

Postupů a způsobů jak přilákat a připoutat k sobě milovanou osobu je bezpočet, přičemž většina z nich je universálních – prostupují napříč národy, zeměmi a staletími. Vyznačují se podobnými rysy a jsou založeny na rámcově identických představách. Magické a pověřené představy a praktiky vážící se k přivábení a připoutání milované osoby, které Romové užívali a užívají, jsou známy i z českého a slovenského lidového prostředí.

Náklonnost osoby druhého pohlaví se u Romů získávala přes poživatiny - pití či jídlo - které byly osobě podán. K získání lásky vyvoleného sloužily i tělesné sekrety, jimiž byl postříkán, pomazán, nebo mu byly vpraveny do jídla či nápoje. Získat partnera bylo možné i prostřednictvím manipulace s věcí vyvolené osoby, pomocí praktik s kameny a dalšími předměty. Romové se ve svých praktikách opírali nejen o myšlenku magie kontaktu, ale i s myšlenkou magie podobnosti - na základě níž byl člověk např. zaměněn se zvířetem. Se zvířetem se pak magicky manipulovalo. Reakce a pocity vyvolané u zvířete, měla pociťovat i milovaná osoba.

Když magický prostředek zapůsobil, bylo nutné po čase některou z výše uvedených praktik opakovat, aby kouzlo nepřešlo a aby si dotyčný partnera udržel.

Ačkoli magické praktiky vedoucí k přilákání partnera používaly převážně ženy, E. Davidová zachytila, že v 50. letech 20. století v Trebišově využívali některé z nich i romští muži a chlapci a že do romské osad chodili pro rady tohoto druhu dokonce i mladí z řad slovenského obyvatelstva.⁵¹³ Rovněž E. Horváthová ve stejném časovém období zmiňuje, že v magických prostředcích hledali na Slovensku pomoc i romští muži.⁵¹⁴

Následující uvedené způsoby získání milostné náklonnosti osoby opačného pohlaví se vzájemně překrývají a přecházejí jeden do druhého, a tak je obtížné je klasifikovat. Rovněž dochází ke kombinaci představ založených na magii kontaktu a podobnosti. Mnohdy není také jednoduché definovat jaké praktiky lze zahrnout do magie bílé a jaké do magie černé.

⁵¹³ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

⁵¹⁴ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330-331.

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Získání náklonnosti přes jídlo, pití

E. Horváthová uvádí, že romská děvčata na Slovensku v 50. letech 20. století získávala chlapce tak, že spálila křídlo z netopýra a přidala jej vyvolenému do nápoje. Věřila, že tak jak lítá netopýr, bude i srdce muže lítat za ženou.⁵¹⁵

E. Davidová doložila, že žena má muži, o něhož usiluje, přidat do jídla sůl, kterou měla v papíře zabalenou pod sebou prvorodička. Bolesti, které postihly prvorodičku při porodu, postihnou (na základě představy magie podobnosti) vyvoleného – bude ho bolet srdce za onou ženou, takže si ji musí vzít za ženu.⁵¹⁶

Mnohé praktiky pracují s pachovou impregnací poživatin. V Chropově v 50. letech 20. století nosily mladé Romky podpaží cukr devět dní a poté ho daly chlapci sníst.⁵¹⁷ Tutéž praktiku používali v 80. letech 20. století Romové z Turca.⁵¹⁸ Místo cukru býval obdobným způsobem impregnován a vyvolenému chlapci podán ořech.⁵¹⁹

Většina praktik zachází s přidáváním tělesných sekretů a odpadů a součástí těla nositele do potravy vyvoleného. Z. Břečka uvádí, že menstruační krev a vlasy žen bývaly v minulosti stálou ingrediencí nápojů lásky u Romů.⁵²⁰ Důležitou roli hrálo v úkonech získávání partnera ochlupení a dále také výkaly, sliny a mateřské mléko, které se přidávaly do jídla a nápojů.⁵²¹

V druhé polovině 20. století byla u Romů na Slovensku zaznamenána řada lásku přivolávajících praktik.

Menstruační krev jako prostředek k získání vyvoleného doložila v 50. letech

E. Horváthová. Podle jejího popisu se menstruační krev „vystrihnutá aj so srst'ou“ (spolu

⁵¹⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵¹⁶ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

⁵¹⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵¹⁸ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁵¹⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵²⁰ BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 41.

⁵²¹ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 98-99.

s odštíženým ochlupením) usušila a podala muži v nápoji.⁵²² Podle E. Davidové používali v téže době mladí Romové jako afrodisiakum tzv. *zar* („chlup nejčastěji z ohanbí nebo podpaží spolu s menstruační krví a kdoulovými semeny“).⁵²³

Chlupy z intimních míst sloužily Romkám k přivolání milého a probuzení jeho touhy. Jestliže tedy chtěla romská dívka v Turci v 80. letech 20. století získat lásku chlapce, měla mu přidat do čaje nebo do kávy prach se svého spáleného ochlupení.⁵²⁴

Za stejným účelem romská žena z Trebišova v 50 - 60. letech 20. století zadělala těsto vodou, ve které umyla celé své tělo, a v upravené formě ho dala vyvolenému sníst. Do těsta mohla přidat i odřezanou kůži z prstů na nohou, špínu z nehtů, ze zubů a sekrety z intimních částí těla.⁵²⁵ Další obměnou tohoto způsobu byla příprava čaje z vody, ve které se žena umyla. Romové věřili, že pokud muž takový čaj požije, vyvolá to u něj lásku a touhu po dotyčné.⁵²⁶

E. Horváthová zmiňuje praktiku romských žen na Slovensku v 50. letech 20. století, kdy zamilovaná žena zhltnula muškátový ořech a když prošel tělem, očistila ho, rozdrtila ho a přidala muži do jídla.⁵²⁷ Tímto si měla zajistit mužovu náklonnost.

Získání partnera přes vkládání a zašívání předmětů, vlasů, chlupů do oděvních součástí

E. Horváthová zachytila v 50. letech 20. století u Romů v Klenovci, že ostříhané chloupky z podpaží, které dívka vložila nenápadně mužovi do kapsy, měly v muži probudit zájem a lásku.⁵²⁸

Naproti tomu Romové z Chropova a Holíče věřili, že muž může získat vytouženou dívku, pokud má v šatech její zašitý vlas,⁵²⁹ nebo čtyřlístek.⁵³⁰

Chlapec mohl získat dívku i tehdy, když se jí dotknul pytlíčkem, ve kterém měl

⁵²² Tato praktika byla známá v padesátých letech 20. století u Romů na celém území Slovenska.

Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵²³ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 127.

⁵²⁴ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁵²⁵ DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995, s. 128.

⁵²⁶ Např. J. Platko se zmiňuje o tom, že podobným způsobem se ovlivňovala i věrnost mládence. Viz.

PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach, In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 181.

⁵²⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330

⁵²⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330

⁵²⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵³⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331

zašitou rosničku, zabitou na sv. Juraje.⁵³¹ Někdy stačilo, když pouze nosil pytlíček s rosničkou zavěšený na šíji.⁵³²

Získání vyvoleného přes „parfémování“ jeho osoby tělesnými sekrety

Na základě víry v magii doteku používaly romské ženy k přilákání partnera ve svých praktikách vlastních tělesných sekretů a exkrementů, jimiž působily na vyvoleného. Především menstruační krev sloužila jako „parfémovací“ prostředek.⁵³³ Sedmihradské Cikánky se domnívaly, že pokud postříkají osobu opačného pohlaví menstruační krví (zvláště je-li získána na Nový rok), pak jim nebude schopna odolat.⁵³⁴ H. V. Wliskoeki uvádí, že jistá „Cikánka“ koncem 19. století v Německu pobláznila všechny muže svého kmene a tento případ byl posléze předmětem právního sporu.⁵³⁵

Získání vyvoleného přes jeho osobní věc

Pokud osoba chtěla, aby o ni milovaný projevil zájem, musela si opatřit nějakou „věc“, která vyvolenému patřila. Zpravidla se jednalo o předměty osobní potřeby a oděvní součástky. Angličtí Romové v minulosti využívali podle R. Bucklanda např. části oděvu, rukavice, botu, ale také dopis nebo papír s rukopisem vyvoleného. Tento předmět naplnili routou vonnou (*Ruta graveolens* L.) nebo jej umístili do pytlíčku s touto rostlinou. Poté si předmět (nebo pytlíček s předmětem) zavěsili na roh své postele a nechali ho tam od novu do úplňku Měsíce. Do té doby, jak angličtí Romové dosud věří, měla vyhlídnutá osoba iniciátora aktu kontaktovat.⁵³⁶

U Romů na Slovensku v 50. letech 20. století E. Horváthová zachytila, že když mělo děvče zájem o chlapce, odřízlo mu kousek látky z límce a nebo kousek tkaničky z kalhot a trnem jej připevnila do komína. Tak, jak plamen rozžhavl látku, mělo i srdce mládence hořet

⁵³¹ 24. 4. podle gregoriánského kalendáře.

⁵³² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330-331.

⁵³³ Z hlediska magie byla však menstruační krev podle původu (na rozdíl od jiných exkrementů jako např. slin, mateřského mléka) považována jako negativní. Viz. FEGLOVÁ, V. – CHORVÁTHOVÁ, L. – ZAJONC, J.: heslo: exkrement. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 131.

⁵³⁴ PLOSS- BARTELS: *Das Weib in d. Natur – u. Völkerkunde*. díl I Leipzig., s. 626.

⁵³⁵ Joane Gintare za to byla ostatními Cikánkami žalována u policejního úřadu v Mühlbachu v r. 1884, ovšem bezvysledně. Viz. WLISLOCKI, H. V.: *Aus dem inneren Leben der Zigeuner*. Berlin 1892, s. 75-98.

⁵³⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 52.

za děvčetem.⁵³⁷

Získání vyvoleného přes kameny

Pokud se žena západoevropských Romů zamilovala do ženatého muže a chtěla ho získat pro sebe, darovala mu bílý kámen, který sebrala z tekoucího potoka a který nosila v hedvábném sáčku mezi prsy celý měsíční cyklus. Kámen muži darovala až za úplňku následujícího cyklu. Romové věřili, že muže jeho stávající partnerka poté opustí a žena se tak stane jeho milou.⁵³⁸

R. Buckland zmiňuje i praktiku jedné staré shuvani z Anglie. Ta je také založena na manipulaci s kameny. Rom, jenž chtěl přitáhnout pozornost vyvoleného protějšku, si musel nejprve opatřit 13 bílých kamenů - nejlépe takové, které sám nalezl. První pátek po novoluní položil kameny na zem do tvaru srdce, potom si lehl tak, aby jeho srdce bylo na srdci z kamenů. Poté zavřel oči a koncentroval myšlenky na milovanou osobu, kterou chtěl získat a vybavil si ji ve fyzické i duchovní podobě. Vstal a naaranžoval kameny do iniciál jména a příjmení vyvolené osoby a potom si opět lehl srdcem na kameny. Tentokrát měl stejným způsobem koncentrovat myšlenky na sebe a zaměřit se na své pocity k milované osobě. Po chvíli měl sebrat kameny a uvázat je do kusu látky a nosit tento balíček s sebou do úplňku, do té doby si ho milovaná osoba všimne.⁵³⁹

Získávání vyvoleného přes přírodní uzly

Romové v západní Evropě tradičně věřili a věří v sílu přírodních uzlů v milostné magii. Nalezené větévky např. vinné révy nebo vrby, které vyrostly zapleteny do sebe, považovali proto za šťastné znamení a symbol štěstí. Podle starých představ některých Romů z Anglie tyto uzly vytvořily duchové, víly a čarodějnice.⁵⁴⁰

R. Buckland popisuje, že pokud romský muž z Británie takové větévky našel a umístil je pod postel ženy, kterou miloval, měli oba splynout brzy v jedno tělo. Tato magická praktika byla vykonávána nejen muži, ale i ženami.⁵⁴¹

⁵³⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵³⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 53.

⁵³⁹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 51.

⁵⁴⁰ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

⁵⁴¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

Získání vyvoleného přes slaměný věchet

Romské děvče na Slovensku mohlo, jak zaznamenala E. Horváthová v 50. letech 20. století, získat chlapce tak, že po proudu pustilo slaměný věchet se slovy: „Ako tento vechet ide po tej vodě, tak chytro nech príde.“⁵⁴²

Získání náklonnosti přes ztotožnění milovaného s umírajícím zvířetem

V představách Romů na Slovensku žena přičarovala muže i tak, že pobodala nějaké zvíře a nechala jej na slunku, aby pomalu umíralo. Milovaný muž byl ztotožněn s trpícím zvířetem. Romové věřili a věří, že pocity zvířete (bolest, trápení) přejdou na člověka, ke kterému je toto kouzlo namířeno. Bude cítit každé píchnutí do doby, než za ženou přijde a začne s ní žít. Do té doby bude láskou za ní „umírat“ a trápit se.⁵⁴³

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Kterak získat a udržet si náklonnost druhého

Akt získávání a udržení si náklonnosti partnera opačného pohlaví pomocí magie je v současném romském prostředí nadále významný a živý. Vztahují se k němu všichni Romové, a to nezávisle na tom, zda jsou svobodní či zda již mají partnera. Víra v moc magie při navazování a reprodukci partnerských vztahů patří tedy k aktuálním projevům duchovní kultury pražských Romů.

Praktiky a magické úkony zaměřené na přilákání milovaného provádí z valné většiny ženy. O mužích, kteří se pokoušeli tímto způsobem získat svou milovanou, se ví spíše z tradovaných vyprávění. Pouze několik respondentek ze skupiny pražských Romů uvedlo, že zná nějaké konkrétní muže osobně. Během mého výzkumu se mi však nepodařilo získat žádnou výpověď od muže respondenta, který by sám byl iniciátorem zmíněných magických

⁵⁴² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330.

⁵⁴³ Tuto praktiku dokládá pro Romy na Slovensku v současnosti i A. Botošová. Viz. BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociální a náboženský život v rómské obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 80.

⁵⁴³ BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociální a náboženský život v rómské obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 79.

praktik nebo osobně znal nějakého muže – iniciátora. Praktiky přilákání partnera jsou tedy v prostředí pražských Romů ryze ženskou doménou.

Způsoby přilákání milovaného

Náklonnost druhého pohlaví pražští Romové docilují způsoby typickými pro romskou kulturu. Snaží se ji získat jak manipulací s jídlem a pitím, které milému předloží, tak i prostřednictvím manipulace s jeho osobními věcmi.

Náklonnost milované osoby mají Romům z Prahy zajistit následující praktiky:

- 1) Přidávání nejrůznějších ingrediencí do jídla a pití milovanému.
- 2) „Parfémování“ milovaného vlastními tělesnými sekrety.
- 3) Manipulace s osobní věcí milovaného.
- 4) Manipulace s fotografií milovaného.
- 5) Manipulace s kameny.
- 6) Darování „magicky upraveného“ předmětu milovanému.
- 7) Zaměnění a ztotožnění milovaného s umírajícím zvířetem.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů v současnosti:

Získání náklonnosti přes jídlo

Cukr, sůl

Pražští Romové upouštějí od některých magických prostředků, kterými Romové v minulosti získávali přízeň člověka opačného pohlaví. Nepodařilo se mi zaznamenat např. přidávání cukru, jenž byl nošen nějakou dobu pod paží⁵⁴⁴, do jídla ani přidávání soli, kterou měla v papíře zabalenou pod sebou prvorodička.⁵⁴⁵ Nicméně více než polovina respondentů z obou skupin tyto praktiky znala z vyprávění svých rodičů nebo ostatních Romů. Na tom, že cukr musí být nošen iniciátorem aktu pod paží, se dotázání shodli. K užití soli čtyři řadové Romky podotkly, že musí jít o sůl, kterou měla pod sebou „žena, co rodila“. Podle jedné

⁵⁴⁴ Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 330; BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188 nebo viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 2., s. 187.

⁵⁴⁵ Viz. DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99 nebo viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 2., s. 187.

muselo jít o prvorodičku, ostatní však sdílely názor, že může jít o jakoukoli ženu. Zbytek respondentů mi nebyl schopen podat bližší vysvětlení.

Mladší generace elitních Romů již zcela ztrácí povědomí o způsobu získávání náklonnosti partnera pomocí manipulace s cukrem a solí.

Ochlupení, vlasy, tělesné sekrety, menstruační krev, sliny

U pražských Romů jsem zaznamenala nejen znalost praktik využívajících k získání partnera opačného pohlaví prostředky jako ochlupení, vlasy, tělesné sekrety, menstruační krev a sliny, ale i jejich užití v praxi. Romské ženy z Prahy přidávají nadále mužům do čaje nebo do kávy prach z vlastního ochlupení, vlasů, nehtů se záměrem získat vyvoleného životního partnera. Stejně jako jejich matky a matky jejich matek používají k „přilákání“ milovaného zejména vlastní sliny, sekrety z intimních částí těla či menstruační krev, které poté vpraví dotyčným do jídla či pití.

Praktiky získávání partnera skrze přidávání zmíněných prostředků do jídla či pití a jejich provádění jsem zaznamenala především u smíchovských Romů, avšak ani v prostředí elitních Romů v Praze nejsou výjimkou. Často je přitom spontánně kombinováno více prostředků a magických postupů - „*Když chce ženská získat chlapa, musí si ostříhat nehty na ruku i na nohou, přidat vlas, věci co nosí přímo na těle, výtok a tak, udělat z toho takovou směs a to musí dát nenápadně do jídla nebo pití toho kluka, co chce a musí k tomu něco říct..., jako že ho chce a tak...musí se to několikrát opakovat.* (B. K., žena, 25 let, E).

Jedna respondentka z řad elity mi potvrdila, že jde o praktiku oblíbenou mezi mladými děvčaty v pražském Karlíně – „*Vím, že to dělají mladý holky u nás v Karlíně a že takhle očarovaly už dost chlapů...dělají hrozné směsi ze všeho možného a myslí si, že tím získají chlapy*“ (I. D., žena, 31 let, E). Všechny elitní respondentky až na dvě uvedly, že zmíněnou praktiku na muže samy nepoužily. Ačkoli jim výše uvedené praktiky připadají „nechutné“, „hrozné“, „špinavé“, věřily v jejich úspěšnost.

V představách pražských Romů jsou sliny považovány za prostředky s nejmenší účinností. Nicméně jsou pro svou jednoduchost, dostupnost a rychlost aplikace v nahodile vzniklých situacích nejvyužívanější. Proto bývají používány jak ženami, tak muži. „*Plivne se do pití nebo do jídla, to zvládne kdokoli*“ (J. M, muž, 27 let, E).

Menstruační krev je v porovnání se slinami a ostatními tělesnými sekrety, chlupy, vlasy, nehty i odpady těla považována za účinnější prostředek. Použití menstruační krve je

i nadále v celém romském prostředí populární, a jak zmínili bez výjimky všichni respondenti, také velmi účinné. Muži dodali (někteří v žertu), že by si u některých žen „kávu nedali“. Svě obavy vysvětlují tak, že o některých ženách se v pražské romské komunitě obecně ví, že už očarovaly tímto způsobem několik příslušníků opačného pohlaví – „*U někteřejch je to nebezpečný*“ (M. P., muž, 44 let, E); „*Člověk nikdy neví, kdo a kdy vás může počarovat*“ (J. H., muž, 43 let, N); „*Pak vás nějaká zblázní a co vy s tím?*“ (E. C., muž, 60 let, N). Ženy z prostředí elity se však k jejímu vpravování do jídel a nápojů lásky nehlásí. Podle jejich vyjádření se menstruační krev používá v „zaostalejším“ prostředí. Až na dvě zcela manifestně popřely, že by menstruační krev muži „nějak“ podaly.

U obou skupin pražských Romů jsem zaznamenala informaci, že je důležité jak a kdy vyvolenému při získávání jeho lásky „upravené“ jídlo či pití podat. Při této praktice je důležité hlídat postoj milovaného – „*Když budu chtít dát něco sníst člověku a získat ho, nesmí mít nohy do kříže, jinak to na něj nepůsobí, musí stát nebo sedět s nohama rovně – na zemi*“ (B. C., žena, 57 let, N). Myšlenka vychází z představy, že pokud má člověk překřížené nohy je imunní proti „čárám“ a nedá se zmanipulovat, na rozdíl od situace, kdy sedí nebo stojí a „má nohy rovně“ (tj. energie volně proudí tělem).

Získání vyvoleného přes „parfémování“ jeho osoby vlastními tělesnými sekrety a pachem

Ačkoli romské ženy z Prahy znají magické praktiky k získání vyvoleného muže, při kterých jsou tělesné sekrety využity jako parfémovací prostředek, a nadále udržují povědomí o jejich účinnosti, od podobných praktik se z větší části distancují. Tyto magické způsoby přilákání partnera situují do prostředí romských osad na Slovensku a do rodin sociálně a kulturně zaostalejších. Zmiňují užití menstruační krve, moče, potu, mateřského mléka a slin, jimiž je muž buď přímo postříkán nebo nějaká z jeho oděvních součástí, za účelem vyvolat u něj milostné „pobláznění“. Parfémování se podle pražských Romů odehrává bez mužova vědomí, není k tomu třeba nijaké zvláštní příležitosti. Noční hodina je podle jejich názoru vhodnější než denní. Romové řadoví i elitní ilustrovali tyto způsoby prostřednictvím memorátů, které znají od starších Romů a které se ústně předávají v komunitě z generace na generaci.

Pražští Romové jako celek připustili pouze „parfémování“ vlastním potem či tělesným pachem. K tomuto účelu si vyberou nějakou svoji oděvní součástku, kterou poté napuštěnou

pižmem obdarují svého vyvoleného, půjčí mu ji či ji zanechají v jeho blízkosti. Výjimečně parfémují i potraviny, např. jablko, které má vyvolený sníst. V tomto případě jde o kombinaci metod – „darování parfémovaného předmětu“ lze zahrnout do praktik k získání vyvoleného „parfémováním“ i do praktik získání vyvoleného „darováním osobního předmětu“. Stejně tak u parfémování potraviny – jedná se o praktiku, pomocí které je vyvolený získáván jak „parfémováním“, tak i skrze „jídlo a pití“.

Přestože se elita názorově v zásadě tkví v obdobných představách jako řadoví Romové, od parfémování se ostře distancovala. Použití parfémování interpretovala v kontextu svého sociálního statusu jako akt „nechutný“ a „diskreditující“.

Získání vyvoleného přes jeho osobní věc

Tato magická praktika je mezi pražskými Romy relativně oblíbená. Vyžaduje se při ní však, aby si iniciátor aktu opatřil nějakou osobní věc člověka, o kterého usiluje. Ideálními objekty využívanými Romy z Prahy jsou: 1) části oblečení (např. šála, šátek, kapesník, rukavice, čepice) a 2) osobní předměty (např. oblíbené pero, papír s rukopisem vyvoleného. Podle slov některých respondentů z obou skupin se jedná prakticky o „vše“, k čemu se lze dostat.

Pražští Romové tyto předměty většinou už neplní routou ani ostatními bylinami, jak zaznamenal např. Buckland,⁵⁴⁶ ale přímo s nimi disponují. Pokud přece jen předmět naplní bylinami nebo předmět vloží do pytlíčku s bylinami, pak jej umístí nejčastěji: „*Pod polštář*“ (S. J., žena, 76 let, N); schovají jej „*Pod postel*“ (F. D., muž, 53 let, N), „*Mezi své spodní prádlo*“ (M. H., žena, 31 let, E) nebo „*Do zásuvky komody mezi své věci*“ (L. Š., žena, 28 let, E), případně je vloží „*Na skříň*“ (J. P., muž, 23 let, N).

Někteří dotázaní uvedli, že stačí pouze vlastnit věc dotyčného a že není důležité, kam se umístí - „*V té věci je obsažena energie člověka, o to jde... a ne kam to dáte*“ (V. H., žena, 32 let, E). Vyvolená osoba (dotyčný) ani nikdo další se samozřejmě nemá dozvědět o tom, že věc byla zeizena a že ji „někdo“ jiný vlastní. Pokud se tak stane, věří pražští Romové, že bude „kouzlo“ zmařeno, případně se obrátí proti jeho iniciátorovi.

Je-li praktika vykonána správně, má se vyvolený podle představ Romů iniciátorovi aktu ozvat či ukázat sám – „*Přijde za váma sám*“ (M. G., žena, 45 let, N), „*Najde si vás*“

⁵⁴⁶BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 52.

(E. O., muž, 44let, E), „Potká vás“ (J. M., muž, 27 let, E), „Ozve se“ (B. V., žena, 57 let, E), „Všimne si vás“ (H. C., žena, 25let, N).

Elita se ve svých představách od řadových Romů neliší, čerpá ze stejné myšlenkové tradice, kterou rozvíjí i mladá generace. Znalost této tradice prokázali i mužští respondenti.

Získání vyvoleného přes jeho fotografii

Podle pražských Romů lze lásku milovaného získat prostřednictvím manipulace s jeho fotografií. Tato praktika vyžaduje, aby se iniciátor aktu (nebo jeho vykonavatel) zmocnil fotografie či jiného vyobrazení člověka, o jehož lásku usiluje (je usilováno). S fotografií se následně „čaruje“ a „kouzlí“. S podobiznou vyvoleného pražští Romové zacházejí různými způsoby – zpravidla k ní promlouvají nebo do ní píchají špendlíky (špendlíky jsou zapichovány do přesně určených částí těla vyobrazené osoby – především do hlavy a do srdce).

Respondenti z obou skupin uvedli, že je však často náročné získat fotografii toho, kdo se jim líbí a ke komu citově přilnuli. Tuto praktiku proto pražští Romové používají nejen k získání nové lásky, ale především k udržení a znovuzískání stávající lásky. V těchto případech ji pražští Romové považují za mnohem úspěšnější. Navíc nedokáží či nechtějí popsat konkrétní postupy získávání vyvoleného přes fotografii. Odvolávají se na skutečnost, že tuto praktiku nevyužili a že pouze o její existenci ví - „Nevím, nepamatuju si to přesně“ (A. P., žena, 41 let, E); „Musel bych se zeptat“ (J. M., muž, 27 let, E). Odmítají v tomto směru poskytnout další informace.

Pro úspěch magické praktiky se osoba, kterou se dotyčný pokouší získat, nesmí o tomto kroku v žádném případě dozvědět (ani pojmout podezření), jinak se „kouzlo“ míjí účinkem – „Když to neví [rozuměj: osoba, s jejíž vůlí se manipuluje], tak to účinkuje“ (B. C., žena, 57 let, N). Účinek „kouzla“ se nemusí projevit hned, ale v dlouhodobějším horizontu, většinou od jednoho do čtyř měsíců.

Znalost praktiky založené na manipulaci s fotografií vyvoleného jsem zachytila jak u řadových, tak i u elitních Romů z Prahy. Elita ovšem striktně popřela, že by zmíněnou praktiku využívala a byla, co se týče informací, znatelně méně sdílnější než zbytek pražské romské komunity.

Získání vyvoleného přes manipulaci s kameny

Magický způsob získávání partnera skrze manipulaci s kameny, tak jak jej zmiňuje např. R. Buckland,⁵⁴⁷ pražští elitní Romové neznali. Respondenti ze skupiny elity prohlásili, že o této praktice neslyšeli a dokonce ji zpochybnili pro romském prostředí vůbec. – „*To zní jak z knížky o čarování...*“ (I. D., žena, 31 let, E). Jen několik jednotlivců ze skupiny řadových Romů uvedlo, že o tomto starém způsobu „zaslechlo“ od olašských Romů – „*Ty to ještě dělají, ale nikdo vám nic nepoví, na to vemte jed.*“ (M. G., žena, 45 let, N).“ Vlastní postup aktu však nebyli schopni popsat. Tvrdili, že se u slovenských „usedlých“ Romů tato praktika již nepoužívá. Dodali, že se pomocí kamenů především věštilo.⁵⁴⁸

Získání milovaného pomocí darování „magicky upraveného“ předmětu

Partnera lze k sobě rovněž připoutat darováním „magicky upraveného“ předmětu. Předmět je před darováním dárce nošen a tedy nabíjen jeho energií. Proto disponuje podle výkladu pražských Romů magickou silou. Takovému předmětu a aktu obdarování je pak automaticky připisována magická moc, kterou je obdarovaný připoután k dárce.

Pražští Romové s oblibou volí k takovému obdarování nejrůznější poutové cetky - předměty zakoupené na poutích - v prostředí zábavných parků s kolotoči. Přestože se mě dostupná odborná literatura o tomto druhu darů nezmiňuje, u Romů v Praze patří takové předměty k darům běžným. Respondenti uváděli, že může jít např. o „*přívěšek*“ (R. H., muž, 54 let, N), „*řetízek*“ (E. P., žena, 34 let, E), „*růžička*“ (B. C., žena, 57 let, N), „*obrázek*“ (M. K., žena, 43 let, E), „*kapesní nožička*“ (E. C., muž, 60 let, E) apod. K nejprestižnějším darům patří prstýnek, který před darováním nosí dárce po dobu jednoho měsíce dnem i nocí na prstě. Prsten nabíjí svou energií. Celý měsíc musí při tom myslet na milovaného, vizualizovat si ho v představách již jako svého partnera. Na základě takto vybudované představy se pak dotyčný skutečně stane jeho milým.

Pouze jediný respondent zmínil, že lze získat partnera také pomocí kouzel s provázky, kterými se vyvolený obdaruje. Na provázcích dárce vytvoří uzel nebo smyčku jako symbol

⁵⁴⁷ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 51.

⁵⁴⁸ Jak, to už mi pražští Romové jako celek vysvětlit nedokázali. Pouze jednotlivci z řad elity uvedli, že se kameny vybraly z plátěného pytlíčku levou rukou, naplnila se jimi hrst a pak se rozhodily na stůl nebo na podlahu. Z jejich velikosti, vzdálenosti, tvaru a pozice se četl osud člověka, který je rozhodil. Tento věštecký způsob je spíše v povědomí některých příslušníků elity. Respondenti o něm vědí, ale jak uvádějí, sami jej nepraktikují.

pouta. Vychází se přitom z magické představy vzájemného propojení partnerů, ke kterému má dojít aktem vytvoření smyčky či uzlu na provázku. Týž respondent přesto zpochybnil účinnost „kouzla“ - „*Já tomu ale nevěřím, ... nevolil bych to*“ (E. O., muž, 45 let, E).⁵⁴⁹

Praktika obdarování milovaného „magicky upraveným“ předmětem za účelem získání jeho lásky je živá i u současné mladší generace obou skupin pražských Romů. U elitních Romů se však jedná většinou o hodnotnější a dražší dary než je tomu u řadových Romů. Také tím elita demonstruje svůj sociální a ekonomický status.

Získávání milovaného přes přírodní uzly

S praktikou umístování zapletených větví pod postel milovaného, která byla zachycena u západoevropských Romů, se nikdo z mých respondentů v reálu nesetkal, ani ve vzpomínkách a vyprávěních nebyla zmíněna. Stejně tak se nikdo z dotázaných nezmínil, že by přírodně vzniklé uzly byly výtvozem nadpřirozených bytostí - duchů a čarodějnic

Milovaný zaměněn a ztotožněn se zvířetem

S magickým úkonem pobodání a pohození zvířete, které pak v bolestech na následky způsobeného zranění umírá a je ztotožněno s milovaným, jsem se v prostředí pražských Romů nesetkala. Přesto ve vzpomínkách romské elity z Prahy zůstává realitou minulosti – situované pouze do romských osad na východním Slovensku. Praktickou zkušenost v tomto ohledu elitní Romové odmítají. Naproti tomu u některých řadových Romů je nejen vzpomínkou na osadu, nýbrž i vzpomínkou na realitu romského prostředí malého města a vesnice Čech, Moravy a Slezska. Je dokladem jejich spojení s prostředím, které opustili. Zásadně se však i oni od této „zaostalé praktiky“ distancují - neodpovídá jejich současné kulturní úrovni.

V představách pražských Romů se k výše popsané magické praktice využívali výhradně savci - nejlépe pes, kočka nebo králík. Prakticky však mohlo jít o jakékoli zvíře, vyjma ptáků a plazů.

Valná většina z obou sledovaných skupin pražských Romů se ke zmíněným magickým praktikám získání vyvoleného vztahuje jako k žité realitě. A ta je naprosto nezpochybňovaná.

⁵⁴⁹ Dodal, že tento způsob je praktikován hlavně mezi mladými.

U elitních Romů však dochází k posunům. Vzhledem k zaujatému statusu v rámci občanské společnosti se od některých praktik distancují.

U Romů z obou sledovaných skupin však neexistuje, co se týče vlastních magických praktik, jednotná tradice. Jednotlivé způsoby a praktiky sloužící k získání vyvolené osoby jsou vzájemně promíchané a nemají myšlenkově závaznou formu. Řadoví i elitní Romové do nich vkládají vlastní postupy a promítají své názorové představy a postoje.

9. 3. 3. Udržení si lásky milého a znovu získání jeho lásky

I. „Tradiční“ romské východisko

Jestliže si Romové chtěli udržet lásku svého partnera a posílit jeho zájem o svou osobu, případně vzájemný milostný cit oživit a zajistit si věrnost partnera, věřili, že je nezbytné některé z magických praktik získávání lásky partnera po čase opět zopakovat. Zvláště pokud jeho lásku získali magickou cestou – tj. partnera si „přičarovaly“.⁵⁵⁰ Tyto praktiky Romové používali nejen v případě ohrožení a milostných problémů, ale i preventivně.

Magické úkony k posilování stávajícího milostného citu a k udržení lásky milého Romové využívali především v době, kdy se partneri museli na čas odloučit a neměli možnost se vidět. Podle zvyklostí bylo nutné k sobě připoutat svá srdce, aby se vzájemná láska nevytratila. Zejména partnerka se snažila docílit, aby na ní její milý myslel dnem i nocí do té doby, než se opět uvidí.

Ve všech těchto situacích se uchylovali k týmž praktikám jako při přilákání milovaného. Preferovali ovšem: 1) praktiku magicky upravených potravin a nápojů a 2) praktiku vložení vlastních tělesných součástí (vlasů, chlupů) do předmětu druhého.

V těchto situacích používali ovšem i další praktiky: 1) praktiku označení předmětu druhého symbolem lásky, nabytí jej vlastní energií (v průběhu nošení na těle) a darování jej druhému a 2) praktiky založené na manipulaci s vlasy jednoho či obou partnerů.

⁵⁵⁰ E. Davidová popisuje, že Romové na Slovensku věřili, že i když již magický prostředek zapůsobil, je nutné kouzlo obnovit z obavy, aby nepřešlo. Viz. DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Upravené potraviny a nápoje

Věrnost mládence ovlivňovaly romské dívky na Slovensku v 80. letech 20. století tak, že mu daly napít čaje z vody, ve které se umyly.⁵⁵¹

Zašívání nebo vkládání magických symbolů, chlupů, vlasů do předmětu druhého

Romské ženy na Slovensku zašívaly své ochlupení z intimních partií do kalhot nebo košile milovaného partnera, aby posílily jeho lásku a zaručily si jeho věrnost. Tento magický akt měl ženě zajistit, že ji bude muž stále „při sobě cítit“ a nebude chtít žádnou jinou.⁵⁵²

J. Platko zmiňuje, že mladá romská děvčata na Slovensku tajně zašívala do kalhot milovaného mládence sušený jitrocel. Věřila, že je „lékem“ na lásku a zaručí jim věrnost milého.⁵⁵³

Před prvním pohlavním stykem po svatbě u Romů v Abranovciach kouřil mladý muž cigaretu, do které mu tajně přibalili chloupky z podpaží nebo vlasy nevěsty. Toto kouření mělo vnést do rodinného života novomanželů spokojenost, lásku a věrnost.⁵⁵⁴

Předmět druhého je označen symbolem lásky (iniciály partnerů), jsou na něm vytvořeny uzly, je nošen a pak milému darován

Romské ženy z Anglie a ze Skotska, jak popisuje R. Buckland, si za účelem udržení a posílení milostného citu protějšku (v případě vzájemného odloučení), musely přivlastnit nějakou osobní věc svého partnera. Mělo jít o věc, která byla milovaným hodně používána či nošena. Většinou se jednalo o oděvní součástku, kterou dotyčný používal dlouho. Pokud se nepodařilo získat takovou, která by nesla známky pachu a energie svého nositele, postačila ženám i vypraná část oděvu partnera. Britské Romky využívaly např. kapesník, šátek, košili,

⁵⁵¹ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach, In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 171, 181.

⁵⁵² Tuto starou praktiku A. Botošová dokládá i u současných slovenských Romů z Lomničky. BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociální a náboženský život v rómské obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 80.

⁵⁵³ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 171, 181.

⁵⁵⁴ PLATKO, J.: Svatba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 171, 179.

nátělník, spodní prádlo či jiné oděvní součástky milovaného, přičemž k vlastnímu magickému aktu použily pouze malou část odstřižené látky.⁵⁵⁵ Tu označily svými iniciály a iniciály svého partnera, případně svým jménem a jménem partnera. Symboly či slova poté uzavřely do obrazce ve tvaru srdce.⁵⁵⁶ Mladé romské ženy vyšivaly jména zelenou barvou a srdce červenou barvou. Během této činnosti měly koncentrovat své myšlenky na lásku a činit tak při každém stehu.⁵⁵⁷

Takto upravenou látku žena následně srolovala podélně do tenké ruličky, uprostřed udělala uzal a potom ještě další dva uzly na obou koncích. Během toho, co vytvářela prostřední uzal, měla nahlas říci své jméno a jméno milovaného. Když utahovala uzal na jednom z konců látky, měla vyslovit pouze své jméno, když tak činila na druhém konci, měla vyslovit jméno milovaného. Poté žena nosila látku celé tři dny a noci na svém těle, pod pyžamem nebo noční košilkou a nakonec ruličku spolu s polibkem předala milovanému jako dar, který má nosit. Romské ženy z Británie věřily, že díky této magické praktice budou neustále v mysli svého milovaného partnera.⁵⁵⁸ Romové zde operovali s magií podobnosti, magií slova a magií kontaktu (parfémování pachem). Vysvětlovali si, že tak jak uzly spojují a zpevňují látku, je zpevněn i stávající vztah dvou konkrétně vyjmenovaných lidí. Věřili, že přijetí a nošení parfémované ruličky pozitivně ovlivní pevnost a hloubku milostného vztahu.

Tato praktika nebyla prozatím u Romů na Slovensku doložena.

Manipulace s vlasy

V rámci praktik směřujících k udržení si lásky partnera a jeho znovuzískání měla zásadní význam manipulace s vlasy jednoho či obou partnerů. S tím souvisela i doba a způsob získání pramenu vlasů, které měly být použity k úkonům milostné magie. Vlasy bylo nutno ustříhnout ve fázi dorůstání Měsíce⁵⁵⁹ - podle představ Romů láska s dorůstajícím Měsícem roste, s ubývajícím se vytrácí. V myšlení Romů fáze Měsíce ovlivňovaly intenzitu

⁵⁵⁵ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 45-46.

⁵⁵⁶ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 45-46.

⁵⁵⁷ R. Buckland poukazuje na skutečnost, že ve staré praxi romských žen z Británie dochází v druhé polovině 20. století k významným inovacím v postupech, prostředcích a technologiích. V devadesátých letech 20. století u mladých romských žen zachytil použití propisovací tužky. Propisovací tužka tedy plní stejný účel jako jehla a nit – vepsání iniciál, kterými ženy označují předmět, nahrazuje časově náročnější vyšívání. R. Buckland zmiňuje, že během vpisování musely romské ženy z Británie koncentrovat své myšlenky na představu společné lásky stejně jako to dělaly jejich matky a babičky při vyšívání. (Viz. BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 46). Romské ženy z Británie tedy začaly používat modernější způsoby, méně náročné na čas a přípravu.

⁵⁵⁸ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 45-46.

⁵⁵⁹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 47.

milostného citu, proto praktiky s vlasy byly prováděny právě v období dorůstání Měsíce.

Svázání pramenů vlasů milostné dvojice

Maďarští Romové, podle R. Bucklanda, věřili, že aby láska vydržela, je nutné svázat k sobě prameny vlasů milované dvojice. Vlasy musel iniciátor aktu svázat červenou hedvábnou nití v jeden „pramen lásky“ a ten pak nosit jako přívěšek nad srdcem.⁵⁶⁰ Toto „kouzlo“ bylo a je známé především mezi maďarskými Romy.

Vytváření uzlíků ve vlasech partnerem

Evropští Romové, podle téhož autora, věřili, že pokud osoba spí se svým milencem a udělá mu bez jeho vědomí na vlasech uzel, nebude ji dotýčný schopen pustit z mysli.⁵⁶¹

Charles Godfrey Leland na samém konci 19. století zachytil u západoevropských Romů pověřenou představu o uzlících ve vlasech, které vytvářejí čarodějnice. Romové věřili, že shuvanis mohou uzamknout do těchto uzlíků štěstí (dobré věci) i neštěstí (věci špatné). Proto byly uzlíky ve vlasech vždy považovány za podezřelé a neměly být rozpleteny z obavy ze ztráty kouzla.⁵⁶²

Odstřižení vlasů milovaného

Pokud se romská žena v Británii ke svému partnerovi ve spánku přikradla a ustříhla mu pramen vlasů bez toho, aby ho probudila, zajistila si tak jeho náklonnost po celou dobu, co vlasy milovaného nosila při sobě.⁵⁶³ Britští Romové věřili, že pokud by se však milý během této její činnosti probudil nebo kdyby ženu viděl při činu někdo jiný, pohrdnul by pak partner její láskou.⁵⁶⁴ Tato praktika nebyla u Romů na Slovensku zaznamenána.⁵⁶⁵

Magické akty přivolávání nevěrného partnera

V případech nevěry jednoho z partnerů se v romském prostředí vykonávaly magické úkony zaměřené na jeho návrat. Romové na Slovensku používali zejména 1) praktiku vložení

⁵⁶⁰ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 47-48.

⁵⁶¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

⁵⁶² LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

⁵⁶³ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

⁵⁶⁴ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

⁵⁶⁵ A. Mann uvádí, že na Slovensku v Markušovcích a Bystranech udržují zvyk si odstříhnout kousek vlasů z mrtvého, které vložené do peněženky přinášejí štěstí. Viz. MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, ročník 36, 1/1988, s. 193-194.

knoflíku do pantů dveří a jejich systematické otvírání a zavírání a 2) praktiku vložení oděvu pod práh dveří.

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Vložení knoflíku do pantů dveří

U Romů z Turca, jak zaznamenala H. Bílková v 80 . letech 20. století, přivolávali nevěrného partnera zpět tak, že vložili knoflík z jeho košile mezi panty dveří a poté dveře systematicky zavírali a otevírali.⁵⁶⁶

Vložení oděvu pod práh dveří

Variantou předešlého magického aktu bylo vložení partnerova kousku oděvu pod práh dveří. Romové ze slovenského Turca věřili, že tak jak se na práh stoupá, nebude mít dotyčný klid.⁵⁶⁷

Ačkoli se H. Bílková blíže o pohlaví nevěrného partnera nezmiňuje, lze předpokládat, že tento magický akt vykonávaly téměř výlučně ženy. Podváděné ženy věřily, že tímto způsobem přivolají nevěrného muže zpět a že zamezí tomu, aby „utíkal za jinými ženami“.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Romové z Prahy vědí, že pokud si chtějí udržet náklonnost a lásku svého partnera, kterého získaly „magickou cestou“, musí některou z praktik vedoucích k „přitáhnutí lásky partnera“ po čase zase zopakovat. Některé ženy tyto praktiky aplikují i na partnera, kterého si nepříčarovaly - v domnění, že si tak zaručí jeho věrnost a trvalou náklonnost. Některé k nim přistupují v době ohrožení (tzn. když mají obavy o svůj vztah nebo když dochází k milostnému útlumu či když se cítí partnerem zanedbávány), jiné čistě preventivně – a to kdykoli („jednou za čas“).

Starší generace řadových Romů zmiňuje praktikování „kouzel“, která mají posilovat

⁵⁶⁶ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

⁵⁶⁷ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

stávající milostný cit v době, když muž odešel dlouhodobě pracovat mimo domov – např. na stavbu nebo za jinými sezónními pracemi.

K podobnému účelu sloužily a dodnes slouží i tzv. přísahy věrnosti, kdy si partneři slibují věrnost, očišťují se ze svých milostných hříchů (záletů) a verbálně deklarují lásku, a tím posilují a upevňují stávající vztah. Elitní Romové rovněž potvrdili, že lásku partnera je nutno udržovat a korigovat především v případech vzájemného odloučení partnerů. Jako jednu z možných situací, kdy přicházejí na řadu magické praktiky, které mají zabezpečit partnerovu přízeň, uvedli právě odjezd jednoho z partnerů za prací nebo za studiem do zahraničí.

Ve vzpomínkách pražských Romů zůstává paměť i na praktiky zabezpečení si lásky druhého ve spojení se svatebními obřady. V tento okamžik prý tyto praktiky nabývaly na síle. Jako typický příklad uváděla většina Romů z Prahy praktiku, při které se ženichovi přidávaly do tabáku obřadní dýmky chloupky z podpaží a ohanbí nevěsty. Romové z obou skupin situovali tuto zvyklost do romských osad na Slovensku, ale také do českého vesnického prostředí. Hovořili o něm jako o kulturním jevu, který již překonali.

Udržení lásky partnera a znovuzískání náklonnosti partnera opačného pohlaví mají pražským Romům zabezpečit následující způsoby:

- 1) Přidávání ingrediencí do jídla a pití.
- 2) Parfémování druhého či jeho předmětu vlastními tělesnými sekrety a pachem.
- 3) Zašívání nebo vkládání magických symbolů, chlupů, vlasů do předmětu druhého.
- 4) Označení předmětu druhého symbolem lásky –iniciály partnerů.
- 5) Darování předmětu, který člověk nosil a nabil do něj svou energii, druhému.
- 6) Přírodní uzly.
- 7) Magické praktiky s vlasy.
- 8) Magický akt s fotografií milovaného (fotografie jako magický předmět).

Zaznamenané praktiky u pražských Romů:

Přidávání ingrediencí do jídla a pití

Romské ženy a dívky z Prahy uvedly, že rády vaří. Zadané a vdané Romky se

domnívají se, že „láska prochází žaludkem“, a proto si na přípravě jídel pro svou rodinu a pro svého muže dávají záležet. Netají se tím, že do jídel někdy přidávají muži afrodisiaka přírodního charakteru a rostliny a byliny, o kterých věří že mají zázračnou moc, zvláště oblíbený je „celer“, „petržel“, „pepř“, „zázvor“, „rozmarýn“, „dobromysl“ a další.

Zaznamenala jsem, že i pražské Romky žijící v partnerském nebo manželském svazku přidávají čas od času svým partnerům za účelem posílení stávajícího milostného citu do kávy menstruační krev (někdy i za asistence ženy s magickým schopnostmi) - „...*Nebo... když to ženská má* [rozuměj: menstruaci], *tak se kapka krve dává do kafe. Často stačí říct nějaká slova - starý čarodějky to dělaj, mladší už to dělat nechtějí. Dělají to málokdy.*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E).

Ačkoli elitní Romky se od této praktiky distancovaly, řadové Romky její používání přiznaly a prohlásily, že je využívána v celé pražské romské komunitě - „*Všecky ženský to používaj, jen se to styděj přiznat, ... dyť to pomáhá, ... i ty, co se dušujou, že ne, ... co si hrajou na nóbl Romky... ty taky...*“ (M. D., žena, 34 let, N). Některé elitní Romky poznamenali, že otevřeně o této praktice hovořit je pro Romy nemyslitelné - „*Je to tabu, o takových věcech vám nikdo nic vykládat nebude...*“ (Z. V., žena, 26 let, E),

Parfémování druhého či jeho předmětu vlastními tělesnými sekrety a pachem

Ačkoli romské ženy z Prahy ovládají magické způsoby udržení a znovuzískání milovaného muže pomocí užití vlastního pachu, tělesných sekretů a exkrementů, tak se od podobných praktik distancují. Tyto způsoby udržení a znovuzískání partnera situují do prostředí romských osad na Slovensku a do rodin sociálně a kulturně zaostalejších. Zmínily použití menstruační krve a moče, mateřského mléka a slin, jimiž je muž za účelem milostného „pobláznění“ buď přímo postříkán nebo alespoň některá z jeho oděvních součástí. Někteří respondenti navíc uvedli, že kromě partnerova oděvu může jít i o jeho obuv či jiný předmět osobní potřeby.⁵⁶⁸

Parfémování se musí odehrát bez mužova vědomí, není k tomu třeba nijaké zvláštní příležitosti. Noční hodina je podle pražských Romů vhodnější než denní. Romové řadí

⁵⁶⁸ Mezi magické předměty, které jsou pražskými Romy obou výchozích skupin využívány k zabezpečení lásky patří jednak oděvní součástky a boty, dále pak osobní předměty nejrůznějšího charakteru a povahy. Výběr toho, co bývá považováno za magický předmět je naprosto individuální a nepodléhá žádným pravidlům, je ovlivněn životním stylem velkoměsta a tedy souvisí mimo jiné i s používáním moderních technologií.

i elitní ilustrovali tyto způsoby vyprávěním příběhů – „*Moje babička povídala, když byla ještě mladá, ...bydlela v Leviciach na Slovensku, ...jedna Romka prý každý měsíc postříkala toho svého krví, ...dyť víš, co myslím... když „má“ ženská „ty věci“, dělala to vždycky v noci a jednou omylem postříkala mužového bratra, nevěděla že u nich spí, on pak po ní bláznil, no, nedalo se to zastavit, .. až tak to účinkuje...“* (H. C., žena, 25 let, N).⁵⁶⁹

Zejména elita se však od „parfémování“ velmi ostře distancovala. Přesto několik respondentů z řad elity zmínilo jeho použití v prostředí řadových Romů v Praze.

Zašívání nebo vkládání magických symbolů, chlupů, vlasů do předmětu druhého

Podle informací pražských Romů i dnes některé romské ženy zašívají své ochlupení a vlasy do oděvu muže, aby si tak zajistily jeho věrnost a náklonnost. Nejčastěji je zašívají do košile - „*Aby ji měl u srdce*“ (R. H., žena, 81 let, N) nebo do kalhot - „*Aby nechtěl žádnou jinou*“ (B. C., žena, 57 let, N). Věří, že muž má ženu poté stále „při sobě“, že ho žena pronásleduje „na každém kroku“ a že na ni musí neustále myslet.

U elitních Romů jsem znalost této praktiky zaznamenala, její využití v praxi však nikoli. Vztah pražské romské elity k myšlence zašívání vlasů a ochlupení do oděvu milovaného je různý – především mladá generace jej odmítá jako přežitek.

Rovněž v prostředí pražských řadových Romů se tato praktika dnes již téměř nepoužívá - je na ústupu. Řadoví Romové situovali zašívání vlasů do oděvu do prostředí současných romských osad na Slovensku, kde je podle nich tato tradice nadále živá. Starší generace pražských Romů ji však ještě před patnácti, dvaceti lety běžně používala.

Na některých svatbách v Čechách se však dodnes přidávají do dýmky ženichovi chloupky nebo vlasy nevěsty. Jedná se však o svatby vesnické a tato tradice v Praze mizí. Podle respondentů má kouření zajistit novomanželům štěstí, lásku a sexuální náklonnost.

⁵⁶⁹ „*Náký ženský si vzaly tričko, nátělník nebo košili chlapa, nosily to...den, dva, trochu se i zpotily a pak mu to daly na nošení. Chlap ženskou pak cítil při sobě a chtěl ji mít stále u sebe...“* (H. O., žena, 41 let, E). „*Stará Poláková...a to byla bosorka jedna z nejlepších... říkala, že mateřský mlíko a sliny jsou lék na lásku...udržej chlapa doma, i takovýho kterej stále někam trajdá...stačí ho tím postříkat nebo pomazat a bude za váma chodit jako pejsek...v Karlíně žila jedna ženská, nikdo ji neřekl jinak než trpaslice, byla taková maličká, žádná krasavice nebyla a ta měla manžela, že jí ho všechny ženský záviděly... vysokýho, urostlýho, modrý oči... ona s ním byla stále těhotná a připoutala ho k sobě, byl v její moci.... ani na krásnou holku se nepodíval.... lidi říkali, že je za tím určité to mlíko...“* (A. Z., žena, 38 let, N).

Předmět druhého je označen symbolem lásky – iniciály partnerů

Rozhodne-li se romská žena nebo muž udržet lásku protějšku prostřednictvím praktiky využívající symboly, musí si nejprve opatřit věc milovaného. Romové z obou skupin využívají za tímto účelem nejraději nějakou součást oblečení. Říkají, že čím je věc starší a „onošenější“, tím má následný magický úkon větší účinnost. Mezi nejoblíbenější oděvní součástky Romů v českých zemích patří: ponožky, spodní prádlo, kapesník, rukavice, šála, šátek. Pražští Romové však jmenovali i montérky, klobouk, košili, boty. Pokud se jim podaří získat věc „nevypranou“ a „zpcenou“, věří, že je praktika účinnější.

U elitních Romů jsem se setkala i s názorem, že nemusí jít pouze o součást oblečení dotyčného, ale může jít i o osobní předmět, jako např. o pouzdro na brýle, o oblíbenou tašku, peněženku apod. - tedy předměty každodenní běžné potřeby. Zachytila jsem tedy využití nových atributů – předmětů osobní potřeby, jejichž obliba u některých pražských elitních Romů pomalu vytlačuje používání oděvních součástí.

Předmět je i nadále označován iniciálami obou partnerů, o tom že by měla být jména vepsána do srdce, se však pražští respondenti nezmínili. Několik elitních Romů uvedlo, že se dříve iniciály vyšívaly červenou nití. Dnes se používá téměř všechno – od bavlnek po fixy. Právě užití fixů a nesmazatelných per považují za inovaci, která našla oblibu v romském prostředí v Praze.

Na předmětu jsou vytvořeny uzly, je nošen a pak darován

Romové vytvářejí uzly či uzlíky na nejrůznějších předmětech z látky, kůže, na řetízcích, na páscích ke kalhotám. Určitý čas se pak předmět označený uzlíky nosí na těle a poté je milované osobě, která má být udržena nebo znovuzískána, darován. Vytváření uzlíků je chápáno jako obřadní akt. Při této činnosti se má myslet na milého - „*Na to, že je jenom můj*“ (E. P., žena, 34 let, E); „*Že se k sobě hodíme a proto musíme být spolu*“ (D. V., žena, 49 let, N); „*Na to, jak moc ho chci udržet... a mám ráda*“ (M. D., žena, 34 let, N).

Mezi předměty, které za tímto účelem Romové z Prahy využívají, patří např.: náramek z kůže, šňůrka kolem zápěstí, řetízky kolem krku a zápěstí, kožený nebo látkový pásek.

Praktika s uzly je oblíbená především u řadových Romů, nicméně její použití přiznali i elitní Romové. Někteří respondenti ze skupiny elitních Romů uvedli, že je známá i mezi pražskou romskou mládeží.

Přírodní uzly

Pražští Romové nevyužívají v magických praktikách k „znovuzískávání“ partnera přírodní uzly (např. na rostlinách, stromech). Považují je však za „dobré“ znamení, které jim předpovídá a předurčuje pevné partnerské soužití. Ne všichni respondenti však shodně interpretují symboliku přírodních uzlů. Pro některé pražské Romy jsou znamením lásky a soudržnosti – věří, že pokud člověk najde v přírodě větévky spletené do sebe, čeká ho „láska, která bude trvat do smrti“. Jeden respondent zmínil, že pravděpodobně za tímto účelem v jeho rodině zasazovali do země po Velikonocích pomlázku - „*Píchli jednu pomlázku do země*“ (L. D., muž, 33 let, E) a věřili, že pokud se ujme a vyrostе z ní strom, bude to strom lásky a štěstí. Tento strom měl zaručit trvalou lásku v rámci rodiny. U větší části elitních Romů jsem znalost této představy nezaznamenala.

Manipulace s vlasy

Vlasy jako magický předmět

Vlasy jsou považovány pražskými Romy za jeden z nejúčinnějších prostředků magie kontaktu, který je používán na poli milostném. V představách Romů z Prahy jsou vlasy i potom, co byly odстриženy či jinak odděleny od svého „nositele“, součástí jeho osoby – jsou s ním nadále spojeny. Na základě této myšlenky manipulují Romové z Prahy jak s vlasy iniciátora magického aktu, tak i s vlasy člověka, k němuž je akt vztažen a s jehož vůlí je zacházeno.

Romové z Prahy věří na „sílu“ vlasů. Říkají, že pouhou manipulací s vlasy dovedou k sobě nejen „přitáhnout“ dva lidi opačného pohlaví, ale i udržet jejich lásku. S tím souvisí i obava Romů, že vlasy mohou být zneužity k nejrůznějším magickým účelům – nejen k praktikám pozitivním, ale i negativním. Romové se proto snaží předejít situacím, kdy je může někdo o jejich vlasy připravit nebo je jinak získat. Velmi neradí se proto na veřejnosti češou a zásadně nepůjčují hřeben. Domnívají se, že i vyčesaných, vytržených a vypadlých vlasů (nejen těch odстриžených) lze zneužít pro nejrůznější magické úkony – „*Kdo má tvý vlasy, to jako by tebe měl*“ (D. V., žena, 49 let, N).

Někteří respondenti z obou skupin zmínil, že by vlasy měly být ustriženy ve fázi dorůstání Měsíce, aby disponovaly magickou mocí. Jiní uvedli, že vlasy mají být získány „za úplňku“, „v noci“ nebo „kdykoli je příležitost“.

Vlasy jako amulet

Zvyk nošení pramenů vlasů dvojice jako přívěšku, který je symbolem pevnosti a záruky partnerského svazku, znali jen starší Romové z obou skupin. Uvedli, že je dodnes používán u kočovných Romů. Jeho nošení jsem u Romů v Praze nezachytila.

Někteří elitní Romové však uvedli, že nosí vlasy milého v peněženke pro štěstí v lásce a stávajícím vztahu a pro jeho ochranu. Hovořili o tom, že je mají schovány u sebe jako „amulet“ a „talisman“.

Svázání pramenů vlasů milostné dvojice

Pražští Romové zmínili, že se v minulosti v některých rodinách vlasy partnerů svazovaly k sobě a že takto svázané prameny vlasů symbolizovaly jednotu. V současnosti se již tato praktika podle Romů z Prahy v českých zemích neprovádí. Elitní Romové dodali, že naproti tomu u západoevropských – španělských a francouzských Romů patří dodnes svazování pramenů vlasů milenců k oblíbeným magickým praktikám.

Vytváření uzlíků ve vlasech partnerem

Také uzlíky na vlasech svého partnera pražští Romové již nevytvářejí. Jak přiznali, o své vlasy se obávají, a tak si neradi nechávají i od svých nejbližších na ně „šahat“ (M. Z., muž, 21 let, N). „Prohrabování“ (H. O., žena, 41 let, E) se ve vlasech je pro mnohé Romy zapovězeno. Na mou otázku, co by se stalo, kdyby někdo svému partnerovi udělal uzlíky ve vlasech, odpověděli – „To by ho měl ve své moci“ (D. B., žena, 55 let, N); „Neznamená to nic pozitivního“ (R. H., muž, 54 let, N); „Tak se dá člověkem manipulovat, že udělá, co chceš“ (M. P., muž, 44 let, E); „Očaruje ho“ (H. P., žena, 23 let, E).

Romové obecně - především Romky si potrpí na pěkně udržované vlasy. Vlasy rozčuchané a zacuchané jsou v představách Romů podezřelé – buď upozorňují na čarodějnici nebo na osobu, která je jejich nástrojem. Jakékoli uzlíky ve vlasech považují za negativní znamení. O tom, že by mohlo být do vlasů uzamknuto i štěstí, jak zaznamenal Leland⁵⁷⁰ se nikdo z mých respondentů nezmínil.

Odstřížení vlasů milovaného

Respondenti uvedli, že pokud jeden z partnerů odstříhne během spánku druhému pramen vlasů a bude jej mít neustále u sebe, zajistí si tak jeho lásku. Dotyčný ovšem o celé

⁵⁷⁰ LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.

záležitosti nesmí vědět, vše se musí odehrát bez jeho vědomí, jinak by „kouzlo“ nemohlo fungovat.

Pražští Romové neuchovávají tuto praktiku pouze v povědomí, ale nadále ji provádějí. Řadoví Romové uvedli, že iniciátory aktu bývají nejen ženy, ale i mladí muži. I elita potvrdila, že se ke zmíněné praktice uchylují především mladé páry, i když účinnost aktu odstřížení vlasů partnera vzápětí verbálně zpochybnila.

Propichování fotografie špendlíky

Manipulace s fotografií partnera, tak jak ji známe z magických praktik, kterými je partner u Romů „získáván“, je využita i pro situaci, kdy je „znovu získáván“ a kdy je potřeba jeho lásku udržet. V tomto případě se však „pracuje“ především s propichováním fotografie špendlíky.

Pražští Romové obou skupin potvrzují, že je praktika propichování fotografie za účelem posílení lásky a jejího znovuzískání v romské komunitě často využívána. Zmínili, že pro svou náročnost vyžaduje přítomnost „čarodějnice“ nebo starší zkušené ženy znalé této magické praktiky. Nicméně vykonavatelem aktu může být i sama osoba, která o udržení a znovuzískání lásky usiluje. Žádný jediný způsob provádění zmíněného magického aktu v pražské romské komunitě neexistuje – je plně na vykonavateli aktu a je jeho tajemstvím.

Jedním ze způsobů, o kterém se mi respondentky řadových Romů částečně zmínily, je propichování fotografie milého špendlíky. Fotografie se nejprve připevní k jeho nějaké (nejlépe použité a neprané) oděvní součástce - např. k ponožkám, slipům nebo tričku. Potom se propichuje vyobrazená hlava v místech mozku a trup v místech, kde se nachází srdce. V případě, že je k dispozici pouze fotografie hlavy, nikoli i těla, nahradí tělo oděvní součástka, ke které je fotografie připevněna. Ta se pak propichuje v daných místech odpovídajících částem těla. K propichování se používají nově zakoupené (tj. nepoužité) špendlíky - „Špendlíky, proto... že maj hlavičky“ (A. P., žena, 41 let, E); „To nemůže být ledaco...třeba jehly,... jenom špendlíky...“ (H. J., muž, 36 let, N); „Prostě to musejí bejt špendlíky, eště by to mohly bejt hřebíky, nic jinýho“ (B. C., žena, 57 let, N).

Osoba, kterou se dotyčný pokouší získat, se o tomto kroku nesmí v žádném případě dozvědět ani pojmout sebemenší podezření, jinak se „kouzlo“ mívá účinkem – „Když to neví, tak to účinkuje“ (B. C., žena, 57 let, N). Účinek kouzla se nemusí projevit ihned, ale až

v dlouhodobějším horizontu, většinou od jednoho do čtyř měsíců.

I když magický akt propichování fotografií pražští Romové uchovávají v tajnosti a odmítají o něm hovořit, podařilo se mi získat kusé informace od ženy, která jej podstoupila, aby si získala lásku manžela zpět. Magický akt se nezdařil a žena začala údajně následkem nezdaru „kouzla“ kulhat. Uvedla, že při aktu propichování fotografie závisí na počtu špendlíků, které jsou vpichovány - „Špendlíků se má dávat devět, baba to neuměla...jeden špendlík se jí zlomil, tak se to nepovedlo a ze mě se stal mrzák, kdyby dala deset špendlíků mohla bych být i mrtvá...“ (M. G., žena, 45 let, N).

Z diskuse s romským „čarodějníkem“, se kterým jsem v rámci výzkumu setkala,⁵⁷¹ a který se specializuje na špendlíkovou metodu, vyplynulo, že „dávkování“ špendlíků je velmi důležité. On sám zdědil knihu po svých rodičích, kde jsou vhodné poměry rozepsány – tzn. kolik špendlíků je nutno zabodnout do hlavy a kolik do srdce člověka. Tyto počty jsou vždy popsány pro určité typy lidí a jsou závislé na konkrétním účelu, jehož má být prostřednictvím magického aktu dosaženo. Poměry špendlíků jsou závislé na životní síle člověka – všeobecně platí, že na energicky silnější lidi se používá více špendlíků – „Na silný lidi je černá magie, na slabý lidi bílá“ (J. H., muž, 43 let, N). Ačkoli si postupy své techniky čaroděj chránil, ukázal mi jeden list ve své knize, kde došel k poměru 160 (špendlíků do hlavy) na 73 (špendlíků do srdce). „Dával dohromady“ mladou rodinu, od které odešel otec. Dnes, po vykonání výše popsané praktiky, žijí podle „čarodějníka“ oba partneři spokojeně. Pokud by se však dozvěděl manžel, že na něj manželka použila magickou praktiku, aby ho získala zpátky, „kouzlo“ by pominulo a muž by opět mohl rodinu opustit.

Magický akt propichování fotografie špendlíky znali pražští Romové obou skupin. Řadoví Romové se přiznali k jeho praktikování a prohlásili, že cokoli dá partnery dohromady je správné. O účincích praktiky propichování fotografie špendlíky ani v nejmenším nepochybovali. Dotázaní elitní Romové se naopak od této praktiky distancovali, ale uvedli, že se nadále používá i v jejich prostředí.

Magické akty přivolávání nevěrného partnera

Při nevěře partnera (především muže) se v pražském romském prostředí nadále používají praktiky, které mají zajistit jeho návrat – získat jeho lásku a chtíč zpět a donutit ho k věrnosti.

⁵⁷¹ Viz. Tato práce, kapitola: 8. 1. 1., s. 68 – 69.

Většinou se jedná o tytéž praktiky, kterými si Romové z Prahy udržují lásku svého partnera a kterými ji znovu získávají.⁵⁷² Vedle nich však existují i další praktiky, které jsou svou povahou zaměřeny na návrat nevěrného partnera, a ke kterým v případě potřeby pražští Romové sahají. Jedná se o: 1) magický úkon otevírání a zavírání vhodových dveří a dále pak o 2) magický úkon vkládání osobního předmětu nevěrného partnera pod práh dveří.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů:

Otevírání a zavírání dveří

Pokud se romská žena z Prahy rozhodne přivolat domů **nevěrného** partnera, potrestat ho a magicky ho ke své osobě připoutat, musí tak učinit bez jeho vědomí a beze svědků. Magický akt, který má vyvolat u nevěrného muže zájem, spočívá v tom, že žena otevírá a zavírá vstupní dveře bytu (svého nebo společného) v rychlém tempu. Tento úkon provází žena pronášením magických formulí, jimiž přivolává partnera nazpět. Někteří Romové z Prahy dodali, že se spíše než o mluvní projev jedná o táhlý monotónní zpěv. Ideálním časem vhodným pro provádění tohoto magického úkonu je večer či noc.

Praktika otevírání a zavírání dveří, která je známá pražským Romům obou skupin, je pravděpodobně inovací či variantou praktiky, kterou zaznamenala koncem 80. let 20. století H. Bílková u Romů v Turci.⁵⁷³ Někteří smíchovští Romové však navíc zmínili, že se mezi panty vhodových dveří či dveří od předsíně vkládá v pražské romské komunitě knoflík nebo manžeta z partnerovy košile.

Elitní Romové jako celek uvedli, že praktickou zkušenost s tímto magickým aktem nemají.

Vkládání předmětu pod práh dveří

Dalším oblíbeným způsobem, který má zajistit návrat nevěrného muže zpět ke své ženě, je u pražských Romů vkládání partnerova kousku oděvu pod práh dveří nebo pod rohožku. Podle řadových Romů je k tomuto magickému úkonu nejvhodnější použít „kousek“

⁵⁷² Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 3., s. 203-211.

⁵⁷³ Magický úkon vkládání knoflíku z košile mezi panty dveří a jejich systematické zavírání a otvírání zaznamenala v osmdesátých letech 20. století u Romů v Turci H. Bílková. Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

staré a nošené košile, kalhot nebo pásku od kalhot.

Většina elitních Romů (na rozdíl od Romů řadových) tuto praktiku neznala a prohlašuje, že se v pražské romské komunitě nepoužívá.

U elitních Romů dochází k rozvolňování tradice v používání a znalosti tradičních magických praktik zaměřených na návrat nevěrného partnera. Řadoví Romové si jako celek (na rozdíl od Romů elitních) vybavují konkrétní postupy magických úkonů k přivolávání nevěrného partnera, tak jak se prováděly v jejich rodinách.

Magické akty přivolání milého či partnera

Romové znají způsob jak přivolat **milého** a především **partnera**, když ho chtějí mít na blízku. K tomuto kroku se odhodlávají ženy především, když muž „Zničehonic zmizí“ (T. G., žena, 37 let, E); „Když odejde do hospody“ (D. B., žena, 55 let, N); „Za kamarádama“ (H. C., žena, 25 let, N). Také v případě, když se ženy bojí, aby nešel „Za frajerkama“ (H. O., žena, 41 let, E) nebo „Když se pohádají“ (M. D., žena, 34 let, N). Mladé dívky z řad elity zmínily i případy přivolání partnera, když se „Dlouho neozve“ (I. D., žena, 31 let, E); „Neodpovídá na SMS“ (F. M., žena, 19 let, E); „Najednou začne ztrácet zájem“ (K. L., žena, 27 let, E). Romové věří, že pokud chtějí, aby partner za nimi přišel, mohou si ho prostřednictvím magie přivolat a on skutečně přijde.

Tak, jak zmínili respondenti z obou skupin pražských Romů, lze partnera přivolat dvěma následující způsoby:

- 1) Pomocí manipulace s jeho obnošenou věcí.
- 2) Pomocí házení nože na dveře.

Pražští Romové většinou obě zmíněné praktiky kombinují, pouze pokud není k dispozici věc partnera, provádějí magický úkon házení nože na dveře samostatně.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů:

Obnošená věc je „vařena“ v hrnci s vroucí vodou

Pokud chce žena přivolat milého, manžela nebo muže, o kterého stojí (a třeba ho i dlouho neviděla), může toho docílit pomocí následující praktiky. Ta je založena na

manipulaci s osobním předmětem (nejlépe oděvní součástíkou) vyvoleného muže. Obnošený oděv dotyčného žena vloží do hrnce s vroucí vodou a chvíli jej „povaří“. Pražští Romové věří, že pokud není oděvní součástka čerstvě vyprána a nese známky pachu svého nositele, je kladný výsledek celého aktu okamžitě zaručen. Za zvláště vhodné považují, pokud žena stojí nad hrncem, koncentruje se na míchání vařečkou a pomalu převrací šat „*sem a tam*“.

U některých pražských Romů se do vody přidávají navíc ještě „*nějaké byliny*.“ Respondenti mi však nebyli schopni říct jaké – zmínili pouze to, že by mezi nimi neměl chybět např. rozmarýn (*Rosmarinus officinalis*) a vratič (*Tanacetum Vulgare L.*).

Házení nože na dveře a otvírání dveří

Poté, co je oděv „*uvařen*“, přistoupí pražští Romové k druhé části magického aktu, který může být prováděn (jak již bylo zmíněno) i samostatně. Na vchodové dveře (vstupní dveře od bytu) házejí nůž a během tohoto úkonu partnera přivolávají, nejčastěji jménem či zaříkadly. Nůž musí být úplně nový, nepoužitý. Někteří Romové říkají, že se má nůž házet od prahu nejbližších dveří a že má být vhozen nejlépe „*doprostředka*“. Pronášejí u toho magické formule, které jsou tajemstvím každého vykonavatele aktu a často se dědí v rámci rodiny. Poté, co je nůž na dveře hozen a je úspěšně zabodnut, otvírají a zavírají dveře v rychlém tempu, což činí opakovaně po dobu několika minut. Romové z Prahy věří, že se na základě takto vykonaného magického aktu objeví jejich vytoužený protějšek „*u dveří*“, a to v krátkém časovém intervalu (minut či hodin) - „*Ten můj tak utíkal, že si až zlomil nohu*“ (B. C., žena, 57 let, N); „*U Romů čarodějníci nejsou, ale můj táta uměl čarovat, nějaké ty věci znal. Vědělo se to o něm, tak za ním občas lidé zašli. Jednou ho požádala známá, aby jí přičaroval zpět muže, který ji opustil. Pamatuji si, že jí řekl, aby si koupila nový nůž, ať se nebojí, že se jí muž vrátí. Pak ten nůž vrhнул na dveře a když se zapíchnul začal přivolávat jejího muže, do půl hodiny byl doma, jazyk na vestě...až se zakuckal...*“ (D. V., žena, 49 let, N).

Pražští Romové ze Smíchova přiznali, že jsou tyto praktiky využívány ženami všech věkových skupin a patří k nejfrekventovanějším. Elita se v tomto směru od řadových Romů neodlišovala.

Také praktiky přivolávání partnera zpět a znovuzískání jeho lásky mohou provádět Romové sami. Ve většině případech se však spoléhají na pomoc osoby magických praktik znalé – tj. starší ženy, eventuálně čarodějnice, která se daným úkonům věnuje. Tu však, podle Romů z Prahy, není vždy lehké najít - „*Existovaly baby, který dovedly ženám přitáhnout*

zpátky chlapa nebo milence, když je opustili. Zařikáváním. Vím o takovém případě. Ženskou opustil chlap. Spokojeně žil s jinou. Ta ženská usilovně hledala nějakou babu, která by něco udělala, aby se k ní vrátil. Samozřejmě za peníze, ty baby se tím živí. Ale tady v Praze najít nějakou takovou babu není snadné...Ženská musela odjet až na Slovensko, tam jí baba pomohla...Sama tomu začínám věřit. Žiju s rozvedeným chlapem, ta druhá ženská se s tím stále nesmířila a prý odjela na Slovensko za známou bosorkou, aby ho dostala zpátky. My se s mužem teď stále hádáme, i když není důvod. Začínám věřit, že to není náhoda. Nevím kam jít. Žádný bosorky neznám...“ (B. V., žena, 57 let, E.)

Morální aspekty magického získávání a udržení si lásky druhého

Praktikování magických úkonů při získávání a udržení partnera v souvislostech myšlení pražských Romů není pouze otázkou víry v účinnost těchto praktik a způsobů jejich provádění, nýbrž také otázkou etiky. V jejich interpretacích milostná magie přináší nejen pozitivní výsledky, ve které věří, nýbrž obsahuje i skrytou možnost ublížení.

Pražští Romové tedy věří v negativní důsledky praktik milostné magie, které mohou dopadnout nejen na objekt magického aktu, nýbrž i na jeho iniciátora. Vnímají je jako odplatu za způsobenou újmu na svobodné vůli druhého. Říkají, že manipulace s vůlí druhého se může člověku vymstít či vrátit jiným způsobem.

Někteří pražští Romové přímo formulovali morální poučení z nevydařených účinků kouzla a nenaplnění očekávání. Přistoupili k sebereflexi a reflexi svého okolí, a tímto pohledem hodnotili získávání a udržování partnera magickými způsoby.

„U nás bydlí jedna paní, je moc hodná, ale mrzák,... říkají, že to má proto, že počarovala jednoho Roma, aby s ní žil...a potom ochrnula na levou polovinu těla...utekl jí, když se jí to stalo a teď žije s jinou...“ (F. M., žena, 19 let, E).

„Toho člověka musíte mít v srdci a toužit po něm, říkat si, aby se vrátil a věřit si. Když si nevěříte, tak to neúčinkuje, udělala jsem to s těma špendlíkama taky, vrátil se, ale nebylo to ono...touží po vás, ale nechce vás, neví, proč po vás touží, ze začátku mě to vyhovovalo, ale pak jsem zpozorovala, že ho ke mně nic netáhne, že mu vaděj moje děti, tak už tomu jsem nevěřila, ale stále jsem doufala, ...a teď? Zůstala jsem mrzákem – ta magie se vymstila a obrátilo se to proti mně, nic takového bych už nezkoušela, bála bych se, nechtěla jsem prožít to, co jsem prožila“ (A. Z., žena, 38 let, N).

„Třeba chlapovi ublížíš tím, že jde za tebou, i když nechce. Prostě, když tě vidí, musí

s tebou bejt. Z toho se pak ženská výsledně může zbláznit. Maminka znala jednu, co skočila do řeky a utopila se. Všechno se jí vrátilo...“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

Někteří z dotázaných pražských Romů se však odvolávali i na další morální aspekt myšlenky získání partnera magickými prostředky. Nesouhlasili s holou skutečností manipulace s vůlí druhého. Tuto cestu odsuzují a prohlásili, že by ji sami nevolili. Vadilo by jim, že se do nich nezamíloval jejich partner přirozeně a domnívají se, že by taková láska časem pominula. Přirozenou lásku staví do protikladu k lásce magicky zprostředkované. Vítězně vyšla láska přirozená.

„Nikdy jsem nezkoušela přičarovat chlapa. Bojím se toho. Jednou bych si uvědomila, že to není z lásky, ale jenom, že jsem to chtěla. Obrátilo by se to proti mně. Byla bych nešťastná.... Za babou bych nikdy nešla. Baby můžou i proklít...“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

Zpochybnění magické lásky vycházelo i z nedůvěry v dlouhodobost jejího trvání. „Magická láska, to je něco jiného. To není skutečná láska. Ta pomine... a co pak?“ (M. G., žena, 45 let, N).

I ti pražští Romové, kteří morálně odsuzují magické praktiky získávání a udržení partnera a kteří se k těmto praktikám nehlásí, jim věří. Ačkoli se verbálně prezentují jako „zpochybnovatelé“ milostné magie, jedná se vesměs o proklamativní postoj. Tvrzení, že k výše uvedeným praktikám nesahají, nevypovídá o tom, že by nevěřili v magický účinek získávání a udržování lásky druhého.

Víra v účinnost praktik milostné magie byla pražským Romům jako celku společná, každý jednotlivec však jednal na základě vlastních etických limitů při jejím provádění.

Společné oběma skupinám pražských Romů bylo přesvědčení o dominantní úloze ženy jako vykonavatelky a iniciátorky milostné magie. Jí a její vůli povýšené na magickou rovinu byla přiřčena rozhodující úloha při udržení a rozvíjení milostného citu – „Ženy v sobě mají tu moc“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „Znám jednu, co si přičarovala chlapa a furt z ní šílí, ... nedá ji pokoj, no to bych nechtěla...“ (B. C., žena, 57 let, N). V jejich představách žena zde figuruje jako bytost démonická, čáry a kouzla ovládající a magickými vlastnostmi oplývající. Pokud se lásku snaží vyvolat či posílit u protějšku muž, není podle Romů z Prahy kladný výsledek vždy zaručen – „Muž v sobě nemá to co ženská, nemá takovou schopnost“ (M. H., žena, 31 let, E); „Když čaruje muž, láska může pominout“ (H. P., žena, 23 let, E).

Romové z obou skupin se shodli na tom, že nezáleží na tom, zda je magický akt vykonán vlastním iniciátorem aktu či zástupnou osobou (např. čarodějnici), ale na tom pro

koho je určen (zda žena získává muže či naopak) a ve jménu čeho je vykonán (zda je poháněn láskou či chtíčem).

9. 3. 4. Věrnostní přísaha (slib věrnosti)

I. „Tradiční“ romské východisko

Slib věrnosti

Protože ženská nevěra není na rozdíl od mužské v romském společenství nikdy tolerovaná, existuje zajímavá zvyklost přísahy manželské věrnosti. Romové ji dodnes udržují. Tato přísaha se odehrává mezi manželi nebo partnery, ale je vyžadována především od ženy. Žárlivý nebo podezřívavý muž nutí svou ženu či partnerku k přísaze. Nicméně žena si věrnostní přísahu může vyžádat i od muže. Někdy jde o vzájemnou akci celého páru – pár si přísahá vzájemně.

Věrnostní přísaha se realizuje ve třech životních situacích:

- 1) Jako záruka budoucí věrnosti; jde např. o přísahu před svatbou – kdy žena přísahá muži, že mu bude věrná, případně vyžaduje přísahu i na muži.
- 2) Jako prokázání nevinny a očištění v případě podezření z manželské nevěry.
- 3) Jako prevence v situacích, ve kterých by mohla nevěra nastat; zejména v případě dočasného *odloučení partnerů* (nejčastěji z důvodu mužovi nepřítomnosti – kdy odchází za prací mimo domov).

Tyto přísahy jsou vázány k nejrůznějším životním situacím a přechodovým obdobím života. Souvisí se změnou prostředí – např. žena muži přísahá, že mu bude po celou dobu odloučení věrná. Po jeho návratu bývá svým druhem vyzvána k opětovné přísaze, že mu skutečně věrná byla. Iniciátorem tohoto třetího typu přísahy bývá někdy žena, v tom případě si oba partneři přísahají věrnost vzájemně.

Doložené akty věrnostních přísah:

Přísaha na svatý obraz nebo na kříž v kostele, na hřbitově, na volném prostranství či doma

Tato přísaha se odehrává většinou noci a na posvátných místech jakými je kostel nebo hřbitov. Dalšími místy přísahy býval na Slovensku kříž v obci a volné prostranství. Přísaha mohla probíhat i doma.⁵⁷⁴

Jak uvádí např. A. Mann⁵⁷⁵ a další badatelé,⁵⁷⁶ kteří se tématu věrnostních přísah věnovali a věnují, ve většině romských osad na Slovensku bývalo zvykem, že žena přísahala většinou nahá (pokud ne úplně, pak alespoň částečně – tedy vysvlečená do půl těla), s rozpuštěnými vlasy, bez šperků a ozdob. Přísahala na svatý obrázek nebo na kříž v kostele nebo na hřbitově. Kříž mohl být improvizovaný – zhotovený např. z kladiva nebo dvou spojených dřívěk.⁵⁷⁷ Žena poklekla, překřížila ukazovák a prostředník na obou rukách a při kříži nebo svatém obraze přísahala muži, že mu nebyla nevěrná.⁵⁷⁸ H. Bílková uvádí, že u Romů z Turca vykonávala přísahu na černé látce a při svíče.⁵⁷⁹ V některých případech byl do půl pasu nahý i muž. Při takové přísaze byli na místě partneři sami, jen výjimečně vyžadovali přítomnost obřadníka. Přísaha mohla a nadále může mít formu kletby, kterou na sebe žena přivolává.⁵⁸⁰ Po takové přísaze muž ženě uvěřil.

Dodnes je přísaha na svatý obrázek nebo na kříž u Romů na Slovensku téměř v nezměněné formě používána a považuje se za prostředek přiznání a zjištění pravdy.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

⁵⁷⁵ MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

⁵⁷⁶ Např. H. Bílková (viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 190), M. Kováč (Viz. KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 133). Problematice věrnostních přísah u kříže se dnes na Slovensku věnují mladí kulturní antropologové M. Jakoubek a L. Budilová (JAKOUBEK, M. - BUDILOVÁ, L.: Přísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 18-19).

⁵⁷⁷ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 190.

⁵⁷⁸ Viz. MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117.

⁵⁷⁹ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 190.

⁵⁸⁰ KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 138-141.

⁵⁸¹ KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 138-141 nebo JAKOUBEK, M. - BUDILOVÁ, L.: Přísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 18-19.

přísaha s nožem či dýkou na svatý obrázek nebo na ikonu u stolu

U Romů v Telgrátě, si přísahající kleknul před stůl, na kterém byla umístěna ikona nebo obraz Krista a zapálená svíčka zavázaná černou stuhou. Do jedné ruky si vzal přísahající nůž nebo dýku, hrotem ji obrátil směrem k srdci a přitlačil ji na hrud'. Druhou rukou přísahal na obraz a odříkal přísahu.⁵⁸²

Přísaha v kostele za přítomnosti kněze

V případě, že se jednalo o veřejnou zpověď, přicházel pár do kostela a přísaha se odehrávala před knězem (přísahu ztvdil kněz). K tomu docházelo např. tehdy, když se muž vracel po delší nepřítomnosti zpátky domů. Zpověď se týkala především ženy – toho, co dělala. Žena musela přísahat, že byla svému druhovi věrná, někde se zpovídali vzájemně oba dva z páru.

Partneři věřili, že pokud žena (eventuelně muž) křivě přísahá, stihne ji (jej) trest. Při přísaze v kostele byla a nadále i je žena k pravdě donucená vícerymi prostředky, jejichž síla se navzájem znásobuje. Tradičně jimi je víra v sílu vysloveného slova, posvátný magický prostor kostela, přítomnost kněze a strach před trestem.

Porušení věrnostní přísahy

Pro věrnostní přísahu platí to samé jako pro přísahu ceremoniální – tzn. není možné ospravedlnit nebo vykoupit její porušení. Její porušení má zásadní dopad na rodinný život a na celou místní romskou komunitu.⁵⁸³ Pokud partneři (manželé) nemají děti, dochází k okamžitému rozchodu (rozvodu). Nezávisí na tom, zda přísahu porušila žena nebo muž. Když děti mají, je to složitější. Pokud přísahu porušila žena, muž až na výjimky odchází. Pokud ji porušil muž, většinou zůstává, avšak snaží se získat ženinu důvěru a čeká až se na

⁵⁸² Vykonávání této přísahy zaznamenal u Romů v Telgártě ještě v r. 2002 M. Kováč. (Viz. KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 141).

⁵⁸³ KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 140-143.

událost zapomene. Hanba ženy se v představách Romů nedá rozhodně měřit s hanbou muže.⁵⁸⁴

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Slib věrnosti

Slib věrnost je v pražském romském prostředí oběma skupinami považován za významný magický akt, který má zajistit partnerům spokojenost a klid v manželském nebo partnerském soužití. Myšlenka křivé přísahy je pro pražské Romy věcí nepřipustnou a zejména u věrnostní přísahy je záležitostí neomluvitelnou.

Věrnostní přísaha se podle pražských Romů uskutečňuje nejen v případě prevence nevěry a podezření na nevěru, ale také tehdy, pokud skutečně k nevěře došlo - pokud byla prokázána. Nevěrného má tento akt v očích partnera a komunity očistit a zavést opětovný pořádek. Žena tak činí na nátlak manžela a rodiny.

Zaznamenané a ve vzpomínkách uchovávané akty věrnostních přísah:

Prísaha na svatý obrázek nebo na kříž (v kostele, na hřbitově či volném prostranství a doma)

Romové z Prahy dodnes vědí, že věrnostní přísahy se v minulosti v romských osadách na Slovensku uskutečňovaly a nadále uskutečňují u kříže, a to: v kostele, na hřbitově, u božích muk, na volném prostranství.⁵⁸⁵ Kříž byl a je tedy nezbytným symbolem, na který Romové přísahají – „*Kříž být musí, nejlépe veliký*“ (H. O., žena, 41 let, E).

V současnosti, v prostředí moderního velkoměsta, dochází u Romů k přesunu věrnostní přísahy z tradičních míst (kostel, hřbitov) do prostředí domova - přísahy se odehrávají např. u krucifixu či domácího „oltáříku“ sestávajícího ze svatých obrázků. Právě toto místo (z důvodu intimnosti samotného aktu) romská elita upřednostňuje, na rozdíl od

⁵⁸⁴ KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pačaviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 142.

⁵⁸⁵ Tato místa zmiňuje u Romů na Slovensku např. A. Mann. (Viz. MANN, A. : Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 117) a M. Jakoubek a L. Budilová. (Viz. JAKOUBEK, M. - BUDILOVÁ, L.: Prísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o súčasnej náboženskej scéne, r. 7, 1/2004, s. 18-19).

řadových Romů.

Přísaha na svatý obrázek nebo na kříž se podle pražských Romů i dnes uskutečňuje většinou v noci. Přísaha se odehrává v kleče nebo ve stoje. Žena by měla mít při přísaze rozpuštěné vlasy a měla by odložit všechny doplňky a ozdoby bez výjimky – *gumičky, sponky, prstýnky, řetízky, náušnice, náramky, brýle*, aby ji nic „nesvazovalo“. Někteří respondenti uvedli, že by měla přísahající žena být „správně“ nahá. Jiní respondenti zmínili, že stačí, aby byla vysvlečená do půl pasu. Romové z Prahy jako celek však přiznali, že i přes tento požadavek žena (vyjma domácího prostředí) vysvlečená či odhalená dnes již nebývá. Nadále však pro ni platí, že musí odložit veškeré šperky, doplňky a rozpustit si vlasy – „*No jinak by byla svázána, to není dobrý*“ (T. K., žena, 33 let, E); „*Musí mít volnou mysl a otevřené srdce*“ (A. P., žena, 41 let, E); „*Nic ji nesmí svazovat*“ (F. D., muž, 53 let, N). Pokud věrnostní přísahu skládají oba partneři požadavek nahoty a absence doplňků může být vztažen i na muže – „*Někdy je nahej nebo polonahej i muž*“ (J. M., muž, 27 let, E).

Věrnostní přísaha má u pražských Romů různou formu. Pražští Romové ze skupiny řadových Romů uvedli, že žena při přísaze pronáší formuli, kterou prohlašuje, že byla muži věrná. Pokud však byla nevěra ženy prokázána či pokud má muž oprávněné podezření na konkrétního jedince, se kterým mohla žena nevěru spáchat, pak žena prohlašuje, že s daným „milencem“ svému muži nevěrná nebyla.⁵⁸⁶ Magickým aktem přísahy, kdy žena odpřísáhne, že byla svému muži věrná, se skutečná nebo domnělá vina ženy smaže. Ze strany partnera i komunity je pak na ženu pohlíženo jako na věrnou manželku.

Někteří mladí respondenti z řad elity zmínili, že věrnostní přísaha bývá zakončena pohlavním stykem obou partnerů, pokud přísaha probíhá v domácím prostředí. Ostatní Romové z Prahy z obou skupin tuto informaci popřeli.

Přísaha s nožem či dýkou na svatý obraz nebo na ikonu

Přísahu, která se odehrávala v kleče u stolu před ikonou nebo svatým obrazem, s nožem v ruce, pražští Romové neuchovávají jako celek v povědomí. Pouze několik

⁵⁸⁶ Obdobnou informaci zaznamenali u současných Romů na Slovensku (v obcích Abranovce a Olejníkov) M. Jakoubek a L. Budilová. „Do obecné formule se v každém případě dosazují konkrétní jména těch, s nimiž žena svého manžela podváděla (nebo těch, s nimiž byla z nevěry podezíraná). Formule tedy může znít, jak uvádí M. Jakoubek a L. Budilová, takto: „Já, Emília Horváthová jsem nikdy nebyla nevěrná svému manželovi s Josefem Mikou... a to přísahám před Bohem“ (Viz. JAKOUBEK, M. - BUDILOVÁ, L.: Přísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 18-19).

řadových Romů uvedlo, že si z vyprávění členů rodiny pamatují, že se na Slovensku přísahalo „s nožem u krku“, nebyli však schopni popsat více.

Elitní Romové tuto přísahu neznali a prohlásili, že se v pražské romské komunitě nevyužívá.

Přísaha v kostele

Přísaha v kostele se odehrává většinou pouze mezi partnery, jen výjimečně za přítomnosti kněze. Běžně přísahají oba partneri, méně často ten, který má být očištěn.

Elitní Romové uvedli, že přítomnost kněze nevyhledávají a přísaha probíhá zásadně mezi dvojicí. Navíc věří, že se přísaha v kostele nemusí uskutečnit u kříže či jiného křesťanského symbolu. Prostor celého kostela je podle nich prostoupen magickou silou, a proto kterékoli místo v jeho interiéru je vhodné. Řadoví Romové „ztvrzení“ přísahy knězem vítají, ne vždy se však na něj obracejí – důvodem je jejich ostych či obava z neochoty ze strany kněze.

Porušení věrnostní přísahy

Věrnostní přísahu není možné podle pražských Romů ospravedlnit. K jejímu porušení z obavy následků tohoto aktu proto téměř nedochází. Pokud by byla přísaha porušena, má tato skutečnost podle respondentů dopad nejen na rodinu manželů či partnerů, ale i na celé romské lokální společenství. Zpráva o porušení věrnostní přísahy se v rámci pražské romské komunity okamžitě roznese.

Pokud je přísaha porušena ze strany ženy, je to větší provinění. Na ženu je pohlíženo jako na neloajální k rodině a jako na ženu lehkých mravů - „*couru*“, „*čubku*“, „*kurvu*“. Pokud je přísaha porušena ze strany muže, záleží zpravidla na okolnostech nevěry. Okolí je k nevěře muže chápavější, i když porušení přísahy považuje za velký problém.

Bezdětní partneri nebo manželé se v případě porušení věrnostní přísahy rozcházejí či rozvádějí – „*Málokdo tu hanbu unese*“ (K. L., žena, 27 let, E); „*Kdyby to neudělali, budou pod tlakem*“ (J. H., žena, 38 let, E); „*Je to jediná cesta*“ (D. B., žena, 55 let, N). Pokud k rozvodu nedojde, odstěhují se „někam“ daleko – „*Tam, kde je nikdo nezná*“ (D. T., muž, 53 let, N); „*Musej s ostudou pryč*“ (J. Š., žena, 75 let, N); „*Odstěhovat se musí, to je úcta k okolí a rodině, ... zůstat nemůžou, ale sejde z očí, sejde z mysli*“ (B. V., žena, 57 let, E).

Jestliže má pár děti a přísahu porušila žena, muž od rodiny u obou skupin pražských Romů většinou odchází. Pokud byl však původcem porušení přísahy muž, pak u řadových Romů od ženy zpravidla neodchází, nýbrž zůstává. Významným důvodem bývá skutečnost, že je na něj nahlíženo jako na živitele rodiny. Přesto musí čelit verbálním výpadům a odsouzení ze strany rodiny a okolí a čekat až bude záležitost promlčena. U elitních Romů jsem však zaznamenala v případě porušení věrnostní přísahy mužem pravý opak – muž od ženy odchází. O ženu a děti se pak postará širší rodina.

Prísaha věrnosti je u pražských Romů jednou z nejvýznamnějších a nejzávažnějších přísah. Využívá se však především na vyvrácení nebo potvrzení podezření než jako prevence. Elita se od řadových Romů v tomto ohledu neliší. V případě porušení přísahy ze strany muže však u pražské romské elity muž od ženy a své rodiny s hanbou odchází, kdežto u Romů řadových to nebývá pravidlem.

9. 3. 5. Zapuzení milovaného – ukončení stávajícího partnerského vztahu a magické akty provázející rozchod partnerů

K myšlenkové tradici Romů patří představa, že se z mileneckého či partnerského vztahu lze magickou cestou a jistými mechanismy jednání nadobro vyvázat. V magických a pověrečných představách Romů na Slovensku si mohla osoba partnera nejen přičarovat, ale také opět odčarovat - „odrobic“ (*te odkeren*).⁵⁸⁷ Romové z různých částí Evropy v minulosti věřili a dodnes věří, že určitými magickými úkony může jeden z partnerů navodit ve svém stávajícím milostném vztahu záměrně neklid, porušit vnitřní harmonii vztahu a přivolat problémy.

V romském prostředí existovalo a existuje několik způsobů ukončování partnerských vztahů, které provázely konkrétní magické praktiky. K těm Romové sahají v případě: 1) když chtějí zapomenout na svého milého, 2) když chtějí donutit partnera k rozchodu – přimět ho k tomu, aby je „přestal“ mít rád, 3) když chtějí milého zapudit, 4) když dojde k rozchodu po vzájemné dohodě (jedna nebo obě strany se obávají použití magie ze strany protějšku).

Tento způsob ukončování vztahů měl a má v životě Romů své nezastupitelné místo. Pomáhá aktérům překonávat problémy s rozchodem.

⁵⁸⁷ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

I. „Tradiční“ romské východisko

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Nošení oděvu naruby

Když chtěli Romové z Turca zapomenout na svého partnera měli, jak zachytila v 80. letech 20. století H. Bílková, nosit všechny části svého oděvu naruby.⁵⁸⁸ E. Horváthová zaznamenala tuto praktiku již v 50. letech 20. století u Romů z Klenovca na Slovensku. Popisuje však, že všechno oblečení mívaly „naopak“ pouze ženy. Pokud tuto praktiku prováděli muži, stačilo když si oblékli naruby alespoň košili.⁵⁸⁹

Nalítí si vody na hlavu

Další oblíbenou praktikou u Romů na Slovensku v 50. letech 20. století bylo polévání hlavy vodou. Dotyčný, ať muž či žena, měl před východem Slunce nabrat do vědra tekoucí vodu a vylít si ji na hlavu.⁵⁹⁰

Ustříhnutí a spálení pramene vlasů partnera

Romové z Británie, pokud se chtěli vyvázat ze vztahu, měli ustříhnout pramen vlasů bývalého milého bez jeho vědomí a měli jej spálit za světla měsíce, který se nacházel v novu. Věřili, že do doby než bude měsíc opět ve fázi novu, se jejich cesty rozejdou.⁵⁹¹ Praktiky odstříhování, pálení předmětů symbolizují konec vztahu.

⁵⁸⁸ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

⁵⁸⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 48.

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

V pražském romském prostředí existuje (jak ve vzpomínkách respondentů, tak i v reálu) několik způsobů – magických praktik, kterými se lze vyvázat z milostného vztahu. Romové z Prahy dodnes věří, že pomocí magie mohou zapomenout na svého „milého“ nebo mohou dosáhnout toho, aby je přestal mít rád a opustil je. Případně věří, že určitými praktikami mohou „milého“ zapudit.

Za tímto účelem využívají praktiky založené na magii podobnosti, ve kterých zacházejí např. s podobiznou svou i svého partnera nebo pouze s podobiznou partnera. Pražští Romové využívají rovněž praktiky založené na magii kontaktu, kdy manipulují např. s vlasy, chlupy a nehty partnera. V rámci magických úkonů vyvázání se ze vztahu používají pražští Romové i takové prostředky, které jsou všeobecně komunitou vnímány jako negativní, např. hlínu z hrobů.

Romové z Prahy věří, že nejlépe je přistoupit k provádění magických praktik, jejichž cílem je ukončení milostného vztahu tehdy, když je Měsíc v novu.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů:

Nošení oděvu naruby

Tato praktika (v minulosti zaznamenaná u Romů na Slovensku) je pražskými Romy nejen uvědomována, ale je i žitou realitou. Romové z Prahy věří, že pokud chtějí zapomenout na svého milého či jej přimět k tomu, aby je přestal mít rád, je nutné nosit všechny nebo některé části svého oděvu „naruby“.

Nošení oděvu naruby potvrdili řadoví Romové. Uvedli, že je tato praktika využívána i mladou generací. Elita jako celek prokázala znalost zmíněné praktiky, ale v reálu se od ní odkloňuje – „*No nedovedu si predstavit, že bych šla na ulici a všechno bych měla naopak, ... možná jen tričko... to se nosí*“ (H. P., žena, 23 let, E); „*To už se nedělá, možná někde na dědině, snad si nemyslíte, že bych tak chodila do práce...*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „*Máma mi to radila, když jsem se rozešla s bejvalým [rozuměj: partnerem], ale přece nebudu lidem pro smích, ne??*“ (Z. V., žena, 26 let, E). Respondentky středního věku z řad elity však přiznaly, že když byly mladší, nosily naruby alespoň spodní prádlo. Někteří jednotlivci ze skupiny elity (především mladí lidé), využívání této praktiky v prostředí pražských Romů

popřeli a výsledek magického aktu zpochybnili – „*To se dělalo dřív, slyšel jsem o tom, ale pochybuju že to účinkuje*“ (J. M., muž, 27 let, E).

Nalítí si vody na hlavu

Znalost ani provádění praktiky, při které si dotyčný polije hlavu vodou, aby na svého partnera zapomněl, jsem u pražských Romů nezaznamenala. Pouze dva respondenti z řad smíchovských Romů⁵⁹² ve svých vzpomínkách na život na Slovensku zmínili, že se „dělávalo něco z vodou“. Nebyli si však jisti, co přesně - jeden⁵⁹³ uvedl: „*Člověk na sebe lil vodu*“.

Ustřížení a spálení pramenu vlasů partnera

Pokud se osoba chce vyvázat ze vztahu, může k tomu použít praktiku, při níž se pálí vlasy partnera – „*Čaruje se s vlasama toho člověka. Pálej se...*“ (E. O., muž, 45 let, E). Vlasy se musí protějšek zmocnit ustřížením - „*Musí se ustříhnout, to nejde jen tak pochytat pár chlupů, co zůstaly v hřebenu, to sou mrtvý vlasy, potřebuješ živý...*“ (B. C., žena, 57 let, N). Pražští Romové však nezmínili, za jakých okolností musí být vlasy ustříženy a páleny. O této praktice jsem se dozvěděla pouze okrajově, podrobnější způsob jejího provádění mi by byl zamlčen.

Pálení „odpadů“ partnerova těla (tj. součástí souvisejících s jeho tělem)

Magická praktika manipulace s „odpady“⁷ těla při zapuzení partnera je variantou praktiky předešlé. Je vnímána jako praktika potencionálně nebezpečná, a proto tabuizovaná. Někteří respondenti z obou skupin dodali, že ji zřídka kdy provádějí lidé sami bez pomoci čarodějnice z obavy, aby partnerovi neublížili - „*... Člověk musí být ale opatrný, aby partnera nezničil úplně, jen se ho zbavil, proto to dělaj ženský, který ví, jak na to*“ (M. G., žena, 35 let, N).

Pražští řadoví Romové uvedli, že při magickém aktu „pálení“ využívají chlupy, vousy, nehty a zbytky kůže partnera - „*Můžou se použít i nehty, prostě co bylo předtím jedno tělo...*“ (M. G., žena, 45 let, N). Více informací mi však odmítli podat, odvolávali se na

⁵⁹² R. D., muž, 69 let, N a S. J., žena, 76 let, N.

⁵⁹³ R. D., muž, 69 let, N.

neznalost postupu – „Nevím víc..., musíte se zeptat někoho, kdo to zná“ (D. V., žena, 49 let, N); „O tom nikdo mluvit jen tak nebude“ (H. J., muž, 36 let, N).

Elita se od zmíněné praktiky distancovala. Většina dotázaných z obou skupin ji situovala do prostředí sociálně a kulturně slabších Romů.

Manipulace s fotografií partnera nebo se společnou fotografií

Jednou z praktik, kterými se Romové z Prahy vyvazují ze vztahu, je „čarování“ s fotografií bývalého milého či se společnou fotkou (sebe i dotyčného partnera). S vyobrazením nemilovaného partnera zacházejí na základě představy magie podobnosti jako se skutečným člověkem – jako s ním samotným. Pražští Romové z obou skupin věří, že to, co „provedou“ s podobiznou partnera se následně „stane“ dotyčnému v reálu.

1. Partnerovi se na fotografii vymaže nebo začmárá tvář

Romové z Prahy uvedli, že když chtějí na partnera zapomenout nebo jej zapudit, vymažou mu na fotografii tvář - propisovací tužkou mu ji „začmárají“ nebo gumou „vygumují“.

2. Roztrhnutí společné fotografie na dvě části

Pokud má iniciátor aktu k dispozici společný obrázek – fotografii, na které je spolu s partnerem, roztrhne ji na dvě části, tak, aby od sebe oddělil svoji osobu a svého partnera. Obě části fotografie poté uschová na jednom místě. Tento magický akt v představách pražských Romů spěje k zrušení stávajícího milostného vztahu nebo přetrvávajícího pouta. Romové z Prahy věří, že jim tento úkon pomůže partnera vymazat ze srdce i z mysli – „*Vaše cesty se v klidu rozejdou, nebude to bolet*“ (E. C., muž, 60 let, E).

3. Zapichování hřebíků nebo špendlíků do fotografie partnera

U tohoto magického úkonu, který je v prostředí pražských Romů opět záležitostí „profesionálních“ čarodějnic, se zapichují hřebíky nebo špendlíky do fotografie toho, kdo má být zapuzen - „*Čaruje se s fotkou. Píchají se do ní hřebíky.... Já jsem u ničeho takovýho nebyl, ale dělá se to...*“ (E. O., muž, 45 let, E). V jakém počtu, jakým způsobem a kam se hřebíky (špendlíky) do fotografie zapichují mi respondenti nebyli schopni říci a čarodějnice, které tento úkon na přání klienta provádějí, mi tuto informaci nebyly ochotny sdělit. Dozvěděla jsem se jen, že by mělo jít o liché číslo.

Tento magický úkon má podle představ pražských Romů partnera zbavit lásky k jejich

osobě, a tak ho zapudit.

Házení hlíny z hrobů na partnera

Romové z Prahy věří, že hlína z hrobu hozená na partnera, má vést k zrušení stávajícího vztahu. Partnera má zapudit a způsobit, že nebude chtít ve vztahu s dotyčnou osobou zůstat - „*Hlína z hrobů, když ji hodíš na druhýho, to je jako zánik...hrob to je konec...konec toho vašeho milenectví*“ (D. B., žena, 55 let, N).

Pražští Romové přenesli tuto praktiku, používanou běžně k zrušení cizího partnerského svazku,⁵⁹⁴ na situaci, pokud oni sami chtějí a potřebují svůj partnerský vztah ukončit. V této situaci zcela ztratilo závaznost směřování „hodu“ hlíny pod nohy partnera. Hlína z hrobu může být vhozena přímo na člověka, a to bez jakéhokoli omezení.

Házení hlíny praktikují v pražské romské komunitě zejména řadoví Romové. Elita od něj upouští, mladším respondentům tento magický úkon již většinou neznají.

Magické akty provázející rozchod partnerů

Pokud se rozcházejí bezdětní partneři, kteří spolu „chodí“ nebo žijí (ať už dlouhodobě či krátkodobě) a vzájemně se na rozchodu dohodli, nicméně k sobě stále ještě „něco silného“ cítí, provázejí jejich rozchod zpravidla různé magické úkony. Rozchod partnerů se v představách pražských Romů jimi značně ulehčí.

Tyto úkony jsou v zásadě dvojího typu:

- 1) Zbavování se všeho, co je spojeno s bývalým partnerem (tedy: vyhazování jeho věcí).
- 2) Nabývání všech vlastních věcí po rozchodu od bývalého partnera zpět (tedy: získávání vlastních věcí zpět) .

Pomocí obou zmíněných úkonů se jeden či oba z partnerů snaží zbavit energie svého protějšku, a tím se definitivně vyvázat ze vztahu. Snaží se vymazat si z mysli jakékoli vzpomínky na něj, zabránit možnosti jakékoli vzájemného kontaktu. Bývalého partnera těmito akty „pohřbí“ – tj. vymažou ho ze své mysli („paměti“) a ze „života“.

⁵⁹⁴ Viz. Tato práce, kapitola: 9. 3. 6., s. 233-234.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů v současnosti:

1) Akty zbavování se věcí partnera:

Vyhazování osobních věcí bývalého partnera

Zbavování se všech věcí partnera po rozchodu vychází z představy pražských Romů, že věci člověka do sebe vstřebávají jeho osobnost, jeho myšlenky a celé jeho duchovno. Pokud tyto věci mají pražští Romové ve své blízkosti, věří že jsou s dotyčným nadále spojeni.

Romové z obou sledovaných skupin se věcí partnera zbavují bezprostředně po rozchodu, v prvé řadě těch předmětů, které jsou osobního rázu. Pokud si partner své věci okamžitě neodnese či neodveze, automaticky je vyhazují.

Vyhazování všech darů od partnera

Dary, které od svého bývalého partnera dotyčný dostal, považují pražští Romové po rozchodu za „negativní“. I v nich je skryta osobní energie. Proto se jich zbavují, vyhazují je nebo je někomu darují - „*Když jsem se s rozešel s tou poslední, vyházel jsem všechny věci, co mi dala a které jsou s ní spojený. Neměl jsem z toho dobrý pocit. Je v nich duch a myšlenky té osoby*“ (E. O., muž, 45 let, E).

Vymazání telefonického spojení na partnera

Stejným symbolem vzájemné vazby je i telefonní spojení. Romové z obou skupin přiznali, že se po rozchodu snaží zbavit telefonního spojení na bývalého partnera – vyškrtnou jej z adresáře a vymažou jej i jeho číslo z mobilního telefonu - „*Kdykoli jsem se rozešel s nějakou holkou, vymazal jsem její číslo z telefoníčku...*“ (H. J., muž, 36 let, N); „*Prostě je konec...a k tomu patří smazat jeho číslo z mobilu...když bys to neudělala, tak bude stále s tebou*“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

2) Akty navrácení vlastních věcí

Některé představy při rozchodu partnerů jsou u Romů z Prahy provázeny strachem, že

by člověku mohla osoba, se kterou se rozešel, ublížit pomocí kouzla či jiné magické praktiky. Proto zpravidla jeden nebo oba z partnerů vyžadují po druhém navrácení osobních věcí.

Vrácení fotografie

Mezi nejdůležitější předměty, o kterých se pražští Romové domnívají, že musí být vráceny co nejdříve patří fotografie, na které jsou vyobrazeni. Obávají se, že by ji bývalý partner mohl použít k manipulaci s jejich vůlí, především k praktikám černé magie - „*Vždycky vyžaduju vrácení mé fotky, bojím se co by s ní mohla dělat. To vám třeba člověk může na tý fotce vymazat oči...a oslepnu nebo ještě něco horšího...*“ (E. O., muž, 45 let, E).

Stanoviska Romů elitních se od stanovisek Romů řadových neliší.

Vrácení prádla, ponožek a dalších oděvních součástek

Pražští Romové po rozchodu trvají zpravidla na vrácení veškerého svého oblečení a oděvních doplňků, zejména spodního prádla a ponožek – „*Hlavně spodky, ty si musí nechat chlap vrátit, některý ženský mu umí udělat, ...pokerovat ho..., aby mu „to“ [rozuměj: sexuální styk] pak nešlo, aby ho „to“ nebavilo.*“ (J. M., muž, 27 let, E). Obávají se, že by bývalý protějšek mohl jejich oděvní součástky zneužít k praktikám záškodné magie.

Elitní Romové, stejně jako Romové řadoví, se k tomuto aktu přihlašují, pouze mladší generace elity jej považuje za „přežitý“ a verbálně jej zlehčuje.

9. 3. 6. Zrušení cizího partnerského svazku

I. „Tradiční“ romské východisko

Romové na Slovensku věřili a dodnes věří, že lze pomocí určitých magických praktik zapříčinit rozchod dvou spokojených partnerů. K těmto způsobům se uchýlovali nejčastěji odmítnutí a zhrzelí milenci, případně ctitelé již zadaných osob. Tito jednotlivci se snažili vyvolat rozpad partnerského vztahu, ve kterém se nacházel jejich milovaný. Magickým způsobem usilovali o navození situace, kdy bude jejich „vyvolený“ volný. Věřili, že až poté získají jeho lásku bez výhrady pro sebe.

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Házení vlasů mezi zamilované

E. Horváthová v 50. letech 20. století u Romů na Slovensku zaznamenala, že se zničení stávajícího partnerského svazku dalo dosáhnout tak, že „zájemce“ o jednoho z partnerů hodil zamilovanému páru pod nohy chomáč vlastních vlasů.⁵⁹⁵

Vložení výkalů jednoho z páru do boty druhého

Poněkud komplikovanějším úkonem byl akt odpuzení druhého pachem. Bylo třeba zmocnit se boty (nebo bačkory) jednoho z milenců a vložit do ní výkal toho druhého. Romové z Klenovce se domnívali, že tak jak páchne výkal, budou si navzájem „smrdět“ i partneri.⁵⁹⁶

Házení hlíny z hrobů mezi zamilované

Romové na Slovensku běžně ničili cizí partnerský vztah pomocí hlíny z hrobů. U tohoto negativně vnímaného magického prostředku vycházeli z představy magie podobnosti – hlína měla milencům zaručit „mrtvý“ vztah.

E. Horváthová popisuje, že se láska u Romů v Holíči v 50. letech 20. století ničila tak, že se mezi zamilované hodila hlína, kterou vzal v noci dotyčný pohybem obrácené ruky z hrobu.⁵⁹⁷ Romové z Vlčkován věřili, že musí jít o hlínu z devíti nebo dvanácti hrobů nebo z místa, kde zdechl pes nebo kočka.⁵⁹⁸ I u Romů z Turca koncem 80. let 20. století měl dotyčný hodit hlínu z devíti hrobů mezi milence.⁵⁹⁹

Případně měl odmítnutý partner hlínou z devíti hrobů „natriet“ toho, kto mal rád iného

⁵⁹⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁵⁹⁹ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

inú, aby na neho zabudol“ v úsilí zrušit milostný vztah.⁶⁰⁰

Nalítí vody použité k očištění mrtvého (tzv. „vody z mrtvého“) na zamilované

Romové z Vlčkovan se domnívali, že pokud někdo nalije mezi zamilované „vodu z mrtvého“, jejich vztah se rozpadne.⁶⁰¹

Nalítí vody na kočku a psa

Jiným způsobem, který měl vést k rozpadu partnerského vztahu, bylo nalítí vody na kočku a psa. Tuto praktiku zachytila H. Bílková u Romů z Turca v 80. letech 20. století. Partneri se pak měli k sobě chovat jako kočka a pes.⁶⁰²

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Ačkoli pražští Romové znají některé praktiky, kterými lze zničit cizí partnerský svazek, a nadále je uchovávají v povědomí, k jejich použití se již nehlásí. Nevylučují však, že se nadále v Praze používají. Praktiky navíc respondenti mnohdy vysvětlují po svém, tj. dávají jim jiné, mírně posunuté významy.

Zaznamenané praktiky u Romů v současnosti:

Házení vlasů mezi zamilované

Pražští Romové uchovávají ve svém povědomí magický akt házení vlasů mezi pár zamilovaných, jehož cílem je přivodit dotyčným partnerům rozkoly a problémy ve vztahu. Řadoví Romové mi potvrdili, že se úkon házení vlasů mezi zamilované nadále v pražské

⁶⁰⁰ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 188.

⁶⁰¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 331.

⁶⁰² BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčejov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 189.

romské komunitě s úspěchem používá – „*Ti říkám to funguje, ženská v baráku to tak udělala, ... žárčila potvora, a ty dva šli vod sebe, nikdy se nehádali, pak šli vod sebe, to je ta magie...to funguje*“ (R. D., žena, 49 let, N). Dodali, že je nutné, aby člověk, který chce partnery rozdělit, při úkonu „házení“ postupoval tak, aniž by byl okolím zpozorován.

V interpretaci pražských elitních Romů pak na zamilované, kteří si všimnou ve své bezprostřední blízkosti chomáče vlasů, psychicky působí myšlenka, že se stali objektem negativního působení neznámé osoby – „*I kdyby se milovali za hrob, červík pochybností hlodá, vědí že jim někdo stojí v cestě*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E). Tato představa podle výkladu žen z řad elitních Romů často vede k obavám a nejistotě, které zapříčiní rozpad vztahu.

Vložení výkalu jednoho z páru do boty druhého

Tento způsob byl znám pouze několika starším řadovým Romům – „*No dalo se tam hovno...vod ní...a vona se mu znechutila*“ (R. D., muž, 69 let, N); „*Do papuči se „to“ [rozuměj: výkal] dávalo, co já vím na Slovensku to ještě dělaj, ...tam nemaj splachovací záchody, takže „to“ ukrást jde*“ (S. J., žena, 76 let, N). Většina dotazovaných respondentů z obou skupin tento způsob neznala a časově jej umístila do minulosti – „*To se dělo asi dřív*“ (M. H., žena, 31 let, E) a do prostředí zaostalejších romských osad na Slovensku – „*To tak možná v osadě na Slovensku...*“ (J. P., muž, 23 let, N). Byla jsem ujištěna, že se tato praktika v Praze neuchytila. Je záležitostí, k níž se Romové z obou skupin nehlásí a zvláště elita se od ní distancuje jakož od něčeho nechutného a sobě naprosto neznámého – „*To mi ani neříkejte, zvedá se mi z toho žaludek*“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

Házení hlíny z hrobů mezi zamilované

Praktiku házení hlíny mezi zamilované pražští Romové znají a prakticky využívají tehdy, když chtějí docílit rozpadu cizího partnerského vztahu. Hlínu si obstarávají na hřbitově – z hrobu, zvláště ceněna je hlína z čerstvého hrobu. Od jednoho respondenta jsem se dozvěděla, že nejlepší je hlína z hrobu cizince nebo starší neprovdané ženy – „*Má prý větší účinek*“ (E. O., muž, 45 let, E). Podle některých pražských Romů z obou skupin má jít o hlínu z devíti hrobů, podle jiných to není blíže určeno. Pokud není k dispozici hlína z hrobů může jít podle Romů z Prahy o zeminu sebranou z místa, kde je „zahrabané“ nějaké zdechlé zvíře – „*V tý hlíně je smrt, zánik, bolest, ... to je jedno, jestli je tu pochovanej člověk nebo*

zvíře..“ (M. P., muž, 44 let, E).

Úkon natírání zamilované osoby hlínou byl znám pouze několika řadovým Romům, kteří jej situovali do romského prostředí slovenské a české vesnice. Byla jsem ujistěna, že se tento magický akt v Praze neprovádí. Romská elita jej jako celek neznala.

Nalítí vody použité k omývání mrtvého, nemocného, uhranutého či uřknutého člověka na zamilované

Představa o škodlivosti vody, která přišla do kontaktu s mrtvým, je pražskými Romy uchovávána a dále rozvíjena. Romové z Prahy ji obohatili ještě o vodu použitou k omývání nemocného a uhranutého či uřknutého člověka. Pomocí tohoto negativně vnímaného prostředku se i dnes snaží likvidovat fungující milenecké vztahy. Pražští Romové věří, že pokud je taková voda nastříkána na milence, jejich cesty se rozejdou – „*Prostě jsou označený, když je někdo postříká... to už nikdo nesmaže, začnou se hádat a dřív nebo pozdějc jdou vod sebe*“ (J. H., muž, 43 let, N).

Nalítí vody na kočku a psa

Magická praktika, kdy je za účelem zrušení fungujícího partnerského vztahu na kočku a na psa vylita voda, je známá většině řadovým Romům z Prahy. Ti ji nadále udržují v povědomí – díky své autentické zkušenosti či si „liti“ vody na kočku a psa vybavují z vyprávění rodičů. U elitních Romů se znalost zmíněné praktiky vytrácí, zaznamenala jsem ji pouze u střední generace.

Vylití libovolně získané vody na kočku a psa mělo podle Romů z Prahy způsobit, že se partneři k sobě budou chovat obdobně jako podrážděná kočka se psem. Jeden respondent to interpretoval následovně: „*Kočka se se psem nemůže [rozuměj: snést - vystát], a to se jim [rozuměj: dotyčným partnerům] stane*“ (M. Z., muž, 21 let, N). Setkala jsem se i s následujícím vysvětlením - „*Kočka je ženská, pes je chlap, dva odlišný druhy, ... voda je problém, a to všechno nejde dohromady.*“ (M. K., žena, 43 let, E).

9. 3. 7. Sokové a sokyně v lásce

I. „Tradiční“ romské východisko

V romském prostředí v minulosti existovaly a dodnes existují magické způsoby, jak zničit soka či sokyni v lásce, jak je lidově řečeno „vyřadit ze hry“ a jak navodit situaci, že dotyčná osoba, kterou si přeje člověk získat, bude volná. Především romské ženy sahaly k záškodným praktikám namířeným proti milostné konkurenci, pokud všechny ostatní cesty a magické praktiky získání vyvoleného partnera selhávaly. Většinou vyhledávaly pomoc čarodějnice nebo starší ženy, která se v takto orientovaných magických záležitostech vyznala.⁶⁰³

Řada praktik a magických úkonů, jejichž cílem je přivodit člověku zlo, neštěstí či smrt, má u Romů společný základ. Konkrétní praktiky se proto používají dle navstávající situace a nejen vůči sokům a sokyním, ale k zneškodnění nepřátel vůbec.

Existuje několik způsobů jak sokovi či sokyni (nepříteli) přivodit neštěstí a natrvalo ho/ji jako konkurenci na milostném poli vyřadit.

Doložené praktiky u Romů v minulosti:

Manipulace s fotografií soka/sokyně

Jedním z magických úkonů je „čarování“ s fotografií osoby, proti které je pomsta namířena. Tento akt je považován za mimořádně účinný, proto byl a dodnes je Romy využíváný.

1. Propichování fotografie hřebíky nebo špendlíky

S vyobrazením člověka - soka se zachází tak, jako s člověkem samotným. Do fotografie soka Romové v minulosti zapichovali hřebíky nebo špendlíky, aby se dotyčnému přivodilo zlo či bolest, případně smrt.

2. Vkládání fotografie do rakve zemřelého

A. Mann zmiňuje u Romů na Slovensku v 80. letech 20. století vkládání předmětů

⁶⁰³ Pokud chtěla romská dívka nebo žena v obci Markušovce na východním Slovensku získat zadaného muže a vyřadit svou sokyni, zašla za ženou – bosorkou, která se milostným čarám věnovala, aby jí k tomu pomohla. Ta pak pomocí určitého kouzla způsobila, že se sokyně muži znelíbila. Tuto informaci mi poskytl A. Mann při rozhovoru nad tématem dne 24. 2. 2006.

určených ke škodlivé magii, např. tajně získané fotografie nepřítele, do rakve zemřelého člověka při smutečním rozloučení. Fotografie se dostala do hrobu s mrtvým a analogicky způsobila smrt člověku, který byl na ní vyobrazen.⁶⁰⁴

Manipulace s osobní věcí soka/sokyně

Další okruh magických praktik, které měly a mají u Romů na Slovensku a v Čechách ublížit nenáviděnému člověku, tedy i sokovi či sokyni, je založen na skutečnosti, že se zachází s jeho osobní věcí. Předpokládá se, že se vykonavatel aktu nebo jeho prostředník zmocní věci dotyčného a dále s ní manipuluje.

1. Pálení věci

Osobní věc soka (sokyně) Romové vhazovali a vhazují do ohně a je pálena – ničena. Nepracuje se zde s vodou (tedy proměnlivým elementem) jako v případě „manipulace“ člověka ve svůj prospěch, ale s ohněm (ničivým elementem). Magický akt provázely zpravidla magické formule. Podle představ Romů na Slovensku měl dotyčný „uhořet“ – měl „před očima“ („před sebou“) vidět plameny, i to jak v nich hoří. Ostatní lidé kolem něj „to“ nevidí.

2. Zakopání nebo zničení věci

Dalším magickým úkonem, který Romové používali k likvidaci soka (sokyně), bylo (a někde dosud je) zakopání jeho osobní věci do země, např. na hřbitově.

M. Kováč zaznamenal u slovenských Romů v Telgrátě (nikoli však v oblasti milostné magie), že určití Romové s magickými schopnostmi škodili ostatním prostřednictvím krádeže osobních věcí a jejich pozdějším zakopáním na místním hřbitově nebo zničením jakýmkoli jiným způsobem.⁶⁰⁵

Ztotožnění soka/sokyně se zvířetem či jídlem

E. Davidová uvádí tři nejčastější praktiky, kterými trebišovští Romové „dělali zle“

⁶⁰⁴ MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 195.

⁶⁰⁵ KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano pataviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 133.

a které nazývali *te keren varekaske namištes* (urobic niekomu zle).⁶⁰⁶ Smysl úkonů tkvěl v tom, že jimi mělo být přivozeno zlo, neštěstí, nemoc nebo smrt člověku, kterému byly určeny. Jedním ze způsobů byla magická praktika, v níž se člověk, proti kterému byly „kouzlo“ namířeno, ztotožnil se zvířetem - s kočkou nebo psem. Zvíře bylo poté smrtelně zraněno a zakopáno nebo pohozeno na hřbitově.⁶⁰⁷ Další praktika spočívala v tom, že byl nenáviděný člověk ztotožněn s žábou, které se zašily oči. Na základě tohoto úkonu měl podle trebišovských Romů oslepnout.⁶⁰⁸ Třetí, časově i postupem nejjednodušší, praktikou bylo ztotožnění člověka s hniječím rohlíkem.⁶⁰⁹

Házění hlíny z hrobů sokovi/sokyni pod nohy

Magických praktik a úkonů, kterými Romové likvidovali nepřítel (soka) a kterými na něj přivolávali nemoc a stavy „porobení“, bylo mnoho. Např. E. Lacková upozorňuje na to, že když někdo mezi olašskými Romy sebral hlínu z devíti hrobů, promíchal ji a hodil ji druhému pod nohy, měla dotyčného postihnout mrtvice.⁶¹⁰

Podobný účinek mělo i obdarování člověka – soka (sokyně) věcí ze hřbitova. Romové věřili, že tento akt dotyčnému způsobí smrt.

Zašívání předmětů do oděvu soka/sokyně

E. Lacková zaznamenala, že byliny natrhané z devíti hrobů, namočené v rose a zašité

⁶⁰⁶ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 128.

⁶⁰⁷ Bosorka – „braterkyňa“ nebo starší žena vzala psa, kterého smrtelně pobodala velkými hřeby. Do ran nasypala sůl a papriku a těžce zraněného, avšak ještě živého psa položila na osamělé místo, kde svítí prudké slunce. Podobně jako tomuto zvířeti začnou zahnívat rány a za velkých bolestí pomalu umírá, měl stejný osud postihnout i člověka. (Viz.: DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let

20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99).

⁶⁰⁸ Bosorka chytila živou žabu, sešila jí nití oči a položila v krabici pod kamna - buď doma u sebe nebo do domku osoby, proti níž je pomsta namířena. Postižený měl do měsíce oslepnout. (Viz. DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99).

⁶⁰⁹ Tento způsob byl založen na stejném principu jako úkony předchozí. Bosorka rozřízla rohlík, namazala máslem a položila „na největší slunce, kam nikdo nepřejde“. Rohlík postupně začnou rozežírati mravenci, takže postupně za čas shnije. Stejně tak člověku, proti kterému byl účinek pomsty namířen, se po celém těle prý otevřely rány, začalo mu uhnívat maso a tak v bolestech zemřel. Viz: DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity.

In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 99.

⁶¹⁰ LACKOVÁ, E.: Ludové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 209.

tajně nepříteli (sokovi) do oděvu (mužovi do kapsy, ženě do záhybu v sukni) mají způsobit, aby v něm „shnily plíce“.⁶¹¹

Začarovaná usušená kůže ze žáby zašitá podobně jako byliny způsobí, že ten, kdo takové *porobenisko* nosí, „bude mít v břichu žáby“.⁶¹²

Manipulace s figurkami

Atila Kovács se zmiňuje o současných praktikách některých slovenských Romů, kteří, když chtějí přivodit nepříteli (sokovi) zlo používají figurky, do kterých zapíchnou jehlu nebo hřebík z podkovy. Figurky pak namažou mastí (sádlem) a dají do peřin osoby, kterou chtějí poškodit nebo které chtějí ublížit.⁶¹³

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Respondenti z obou skupin pražských Romů uvedli, že se k praktikám, které mají za cíl zničit a vyřadit soka, uchylovali a nadále uchylují především ženy.

Většinou se podle nich jednalo o situace, kdy byla žena zamilovaná do ženatého nebo zadaného muže a snažila se způsobit zlo jeho ženě či partnerce - „*Chtěla od baby* [rozuměj: čarodějky], *aby se jí něco stalo*“ (D. B., žena, 55 let, N); „*Snažila se všema cestama tu ženskou zlikvidovat*“ (M. P., muž, 44 let, E); „*Nechala ji porobit* [rozuměj: očarovat - ublížit], *aby ji už neměl rád*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „*Udělal, aby se mu zprotivila*“ (M. H., žena, 31 let, E).

Romové z Prahy uchovávají ve svých představách všechny magické praktiky a úkony zneškodňování soků a sokyň. Elitní Romové se od nich verbálně distancují, stejně jako od všech praktik záškodné magie. Zasazují je do prostředí sociálně a vzdělanostně slabšího – do prostředí pražských řadových Romů a zejména do prostředí romských osad na východním Slovensku. Respondenti ze skupiny romské elity hovoří o těchto praktikách jako o zastaralých a překonaných a nepřipouštějí možnost jejich používání elitními Romy v současnosti.

⁶¹¹ LACKOVÁ, E.: Ľudové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 209.

⁶¹² LACKOVÁ, E.: Ľudové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 209.

⁶¹³ KOVÁCS, A.: Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí – Duchovný svet Romov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 62.

Zaznamenané praktiky u pražských Romů:

Manipulace s fotografií soka/sokyně

„Čarování“ s fotografií soka nebo sokyně je považováno pražskými Romy za magickou praktiku velmi účinnou a pro svou jednoduchost oblíbenou. Tento úkon, založený na představě magie podobnosti, umožňuje zacházet s podobiznou člověka libovolným způsobem a vyřadit ho trvale ze hry.

1. Propichování fotografie

Pražští Romové propichují fotografii soka špendlíky v místě důležitých životních orgánů a funkcí. Věří, že sokovi či sokyni způsobí nemoc, trvalé poškození či „zařídí“, aby se objektu společného zájmu (tj. milované osobě) jinak znelíbil.

2. Vkládání fotografie do hrobu při pohřbu

Řadoví Romové uvedli, že se fotografie soka či sokyně v celé pražské romské komunitě (tedy i u elity) vkládají do rakve zemřelým. Fotografie milostných rivalů mohou být také vhozeny do hrobu při pohřbu nepozorovaně - např. s květinami. Případně se zahrabají do země na libovolném místě na hřbitově, např. se vloží do nějakého hrobu či „hřbitovní jámy“ (čerstvě vykopaného hrobu).

Elitní Romové se od obou zmíněných praktik distancovali a jejich využití pro své prostředí popřeli.

Manipulace s osobní věcí soka/sokyně

U pražských Romů přezívá názor, že pokud někdo vlastní nebo se zmocní jakékoli osobní věci svého soka či sokyně, získá nad ním (ní) moc. Osobní předmět disponuje energií osoby, které patří a je tudíž jejím zástupcem na základě představy magie kontaktu.

Podle interpretace pražských Romů je pro zdar „kouzla“ nejlepší, pokud si ztráty předmětu osoba nevšimne - nepojme tak podezření, že je proti ní namířeno nějaké „kouzlo“.

1. Pálení věci

Magická úkon pálení věcí, které patří nenáviděné osobě – sokovi (sokyni), je v pražské romské komunitě uvědomován a praktikován - „*To není žádná novinka, to se dělalo odjakživa, nemuselo se pálit nic velkého, to se třeba spálil kapesník tý ženský...*“ (J. H., žena,

38 let, E). Tato praktika je stále živá i pro svou údajnou jednoduchost a nenáročnost na provedení a navíc proto, že nevyžaduje přítomnost čarodějnice – „*Není s tím práce, zvládne to každá, k tomu ani babu netreba...*“ (B. C., žena, 57 let, N).

2. Zakopání nebo zničení věci

Pražští Romové uvedli, že se osobní věci (např. kus oděvu, šátek, kapesník, hřeben, gumička do vlasů) běžně zakopávali do země na negativních místech, především na hřbitově. Řadoví Romové zmínili i další místa - „šibeniční vrchy“, márnice, a také stoky a městské kanály – kde jsou předměty nejen zakopány, ale i zastrčeny nebo pohozeny.

Věci soka nebo sokyně byly a jsou též jinak ničeny – např. oděvní součástky jsou rozstříhány a roztrhány. Pokud se jedná o jídlo nebo pití, kterého se sok (sokyně) dotkl/a, je dodatečně znehodnoceno a pohozeno.

Obdarování soka/sokyně věcí ze hřbitova

Romové z Prahy uvedli, že Romové na vesnicích a také v osadách na Slovensku přinášeli svým nepřátelům včetně soků/sokyně předměty ze hřbitova - např. květiny z hrobů, svíčky, svícínky, misky a další věci. Věřili, že jim způsobí smrt nebo chřadnutí a pozvolné umírání.

Pražská romská elita deklarovala, že se tak v jejich řadách neděje. Smíchovští Romové deklarovali, že se tak neděje na Smíchově. Obě skupiny však situovaly tyto magické praktiky do prostředí „zaostalejšího“ Karlína a Žižkova. Praktika obdarování soka (sokyně) věcí ze hřbitova se tedy pro pražské Romy z obou skupin stala z hlediska jimi zaujatého sociálního a lokálního statusu nepřijatelnou.

Ztotožnění soka/sokyně se zvířetem či jídlem

Ačkoli tyto praktiky pražští Romové znali z rodinného vyprávění, v prostředí současné pražské romské komunity jejich využití popřeli. Zároveň se od nich distancovali jako pro sebe nepřijatelných. Magické praktiky založené na ztotožnění soka (sokyně) s jiným objektem zasazovali do minulosti a to pouze do prostředí zaostalejších romských osad na Slovensku. Uvedli, že se sokyně ztotožňovaly např. s žábou, která byla „zmrzačena“. Na základě představy magie podobnosti se totéž mělo poté stát nenáviděné rivalce (měla být obdobně postižena) - „*Moje babička mi vyprávěla historku z osady na východním Slovensku. Sama ji*

jako mladá holka pamatuje. Jedna ženská chtěla, aby oslepla ta druhá... Chodil za nima stejnej chlap... A tak chytla žábu, zašila jí oči a hodila jí do studně. Druhá ženská šla ke studni nabrat vodu a oslepla...Nastražila to na ní...“ (D. B., žena, 55 let, N). Sokyně bývala ve vyprávění Romů z Prahy ztotožněna např. i s rajčetem – „Nechalo se shnit nebo zplesnivět, to samé se stalo i té ženě – ztratila jiskru a sešla, milenec jí pak opustil“ (I. D., žena, 31 let, E).

Házení hlíny z hrobů sokovi/sokyni pod nohy

Hlínu z hrobů považují Romové z Prahy za negativní magický prostředek, prostřednictvím něhož se likvidují sokové i sokyně. Řadoví smíchovští Romové přiznali užití takové hlíny při aktech vyřazování konkurence na milostném poli, přičemž uvedli, že se hlína sokovi nebo sokyni musí hodit pod nohy. Tato praktika má za cíl milostného rivala zastavit – „Když to uděláš přesně jak máš, bude úplně znemožněnej [míněno sok/sokyně], sám ti půjde z cesty...“ (T. G., muž, 24 let, N).

Pražská romská elita se však od házení hlíny z hrobů za tímto účelem distancovala.

Zašívání předmětů do oděvu soka/sokyně

Pražští Romové praktiku zašívání předmětů do oděvu milostného rivala znali. Ačkoli nezpochybnili její účinnost, hovořili o ní v souvislosti pražského teritoria jako o záležitosti minulosti. Uvedli, že se do oblečení (sukně u ženy, kalhot u muže) zašívaly nejrůznější předměty, které měly osobě ublížit. Šlo např. o „hadí kůži“ (M. D., žena, 34 let, N), „kůži z žáby“ (M. P., muž, 44 let, E), „kytky sebraný z hrobů“ (I. D., žena, 31 let, E). Dále Romové zmínili „rostliny“ jako např. „rozchodník“ - „Aby to nemělo dlouhý trvání, aby se rozešli“ (F. D., muž, 53 let, N) nebo o „chlupy z kočky a psa“ – „Aby na sebe ty dva prskali jako kočka se psem“ (M. H., žena, 31 let, E).

Elita navíc poukázala nejen na zastaralost, ale také na náročnost této magické praktiky. Přesto elitní Romové uvedli, že se dodnes u některých Romů (bez udání lokalizace) používá, a to navzdory tomu, že nebývá snadné se zmocnit oděvní součástky konkurenta.

Manipulace s figurkami

V představách pražských Romů jsou figurky soků a sokyň považovány za nejobávanější prostředky záškodné magie v romském prostředí vůbec.

Podle pražských Romů se vyrábějí z rozličných materiálů, nejčastěji z látky, z papíru, z hlíny, z vosku, ale i z plastelíny nebo těsta. S figurkami se poté manipuluje rozličným způsobem – jsou „natahovány“, „krájeny“, „řezány“, „propichovány“ či jinak mechanicky poškozovány, a to za účelem poškodit milostného konkurenta. Podrobnější informace o vlastních postupech magických aktů jsem se nedozvěděla, respondenti se odvolávali na nedostatečnou znalost těchto praktik – „*Stará Poláková už umřela, ta by vám k tomu řekla víc*“ (J. H., muž, 43 let, N); „*To já nevím, co se přesně s tou pannou [rozuměj: figurkou] dělá*“ (B. C., žena, 57 let, N); „*Já to nikdy neviděla, to se musíte zeptat někoho jinýho*“ (L. Š., žena, 28 let, E); „*Vypadá to jako vídú...viděla jsi Čarodějky z Eastwicku?*“⁶¹⁴ (I. D., žena, 31 let, E).

Elita se od praktik čarování s figurkami soků ostře distancovala. Někteří respondenti se odvolávali na etické principy přístupu k druhému, odsuzovali poškozování druhého za použití magie.

Morální aspekty magického vyřazení soků a vyvázání se z partnerského vztahu

Rovněž praktikování magických úkonů směřujících k zrušení partnerského vztahu (vlastního či cizího) a vyřazování konkurence na poli milostném je provázeno u současných pražských Romů otázkami etickými. Romové věří, že praktiky milostné magie, kterými se vyvazují z partnerského vztahu, mají pozitivní význam pro nekonfliktní ukončení vztahu. Ovšem uvědomují si, že nejen ubližují partnerovi či sokovi, ale také manipulují i s jeho city a vůlí.

V představách pražských Romů mohou negativní důsledky magických praktik ukončování vztahu dopadnout nejen na osobu, vůči které jsou zaměřeny, ale i na samotného iniciátora magických úkonů. Odmítají tedy přijmout praktiky, které diskreditují druhého, zacházejí s jeho vůlí a škodí mu. Obávají se případného možné odplaty – tedy toho, že se jim

⁶¹⁴ Ve filmu *Čarodějky z Eastwicku* (Witches of Eastwick, USA, 1987), režiséra George Millera s J. Nicholsonem v hlavní roli, který respondentka zmínila, se demonstruje vídú.

vše špatné, co na druhém vykonali, může vrátit jiným způsobem a jinou formou.

Pokud se Romové z Prahy rozcházejí se svým partnerem nebo chtějí rušit cizí partnerský svazek, zvažují magické praktiky, které používají. Cílem je odpoutání se od partnera a nikoli ublížení partnerovi. Proto právě při těchto praktikách zvažují vztah magický úkon, magický prostředek a následek magických aktů. Uvědomují si, že pomyslná hranice mezi zmanipulováním a vyřazením druhého (partnera nebo soka) „ze hry“ a ublížením mu je tenká. Proto překvapivě citlivě sledují hranici, kdy by magický úkon mohl přerůst v poškození, které odmítají. Uchylují se spíše k úkonům, které mají druhého varovat, zbavit se ho jako partnera a vyřadit ho jako milostného konkurenta. Odmítají takové, které podle jejich výkladu druhého poškodí, zmrzačí či mu způsobí smrt. Zejména elita je považuje za nepřijatelné.

Účinnost magických a pověrečných praktik nebyla ani v jednom ze sledovaných pražských romských prostředí zpochybňována. Prosadil se však etický kodex, který je záležitostí každého jednotlivce.

9. 4. Uhrnutí a uřknutí

K nedílné součásti manipulace s vůlí druhého v rámci milostné magie patřilo uhrnutí a uřknutí. Uhrnutí a uřknutí mělo za každé situace dotyčnému ublížit. V kontextu milostné magie u Romů, mělo za cíl - vedle poškození druhého (soka, nevěrného partnera) - podmanit si jeho osobu a přimět ji jednat podle vůle druhého. Uhrnutí a uřknutí tedy prostupovalo u Romů v podstatě všemi situacemi při navazování, udržování a opouštění milostného či partnerského vztahu.

Uhrnutí a uřknutí se neprojevovalo jen pouze v oblasti milostné magie, ale mělo širší uplatnění. Bylo zaměřeno nejen na osobu opačného pohlaví, ale na člověka vůbec, novorozence nevyjímaje.

I. „Tradiční“ romské východisko

Uhranutím a uřknutím či úrokem se nazývá soubor chorobných příznaků, který vyplynul z představy, že člověk nadaný nadpřirozenou silou může na druhého člověka seslat nemoc nebo mu může jinak ublížit,⁶¹⁵ přičemž uhranutí je způsobeno zlým pohledem a uřknutí slovem.⁶¹⁶ V romském prostředí však tyto pojmy splývají, ačkoli vlastní akt je rozdělen.⁶¹⁷ Uhranutí nebo uřknutí se projevovalo nevolností, horečkou, bolestmi hlavy, břicha, nespavostí, rozmrzelostí, chřadnutím, změnami nálady, pláčem.

Uhranutí a uřknutí označovali Romové na Slovensku několika termíny, např.: *jakhaľiben*, *khamňipen*, *ačhilas leske/lake jakhendar* („stalo se mu/jí z očí“), *jakhedar te kerel* (způsobit uřknutí), *zočina* („stát se z očí“, „přijít z očí“), *úroky* (od slovenského „urieknuť“).⁶¹⁸

Samotný akt uhranutí mohl i nemusel být od dotyčné osoby (tj. původce uhranutí) úmyslný a býval tedy buď záměrně, nebo naprosto nevědomě namířený proti druhému. Mezi Romy žijícími v romských osadách a uzavřených lokálních celcích se běžně našli jednotlivci, o nichž okolí věřilo, že oplývají schopností uhranout druhé.

Romové věří a věřili, že někteří lidé mohou uhranout druhé pouze tím, že na ně krátce pohlédnou – mají oči, které jsou schopny uhranout. V myšlenkových představách Romů bývaly oči takových lidí pronikavé, velké, většinou černé či zelené barvy a mohly být doplněny srostlým obočím. Byly to oči, o nichž se tvrdilo a tvrdí, že způsobovaly únavu a lehkou nevolnost.⁶¹⁹

⁶¹⁵ ROBEK, A.: Pověrečné představy a zvyky českého lidu. In: *ČESKOSLOVENSKÁ vlastivěda*. Díl III – Lidová kultura, Praha 1968, s. 252.

⁶¹⁶ Na rozdíl od českého jazykového prostředí, kde se užívá jak názvu „uhranutí“, tak i „uřknutí“, se ve slovenském jazykovém prostředí setkáváme pouze s termínem „urieknutie“ (urečenie, úrek, úrok, ušknutie, zočina, z očí, z očí mu prišlo, z očí mu zavadilo), přičemž „urieknutie“ je onemocněním lidí a zvířat způsobené pohledem druhé osoby. (Viz. ZAJONC, J.: heslo: urieknutie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1*, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 279). V české etnologické literatuře se kromě termínu „uhranutí“ setkáváme s lidovými výrazy „zhlínutí“ a „uhrančivé oči“ a vedle termínu „uřknutí“ s názvy „ouřk“, „zařkávání“. (Viz.: NAHODIL, O. - ROBEK, A.: *České lidové pověry*. Praha, Orbis 1959, s. 101; Viz. ROBEK, A. – VAŘEKA, J. a kolektiv: Pověra, pověřčivost, lidové náboženství. In: *Jihočeská vlastivěda*, Národopis, 1987, Jihočeské nakladatelství, s. 143).

⁶¹⁷ Uřknutí však nemusí být za každých okolností spojeno se slovem - „uřknout může i člověk, který na druhého pohlédne neumytý přes rameno nebo hledí-li hladový na jedlíka“ – Viz. ROBEK, A.: Pověrečné představy a zvyky českého lidu. In: *ČESKOSLOVENSKÁ vlastivěda*. Díl III – Lidová kultura, Praha 1968, s. 252.

⁶¹⁸ MANN, A. B. : Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí – Duchovný svet Rómov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano paťaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 89.

⁶¹⁹ E. Horváthová uvádí, že Rómové v Revúci v 50. letech 20. století věřili, že člověka, který nemá při jídle zkřížené nohy, lze uhranout - pokud se na něj v okamžiku, kdy jí, někdo podívá. Pokud k uhranutí došlo, zbavovali se jeho následků tak, že postiženému člověku potřeli čelo a oči vodou, do které hodili, když se začala

Uhranout či uřknout lze člověka i špatnou myšlenkou, nežádoucí pozorností a vychvalováním, které není míněno upřímně. Především uřknutí se v romském prostředí projevuje nejen zlým slovem vůči druhé osobě, ale i slovním projevem „předstíraného“ obdivu.⁶²⁰

Uhranuti a uřknuti nemusí být v romských představách pouze konkrétní lidé, ale i partnerský svazek. Rumunští Romové podle tradice při svatbě vyplácí d'ábla z důvodu, aby neuhranul svazek a aby byli novomanželé šťastní.⁶²¹

Ochrana, tj. prevence před uhranutím (uřknutím)

Romové se snažili před uhranutím a uřknutím chránit, a to i v oblasti milostných vztahů. Vyhybali se kontaktu s lidmi, o kterých se vědělo, že jsou schopni uhranout a uřknout, případně byli v kontaktu s nimi opatrní.

Před uhranutím a uřknutím chránily Romy amulety – ty měly mnoho podob. R. Buckland zaznamenal v prostředí anglických Romů jako prevenci před uhranutím nošení mušliček kauri, které symbolizují ženské genitálie.⁶²² Romové na Slovensku nosili nejčastěji na svou ochranu červené šňůrky, nitky a korálky kolem zápěstí, tzv. *indra'ori*.⁶²³ V romském prostředí obecně byla prevence zaměřena i na dospívající mládež, která vstupovala do milostných vztahů. E. Davidová popisuje, že především romští chlapci z Trebišova v 50. letech 20. století (a dokonce i později v 90. letech 20. století) nosili na zápěstí levé ruky proužek kůže, prázdný řemínek od hodinek či šňůru korálků, aby jim „nepřišlo z očí“ – tj. aby nebyli uhranuti.⁶²⁴

Jako ochrana před „úrekiem“ (tedy uhranutím nebo uřknutím) a jeho působením se u Romů na Slovensku používaly zaklínací formulky „neúrokom“, „neúrečná“.⁶²⁵

vařit, tři žhavé uhlíky. Za každým vhozeným uhlíkem udělali Romové rukou nad vodou kříž. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶²⁰ Nejčastěji k novorozenci, např. když dítě pochválil. Viz. BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 190.

⁶²¹ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 92.

⁶²² BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 92.

⁶²³ DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36 /1988, s. 98. A. Mann zmiňuje, že i novorozencům dávali Romové kolem zápěstí kromě červených šňůrek, stužek, korálků také pramen matčiných vlasů nebo houslovou strunu vyrobenou ze stěva. Viz. MANN, A. B.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 134-135.

⁶²⁴ Někteří si však neuvědomovali význam tohoto amuletu a nosili jej z tradice, ze zvyku. Viz. DAVIDOVÁ, E.: *Romano Drom / Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc, 1995, Univerzita Palackého, s. 128.

⁶²⁵ Ovšem tyto praktiky jsou doloženy především u dětí. Rodiče se tak snažili a snaží chránit své děti, pokud jsou příliš pěkné a poutají pozornost. Aby dospělí neohrozili děti – neuhranuli je nebo neuřkli, pokud s nimi přijdou

Před uhrnutím a uřknutím měl Romy na Slovensku chránit i svatý obrázek, který si vkládali pod polštář pro ochranu.

Potvrzení podezření na uřknutí či uhrnutí

E. Horváthová v 50. letech 20. století zaznamenala, že pokud měli Romové na východním Slovensku podezření, že je člověk uhrnutý či uřknutý, uvařili čistec (Stachys lanata) a předceděným odvarem nemocného umyli.⁶²⁶ Pokud se potom na hladině tekutiny objevily kousky kůže, což bývalo v důsledku nedostatečné hygieny téměř pravidelně, předpokládalo se o dotyčném, že je uhrnutý.⁶²⁷ Poté se přistoupilo k očištným praktikám, které jej měly uhrnutí či uřknutí zbavit.

Očista, tj. zbavení se uhrnutí (uřknutí) a jeho následků

V odborné literatuře jsou doloženy 2 základní typy prostředků, které v představách Romů zbavují uhrnutí a uřknutí. Významným očištným prostředkem je tzv. uhlíková (případně sirková voda) a dále pak alternativní tekutiny a předměty převzaté z křesťanské symboliky nebo ovlivněné lidovou medicínou.

Uhlíková voda

Na pomoc proti uhrnutí a uřknutí se v romském prostředí na Slovensku připravovala a někde dodnes připravuje tzv. uhlíková voda. Existuje pro ni několik pojmenování např. *jagalo paňi* (ohňová voda), *jakhendor paňi* (voda proti uřknutí), *pregindo paňi* („prečítaná

do bližšího styku, odplivnou si a vysloví zmíněnou formulku. Děje se tak i v současnosti u Romů na Slovensku, R. Pivoň zachytil u Romů v okolí Hlohovce informaci, že na malé děti se raději nikdo dlouze nedívá z obavy, že by je mohl nechtěně uhrnout – „pozrem sa trocha, poviem: Neúrokom!... a tak môžeš“. Viz. PIVOŇ, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a posobenie v živote Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paľaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 122.

⁶²⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 313.

⁶²⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 313.

voda“), *angarošno paŋi* (uhlová/uhlíková voda).⁶²⁸ Tento prostředek proti uhranutí byl známý i u majoritního obyvatelstva.⁶²⁹

Způsob přípravy uhlíkové vody byl pro romské prostředí na Slovensku jednotný, jakož i její následné použití – rozdily se vyskytovaly jen v mírných nuancích (což bylo ovlivněno zejména lokálními zvyklostmi). Příprava uhlíkové vody byla jednoduchá. Romové k její „výrobě“ potřebovali hrnek či sklenici s vodou a dočervena rozpálené dřevěné uhlíky z kamen. Do nádoby s vodou postupně vložili žhavé uhlíky, většinou v lichém počtu. Počet uhlíků býval závislý na regionálních a rodinných zvyklostech. Někde vkládali do vody uhlíky v počtu devíti, někde pěti, někde tří, případně v jiném počtu – např. šesti. A. Mann zmiňuje, že v některých lokalitách na Slovensku dávali Romové do vody tolik uhlíků, kolik bylo lidí v místnosti.⁶³⁰ E. Horváthová v 50. letech 20. století zachytila u Romů z Jesenského, že do vody házeli tolik uhlíků, kolik lidí přicházelo do úvahy, že by mohlo být původci uhranutí či uřknutí.⁶³¹ Dále zaznamenala, že Romové na Slovensku házeli uhlíky většinou přes dvě stébla, která se položila přes nádobu s vodou do tvaru kříže.⁶³² Někteří Romové dělali za každým vhozeným uhlíkem rukou znamení kříže nebo vodu třikrát pokřižovali nožem.⁶³³ Při vzhazování uhlíků do vody se nahlas záporně odpočítávalo – tj. „ne jeden, ne dva, ne tři“ nebo „ani jeden, ani dva,...“⁶³⁴ Nádoba se nechala chvíli stát a pozorovalo se, kolik uhlíků spadlo na její dno. Romové věřili, že když uhlíky klesnou ke dnu, jedná se skutečně o uřknutí.

⁶²⁸ MANN, A. B.: *Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paŋaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 90. HÜBSCHMANNOVÁ, M. – ŠEBKOVÁ, H. – ŽIGOVÁ, A.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha, státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 134.

⁶²⁹ Nejčastějším prostředkem proti „uřknutí“ (uhranutí, uřknutí) na území celého Slovenska byla tzv. uhlíková voda. Ačkoli některé obyčeje a praktiky ve slovenské kultuře zanikly, v prostředí Romů existují nadále v původní funkci jako součást jejich duchovního vědomí. In: MANN, A. B.: *Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*. In: *Tradičná ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135-136.

⁶³⁰ MANN, A. B.: *Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paŋaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

⁶³¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶³² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 313.

⁶³³ MANN, A. B.: *Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paŋaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 91.

⁶³⁴ Jak zaznamenala v 50. letech 20. století u Romů na Slovensku např. E. Horváthová. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava, vyd. SAV, 1964, s. 313-314. O záporném odpočítávání hovoří i A. Mann v 90. letech 20. století. (Viz. MANN, A. B.: *Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku*. In: *Tradičná ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135) a počátkem 21. století (MANN, A. B.: *Magická ochrana novorodence u Rómov na Slovensku*. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano paŋaviben pre Slovensko*, Bratislava, s. 91.)

Když spadnou ke dnu dva uhlíky, byl dotyčný uřknut mužem, když tři uhlíky, tak ženou.⁶³⁵ Původcem uhranutí či uřknutí byl člověk, při vyslovení jehož jména spadl uhlík na dno.⁶³⁶ Dále se věřilo, že kolik uhlíků kleslo ke dnu, tolikrát (tj. od takového počtu lidí) byl člověk uhranut či uřknut.⁶³⁷

Dotyčný se pak uhlíkovou vodu omyl - potřel si vodou zápěstí, případně hřbet ruky a dále tvář, čelo, oči, spánky a zátylek, nechal si udělat na čele křížek. Voda se také podávala nemocnému k pití a poté byla vylita. E. Horváthová zachytila, že ve Vlčkovanech uhlíkovou vodou masírovali postiženého „od ruky“ (tj. jen jedním směrem) a „od těla“.⁶³⁸

V etnologické a romistické literatuře je zachyceno více příprav uhlíkové vody. Např. E. Horváthová uvádí, že Romové v Chropově v 50. letech 20. století přivedli k varu vodu, do které dali tři špetky soli, tři žhavé uhlíky, tři kůrky chleba. Když uhlíky a kůrky spadly na dno, byl člověk uřknutý, a když ho třikrát utřeli opačnou stranou sukně navlhčené takto připravenou vodou, uzdravil se.⁶³⁹ V Čáčově vhodili do odvaru čistce (*Stachys lanata*) devět uhlíků, devět zrněk soli, devět drobečků chlebové kůrky a touto vodou uhranutého či uřknutého utřeli. Pokud i poté problémy přetrvávaly, čáčovští Romové říkali, že postiženému uhranutí (uřknutí) zůstalo ve střevech a v žaludku a nemohl se vyléčit proto, že voda byla slabá.⁶⁴⁰

E. Horváthová zachytila, že Romové v 50. letech ve Vlčkovanech na Slovensku nabrali do hrnečku tekoucí vodu, odpočítali do ní uhlíky a postiženého pak masírovali touto vodou „od ruky“, tj. jen v jednom směru a to do těla.⁶⁴¹

A. Mann zaznamenal u Romů na Slovensku přípravu vody proti uhranutí a uřknutí, která měla mimo jiné odhalit, zda byl dotyčný uhranut či uřknut. Romové v Pobedime nalili do hrnku tři polévkové lžíce vody, které potom třikrát přelávali přes kliku na dveřích do druhého hrnku. Přelitou vodu poté odměřili, a když jí bylo více než tři lžíce, věřili, že je

⁶³⁵ ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narodení dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 173-174.

⁶³⁶ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶³⁷ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶³⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶³⁹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶⁴⁰ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶⁴¹ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

člověk uhranut či uřknut. Touto vodou pobeďimšťi Romové uďělali uhranutému či uřknutému třikrát křížek na čelo a dotyčný se měľ uklidit a klidně usnout.⁶⁴²

Další způsob přípravy uhlíkové vody zachytil A. Mann u Romů na Myjavě.⁶⁴³ Zde, podobně jako v některých dalších lokalitách na Slovensku, Romové připravovali uhlíkovou vodu tak, že do hrnku nalili vařící vodu a vložili do ní devět chlebových kůrek, devět žhavých uhlíků a devětkrát ji posolili. Pak se vše vylilo na talíř a do jeho středu se postavil hrníček. Podle toho, zda se k hrníčku přiblížila chlebová kůrka nebo uhlík, se dalo určit, kdo dotyčného uřknul - když chléb, tak žena, když uhlík, tak muž. Vodou se potom umyly tváře postiženého, případně se mu dalo vody napít. Zbytek vody se poté vylil na dveře.⁶⁴⁴

Praktiky s uhlíkovou vodou, jež rámcově identifikují člověka, který uhranutí způsobil, však zachytil u Romů nejen A. Mann. Např. E. Horváthová (Čajánková) v 50. letech 20. století hovořila o praktice zjišťování původce uřknutí, při které místní léčitelka roztáčela síto na noži a podle toho, jakým směrem a při kterém slově se zastavilo, určovala, kdo způsobil uřknutí – zda muž, žena či dívka.⁶⁴⁵

Důležitost Romové přikládali zbavení se již použité uhlíkové vody a způsobu jejího odstranění. Tento úkon vnímali jako integrální součást celého aktu očisty, jako jeho vyvrcholení a zakončení.

Zbytek vody vylili buď tam, „kde nikdo nechodí“ nebo naopak tam, „kde chodí hodně lidí.“ Takovými místy byly např. křížovatky cest. Romové věřili, že se tak uhranutí roznese.⁶⁴⁶ Běžně také zbytek vody vylévali po trošce do každého rohu místnosti nebo jej rozfoukali na dveře či na zeď. Variantou bylo vylití uhlíkové vody do tvaru kříže na panty od dveří.⁶⁴⁷ Vylévání vody na dveře vysvětlovali tím, že nemoc (uhranutí, uřknutí) přejde na

⁶⁴² MANN, A. B.: Magická ochrana novorodena u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 92.

⁶⁴³ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodena u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 92.

⁶⁴⁴ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodena u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 92.

⁶⁴⁵ ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultura rožkovianskych Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 2, 3-4/1954, s. 297.

⁶⁴⁶ MANN, A. B.: Magická ochrana novorodena u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 92.

⁶⁴⁷ BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 187.

dveře,⁶⁴⁸ případně ji lidé, procházející dveřmi „sem“ a „tam“, roznesou. Ze slovenského prostředí je doloženo, že tyto dva úkony, tj. 1) vylévání vody na místa v rámci obydlí a 2) vylévání vody mimo domov), používali Romové buď jako dva následné akty ve zmíněném pořadí, nebo naprosto nezávisle na sobě. Všechny zmíněné praktiky vychází z principu magie kontaktu ve smyslu přenosu vlastnosti nebo stavu na jinou věc či tvora.

Zhruba od 80. let 20. století začali Romové na Slovensku postupně dřevěné uhlíky nahrazovat ohořelými hlavičkami sirek. A. Mann zaznamenal, že se počátkem 90. let 20. století používání sirek u Romů na Slovensku rozšířilo a začalo vytlačovat používání uhlíků.⁶⁴⁹ Uhlíkové vodě se proto začalo říkat sirková.

Uhlíková voda byla známá Romům nejen na Slovensku, ale byla používána proti uhranutí a uřknutí i ostatními evropskými Romy. Její příprava byla však v mnohém odlišná. R. Buckland zmiňuje prostředek proti uhranutí, který byl využíván např. Romy francouzskými a rumunskými. Romové naplnili nádobu vodou z potoka, kterou odebrali po jeho proudu a vložili do ní sedm uhlíků spolu se sedmi hrstmi jídla a sedmi stroužky česneku. Nádoba se potom umístila nad oheň a voda byla přivedena k varu. Tuto praktiku provázela magická slova Romů a věřilo se, že tímto aktem uhranutí „odejde“.⁶⁵⁰

O této praxi se badatelé z řad etnologů, historiků a romistů u slovenských Romů nezmiňují.

Alternativní tekutiny a předměty ovlivněné civilizačně, křesťanstvím a lidovou medicínou

1. Vytírání a potírání očí svčcenou vodou, močí a slinami

U věřících Romů na Slovensku bývalo zvykem, že uhranutý člověk navštívil kostel a omyl si oči svčcenou vodou.⁶⁵¹

Romové také používali další magický prostředek – lidskou moč. Vytírali s ní oči postiženého nebo jak zmiňuje E. Horváthová u Romů ve Vlčkovanech dávali uhranutému (či uřknutému) vypít lžičku jeho vlastní moče.⁶⁵²

⁶⁴⁸ MANN, A. B.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135.

⁶⁴⁹ MANN, A. B.: Obyčeje při narození dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a Výchova v Európe*, Nitra, FHV, VŠPg, 1994, s. 135.

⁶⁵⁰ BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, USA, Llewellyn Publications 1998, s. 93.

⁶⁵¹ PIVOŇ, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a posobenie v živote Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Rómov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 124.

⁶⁵² HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964,

Lidské sliny měly rovněž zbavit postiženého člověka uhranutí. Nejznámějším a nejrychlejším aktem u Romů na Slovensku bývalo poplívání očí „postiženého“.

2. Koupání v bylinách

E. Horváthová uvádí, že pokud uhranutí bylo tak silné, že způsobilo nemoc, svařovali Romové v Rimavskej Bani v 50. letech 20. století černobýl (*Prunella vulgaris*) a čistec (*Stachys lanata*). Uhranutého či uřknutého v odvaru bylin koupali tři dny po sobě, a to vždy ráno před východem slunce.⁶⁵³

II. Reálná situace u pražských Romů včetně reflexe minulosti

Víra v uhranutí a uřknutí je součástí duchovní tradice pražských Romů. Romská elita i řadoví Romové zahrnují uhranutí a uřknutí do svých myšlenkových představ. Tyto představy udržují téměř v nezměněné podobě, kterou si přinesli sebou kulturní dědictví ze Slovenska.

Pokud pražští Romové hovoří o uhranutí či uřknutí, většinou opět oba pojmy směšují a používají je jako synonyma bez významového rozlišení. Vedle termínů „uhranutí“, „uřknutí“, „urieknutie“, „úrok“ jsem zaznamenala i další - „uštknutí“. „Uštknout“ lze druhého (podle pražských Romů) jak pohledem, tak i slovem. Pro člověka uhranutého pohledem jsem zachytila rovněž používání následujících názvů: „spadlo mu z očí“ a „dostal z očí“, méně pak používání romských výrazů, např. *khamňipen*.⁶⁵⁴

Ochrana, tj. prevence před uhranutím (uřknutím)

U Romů z Prahy je prevence před uhranutím či uřknutím u dospělých lidí záležitostí ojedinelou,⁶⁵⁵ a to i v oblasti milostné magie. Většina dospělých se vesměs předem nijak nechrání amulety. Ochranu však pražští Romové jako celek spatřují ve výběru osob, s nimiž přicházejí do kontaktu. Především řadoví Romové se snaží vyhýbat situacím, při kterých může uhranutí či uřknutí nastat - tzn. brání se pohledům osob, o kterých předpokládají, že jsou schopny uhranout. Neznámým lidem raději nehledí zpřímá a dlouze do očí a „nepouštějí

s. 314.

⁶⁵³ Vodu musí poté vylít na takové místo, kam slunce nepřijde. Viz. HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964, s. 314.

⁶⁵⁴ *Khamňipen* je romský výraz pro uhranutí nebo uřknutí. Viz: ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narození dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 174.

⁶⁵⁵ Prevence je zaměřena převážně na děti.

se s nimi zbytečně do řečí“. Jsou nedůvěřiví i k osobám, o kterých se domnívají, že jsou schopny uřknout. Romové z řad elity již neuvažují v této rovině o možném nebezpečí.

Větší význam přikládají pražští Romové praktikám, které postiženého zbavují stavu uhranutí a uřknutí. Jako prostředek proti uhranutí a uřknutí však nadále používají někteří (převážně smíchovští Romové), stejně jako jejich předci a Romové na Slovensku červené šňůrky kolem zápěstí, červené korále kolem krku, přívěsky ve tvaru křížku a medailonky. Praktikující věřící také věří v ochrannou moc svatých obrázků, které si vkládají pod polštář či je nosí u sebe.

Stav uhranutí

Většina respondentů z obou skupin uvedla, že byla již ve svém dosavadním životě uhranuta či uřknuta, případně že byl takto postižen někdo blízký z jejich okolí. Stav uhranutí již Romové z Prahy časově omezují – a to krátkodobě. Tento stav, jak uvedli, trval několik hodin, případně jeden či dva dny, maximálně však týden.

Pražští Romové popisují, že se uhranutí projevuje následujícími příznaky: náhlou nevolností, zvýšenou teplotou a celkovou slabostí – „*Odnesl jsem to vysokýma teplotama, cítil jsem se slabý, zvracel jsem. Byl jsem jak v delíriu. Trvalo to dlouho*“ (M. P., muž, 44 let, E). U dětí se přidává ke zmíněným příznakům neposednost a plačtivost – „*Dcera byla furt „z očí“, pozná se to tak, že stále brečela, byla mrzutá*“ (J. H., žena, 38 let, E). U žen se vedle plačtivé nálady mohou vyskytnout i mdloby – „*Uhranula mě ženská venku, bylo mi strašně špatně, začala jsem omdlávat, zvracet a brečet, manžel mě vzal do náručí a odnesl k tchýni a ta mě toho do hodiny zbavila*“ (T. K., žena, 33 let, E). Uhranutý či uřknutý člověk se cítí jako vyměněný – „*Jste jiná, bolí vás spánky, panenky, nedá vám to spát, jste jiná, převracíte se z jedné strany na druhou...*“ (M. G., žena, 45 let, N).

U osob uhranutých či uřknutých s milostným záměrem se vedle zmíněných fyzických obtíží a emocionálních výkyvů objevuje i silná potřeba být s původcem uhranutí či uřknutí v kontaktu – „*Bolí tě srdce za tím člověkem... jak by ti někdo vrážel do srdce kůl...třeba toho chlapa ani nechceš...ale když seš bez něj je to k nevydržení, seš jak tělo bez ducha, až ho potkáš, tak se ti uleví.*“ (B. C., žena, 57 let, N); „*Stále jsem na ni myslel [rozuměj: na dívku, která respondentu uhranula], i když se mi vlastně ani moc nelíbila, něco mi říkalo, že musím jít za ní...byl jsem jak omámený, nechutnalo mi jíst, neměl jsem náladu nikam chodit...*“ (E. O., muž, 45 let, E).

Mladí elitní Romové mužského pohlaví až na výjimky uvedli, že osobní zkušenost s milostným uhrnutím (či uřknutím) nemají a že jej neberou tak vážně jako zbytek pražské romské komunity. Domnívají se, že se jich netýká. Někteří prohlašují, že milostné uhrnutí postihuje spíše muže středního věku a ženy produktivního věku. Jiní respondenti uvedli, že je záležitostí minulosti.

Osoba, která je schopna uhranout

Pražští Romové se shodují na tom, že uhranout či uřknout může kdokoli – nezáleží tedy na pohlaví ani věku původce. Elitní Romové se však domnívají, že se jedná většinou o ženy a lidi staršího věku. V představách Romů z Prahy je původce uhrnutí osoba, která má schopností uhranout a charakterizují ji jako osobu silnou a energeticky parazitující na druhém člověku - „*Uhranout může člověk, který je silnější než jsi ty sám. Stačí, že má šílené oči. Vysaje z tebe energii a pustí do tebe něco zlého* (M. H., žena, 31 let, E). Tato osoba má ve vyprávění respondentů výrazné rysy obličeje, většinou velké oči a pronikavý pohled. V jejich představách taková osoba zpravidla ještě oplývá blíže nedefinovanými magickými schopnostmi.

Uhranout či uřknout může známý i neznámý člověk – „*Někdy ani nevíš kdo to byl*“ (D. B., žena, 55 let, N).

Uřknutí či uhrnutí může podle pražských Romů člověk způsobit úmyslně či neúmyslně – tedy bez toho, aniž by si byl svého působení vědom - „*Může to udělat i bezděky*“ (J. M., muž, 27 let, E); „*U dcery jsme stále nevěděli od koho je uhrnutá. Pak jsme přišli na to, že od někdy tety. Bylo nám trapný jí to říct, že to je od ní, protože ji měla ráda... Prostě člověk může uhranout i neúmyslně...*“ (T. G., žena, 37 let, E).

Pokud škodí někdo úmyslně, pak se tak děje podle názoru pražských Romů ze tří důvodů: 1) se špatným úmyslem uškodit dotyčnému, např. sokovi, 2) se záměrem získat „milovaného“ a zmanipulovat jeho city ve svůj prospěch, 3) s cílem se vědomě energeticky obohatit na úkor uhrnutého (tj. odčerpat z uhrnutého energii a přivlastnit si ji). Na tuto třetí rovinu – tj. přečerpání energie, kterou Romové vnímali jako jednu z významných příčin uhrnutí a uřknutí, jsem v literatuře mě dostupné nenarazila.

Při manipulaci s city „milovaného“ či „vyvoleného“ se respondenti shodují na tom, že uhrnutí či uřknutí zpravidla způsobí osoba, kterou sami znají - „*Mě se ti stalo před pár lety, to mi bylo asi šestadvacet. Uhranula mě starší ženská, který jsem se líbil. Byl to úmysl, ne*

náhoda. Chtěla mě dostat. Byla to dost výrazná osobnost. Vůbec jsem nevěděl, kdo mě uhranul. Trvalo dlouho než jsem na to přišel. Dělal jsem si rekapitulaci dne a došlo mi to“ (M. P., muž, 44 let, E).

O některých lidech v pražské romské komunitě se ví, že mohou snadno uhranout nebo že lehce uřknout. Tato informace se předává ústně – „...*Navíc jsem se dozvěděl, že o tý ženský [rozuměj: o ženě, která respondenta uhranula] je to známý“ (M. P., muž, 44 let, E).* Ve styku s takovými osobami je vhodné být opatrný – nezdržovat se v jejich společnosti dlouho a vyhýbat se jejich pohledům. Člověk „náhodně“ i „záměrně“ uhranutý může být uhranut prakticky kdekoli, veřejné prostranství nevyjímaje - „*Uhranout vás můžou i na ulici“ (O. G., muž, 36 let, E).*

Očista, tj. zbavení se uhranutí (uřknutí) a jeho následků

V pražské romské komunitě nadále přetrvávají dva základní osvědčené typy prostředků, které v představách Romů zbavují člověka uhranutí a uřknutí. Nejfrekventovanějším a nejoblíbenějším prostředkem je tzv. sirková (dříve uhlíková) voda, ovšem využívají se i alternativní tekutiny, předměty a praktiky ovlivněné křesťanstvím a lidovou medicínou.

Sirková (uhlíková) voda

Pražští Romové se v současnosti zbavují uhranutí či uřknutí pomocí sirkové vody, pouze zcela výjimečně pomocí uhlíkové vody - již málokterá romská domácnost v Praze topí v kamnech. Sirky tedy plně vytlačily dřevěné uhlíky pro svou snadnou dostupnost a manipulaci. Používání uhlíků uchovává však ve své paměti a vzpomínkách většina pražských řadových Romů. Mezi elitními Romy je záležitostí kulturní paměti střední a starší generace.

Přestože se používá téměř výhradně sirek, je sirková voda nadále některými pražskými Romy z obou skupin nazývána vodou uhlíkovou.

Postup přípravy sirkové (eventuelně uhlíkové) vody se v pražské romské komunitě různí, ale od tradičního prostředí se příliš neodlišuje. U pražských Romů se k přípravě sirkové vody používá čistý hrníček (nebo sklenice), do kterého se nalije „obyčejná voda z vodovodu“, dále je potřeba krabičky sirek. Sirky se zapálí - ohořelé hlavičky sirek se poté, co sirky dohoří,

jedna po druhé vhodí do hrníčku s vodou. Hlavičky sirek jsou vždy v určitém konkrétním počtu, který odpovídá rodinným a krajovým zvyklostem původu členů pražské romské komunity. Nejčastěji zmiňovaným číslem je číslo tři nebo devět. Dále jsem zaznamenala ještě počet pěti, sedmi, deseti sirek.

Výpovědi respondentů se různí i v tom, jaká místa lidského těla je nutno takto upravenou vodou potřít. Nejčastěji zmiňují konkrétní místa na hlavě – čelo, temeno, spánky, krk, paže, předloktí, zápěstí a ruce. Romové na těchto místech udělají jeden křížek nebo tři křížky. „*Abyste se z toho dostali, musíte si sirkovou vodou potřít důležitá místa těla – za krkem, hlavu, ruce, nohy...Funguje to stoprocentně...*“ (B. C., žena, 57 let, N); „*Uhranutí musí z tebe spadnout, dát pryč. Dostane tě z něj sirková voda, pomazeš si vodou třikrát rty a pokřížuješ se*“ (F. D., muž, 53 let, N).

Poté se takto upravené vody postižený člověk symbolicky napije – nejlépe třikrát po sobě.

Dále se sirkovou vodou postříkají prostory v bytě nebo v domě - „*To pak musíte vystříkat tou vodou celý byt, do všech koutů. Od toho vám pomůže jen sirková voda. Dělali jsme to tak i u naší dvouleté dcery...*“ (Ž. Ž., žena, 35 let, E); „*...Pak se to dá [rozuměj: sirková voda] na všechny futra v celém baráku, do rohů v bytě, až pak se voda vylije*“ (L. D., muž, 33 let, E).

Po tomto úkonu se sirková voda vylije, nejčastěji z okna, na křižovatku silnice apod. – „*Tam, kde chodí hodně lidí, aby to odešlo...pak to až začne účinkovat*“ (M. D., žena, 34 let, N).

Někteří Romové ještě poté, co je voda vylita, obrátí hrníček vzhůru dnem a nechají ho odkapat - „*Hrníček, v kterým voda byla, se obrátí dnem vzhůru, to aby to samo odešlo..*“ (L. Ž., žena, 29 let, E).

V pražském romském prostředí jsem tedy zachytila čtyři základní úkony, které provázejí magický akt se sirkovou vodou v romských osadách na Slovensku. Jsou to:

1) příprava sirkové vody, 2) potřetí určitých míst lidského těla touto vodou, 3) požití sirkové vody, 4) vylití sirkové vody. V pražském prostředí k těmto krokům přistupuje ještě krok pátý, v pořadí poslední – obrácení hrnku dnem vzhůru.

U Romů z Prahy ve vlastním aktu přípravy a zacházení s uhlíkovou – sirkovou vodou nedochází k redukci, ale k obohacení prvků. Nelze prokázat jak velká část romské komunity používání uhlíkové vody praktikuje, ale zároveň nemohu říci, že by tato praktika byla na

ústupu, což dokazuje sílu víry v uhranutí a uřknutí v celé pražské romské komunitě.

Alternativní tekutiny a předměty ovlivněné lidovou medicínou, křesťanstvím a modernizací

1. Moč

V představách pražských Romů je dalším prostředkem, kterým lze zbavit člověka uhranutí, moč. Moč se však podle Romů z Prahy nevyužívá jen k potírání (eventuelně vytírání) očí, ale i k potírání různých dalších částí těla – nejčastěji hlavy, zápěstí a břicha, které jsou „postižené“. Mě dostupná literatura se zmiňuje v souvislosti s uhranutím či uřknutím pouze o potírání (vytírání) očí, nikoli ostatních částí těla člověka. Domnívám se, proto, že se jedná o inovaci, která reaguje na medicínské (lékařské) znalosti - potírá se bolavé břicho a hlava.

Pražští Romové obou výchozích skupin však deklarují, že moč za tímto účelem (tj. proto, aby se zbavili uhranutí a jeho následků) používají minimálně a zasazují její používání do minulosti, přičemž elitní Romové se k němu nehlásí a verbálně se od něj distancují.

Podarilo se mi zaznamenat ojedinělou praktiku, kdy je moč pouze jednou z ingrediencí - je svařena s vlasem a bylinami, ovšem pouze jako vzpomínku na minulost - „*Když byl u nás někdo uštknutý [rozuměj: uhranutý], babička přikázala přinést velkou nádobu, vytrhla si vlas, vložila ho do nádoby, vymočila se do ní a spolu s bylinami to vše uvařila a pak tím uštknutému potřela oči. Říkala při tom nějaký zaklínadla... netrvalo to dlouho a člověk byl zdravý jako rybička*“ (J. M., muž, 27 let, E).

2. Svěcená voda

Věřící Romové z Prahy, praktikující i neprotikující, v případě uhranutí či uřknutí používají svěcenou vodu ve víře, že se jim uleví a budou uhranutí či uřknutí zbaveni. Svěcenou vodu získávají přímo v kostele, kde si ji za tímto účelem naberou. Svěcenou vodou se pokřizují na čele, navlhčí si ústa, spánky a potřou si zápěstí.

3. Křesťanské symboly (přívěsky ve tvaru kříže, medailonky, svaté obrázky)

Křesťanské symboly pražští Romové z obou skupin nepoužívají pouze jako prevenci před uhranutím, ale i k odstranění jeho následků.

Někteří Romové věří, že jim svatý symbol (např. křížek, medailonek), který nosí na

krku, pomůže zbavit se uhranutí či uřknutí a že je zároveň chrání. Vkládání svatých obrázků pod polštář je rozšířeno pouze u hluboce věřících Romů a u starších Romů, kteří si tuto praktiku používanou proti následkům uhranutí a uřknutí, s sebou přivezli ze Slovenska - jako myšlenkové dědictví.

4. Alternativní praktiky

Moderní inovací praktik, kterými se Romové zbavují následků uhranutí, se v pražském romském prostředí stalo používání červené šňůrky. K významu ochrany před uhranutím a uřknutím byl červené šňůrce, stužce či řemínku přiznán i význam zbavit člověka následků těchto aktů. „*Nedávno mi někdo udělal z očí. Asi dva týdny jsem měla bolesti hlavy, nedalo se to vydržet, hrče na rukách. Dostávali mě z toho tři lidi. Uvázali mi červenou šňůrku kolem ruky a do druhého dne se všechno uvedlo do pořádku...*“ (B. V., žena, 57 let, E).

Další alternativní praktikou zbavující následků uhranutí a uřknutí je masáž kloubů na prstech obou rukou a masáž článků prstů. Nezaznamenala jsem její využití v celé pražské romské komunitě, ale spíše u jednotlivců převážně z řad romské elity - „*...Ale můj muž dělá něco jiného. Promasíruje klouby na prstech, třikrát zmáčkne, a když tam praskne, tak mu spadlo z očí...*“ (T. K., 33 let, žena, E).

Osoba, která uhranutí zbaví

V pražské romské komunitě postiženému pomáhá „od uhranutí“ (tj. stavu uhranutí a jeho následků dotyčného zbaví) většinou nějaká žena, která toto „umění“ ovládá. Touto ženou je zpravidla starší žena v rámci rodiny nebo z komunity – babička, teta, sousedka apod. „*Dělá to ženská, která to umí... má v sobě něco víc, než normální lidé*“ (A. P., žena, 41 let, E). Často však není taková osoba „po ruce“, a tak jsou Romové z Prahy zvyklí se očistit od následků uhranutí či uřknutí pomocí výše zmíněných praktik sami. Skutečnost, že se pražští Romové snaží následků uhranutí či uřknutí zbavit sami, je důležitou inovací, kterou se mi podařilo zaznamenat.

10. Závěr

Magické a pověrečné představy jsou významnou součástí duchovního a sociálního života Romů vůbec. Fungují i v životě současných pražských Romů, tedy Romů, kteří přišli na území České republiky ze Slovenska a jsou dnes již civilizačně integrováni do české společnosti. Uplatňují se, i když v odlišné podobě, nejen u běžných Romů v rámci užší lokální společnosti (smíchovští Romové), ale také u romské elity – představitelky nejprogressivnějších tendencí v romském společenství.

Životnost magických a pověrečných představ je transparentní v oblasti milostné magie. Zasahuje do partnerských vztahů, kde existuje jako cíleně využívaný korektiv podoby vzniku, stavu a zániku partnerského soužití. Funguje i v situaci proměňujících se názorů na podobu partnerského soužití, na role muže a ženy v milostném vztahu a na význam závaznosti rodinného svazku v prostředí dnešních pražských Romů.

V současnosti se pražští Romové jako celek vzdalují modelům rodinného života, které si jejich rodiny přivezly ze Slovenska. Přesto tyto modely v různé míře ovlivňují jednotlivé skupiny Romů.

V názorových představách řadových Romů stojí stále ještě na prvním místě ve výběru partnera etnická příslušnost protějšku a jeho původ z vícečetné rodiny. Naproti tomu elita při výběru protějšku upřednostňuje partnera na stejné či vyšší sociální, ekonomické a kulturní úrovni.

Postavení romské ženy prošlo výraznou transformací směrem k emancipaci, a to u obou skupin pražských Romů – díky vzdělání, zapojení do pracovního procesu a integraci do české společnosti. Tradiční rozdělení generových rolí je ovšem dosud obecně závazné, i když elita již zvolna přejímá vzorce chování české společnosti.

Obě skupiny pražských Romů přikládají dosud nevěře ženy větší váhu než nevěře muže. Transformací procházejí názory mladé generace pražských Romů, která vnímá nevěru ženy jako reálnou záležitost. Mění se také názory některých mladých žen na postoj ženy k nevěře mužů – závazný submisivní přístup vystřídala agrese a citové vydírání.

Myšlenka rozvodu v názorových představách řadových Romů je záležitostí nemyslitelnou. Elitní Romové naproti tomu začínají rozvod vnímat jako možné řešení vážných manželských neshod. Také ho již neinterpretují jako totální selhání dvojice.

Do takto nastavených názorových postojů na partnerské soužití vstupuje jako reálný korektiv a vědomý manipulační prvek právě milostná magie.

Základním rysem milostné magie praktikované pražskými Romy je vliv různých regionálních zvyklostí z romského prostředí na Slovensku. Neexistuje tedy jednotný, pro všechny pražské Romy závazný systém milostné magie a magických i pověřených praktik, které se k ní vztahují. Naopak podařilo se doložit vznikání rodinných, generační výměnou předávaných a pro širší romskou společnost tabuizovaných podob milostné magie. Výrazným rysem je multi-funkčnost jednotlivých praktik a jejich vzájemná provázanost.

Vzdělání, sociální a ekonomický vzestup Romů neruší víru pražských Romů v účinnost magie. Výrazně však ovlivňuje podobu magie a rozsah využívaných magických praktik. Ovlivňuje interpretační rámce, do nichž je milostná magie zasazena, a také názory na etické souvislosti a sociální dopady milostné magie. Iniciuje dále snahu o vyjádření dosaženého sociálního statusu ve formální stránce magických úkonů. Vzdelání, sociální a ekonomický vzestup Romů tedy iniciuje transformaci milostné magie do inovované podoby. Nositelem těchto proměn v Praze je skupina elitních Romů.

Inovace však iniciuje i samo prostředí velkoměsta. Překvapivě ovlivňuje s vysokou intenzitou nejen elitní, ale i řadové smíchovské Romy. Ti především při tendenci uchovat milostnou magii v její široké podobě a ve všech situacích partnerského soužití hledají náhradu za výchozí místa konání (kostel je nahrazován intimitou domova), praktiky (umírající zvíře je nahrazeno rajským jablkem) a atributy (výšivka nahrazena kresbou fixem). Tyto inovace Romové vykládají jako nezbytnost, jako novou, avšak stejně nezpochybněnou alternativu.

V rámci inovačních procesů dochází nejen k nahrazování a zapomínání, ale i k obohacování a rozvíjení forem milostné magie. Míra intenzity zavádění nových forem koresponduje s potřebností magického zasahování do každodenního života. Proto inovace jednotlivých magických úkonů a praktik probíhá individuálně a nezávisle na sobě.

Věštby představují ucelenou a specifickou část milostné magie, která v prostředí pražských Romů prochází autonomním vývojem. U obou skupin pražských Romů dochází k redukci jejich počtu, a také ke změnám v postupech věšteckých praktik. Důvodem je

skutečnost, že se tyto praktiky v prostředí velkoměsta špatně aplikují. Především ty, které vycházely ze způsobu kočovnického stylu života. Ve skupině elitních Romů se navíc mění postoj k autentičnosti věštek, a to díky odlišným nárokům při výběru partnera. Věštby tak v této skupině Romů plní spíše společensko zábavní funkci než funkci reálné předpovědi. Ačkoli tedy elita některé staré věštecké praktiky uchovává v povědomí, upouští od nich jako od v praxi neupotřebitelných.

Charakteristickým rysem milostné magie u pražských Romů je multi-funkčnost (multi-využitelnost) jednotlivých využívaných magických a pověrečných praktik a jejich vzájemná provázanost. Jen malá část je striktně významově ohraničena.

K magickým praktikám přilákání a získání milovaného partnera se většina z obou sledovaných skupin pražských Romů vztahuje jako k žité realitě, a to realitě naprosto nezpochybnitelné. Nezpochybnitelnost těchto praktik patří k obecnému názorovému vybavení pražských Romů, a to přesto, že elita se od některých praktik distancuje (např. od parfémování milého vlastními tělesnými sekrety nebo od přidávání menstruační krve, slin, odpadů těla a vlasů do jídla). Postoj elity k „nechutným“ praktikám je důsledkem nově nabytého sociálního statusu. Vyplývá z přehodnocených hygienických a etických norem a z nového vnímání přijatelnosti norem starých. Přestože elita interpretuje některé praktiky jako „nechutné“, „hrozné“, „špinavé“, věří v jejich účinnost. Uchovává je v živé paměti jako realitu minulosti, která se dosud nestala přežitkem. Některé praktiky (např. obdarování milovaného magicky upraveným předmětem) dávají tak elitě možnost demonstrovat svůj dosažený sociální a ekonomický status a prezentovat své názorové představy a estetické vnímání.

Magické praktiky, provozované s cílem udržet nebo znovuzískat lásku partnera, plní u obou skupin pražských Romů významnou roli při ovlivňování podoby partnerských a milostných vztahů. Romové z obou skupin věří v jejich účinnost, a tak k nim také přistupují.

Pokud dochází k změně, tedy nikoli ke změně obsahové, nýbrž ke změně formální, která je reakcí na současné obecné civilizační trendy české občanské společnosti. Tyto trendy opět prosazuje především elita (odmítání manipulace s fotografiemi), avšak nikoli pouze ona. Řadu z nich iniciuje mladá generace Romů, tedy generace narozená v Čechách (např. odmítání praktiky myšlenky zašívání vlasů a ochlupení do oděvu milovaného). Modernizace, která proniká do technologických postupů magických praktik, je pak vázaná na současný

stupeň technické úrovně občanské společnosti ČR (např. u praktiky označení předmětu druhého iniciály partnerů užití fixů a nesmazatelných per, u praktiky obdarování partnera orientace na předměty osobní potřeby a další).

Magické praktiky zasahují i do řešení manželské nebo partnerské nevěry. Pražští Romové z obou sledovaných skupin je vnímají jako přirozenou součást obrany svých pozic v partnerském vztahu a znovunastolení harmonie. Řadoví Romové reprodukuje postupy, které se prováděly v jejich rodinách. Naproti tomu u elitních Romů dochází k rozvolňování tradice nejen v používání, ale i ve znalosti v rodině předávaných magických praktik zaměřených na návrat nevěrného partnera.

Pražští Romové ovšem věří v moc magie přivolat nejen nevěrného partnera, ale také partnera, po kterém touží. K tomuto kroku sahají ovšem především ženy všech věkových skupin a označují je za nejfrekventovanější vůbec. Elita se v tomto směru od řadových Romů neodlišovala.

Tradiční nástroj Romů k zajištění věrnosti partnera – věrnostní přísaha zůstala živou skutečností i v prostředí současných pražských Romů. Věrnostní přísahu Romové z obou skupin uskutečňují nejen v případě prevence nevěry a podezření na nevěru, ale také při prokázané nevěře. Věrnostní přísaha nevěrného společensky „očist’uje“. Je vnímána a deklarována jako závazná, přesto k porušení přísahy dochází. V prostředí smíchovských řadových Romů muži při opakované nevěře (a tedy při porušení věrnostní přísahy) zůstává s rodinou. Naproti tomu pokud přísahu poruší muž z řad elity, odchází od své ženy a své rodiny jako člověk poznamenaný hanbou. Paradoxně porušení věrnostní přísahy má u elity větší dopad díky ekonomickému zajištění širší rodiny a emancipaci romských žen.

Elita ovšem mění i místo konání věrnostních přísah. Pokud volí kostel tedy netrvá na přísaze u křesťanských symbolů a přítomnosti kněze. Upřednostňuje intimitu domova (hřbitov zcela vylučuje).

Magie je v prostředí pražských Romů používána i jako nástroj k ukončení partnerského vztahu. Mnohé pověrečné a magické praktiky nacházejí praktické uplatnění a jsou pro obě skupiny praž. Romů realitou každodenního života.

Postoj k těmto praktikám slučuje dvě roviny – proti sobě stojí osobní proklamovaná distance, opřená o vůli prezentovat se jako moderní člověk současnosti, a vědomí o používání těchto praktik v pražském romském prostředí.

Magické a pověrečné praktiky dosud provázejí i rozchod partnerů. Romové z obou sledovaných skupin se věci druhého zbavují bezprostředně po rozchodu, v první řadě těch osobního rázu. Pokud si partner své věci okamžitě neodnese či neodveze, automaticky je odstraňují ze své blízkosti (spálením, vyhozením, darováním). Vyžadují ovšem navrácení všech vlastních věcí od bývalého partnera nazpět. Vůdčí myšlenkou je obava z možného zneužití těchto věcí k negativně zaměřeným magickým praktikám.

Stanoviska Romů elitních se od stanovisek Romů neelitních neliší. Pouze mladší generace elitních respondentů považuje např. vrácení prádla, ponožek a dalších oděvních součástí za přežitek a verbálně ho zlehčuje.

Ačkoli respondenti z obou skupin pražských Romů nadále v povědomí uchovávají magické praktiky, kterými lze zničit cizí partnerský svazek, k jejich použití v reálu se již nehlásí. Nevylučují však, že se nadále v Praze používají. Zapomínání a ztrátu váhy těchto praktik dokládá i rozvolňující se přístup k iracionálním a symbolickým významům, na kterých byly vybudovány. Především respondenti z řad elity je mnohdy vysvětlují po svém z pozice současných znalostí kosmologie a esoteriky. Např. podle interpretace pražských elitních Romů působí na zamilované myšlenka, že se stali objektem negativního „kouzla“ a nikoli „kouzlo“ samo.

V důsledku nových přístupů k životu dochází k redukci určitých praktik (zejména elita se od některých distancuje jako od nechutných a nepříjemných). Dochází však i k množování magických prostředků, které se používají (např. vedle vody, kterým byl omyt mrtvý, se používá i voda, která byla v kontaktu s nemocným, uhranutým či uřknutým).

Romové z Prahy si uchovávají jako myšlenkové dědictví, které si přivezli s sebou ze Slovenska, všechny praktiky zneškodňování soků a sokyň. Elitní Romové se však od nich proklamativně distancují, stejně jako od všech praktik záškodné magie. Zasazují je do prostředí sociálně a vzdělanostně slabšího – do prostředí pražských řadových Romů a zejména do prostředí romských osad na východním Slovensku.

Víra pražských Romů v účinnost milostné magie funguje jako živá složka pohledu na možnost vstupu člověka do běhu okolního světa. Provází ji však etický kodex – deklarovaný i dodržovaný – jako normativní limita.

Pražští Romové tvrdí, že milostná magie nepřináší pouze pozitivní výsledky, ale obsahuje i možnost ublížení (vědomého i nevědomého). I vědomé ublížení však korigují. Obecným záměrem je nepřekročit hranici trvalých a nevratných následků. V rámci úvah o škodlivosti nastolují pak i otázku nepřijatelnosti manipulace s vůlí druhého a otázku nepřijatelnosti zneužití druhého pro své cíle. Ve všech těchto souvislostech věří v negativní důsledky praktik milostné magie a v možnost jejich dopadu nejen na objekt magického aktu, ale i na jeho iniciátora.

Proklamativní a reálné postoje k milostné magii zejména u pražské romské elity se ne vždy ztotožňují. Avšak i verbální distance má svou společenskou váhu v proměňujícím se názoru na fungování rodinných a společenských vztahů.

11. Seznam respondentů

SEZNAM ZKRATEK:

A	= aktivní znalost romského jazyka
ČN	= česká národnost
E	= respondent ze skupiny kulturní a ekonomické pražské romské elity
N	= respondent ze skupiny řadových smíchovských Romů
P	= pasivní znalost romského jazyka
RN	= romská národnost
SR	= Slovenská republika
SŠ	= střední škola
UM	= učební obor s maturitou
UO	= učební obor bez maturity
VŠ	= vysoká škola
ZŠ	= základní škola
Ž	= bez znalosti romského jazyka
*	= z etnicky smíšené rodiny (romsko-české)

CHARAKTERISTIKA A SEZNAM RESPONDENTŮ:

Charakteristika respondenta obsahuje jak základní údaje o osobnosti dotázaného (1.-6.), tak rozšířené údaje o jeho jazykových znalostech, rodinných a etnických východiscích, o deklarované národnosti a o zaujatém sociálním a ekonomickém statusu respondenta v rámci romské společnosti.

Uvádím:

- 1.: změněné iniciály jména respondenta
- 2.: pohlaví respondenta
- 3.: věk respondenta v době výzkumu
- 4.: místo narození respondenta

5.: dosažené vzdělání respondenta v době výzkumu (případně právě studovaná škola)

6.: rodinný stav respondenta v době výzkumu

7.: úroveň znalosti romštiny:

A = aktivní (tzn. rozumí a mluví)

P = pasivní (tzn. rozumí, ale mluví s obtížemi)

Ž = žádná – bez znalosti (tzn. nerozumí a nemluví)

8.: respondentem deklarovanou národnost:

RN = ten, kdo se deklaruje v romské národnosti

ČN = ten, kdo se deklaruje v české národnosti

9.: etnická východiska (rodinné kořeny) respondenta:

Respondenti pochází převážně z romských homogamních rodin; u respondentů z romsko-českých rodin je uveden symbol: *

10.: zaujatý sociální a ekonomický status respondenta:

E = respondent ze skupiny kulturní a ekonomické pražské romské elity

N = respondent ze skupiny smíchovských řadových Romů

Do seznamu respondentů jsou zařazeni pouze ti respondenti, kteří svolili, abych se na ně přímo odvolávala a kteří s uvedením do souboru respondentů souhlasili. Vzhledem k požadavku uchování anonymity respondentů, jsem změnila iniciály jejich jmen. Seznam respondentů neobsahuje údaje od 16 respondentů, kteří si vyloženě nepřáli být v seznamu uvedeni. Jejich přání respektuji.

Pokud se v textu nebo poznámkovém aparátu odvolávám na výrok respondentů užívám zašifrovaných iniciál a pro rychlejší orientaci zmiňuji rovněž pohlaví a věk respondenta. Zásadně uvádím skupinu pražských Romů, ze které respondent pochází („elita“, „smíchovští Romové“).

1. E. O., muž, 45 let, Zvolen (SR), ZŠ, rozvedený, A, RN, E

2. K. L., žena, 27 let, Praha, SŠ, svobodná, P, RN, E

3. L. Ž., žena, 29 let, Louny, SŠ, vdaná, A, RN, E

4. M. H., žena, 31 let, Brno, VŠ, vdaná, A, RN, E

5. T. R., muž, 30 let, Praha, SŠ, ženatý, P, RN, E

6. T. K., žena, 33 let, Senica (SR), SŠ, vdaná, A, RN, E

7. A. P., žena, 41 let, Praha, SŠ, vdaná, A, RN, E
8. J. M., muž, 27 let, Blansko, VŠ, svobodný, A, RN, *, E
9. J. H., žena, 38 let, Praha, VŠ, vdaná, A, RN, E
10. V. L., muž, 32 let, Levice (SR), SŠ, svobodný, A, RN, E
11. B. V., žena, 57 let, Praha, SŠ, vdova, A, RN, E
12. H. O., žena, 41 let, Rokycany, SŠ, vdaná, A, RN, E
13. V. H., žena, 32 let, Praha, VŠ, vdaná, P, RN, E
14. M. P., muž, 44 let, Kladno, SŠ, ženatý, A, RN, E
15. I. D., žena, 31 let, Praha, SŠ, svobodná, A, RN, E
16. H. P., žena, 23 let, Praha, VŠ, svobodná, P, RN, E
17. Ž. Ž., žena, 35 let, Praha, SŠ, rozvedená, A, RN, E
18. E. C., muž, 60 let, Praha, ZŠ, ženatý, A, RN, E
19. E. P., žena, 34 let, Trutnov, SŠ, vdaná, A, RN, E
20. L. Š., žena, 28 let, Brno, VŠ, vdaná, A, RN, E
21. T. G., žena, 37 let, Louny, SŠ, vdaná, A, RN, E
22. Z. V., žena, 26 let, Praha, SŠ, vdaná, Ž, ČN, *, E
23. B. K., žena, 25let, Praha, VŠ, svobodná, P, RN, E
24. O. G., muž, 36 let, Rokycany, SŠ, ženatý, A, RN, E
25. L. D., muž, 33 let, Praha, SŠ, svobodný, A, RN, E
26. M. K., žena, 43 let, Mariánské Lázně, ZŠ, vdaná, A, RN, E
27. F. M., žena, 19 let, Praha, SŠ, svobodná, P, RN, E

28. R. H., muž, 54 let, Michalovce (SR), ZŠ, ženatý, A, ČN, N
29. S. J., žena, 76 let, Snina (SR), ZŠ, vdova, A, RN, N
30. F. D., muž, 53 let, Klecany, UO, ženatý, A, RN, N
31. D. V., žena, 49 let, Praha, UO, vdaná, A, RN, N
32. J. H., muž, 43 let, Poprad (SR), UM, svobodný, A, RN, N
33. M. D., žena, 34 let, Praha, UO, vdaná, A, ČN, N.
34. R. D., muž, 69 let, Spišská Nová Ves (SR), ZŠ, ženatý, A, RN, N
35. D. B., žena, 55 let, Praha, ZŠ, vdaná, A, RN, N
36. A. Z., žena, 38 let, Český Brod, UO, vdaná, P, ČN, N
37. D. T., muž, 53 let, Kladno, ZŠ, ženatý, A, RN, N

38. B. C., žena, 57 let, Snina (SR), ZŠ, vdaná, A, RN, N
39. J. P., muž, 23 let, Praha, UO, svobodný, P, ČN, N
40. M. F., muž, 63 let, Kladno, ZŠ, ženatý, A, RN, N
41. R. H., žena, 81 let, Michalovce (SR), ZŠ, vdova, A, RN, N
42. M. G., žena, 45 let, Praha, ZŠ, vdaná, A, ČN, N
43. J. Š., žena, 75 let, Martin (SR), ZŠ, vdova, A, RN, N
44. M. Z., muž, 21 let, Praha, UM, svobodný, P, RN, N
45. H. J., muž, 36 let, Slaný, UO, ženatý, A, RN, N
46. H. C., žena, 25 let, Praha, UO, svobodná, A, RN, N

12. Soupis literatury

- ANTOL, P.: Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In: *Neznámi Rómovia* (ed. A. B. Mann), Bratislava, Ister Science Press, 1992, s. 165-171.
- Augustini ab Hortis, S.: *Cigáni v Uhorsku / Zigeuner in Ungarn 1775*, Bratislava 1992.
- BAČOVÁ, V.: Hľadanie rómskej identity. In: *Sociológia*, 1991, č. 4, s. 139 - 147.
- BAČOVÁ, V.: Spoločenská integrácia cigánských obyvateľov a cigánska rodina. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 22-34.
- BAČOVÁ, V.: Typológia romských rodín na Slovensku. In: *Sociológia* 22, 1990, č. 4, s. 491-501.
- *BANÍČKA dedina Žakarovce*. Bratislava 1956.
- BEDNÁRIK, R.: *Slovenská vlastiveda II., Duchovná kultúra slovenského ľudu*. Bratislava, SAVU 1943, s. 20-21, 23,101.
- BÍLKOVÁ, H.: Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov – Rómov v Turci. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 183-190.
- BLOCH, J.: *Les Tsiganes*. Paris: Presses Universitaires de France, 1953, s. 55.
- BOTÍK, J.: heslo: božie muky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 46.
- BOTOŠOVÁ, A.: Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku / O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 237-247.
- BUCKLAND, R.: *Gypsy Witchcraft and Magic*. Minnesota, Llewellyn Publications 1998.
- BUCKLAND, R.: *Secrets of Gypsy Fortunetelling*. St.Paul: Lelewellyn, 1988.
- BUCKLAND, R.: *Umění předvídat budoucnost*. Praha, vyd. Pragma 1998.
- BUDIL, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. Triton, Praha 1992.
- BŘEČKA, Z.: Čarodějnictví a sexualita. In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 47-60.
- BŘEČKA, Z.: Magie sexu a krve (Příspěvek ke studiu erotické magie). In: Wolf, J.: *Člověk ve světě magie*. Praha, nakladatelství Unitaria, 1992, s. 37- 44.
- CAVENDISH, R.: *Dějiny magie*. Praha 1994, Odeon.

- CIBULOVÁ, T.: heslo: bohyňa. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 44.*
- CIBULOVÁ, T. – GAŠPARÍKOVÁ, V.: heslo *striga*. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 202.*
- CIBULOVÁ, T.: heslo: strigôň. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 203.*
- *CIKÁNI v priemyslovém městě (problematika adaptace a asimilace): Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVIEF, Ústav pro Etnografii a folkloristiku ČSAV, 1986, č. 7, 165 s.*
- *CIKÁNI v priemyslovém městě (problematika adaptace a asimilace): Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVIEF, Ústav pro Etnografii a folkloristiku ČSAV, sv. 1, 2, 3, 1988.*
- CLÉBERT, J.- P.: *The Gypsies*. London, Penguin Books, 1967.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Cigáni z hľadiska historicko-etnografického. In: *Naše veda*. Bratislava 1954, s. 110-114.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Zpráva o výskume života a kultury Cigánov na Slovensku. In: *Národopisný sborník*, č. 11, 1952, s. 398-406.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Zvyky, ľudové liečenie. In: *Banická dedina Žakarovce*. Bratislava 1956, Vyd. SAV, s. 448-496.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultúra rožkovianskych Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 2, 1954, č. 1-2, s. 149-175.
- ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultúra rožkovianskych Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 2, 1954, č. 3-4, s. 283-308.
- *ČESKOSLOVENSKÁ vlastivěda III. – Lidová kultura*, Praha 1968. Oddíl: 1. Česká lidová kultura: kapitola IV. - Rodinný život, s. 218-231; kapitola V. – Pověrečné představy a zvyky českého lidu, s. 233-256.
- *ČESKOSLOVENSKÁ vlastivěda III. – Lidová kultura*, Praha 1968. Oddíl: 2. Slovenská lidová kultura: kapitola IX. - Rodinný život, s. 542-554; kapitola X. - Pověrečné představy o přírodě a nadpřirozených bytostech, s. 555-560 a Rodinné zvyky a obyčeje, s. 561-572.
- DANIEL, B.: *Dějiny Romů*. Olomouc 1994.
- DAVIDOVÁ, E.: *Bez kolíb a šiatrov*. Košice 1965.

- DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů/Romano Drom 1945-1990*. Olomouc 1995.
- DAVIDOVÁ, E.: *Cikánské/rómské etnikum v Ostrave. Ekologická analýza a problém vývojových zmien Cigánov/Rómov v mestskomm priemyslovom prostredí*. Praha, Výskumný ústav vývoje architektúry 1970.
- DAVIDOVÁ, E.: Cikánští osídlenci na Českokrumlovsku po r. 1945. In: *Zpravodaj KSVIEF - ÚEF ČSAV*, Praha 1982.
- DAVIDOVÁ, E.: Cikáni –Romové v českém pohraničí po r. 1945 – jejich odlišná etnicita a problém integrace s majoritní společností. In: *Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945*, Etnické procesy 4, ÚEF ČSAV, Praha 1986.
- DAVIDOVÁ, E.: Cikáni (Romové) v městském prostředí Českého Krumlova (1945 -1988). In: *Cikáni v průmyslovém městě, Zpravodaj KSVIEF – ÚEF ČSAV*, č. 3, Praha 1988, s. 1- 80.
- DAVIDOVÁ, E.: Cikánské (romské) etnikum v Ostravě. In: *Ekologická analýza a problém vývojových změn Cikánů – Romů v městském průmyslovém prostředí*. 1- 2. díl, VÚVA Praha 1970.
- DAVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 93-103.
- DAVIDOVÁ, E.: Proměny etnické skupiny Cikánů –Romů v tvořící se lokální společnosti novoosídleneckého pohraničí po r. 1945 (na příkladě Českokrumlovska). In: *Zpravodaj ÚEF ČSAV*, Praha 1982, s. 41-77.
- DERLON, P.: *Secrets of the gypsies*. New York: Ballantine, 1977.
- DUBAYOVÁ, M.: Vázby cigánskej rodiny na vlastné etnické společenstvo a dynamika týchto väzieb. In: *Zborník zo seminára Teoreticko a metodologická východiská výskumu cigánské rodiny a cigánských obyvateľov*, Košice, SAV, 1989, s. 85-86.
- DUBAYOVÁ, M.: K problematike vzťahu cigánské lokálnej a etnické skupiny. In: *Slovenský národopis*, 1990, č. 3-4, s. 274-277.
- DUBAYOVÁ, M.: K teoreticko-metodologickým východiským výskumu cigánské rodiny v období výstavby rozvinutého socializmu v Československu. In: *Slovenský národopis*, r. 36, č. 1, 1988, s. 210-219.

- DUBOVÁ: Romská žena a léčitelství. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 2003, jevend, s. 11-28.
- DURKHEIM, E.: Elementární formy zycia religijnego. In: *Systém totemiczny w Australii*. Warszawa 1990, s. 39.
- DVOŘÁKOVÁ, H.: Romské poutě jako jedna z podob účasti na oficiálním náboženském kultu. In: *Národopisná revue*, 3/2000, s. 141-147.
- ELIÁŠ, O.: *Úvod do magie*. Praha 1935.
- *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995.
- FEGLOVÁ, V. – CHORVÁTHOVÁ, Ľ. – ZAJONC, J.: heslo: exkrement. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 131.
- FEGLOVÁ, V.: Symbolika ženského princípu v kalendárnych obyčajoch. In: *Žena z pohľadu etnológie*. Bratislava 1998.
- *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů. Nakladatelství Olomouc 2002.
- FICOWSKI, J.: *Cyganie na polskich dorogach*, Krakow 1965.
- FICOWSKI, J.: *Cyganie na polskich drogach*. Krakow-Wroclaw, Wydawnictwo Literatskie 1985.
- FONSECA, I.: *Burry Me Standing*. New York: Knopf, 1995.
- FRASER, A.: *Cikáni*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.
- FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest*. Praha 1966.
- FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest*. Praha, vyd. Odeon 1977.
- FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest. Magie, mýty, náboženství*, Praha MF 1994.
- FRIŠTENSKÁ, H. - SULITKA, A.: *Průvodce příslušníků národnostních menšin v České republice*. Praha 1994.
- FROLEC, V.: Čas života a obyčejová tradice. In: *Čas života - Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. Brno 1985, s. 18-28.
- FROLEC, V.: Obřady a svátky „času života“ v současnosti. In: *Čas života - Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. Brno 1985, s. 241-253.
- GENČEV, S.: Etnografia na Blgarija. In: *Tom III*, s. 165.
- GOLOWIN, S.: *Die Welt des Tarot. Geheimnis und Lehre der 78 Karten der Zigeuner*. Basel (rok neveden).
- GREHMANN: *Aberlaube u. Gerbrauche*, Prag, 1864.

- HAIŠMAN, T. - WEINEROVÁ, R.: Některé charakteristiky cikánského obyvatelstva v hl. m. Praze. In: *Český lid* 76, č.1, 1989, s. 11–23.
- HAIŠMAN, T.: Výzkum cikánského obyvatelstva na Kladně) koncepce, dosavadní výsledky, perspektivy). In: *Etnické procesy, Zpravodaj KSVIEF, ÚEF ČSAV, Praha 1978, příloha 6, s. 116*
- HAJSKÁ, M.: Křtem proti zlým silám. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 13-15.
- HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005.
- *HORŇÁCKO*. Brno, 1966.
- HORYNA, B.: heslo: magie. In: *FILOSOFICKÝ SLOVNÍK*, kolektiv autorů, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 256.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajná mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 20.*
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné predmety. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 21.*
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: apotropajné znaky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 21-22.*
- HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku (Historicko-etnografický náčrt)*. Bratislava, vyd. SAV 1964.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Duchovná kultúra. In: *Horehronie*, Ed. J. Mjartan, Bratislava 1974, Veda, s. 245-371.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: erotická mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 122.*
- HORVÁTHOVÁ, E.: Charakteristika cigánov z hľadiska etnických vývojových kategórií. In: *Národopisné informácie* 1980, s. 284-293.
- HORVÁTHOVÁ, E.: K etnografickej a migračnej dynamike Cigánov. In: *Slovenský národopis*, 1988, č. 1, s. 10-21.
- HORVÁTHOVÁ, E.: K otázke etnokultúrneho vývoja a etnickém klasifikácie Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 22, 1974, č. 1, s. 3-16.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: krv. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 284.*

- HORVÁTHOVÁ, E.: Lidové léčení. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA*, Lidová kultura hmotná a duchovní kultura českého a slovenského lidu, Díl III., kapitola 10, s. 584-586.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Liečenie a pranostiky. In: *SLOVENSKO, Lud- II. časť*. Vyd. Obzor, Bratislava 1975, s. 1033-1038.
- HORVÁTHOVÁ – ČAJÁNKOVÁ, E.: Liečebné praktiky čarodějnic na severozápadnom Slovensku v prvej polovine 18. storočia. In: *Slovenský národopis*, r. 7, 1959, s. 434.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: lustračná mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 319.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 322.
- HORVÁTHOVÁ, E.: magické čísla. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 323-324.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické figurky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 324.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: magické prostriedky. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 324.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: mágia slova. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 323.
- HORVÁTHOVÁ, E.: magické úkony. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 325.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Názory, predstavy a zvyky slovenského lidu. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA*. Lidová kultura. Díl III., Orbis, Praha 1968, s. 555-589.
- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: nerasty. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 403.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Tradičná duchovná kultúra. In: *Lud Hornádskej doliny* (na území Popradského okresu), (zost. J. Michálek), Košice, Východoslovenské vyd. 1989, s. 237.
- HORVÁTHOVÁ, E. – STOLIČNÁ, R.: heslo: voda. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 310.

- HORVÁTHOVÁ, E.: heslo: zem. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska I.*, 2. VEDA – ÚE SAV, 1995, s. 347.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Zvykoslovie a povery. In: *SLOVENSKO, Ľud- II. časť*. Vyd. Obzor, Bratislava 1975, s. 985-1030.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Zvyky a povery. In: *Slovensko, Ľud – 2.časť*, Bratislava, Obzor 1975, s. 989-990.
- HORVÁTHOVÁ- ČAJÁNKOVÁ, E.: Život a kultúra rožkovianskych Cigánov. In: *Slovenský národopis*, 1954, č. 2, s. 291.
- HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dějin Romů*. Vydalo Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny. Brno 2002.
- HORVÁTHOVÁ, J.: Nástin vývoje moravských Romů. In: *Bulletin Muzea romské kultury*, č. 2/1993, Brno, 1993.
- HRDLIČKOVÁ, L.: Kulturní identita romské elity v Praze. In: *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*, D. Bittnerová, M. Moravcová a kol., Praha 2005, Sofix, s. 211-228.
- HRDLIČKOVÁ, L.: Smrt a pohřeb u Romů. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7, 1/2004, s. 19-21.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. a kolektiv: *Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR (1955-1972)*. ÚFS ČSAV, Praha, 1974.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 1996, č. 1-2, s. 19.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice*. Socioklub 1999, s. 40.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In: *Romové v České republice*. Praha, Socioklub 1999, s. 115-136.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A.: Postavení snachy v tradiční romské komunitě. In: *Český Lid* 71, 1984, č. 1, s. 81-85.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. – ŠEBKOVÁ, H. – ŽIGOVÁ, A.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha SPN 1991, s. 134.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. Praha Fortuna 1999.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Romská rodina. In: *Zpravodaj - Etnické procesy*. ÚEF ČSAV, Praha 1978, s. 125-127.

- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*. Vydavatelství University Palackého, Olomouc 1995.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Výpověď o romském léčení paní Iriny Kudrnáčové. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, jevend 2003, s. 33-37.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Základy romštiny*. Praha 1974.
- CHORVÁTHOVÁ, Ľ.: heslo: amulet. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 16.
- CHORVÁTHOVÁ, Ľ.: heslo ľubostné čary. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 313.
- CHORVÁTHOVÁ, Ľ.: heslo veštenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 299.
- CHOTEK, K.: Cerovo. Národopisná studie. In: *Zvláštní otisk Národopisného věstníku*, r. 1, 1906, 54 s.
- CHOTEK, K.: Zvykosloví - rodinné zvyky. In: *ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA - Národopis*, ř. II., Praha 1936, str. 269-275.
- JAKOUBEK, M. - BUDILOVÁ, L.: Přísaha u kříže. In: *Dingir*, časopis o současné náboženské scéně, r. 7., 1/2004, s. 18-19.
- JAKUBÍKOVÁ, K.: Pôsobenie tradície v situáciach spätých s narodením dieťaťa. In: *Lidová kultura a súčasnosť. Sv. 10, Čas života*. Vyd. Blok, Brno, 1985, s. 150.
- JAMNICKÁ-ŠMERGLOVÁ, Z.: *Dějiny našich Cikánů*. Praha 1955.
- JEŠINA, J.: *Romaňi čib čili Cikánský jazyk, dle Puchmayera uspořádal a roztřídil P. J. Ješina*. V Praze 1880.
- JUROVÁ, A.: História Rómov na Slovensku stále neznáma (úvaha o problémoch výskumu). In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 6, Praha 1999, č. 3-4, s. 105 a pozn. 5, 6 a 7 na s. 108.
- JUROVÁ, A.: *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, Goldpress Publisher 1993.
- KÁRA, K. a kol.: *Cikáni v ČSSR v procese spoločenskej integrácie*. Praha, Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV 1975.
- KÁRA, K. – DAVIDOVÁ, E. – HÜBSCHMANNOVÁ, M. – KOZEL, J.: *Ke spoločenskej problematice Cikánů v ČSSR*. ÚFS ČSAV, Praha 1975.
- KEFER, J.: *Synthetická magie*. Praha 1937.

- KEFER, J.: *Theurgie magické evokace*. Praha 1937
- Kolektiv (Kára-Davidová-Hübschmannová-Kozel): *Cikáni v ČSSR v procesu společenské integrace*. ÚFS ČSAV Praha 1975.
- *K historickým a etnokultúrnym determináciám spoločenskej integrácie Cigánov-Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu* (zost. A. B. Mann). *Slovenský národopis*, 36, 1988, č.1, 256 s.
- KOMOROVSKÝ, J.: Lidové náboženství jako religionistická kategorie. In: Profantová, Z. (ed.): *Na prahu milénia. Bratislava 2000*, s. 84-89.
- KOMOROVSKÝ, J.: Mágia a náboženstvo. In: *Magie a náboženství* (sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané na Velehradě v roce 1997), sestavila a redakčně upravila Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště, Slováké muzeum, 1997, s. 9-15.
- KOVÁCS, A.: Bôrka: Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava 2003, s. 55-69.
- KOVÁČ, M. - MANN, A. B.: Romovia a viera. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 9-14.
- KOVÁČ, M.: Slnko pre spravdivých. Posvatnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgrát. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 129-146.
- KUMANOVÁ, Z – DŽAMBAZOVIČ, R.: Romska rodina na rozhraní medzi tradicionalitou a modernitou. In: *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Edícia Slovensko v pohybe. Ed. Michal Vašečka, Bratislava 2002, Institut pre verejné otázky, s. 503-526.
- KUBEČKOVÁ, I.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (sterilita, gravidita). In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 23 - 26.
- KUBEČKOVÁ, I.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (Porod – novorozenec). In: *Cikáni v průmyslovém městě: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV*, č. 12, sv. 11, Praha, 1988, s. 2-11.

- KUBEČKOVÁ, I.: Současná forma a úloha tradičních institucí v rámci rodiny „michalovských“ Romů v Kladně (na příkladu křtu). In: *Cikáni v průmyslovém městě: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVI ÚEF ČSAV*, č.12, sv. 11, 158-164.
- KVÍZOVÁ, L.: Funkce tradice u romské elity v Praze. In: *Lidé města - revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace*, 3 / 2000, s. 217-223.
- KVÍZOVÁ, L.: Mulové v tradici a víře romské elity. In: *Lidé města - revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace*, 1 / 1999, s. 104-113.
- KVÍZOVÁ, L.: *Význam smrti v postojích moderní romské elity*. Diplomová práce z kulturní antropologie na FSV UK, Praha 1999, 104 s.
- LACKOVÁ, E.: Ľudové liečenie olašských Rómov východného Slovenska v minulosti. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č. 1, s. 203-209.
- LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hviezdou* (zprac. M. Hübschmannová). Praha, Triáda 1997.
- LELAND, CH. G.: *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*. London, Fisher-Unwin, 1891.
- LESNÝ, V.: Cikáni v Čechách a na Moravě. In: *Národopisný věstník československý* a) r. XI., 1916, č. 2, s. 193-216. b) r. XII., 1917, č. 1, s. 57-63.
- LESNÝ, V.: Jazyk cikánů v ČSR. In: *Československá vlastivěda III. - Jazyk*, Praha 1934.
- LIÉGEOIS, J. P.: *Gypsies and Travellers*. Strasbourg. 1985, 1987.
- LIÉGEOIS, J. P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Bratislava, Academia Istropolitana 1995.
- LÍPA, J.: *Cikánština v jazykovém prostredí slovenském a českém*. Praha 1965.
- LÍPA, J.: *Příručka cikánštiny*. Praha 1963.
- *MAGIE a náboženství*, (sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčaje MKKK konané na Velehradě v roce 1997), sestavila a redakčně upravila Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum, 1997.
- MACHÁČKOVÁ, J.: K výzkumu romského etnika. In: *Slezský sborník*, 1993, č. 3, s. 172-177.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Academia Praha 1971, s. 868.

- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Nakladatelství ČSAV, Praha 1957, 627 s.
- MALINOWSKI, B.: *Magic, Science and Religion*, 1954 (1925), New York, Doubleday and Copany, Inc.
- MANN, A. B.: Cikáni v průmyslovém městě. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1988, č.1, s. 244 - 246.
- MANN, A. B.: Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir*, časopis o súčasnej náboženskej scéne, r. 7, 1/2004, s. 10.
- MANN, A. B.: Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku. In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 85-102.
- MANN, A. B.: Obyčaje při narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*, katedra folkloristika a religionistiky, FHV, VŠPg Nitra 1994, s. 132-137.
- MANN, A. B.: Obyčaje při úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 192-201.
- MANN, A. B.: Problém identity Rómov. In: *Identita etnických spoločností*. Bratislava 1998.
- MANN, A. B.: *Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku (dynamika etnosociálnych a kultúrnych vzťahov)*, súbor štúdií. Ústav etnológie SAV, Bratislava 1997.
- MANN, A. B.: *Romský dejepis*. Učebný text pre druhý stupeň základných škôl, ŠPÚ Bratislava 1995, s. 21.
- MANN, A. B.: *Romský dejepis*. Bratislava, Kaligram 2000.
- MANN, A. B. : Sú Rómovia neznámi? In: *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992, s. 7-9.
- MANN, A. B.: Vartovanie při mrtvých u Rómov na Slovensku. In: Krekovič, E. (ed.): *Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od nejstarších čias po súčasnosť*, Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť, Bratislava 1993, s. 128.
- MANN, A. B.: Výber manželského partnera u Cigánov, Rómov na Spiši. In: *Slovenský národopis*, r. 38, 1990, č. 1-2, s. 278-284.

- MANN, A. B.: Vývoj rómském rodiny v troch spišských obciach. In: *Demografie*, 1992, č. 2, s. 118-129.
- MANN, A. B.: Výskum rodinných obyčajov jako prostriedok poznania rodiny Cigánov – Rómov na Slovensku. In: *Teoreticko- metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánských obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989, s. 97.
- MANN, A. B.: Základné znaky svadby Cigánov – Rómov na východnom Slovensku, In: *Slovenský národopis*, r. 37, 1-2/1989, s. 113-122.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: Cigánské etnikum a etnické procesy. In: *Zborník zo seminára Teoreticko a metodologická východiská výskumu cigánském rodiny a cigánských obyvateľov*, Košice, SAV, 1989, s. 74-75.
- MARUŠIAKOVÁ, J. – POPOV, V.: *Cigánite v Bulgarija*. Sofia, Klub 90, 1993.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: K problematike cigánskej skupiny. In: *Slovenský národopis*, r. 33, č. 1, 1985, s. 694 – 708.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: Malé etnické skupiny - pokus o vnútornú klasifikáciu. In: *Slovenský národopis*, r. 38, č. 4, 1990, s. 262-273.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: Rodinný život valašských Cigánov na Slovensku a jeho vývojové tendencie. In: *Slovenský národopis*, r. 34, č. 4, 1986, s. 96-120.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: Vzťahy medzi skupinami Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, č. 1, 1988.
- MARUŠIAKOVÁ, J.: Zvyky při narození dětí a u valašských Cigánov. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 162.
- MATĚJOVÁ, V. – HAIŠMAN, T.: Přehled dosavadních výzkumů k tématu „Cikáni v průmyslovém městě“. In: *Zpravodaj ÚEF ČSAV – Cikáni v průmyslovém městě*, č.1, Praha 1986, s. 25-30.
- *MORAVSKÉ Slovensko*, sv. II., Praha, 1922.
- MOSZYNSKI: *Kultura ludowa Slawian* II. Kraków, 1934, s. 229.
- MUŠINKA, M.: Narodenie dieťaťa u rusínskych presídlencov z Rumunska v Čechách a na Morave. In: *Čas života. Rodinné a spoločenské sviatky v živote človeka* (sest. V. Frolec), Brno, Blok 1985, s. 137.
- NAHODIL, O. - ROBEK, A.: *České lidové pověry*. Praha, Orbis 1959.
- NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon symbolů*. Praha, nakl. Ivo Železný, 1993.

- NAKONEČNÝ, M.: *Lexikon magie*. Praha, nakl. Ivo Železný, 2001.
- NAKONEČNÝ, M.: heslo: magie. In: *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK, UK* – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 581.
- NEČAS, C.: *Českoslovenští Romové v letech 1938 -1945*. Brno 1994.
- NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1993.
- NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999.
- NEDOMOVÁ, A.: Romská komunita v České republice. In: *Demografie – Revue pro výzkum populačního vývoje*, 40, č. 3, 1998, s. 157-167.
- NEUMANN, S. K.: *Dějiny ženy*. Populární kapitoly sociologické, etnologické a kulturně-historické. Svazek první. Žena přírodní. Praha 1931, Melantrich, 542 s.
- *NEZNÁMI Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. (zost. Arne B. Mann), Bratislava, Ister Science Press 1992, 207 s.
- NIEDERLE, L. - CHOTEK, K.: Zvyky a obyčeje. In: *Moravské Slovensko*, svazek II. Red. L. Niederle, Praha 1922, s. 655-799.
- NIEDERMÜLLER, P.: Svátky a obřady v životě společnosti. Na základě maďarského materiálu. In: *Čas života. Rodinné a společenské svátky v životě člověka* (sest. V. Frolec), Brno, Blok 1985, s. 61.
- NIKOLOVA, M.: Obyčejat Petřovden. In: *Izvestija na narodnija muzej v Varna*, 9, 1973, s. 153-183.
- ONDERČANINOVÁ, A.: heslo: magické rostliny. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 325.
- PALUBOVÁ, Z.: Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia. In: *Etnologické rozpravy*, 2/2001, s. 81-94.
- PALUBOVÁ, Z.: Fenomén smrti v ľudovom náboženstve Rómov z okolia Trnavy a Nitry (Obce Madunice, Lukáčovce, Čakajovce). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pařaviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 17-35.
- PAPUS: *Le Tarot des Bohémiens*. Paris, 1911.
- PELÍŠKOVÁ, V.: Příspěvek k výzkumu rodinného života skupiny michalovských Romů na Kladně (partnerství). In: *Cikáni v průmyslovém městě (část 2): Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj ÚEF ČSAV*, č. 12, Praha 1988, s. 12-21.

- PELÍŠKOVÁ, V.: Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 26-32.
- PETRÁŇOVÁ, L.: Doklady praktik lidové magie ve smolných knihách. In: *Magie a náboženství*. Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 1997, s. 52-53.
- PIVONĚ, R.: Negatívne sily, niektoré ich podoby a posobenie v živote Rómov (Na príkladě troch obcí v okolí Hlohovca). In: Kováč, M. – Mann, A. B.: *Boh všetko vidí– Duchovný svet Romov na Slovensku /O Del sa dikhel – Romano pa'aviben pre Slovensko*, Bratislava 2003, s. 115-127.
- PLATKO, J.: Svadba u Cigánov v Abranovciach. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 177- 181.
- PLOSS - BARTELS: *Das Weib in d. Natur – u. Völkerkunde*. díl I., Leipzig, s. 626.
- POPELKA, P.: Narození člověka na moravských kopanicích. In: *Čas života. Rodinné a společenské svátky v životě člověka* (sest. V. Frolec), Brno, Blok 1985, s. 122.
- POSPÍŠIL, L.: Systémy víry: náboženství a magie. In: *Český Lid*, 80/1993, s. 406.
- *PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK NAUČNÝ*, díl III., hlavní redaktor Vladimír Procházka, vydala Academia, naklad. ČSAV, Praha 1997.
- *PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK NAUČNÝ*, díl III, ČSAV Praha, 1966.
- PUCHMAYER, A. J: *Romaňi čib, das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner-Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben*. Prag 1821.
- ROBEK, A.: Cikánská otázka na stránkách Zibrtova Českého Lidu. In: *Český Lid* 76, č. 1, 1989, s. 1-4.
- ROBEK, A.: K praktickým důsledkům etnografického studia Cikánů – Romů. In: *Cikáni v průmyslovém městě (část 1): Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR - Zpravodaj KSVIEF – ÚEF ČSAV*, č. 11, sv. 10, Praha 1988, s. 7-8.
- ROBEK, A.: Pověrečné představy a zvyky českého lidu. In: *ČESKOSLOVENSKÁ vlastivěda*. Díl III – Lidová kultura, Praha 1968, s. 249- 252.
- ROBEK. A. – VAŘEKA, J. a kolektiv: Pověra, pověřčivost, lidové náboženství. In: *Jihočeská vlastivěda*, Národopis, 1987, Jihočeské nakladatelství, s. 143.
- RYCHLÍK, J.: *Příspěvek k etnografickému studiu pověr a lidového náboženství*. Rigorózní práce na katedře etnologie a folkloristiky na FF UK v Praze, 1980, s. 52.
- ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha 1998.

- SALO, M. T. - SALO Sh. M. G.: The Kalderash in Easter Canada, In: *National Museum of Canada, Canadian Centre for Folk, Cultural Studies*, Paper No. 21, Ottawa, 1977, s. 115-117.
- *SLOVENSKO – Lud, II. Část*. Bratislava 1972, s. 1001.
- *SOCIÁLNÍ a kulturní antropologie*. Praha Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav AVČR, 1993.
- SOWA, R.: *Die Mundart des slowakischen Zigeuner*. Goettingen 1887.
- STOJKA, P. – PIVOŇ, R.: *Náš život / Amáro Trajo*, vyd. SD studio pre Nadáciu InfoRoma, Bratislava 2003.
- STRACK: *Krev ve víře a pověře lidstva*, Praha 1902, s. 37.
- ŠEBKOVÁ, H. - ŽLNAYOVÁ, E.: *Romani čhib, učebnice slovenské romštiny*. Praha, Fortuna 1999.
- ŠOTOLOVÁ, M.: Tradiční zvyky při narození dítěte před rokem 1945 a nyní v jižních Čechách. In: *Čas života - Rodinné a společenské svátky v životě člověka* (sest. V. Frolec), Brno, Blok 1985, s. 79.
- ŠTAMPACH, F.: *Cikáni v Československé republice*. Praha, Česká akademie věd a umění 1929, 52 s.
- ŠTAMPACH, F.: Základy národopisu Cikánů v ČSR. In: *Národopisný věstník československý*, r. 23, 1930, s. 314 -380.
- TARCALOVÁ, L.: Narozeninové obyčeje v životě lidu na Uherskohradišsku. In: *Čas života. Rodinné a společenské svátky v životě člověka* (sest. V. Frolec), Brno, Blok 1985, s. 115.
- *Teoreticko- metodologické východiská výskumu cigánskej rodiny a cigánských obyvateľov*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV 1989.
- THURZONOVÁ, L. a kol.: *Malý atlas liečivých rastlín*, Martin 1984.
- VAŠEČKA, M: Rómovia. In: *Slovensko 1998-1999, Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO) 1999, s.757-776.
- VAŠEČKA, M: Rómovia. In: *Slovensko 2000, Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, IVO 2000, s.191-238.
- VAŠEČKA, M: Rómovia. In: *Slovensko 2001, Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, IVO 2001, s.175-198.
- *VELKÝ sociologický slovník I*. Praha, Karolinum 1996, 747 s.

- VÍŠEK, P.: Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: *Romové v České republice*, Socioklub, Praha 1999, s. 184-218.
- WEINEROVÁ, R.: Adaptační a asimilační procesy v materiální kultuře michalovských Cikánů-Romů na Kladně (na příkladu stravy). In: *Zpravodaj KSVI*, sv. 11, č. 1, 1988, s. 89-121.
- *VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK*, UK – vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 580.
- WLISLOCKI, H. V.: *Aus dem inneren Leben der Zigeuner*. Berlin 1892, s. 75-98.
- WLISLOCKI, H. V.: A cigányok életmódja, szokásai, hiedelmei. In: *A Pallas Nagy Lexikona* 4, 365/XIII – XXXII.
- WLISLOCKI, H. V.: *Menshenblut im Glauben der Zigeuner*. Am Ur-Quell, Wien 1892.
- WLISLOCKI, H. V.: *Zauber und Besprechungsformeln der transilvanischen Zigeuner*. Budapest 1888.
- WLISLOCKI, H. V.: *Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner*. Münster 1891.
- WOLF, J.: *Člověk ve světě magie (O historii a současnosti magie v lidské společnosti)*, nakl. Unitaria, 1992.
- ŠEBKOVÁ, H. a kol.: Úloha nejstaršího syna v tradiční romské rodině. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 1996, č. 1-2, s. 52.
- ZÁBRANOVÁ, E.: K otázce ethnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu. In: *Československá ethnografie*, r. 4, 3/ 1956, Praha ČSAV, s. 278-280.
- ZAJONC, J.: Strigy, bosoryky, bohyně a iné ženy, ktoré „vedia“. In: Hložková, H. – Leščák: *Žena z pohľadu etnológie*. Katedra etnológie Filozofickej fakulty SAV, Bratislava 1998, s. 37.
- ZAJONC, J.: heslo: porobenie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 64.
- ZAJONC, J.: heslo: urieknutie. In: *ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1., 2. VEDA – ÚE SAV*, 1995, s. 279
- ŽIAKOVÁ, E.: *Rodinn-rolové vzťahy v cigánskej rodine*. Vedecké informácie, 1987, s. 118 – 128.

- ŽIGA, P.: Rómské obyčaje při narození dieťaťa v dolině Hnilca. In: *Slovenský národopis*, r. 36, 1/1988, s. 174.
- ŽIGOVÁ, A. a kol.: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 1996, č. 1-2, s. 66.
- ŽLNAYOVÁ, E. a kol.: Postavenie a úloha ženy – matky a muža – otca v rómskej rodine. In: *Romano džaniben, časopis romistických studií*, 1996, č. 1-2, s. 29.

13. Anglické resumé

Magic and Rational in the Life of Present Roma Élite

Love Magic

In my doctoral thesis I pursue magic and superstitious ideas which are the integral part of spiritual life of the Roma. I tried to observe the Romany community from another side. Magic and superstitious ideas of the Roma remain foggy from the scientific point of view. For the Romany population including the Roma élite they are taboo and for the majority of the society including scholars who deal with the problems of the Roma they are of no account or they are not mentioned, they are unknown.

The work deals with the present significance, condition and function of the traditions, acts and practices connected with magic and superstitious ideas from the field of love magic. This question of the spiritual life of contemporary Czech Romany people was elaborated on the historically based superstitious and magic background which was interpreted by the scholars as the individuality of Romany spiritual life. The problem of magic and superstitious ideas in the field of love magic is seen from the point of view of the woman who is a holder, a performer and a recipient of these conceptions.

The work follows the problems of the magic in partner relationships – the problems of the beginning, keeping, renewing and ceasing love relations and the way magic influences them.

The intention of the work is to analyze the magic ideas and acts connected with establishing partner relationships, with closing and functioning of married life (both conflicting and non-conflicting), with parting (divorce, separating). In the context of magic and superstitious ideas I focused on the research of the intimate human relationships. The individuality of the Roma is shown through this problem.

The work deals with the current state and vitality of magic ideas in the Romany community in Prague – the community which is perceived as already integrated. Intentionally my work is concentrated on the non-migratory Roma (so called the Slovak Roma, the Czech

Roma and Moravian Roma) and does not include Romanies - Travellers (the Wallachian Roma) who preserve identity, individuality and awareness of distinction of the Slovak Roma.

My work is based on field research which was realised by the technique of repeated half-standardized interviews, audiovisual documentation and a long-term observation.

The research was realized in two periods. The first interviews started in May 1998 and ended in April 1999 when I was working for my diploma. But the systematic research was conducted from 2002 till 2006 when I wrote my thesis. I spoke with 62 respondents and my conclusions are based on these interviews.

I researched two distinctive groups of Prague Romany community – the ordinary Roma (represented by a local group of Smíchov Romanies) and the group of the Roma descending from Prague Roma élite (defined on the basis of élitism and not on the basis of a close local group).

It is precisely the Roma élite which shows present trends and transformation, and it is perceived by majority as a modernization group. The group of the ordinary Roma serves mainly for comparison.

In my work I asked the following questions:

- 1) The question of the conflict of superstitious requirements and magic practices with modern present attitudes to life
- 2) The question of anchoring of the Roma élite in modern society and in the “traditional” Romany way of life
- 3) The question of the role and mission of the woman as a magic performer.

The process of changeability of spiritual tradition and its transformation in the present life of the Prague Roma is the main issue of my work.

Various demonstrations of magic – positive and negative magic, the application of sympathetic magic (the magic of similarity) and contagious magic (the magic of contact) are recorded within the frameworks of these problems.

On the basis of functioning of the magic in everyday life of the Roma élite (in the comparison with the ordinary Roma) I followed these themes:

- 1) Transformation of magic and superstitious ideas
- 2) Their impact on the thinking and social attitudes
- 3) Task of the holders of magic and superstitious ideas
- 4) Liability of magic and superstitious ideas and their transformation in attitudes of three generations of Prague Romanies.

I also asked the following question:

a) How the present Roma élite and the ordinary Roma use magic in order to shape family and family relations

b) How the belief in magic and its application keep the Roma élite in the Romany community

Not only the changes of the relation to magic but also the transformation of belief in its effectiveness show at the same time shifting in the spiritual life of the Roma.

The innovation of individual magic ideas and also taking on the attitudes of the majority towards magic prove independent modernization of spiritual culture of (the) Roma which leads to their cultural emancipation.

In my research I came to these conclusions:

Magic and superstitious ideas play a significant part in the spiritual and social life of the Roma. They function even in the life of present Prague Romanies, i. e. the Roma who came to the region of the Czech Republic from Slovakia and are nowadays integrated into the Czech society. The ideas act, even though in a different way, not only with ordinary Romanies in the frame of a closer local society (the Roma from Smíchov) but also with the Roma élite who represent of the most progressive section of the Romany community.

Magic and superstitious ideas are still alive in the field of love magic. They affect the partner relationships where it is aimed to correct the form of beginning, keeping and ceasing.

They function even in the situation of changeable opinions of the form of partner relationships, of the role of the man and the woman in love relation and of the significance in the milieu of the present Prague Roma.

The influence of regional customs from the Romany group in Slovakia is the main feature of love magic practiced by the Prague Roma. Therefore it does not exist universal obligatory system of love magic and magic and superstitious practices for all Prague Roma, which are related to love magic. On the contrary it proves successful to verify the origin of family forms of love magic which are passed on by generations and are for the broader Romany society taboo. The significant feature is multi function of individual practices and their mutual coherence.

Education, social and economical advancement of the Roma do not interfere with the belief of Prague Romanies in the effect of magic. On the other side it has a great influence on the form of magic and the range of used magic practices. It affects interpretation frame in which love magic is set and also the opinions on ethic context and social impacts of love magic. It initiates the effort of expressing achieved social status in the formal aspect of magic acts.

Education, social and economical progress of the Roma people initiate therefore the transformation of love magic into innovated form. The representative of these changes in Prague is the group of the Roma élite.

The background of Prague itself initiates the innovation. Not only the Roma élite but also ordinary Smíchov Romanies are surprisingly influenced a great deal.

In order to preserve love magic in its broader form and in all the situations of partner relationships Prague Roma seek a substitution for the original places of acting, practices and attributes. These innovations are explained by Romanies as a necessity, as a new, however at the same time undoubted alternative.

Not only substituting and forgetting but also enriching and developing the forms of love magic occur in the framework of the innovation process. The measure of intensity in introducing new forms corresponds to the requirements of magic interfering with the everyday life. Therefore innovation of separate magic acts and practices runs individually and independently on itself.

The characteristic feature of love magic with Prague Roma is the multi-function (multi-utilization) of separate used magic and superstitious practices and their mutual connections. Only a small part is strictly defined.

The belief of Prague Romanies in the force of love magic functions as a living form of view enables a person to enter into the common run of the world. It is however accompanied by ethic codex – declared and obeyed as normative limits.

Prague Romanies maintain that love magic brings not only positive results but also contains the possibility of harm (conscious or unconscious). Even conscious harm can be however corrected. A general purpose is not to cross the border of permanent and non returnable consequences. Taking harmfulness into consideration they ask a question if it is acceptable to manipulate with the will of another person and if it is acceptable to misuse another one for their own aim. In this context they believe in negative consequences of love magic practices and in the possibility of their impact not only on the object of magic act but also on its initiator.

Declared and real attitudes to love magic mainly with Prague Roma élite are not always identical. However even this division has its social importance in changeable opinion of functioning in family and social relations.

The shifting of the Roma from Slovak rural, respectively, suburban environment of the settlement into the world of Czech industrial towns made changes not only in the quantity of magic and superstitious ideas and practices but also in their quality. Modification and innovation took place. The penetration of certain elements from a new environment occurs when the “civilizing” and modern factors appeal to the whole community. The influence of intergeneration transmission of information grows weaker. Nevertheless love magic remains the part of real everyday life both with ordinary Prague Roma and Roma élite.

14. Soupis vyobrazení a obrazová příloha

Obrazová příloha se skládá z vyobrazení, která jsou autorským dílem L. Hrdličkové a A. Vojty a zachycují situaci Romů na Slovensku a v Čechách v letech 2003 – 2005. Tyto snímky vznikly na základě video materiálu pořízeného v romské osadě Jarovnice na východním Slovensku a v Praze na Smíchově. Dále příloha obsahuje snímky z rodinných alb, které zapůjčili respondenti a obrazový materiál, který poskytla ze svého archivu romská redakce Českého rozhlasu.

Seznam vyobrazení s popisky:

1. Pohled na osadu z vrchu. Romská osada Jarovnice, Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
2. Kříž na poli za osadou. Romská osada Jarovnice, Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
3. Obydlí v osadě. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
4. Kluci. Zábava na poli. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
5. Muži z osady v přátelském rozhovoru. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
6. Děti kráčeající osadou. Jarovnice. Romská osada Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
7. Rozesmáté děti s panenkou. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
8. Odpoledne v osadě. Nudící se děti. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
9. Hlavní ulice v osadě „žije“ v kteroukoli hodinu. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
10. Mladá žena ve svém příbytku. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.

11. Mladá žena vypráví o zjevení Panneny Marie. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
12. Obraz Ježíše a Panny Marie na stěně příbytku mladé ženy. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
13. Žena a interiér jejího obydlí. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
14. Portrét ženy. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
15. Dekorace na stěně v ženě obydlí. Romská osada Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
16. Portrét staré moudrá žena, nejstarší v osadě. Obec Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
17. Stará žena věští mladíkovi z ruky u „bytovek“. Obec Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
18. Věštění z ruky sledují romští chlapci z osady. Obec Jarovnice. Slovensko 2003, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
19. Smíchovská Romka. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
20. Byliny „na žaludek“ utržené v parku na Újezdě. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
21. Zlaté masivní prsteny na ruce starší Romky. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
22. Portrét jedné z romských žen ze Smíchova. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
23. Příprava sirkové vody. Pálení a vhazování sirek. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
24. Příprava sirkové vody. Pálení a vhazování sirek. Detail hrnku. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
25. Pomazání předloktí uhranuté dívky sirkovou vodou. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
26. Vylití „použité“ sirkové vody z okna na křižovatku jako vyvrcholení magického aktu. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
27. Romský muž s magickou knihou zděděnou po předcích. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
28. Svatá knížka. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.

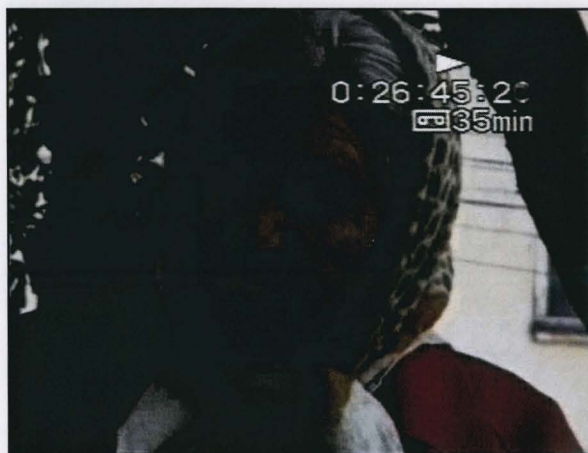
29. Portrét mladé ženy v její domácnosti. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
30. Karty v rukou mladé ženy. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
31. Vykládání karet. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
32. Magický akt s nožem a dveřmi sloužící k přivolávání manžela. Nůž. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
33. Magický akt s nožem a dveřmi sloužící k přivolávání manžela. Vrhání nože na dveře. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
34. Magický akt s nožem a dveřmi sloužící k přivolávání manžela. Otevírání a zavírání dveří. Smíchov, Praha 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
35. Romské vúdú. Fotografie muže - hlava propíchaná špendlíky. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
36. Romské vúdú. Fotografie muže spolu s jeho oděvem- propíchaná špendlíky. Smíchov, Praha 2004, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
37. Romský básník. Portrét. Praha, 2005, autor: L. Hrdličková, A. Vojta.
38. Romští podnikatelé v rozhovoru s V. Mlynářem. Praha 1998, archiv romské redakce Českého rozhlasu.
39. Romské dívky z řad elity při společenské zábavě. Praha 1997, rodinný archiv.
40. Atmosféra romských zábav v pražském Edenu. Sedící dvojice z řad romské elity. Praha 1996, rodinný archiv.
41. Přátelské setkání o přestávce romské kulturní akce. Praha 2001, rodinný archiv.
42. Romští novináři. Praha 2000, archiv romské redakce Českého rozhlasu.
43. Přátelské posezení v rodině. Brno 1997, rodinný archiv.
44. Neformální zábava. Skupina „elitních“ Romů. Praha 1999, rodinný archiv.
45. Redaktorka a produkční romské redakce Českého rozhlasu. Český rozhlas, Praha 2003, autor: L. Hrdličková.
46. Reprezentantka mladých emancipovaných žen. Praha 1998, archiv romské redakce Českého rozhlasu.
47. Křest dítěte. Louny, 1997, rodinný archiv.
48. Žena v „romském kroji“ a s tradičním pokrmem (gójou) s představiteli brněnského zastupitelstva a Muzea romské kultury v Brně. Brno, 1998, rodinný archiv.

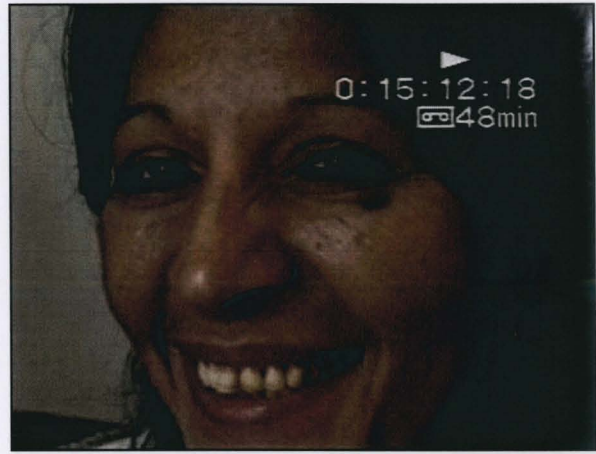
1 2
3 4
5 6

7 8
9 10
11 12

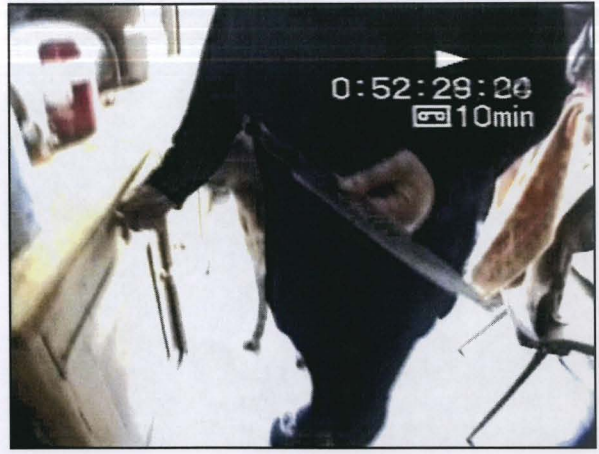
13 14
15 16
17 18

19 20
21 22
23 24

25 26
27 28
29 30

31 32
33 34
35 36

37 38
38 40
41 42

43 44
45 46
47 48